

JURIS NATURALIS ELEMENTA

AUCTORE

J. J. BURLAMAQUI

IN REPUBLICA GENEVENSI SENATORE, ET ANTEHAC JURIS NATURALIS ET CIVILIS PROFESSORE.

VENETIIS,

Apud JOSEPHUM BORTOLI.

M DCC LVII.

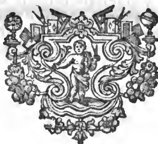
SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

AD LECTOREM
INTERPRES.

Cce tibi paucis, BENIGNE LECTOR, Operis ſpecimen, quod, dum in vivis eſſet, evulgavit Gallice, non minus ſanctitate morum, quam ſumma Juriſprudentia inſignis BURLAMAQUIUS. Adverterat emunctæ naris Vir ille, ſi quis unquam, rudes etiamnum infirmoſque adoleſcentum animos gravibus Civilium Legum aut Juris Gentium commentariis onerari, cum necdum Naturales Leges compertas haberent, qui tamen proximus fons eſt quo ad veram Juris Civilis Gentiumque notitiam poſſit perveniri. Itaque BURLAMAQUIUS genuina Legum Naturalium inveſtigavit & enucleavit Principia, quorum Principiorum ope ad Jus Civile Gentiumque tutiori tramite incederetur. Vix in lucem prodierat opus hoc Gallice conſcriptum, cum non tantùm in Gallia, ſed & apud exteras Gentes quicumque ſciunt Gallice, iſthæc NATURALIS JURIS PRINCIPIA multo plauſu exceperint. Quæ me ratio potiſſimùm impulit, ut in gratiam ſtudioſæ juventutis Gallice neſcientis, eadem PRINCIPIA Latine interpretarer. Ceterum quo ſtylo hanc materiam proſequutus ſim, & quam inierim interpretandi methodum, uno

verbo dixerim alterove. Adnotaram BURLAMAQUIUM ſæpe ſæpius evolvendo, quod ille Ciceronis Officiorum tanquam ſuccum expreſſiſſet, cujus etiam in ſcribendo rationem Gallice imitatus pleniori ſtylo argumentum ſuum tractavit. Ego igitur eadem Ciceronis Officia diurna nocturnaque manu verſavi, quo me pro viribus ad ſimilem ſcribendi modum vel tantillum componerem: quanquam non ſemel, ob majorem perſpicuitatem brevitatemque, eas voces uſurpavi quas hodiernæ Scholæ fecerunt ſui juris.

PRÆFATIO
DE VITA ET SCRIPTIS
BURLAMACHII.

JOHANNES JACOBUS BURLAMACHIUS, *Johannis Ludovici*, Genevensis Senatoris, filius, ex nobili prosapia Italo-Lucensi, matre autem generosa & piissima femina *Susanna* FAVRE, natus est Genevæ, die Julii 13. anni 1694.

Huic puero cum nec morum, utpote in sancta domo, nec ulla ingenii cultura deesset; non tantum bonas litteras, sed elegantiores artes, Musicam, Picturam, Architecturam, & omne genus amœnitatis studiose colebat. Adolescens oculari morbo captus, cum plus meditando proficeret quam legendo, hinc sibi magnam vim ratiocinandi, corpusque animo subjiciendi, adeptus est.

Post demensum Philosophiæ (scilicet Cartesianæ) ac deinde Legalis Disciplinæ stadium, non sine multa laude Jurisprudentum & Causidicorum albo fuit adscriptus.

Uxorem duxit filiam docti Jurisconsulti Consulisque primarii *Jacobi* DE CHAPEAUROUGE, ex quo conjugio non aliam reliquit prolem quam filiam tali patre dignissimam.

Anno 1722. factus Professor Juris Naturalis, impetravit ut biennium exspatiari posset per Gallias, Bataviam, Angliam & Helvetiam; quod fecit ut plurimum cum amicissimo Vi-

ro *Amadeo* Lullino, jam Ecclesiasticæ Historiæ Professore, hujusque Athenæi Rectore clarissimo. Uterque ex tali itinere haud mediocrem retulit seu doctrinæ fructum, seu florem urbanitatis, seu laudem apud exteros.

Absens Burlamachius inter *Ducentum-Viros* (qui major est Reipublicæ nostræ Senatus) numeratur. Domum reversus, Juris quoque Civilis Cathedram cum annuo stipendio obtinet, adjuncto ei Collega *Johanne* Cramero, quem nunc inter Magistratus primi subsellii sedentem videmus. Nam hoc fere Genevæ faustum contingit, ut ex Philosophiæ Jurisve pulpito Doctores ad regendam Civitatem haud raro admoveantur.

Post obitum patris, noster, utpote primogenitus, fratribus suis atque sororibus pro patre erat; remque domesticam, olim amplam, deinde coarctatam, pari æquitate ac prudentia curabat, ceteris plusquam sibi consulens. Illis autem fere omnibus, quanquam ipse corpore debilis, cum luctu superstes remansit.

Præter officium publicum, quo diligenter fungebatur, multos privatim docebat adolescentes ex quavis Europæ parte nobilissimos, Barones, Comites, imo Principes, quos sapientia ejus cum summa perspicuitate & humanitate conjuncta ad discendum alliciebat. Illis gallice delineavit *Principia Juris Naturalis, Politici ac Civilis*, quo libro manuscripto ipse in docendo uteretur, identidem aliquid, ut fieri solet, emendans. Si quis vero describere vellet, non valde recusabat; unde factum ut codices hujus operis manuscripti complures huc illuc circumferrentur.

In

In solemnibus Academicis oravit sæpius ac disseruit de variis argumentis; nec non Theses defendebat publicas, cujusmodi extat Dissertatio satis ampla *de Matrimonio*.

Anno 1734. FREDERICUS *Hassiæ* Princeps, postquam biennium Genevæ commoratus esset, domum repetens, hunc sibi comitem in aliquot menses assumpsit; nec minore benevolentia eum in palatio suo excepit Princeps GULIELMUS *Frederici* pater, nunc *Landgrafius Hassiæ*, totaque Aula *Cassellana*, utpote virum non modo eruditum, sed & nullius elegantiæ expertem.

Et sane illius fuit in patria cultores Artium in pretio habere, tabulas seu pictas, seu æri incisas deligere, de præstanti quolibet opere recte judicare, cum doctis jungere amicitiam, juvenes ab Epicureismo & luxuria revocare; de servanda fide, modestia, frugalitate; de præstantia Doctrinæ Evangelicæ; de recte administranda Republica; de pietatis ac civilis prudentiæ nexu, de concordia omnium scientiarum, de colenda inter bonos amicitia, optime omnium sentire; & si quod institutum vel ad puerilem disciplinam pertineret, vel ad acuendam civium industriam, vel ad quodlibet publicum privatumve commodum; id consilio suo, pecunia, & authoritate, qua magna apud omnes ordines pollebat, juvare ac promovere.

Inter tot officia, ei pulmonum labe laboranti necesse fuit, anno 1737. a docendo abstinere; at vero tantum efficiebat, seu equitando, seu diæta accuratissima, ut fractam valetudinem aliquandiu sustentaret.

Quapropter summa omnium voluntate pla-

cuit hunc etiam reluctantem ad Senatoriam dignitatem promovere anno 1742. mense Octobri. Namque, etsi assiduam in Curia navare operam minus posset, satis habebatur si modo in majoribus aut perplexis negotiis tanta luce Respublica non careret.

Crescente morbo, ei tandem persuasum est ab amicis, ut *Principia Juris Naturæ* gallice scripta typis ipse mandaret, ne eo etiam nolente, spuria aliqua erumperet editio. Hujus ergo curis liber in lucem editus est Genevæ *in* 4. sub finem anni 1747. Quod opus multo plausu exceptum, statimque Parisiis *in* 8. necnon Londini Anglico idiomate editum, jam latinitate donatum hic traditur.

Vix dum huic libro novissimam manum admoverat Vir Egregius, quando penitus consumptus, die sexta Aprilis, anno 1748. inter piissima colloquia, spirare desiit, antequam annum ætatis quinquagesimum quintum adtingeret.

Ex illius testamento litterariæ suppellectilis pars aliqua ad Bibliothecam publicam traducta est.

Post ejus obitum Genevensis Typographus eadem forma *in* 4. *Principia Juris Politici* gallice evulgare non dubitavit, anno 1751. scilicet ex multis codicibus quam accuratissime potuit collecta, non autem qualia ipse Author, si per tempus licuisset, castigaturus erat.

Atque hæc de vita & scriptis Burlamachii pauca. Quales autem ejus mores essent, qualis ingenii color, graphice descriptum videris in subjuncto Epicedio, quod in ejus obitum quasi funebrem cantum plangens fecerat amicus.

EPI-

EPICEDIUM.

ERgo BURLAMACHI mens ſana generoſa, docta,
Corporis exilis infirmique exuvias poſuit,
Illuc ſcilicet avolans unde delapſa erat
Nos linquit in hoc cœno morantes mœſtoſque.
Ei lux ingenii pura fulgebat,
Cum ſumma integritate
Ac ſuavitate morum.
Juris doctor moralem ac civilem tradebat ſapientiam,
Aperiendi veri, ſuadendique præcipuus artifex,
Et lingua & ſcripto nitidus.
Senator Civitatem æquis
Conſiliis temperabat.
Multos bene monendo
Ad rectum leniter trahebat.
Artium elegantiorum cultor,
Nullius non urbanitatis homo,
cui
Principibus placuiſſe viris non ultima laus eſt.
Familiaribus vero quam gratus & concinnus, ad delicias uſque!
Inter ipſas facetias decorus.
Denique (quod ſummum) vir bene Chriſtianus,
Hinc ſanctioris vitæ tramitem,
Hinc æquanimitatem ac frontem ſerenam,
Hinc habuit ſolatia morbi mortiſque,
Ad beatas ſedes facile properans.

Egregii memoriam recolere Amici
Amicos juvat.

J. VERNET, *cum amicis*.

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

AVendo veduto per la Fede di Revisione, ed Approvazione del P. F. Gio: Paolo Zapparella Inquisitor General del Santo Officio di Venezia nel libro Intitolato *Juris Naturalis Elementa Auctore J. J. Burlamaqui*, non v'esser cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per Attestato del Segretario Nostro, niente contro Principi, e buoni costumi concedemo Licenza a Giuseppe Bortoli Stampator di Venezia che possi esser stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 22. Novembre 1756.

{ *Zuanne Querini Proc. Rif.*

{ *Barbon Morosini Kav. Proc. Rif.*

{

Regist. in Lib. a c. 53. al n. 528.

Giacomo Zuccato Seg.

Adì 23. Novembre 1756.
Registrato nel Magistrato Eccellentissimo degli Esecutori contro la Bestemmia.

Francesco Bianchi Seg.

INDEX

CAPITUM ET PARAGRAPHORUM.

PARS PRIMA.

De Elementis Juris in universum.

CAPUT I.

De natura hominis quantum ad Jus spectati, de Intellectu, & ad Intellectum pertinentibus.

CAPUT II.

Principiorum series de natura hominis; de Voluntate & Libertate.

CAPUT III.

Homo, ita ut antea dictum est comparatus, Directionem moralem admittit, actionumque suarum rationem ideo redditurus est.

CAPUT IV.

In quo pergitur eorum inquisitio quae ad naturam humanam pertinent, varios scilicet status hominis explorando.

§. xii. Sta-

CAPUT V.

In suo vivendi modo debent homines Regulam sequi: Quæ sit ratio hujus Regulæ inveniendæ, tum quæ sint in universum Juris Fundamenta.

CAPUT VI.

Generales vivendi Regulę quas Ratio pręcipit. De natura Obligationis, & primis ejus fundamentis.

§. XI. Sen-

CAPUT VII.

De Jure prout est Facultas, & de adjuncta huic Juri Obligatione.

CAPUT VIII.

De Lege generatim spectata.

CAPUT IX.

Imperium seu Jus Imperandi quibus fundamentis nitatur.

§. IX. Quæ

CAPUT X.

Quis Legum Finis, quæ Natura, quæ sint Discrimina.

CAPUT XI.

De humanarum actionum Moralitate.

§. VI. De

PARS SECUNDA.

De Legibus Naturalibus.

CAPUT I.

Quid sit Lex Naturalis. Datur Lex Naturalis Considerantur 1. Existentia Dei, ejusque in nos Auctoritas.

CAPUT II.

Deus propter suum in nos imperium voluit revera nobis Leges præscribere, seu nostræ agendi rationis Regulas.

§. II. 1. Ar-

CAPUT III.

Quæ sint Rationes secernendi Justum ab Injusto, seu Legis Naturalis præcepta dignoscendi, nimirum 1. Instinctus Moralis, 2. Ratio.

CAPUT IV.

Ex quibus principiis possit Ratio Naturales Leges deducere.

§. III. Le-

CAPUT V.

Naturales Leges sufficienter promulgatæ sunt, quæ propria sit illarum indoles, & quam obligationem inducant &c.

CAPUT VI.

De Jure Gentium.

CAPUT VII.

Prolusio in hanc quæstionem; Estne in humanis actionibus aliqua Moralitas, quædam obligatio, quoddam officium, ante conditas Naturales Leges, & seposito Legislatore.

§.XII.Of-

CAPUT VIII.

Quænam ex superiori Capite consequantur. Quid sit Justum, quid honestum, quid utile.

CAPUT IX.

Quomodo humanis actionibus Naturales Leges accommodentur; ac primum de Conscientia.

CA-

CAPUT X.

Quomodo Actiones humanæ cum Naturalibus Legibus comparatæ Vituperio aut Laude, Pœna vel Premio digne sint.

CAPUT XI.

Cum variis actionum generibus principia nostra conferunur, ut dignoscatur ratio actionum illarum imputandarum.

CAPUT XII.

De Auctoritate & Sanctione Naturalium Legum, ac primo de Bonis & Malis quæ natura solent Virtutem & Vitium subsequi.

CA-

CAPUT XIII.

Arguitur Animę Immortalitas. Existit proprie dicta Naturalium Legum sanctio.

CAPUT XIV.

Quae modo protulimus argumenta eam habent verisimilitudinem, eam Convenientiam, ut abunde sufficiant ad stabiliendam nostram fidem, nostramque agendi rationem dirigendam.

FINIS INDICIS.

JURIS

JURIS NATURALIS ELEMENTA.

PARS PRIMA.

DE ELEMENTIS JURIS IN UNIVERSUM.

CAPUT PRIMUM.

De natura hominis quantum ad Jus *ſpectati ; de intellectu, & ad intellectum pertinentibus.*

§. I.

IS eſt, qui debet eſſe, cunctis hominibus propoſitus finis, ut veram quantam poſſunt ſtabilemque felicitatem aſſequantur. In hoc autem opere fuit ea noſtra mens præcepta illa diligenter inveſtigandi, quæ ſola ratio tradit hominibus, quibuſque ſi auſcultent,

Quid in hoc opere ſibi velit ſcriptor: Quid ſit Jus Natur. l.

tuto rectoque tramite possint ad optatam felicitatis metam pervenire. *Quorum præceptorum systema sive congeries*, Jus Naturale dicitur, *si spectentur ac totidem Leges hominibus a Deo præscriptæ*. Quidquid porro summum est in Jurisprudentia, necnon in disciplina sive morali sive politica præcipuum; quidquid pluris hominum interest, & ex quo pendet omnis humana societas, totum hoc in Juris Naturalis notitia continetur. Nulla igitur alia est dignior scientia homine, qui tum perficiendæ suæ menti studet, tum comparandæ felicitati. Ea vero satis habere perspecta, queis in vitæ decursu debeas insistere, summus est sapientiæ finis; & in eo posita virtus est, ut hæc eadem constanter colas, nec ab illis usurpandis te quidquam valeat deterrere.

§. II.

Juris Naturalis elementa deducenda sunt ex ipsa hominis natura, indole, & conditione.

Jus equidem, tum imprimis Naturale Jus, ad hominis naturam manifeste pertinet & refertur. Ex iis, ergo quibus hominis natura, indoles, & conditio constant, Juris Naturalis elementa deducenda sunt.

Quod Latini Jus, id Galli *Rectum* vocant, quæ vox primam habet originem a verbo *dirigere*, seu *aliquem ad propositam metam brevissima via deducere*. Itaque Jus sive Rectum in latissima sua significatione, sed ad quam cœteræ omnes significationes referendæ sunt, illud est *quidquid*

vel

vel recte dirigit, *vel recte dirigitur*. Hoc igitur primum expendendum est, an in suis actionibus homo dirigi possit, & ad quamdam normam sese accommodare. Quod ne incassum experiamur, repetenda res altius est, & hominis a principio naturam explorantis, quibus causis ad agendum impellatur, quis status, & quæ conditio illum deceant, explanabimus; ut sic intelligatur, quibus in rebus, & quanam ratione mores hominum, & facta sint dirigenda. Neque enim aliter dignoscas quid sit *Rectum*, quid non.

§. III.

Hominis definitio. Quæ sit ejus natura.

HOMO est *animal Intellectu præditum*, *& Ratione*, seu mavis: *Homo constat corpore organis instructo*, *& anima rationis compote*.

Homo; quantum ad corpus attinet, animal est haud multum cœteris animantibus absimile, quodque eisdem instructum organis est, cujus eædem sunt proprietates, eisdemque subjacet vitæ necessitatibus. Corpus est, inquam, vivens, organis multiplicibus informatum, variisque partibus constans, quod ex se ipso movetur, & a primis quidem initiis debile sensim crescit alimentorum ope, tum quemdam definitum gradum adipiscitur, in quo se exhibet ætatis flos atque robur, unde paulatim excidit, ad senectutem vergens, quam demum subsequitur interitus. Sic se solet habere

vita hominum, nisi illam vel morbi vel aliqui casus effecerint breviorem.

Sed homini præter mirum corporis habitum indita est etiam mens qua longe præstat belluis. Est hæc sane pars hominis nobilissima, per quam & cogitat, & vere res objectas percipit, quas una confert, ex cognitis deducit incognita, alterius rei cum altera re cognationem, & cum ipso homine convenientiam recte dijudicat; ea perpendit, quæ ipsum vel deceat præstare vel non; ac sic homo bene perpensis omnibus ita se valet gerere, prout ipsi libitum est. Nostra mens præterita recordatur quæ præsentibus adjungit, imo & futuris; rerum causas intelligit, earumque videt progressum exitumque; atque sic uno tanquam intuitu integrum vitæ cursum prospiciens, ea potest comparare quæ ad vitam feliciter degendam explendamque necessaria sunt. Verum in iis omnibus humana mens ad unam eamdemque semper, & coactam agendi rationem neutiquam adstringitur, quippe in cujus omnino potestate sit vel agere vel non, actiones motusque suos velut suspensos librare, eosque ad arbitrium tum dirigere tum ordinare.

§. IV.

Hominis diversæ actiones: Quænam actiones in jure considerentur.

Quæ cum sit in universum natura hominis, sequitur multas esse humanarum actionum species. Aliæ mere proveniunt *a mente*, quemadmodum cogitare, cogitatis attendere, addubitare; &c. Aliæ sunt mere

cor-

corporeæ, quemadmodum ſpiritum ducere, creſcere; &c. Alias dixeris *mixtas*, quæ tum a mente, tum a corpore ſuam habent originem, ob ſtatutum a Deo corpus inter mentemque commercium, quemadmodum loqui, incedere; &c.

Omnes actiones, quæ vel habent originem a mente, vel ab ipſa diriguntur, *actiones humanæ* vocantur, ſeu *voluntariæ*; cœteræ omnes actiones ſunt mere *phyſicæ*. Itaque mens actionum humanarum *principium* eſt; quæ quidem actiones *Regulam* nullam admittunt, niſi quatenus ortum habent ab egregiis illis facultatibus, quibus hominem Deus inſignivit, & quarum facultatum ope actiones humanæ diriguntur. Quas quidem conceſſas homini dotes neceſſe eſt aliquatenus enucleare, necnon ſingulari cura facultates mentis evolvere, tum ex iis facultatibus partas actiones. Sic etenim dignoſcemus quemadmodum ex mentis facultatibus actiones humanæ generentur; quo ſemel cognito, humanarum actionum natura multo ſe facilius prodet, atque etiam certius conſtabit utrum per aliquam Regulam poſſint hæ actiones dirigi, & quouſque humanæ voluntati ſubjaceant.

§. V.

Si vel tantillum homo ſe ipſum perpendat, ex ipſo ſuo ſenſu atque experientia ſua facile deprehendet mentem ſuam eſſe *Principium agens*, quod per continuam variarum actio- Præcipuę mentis facultates.

actionum feriem vires suas explicat. Quoniam autem his actionibus indita sunt varia nomina, quibus a se invicem secernantur; ad varias etiam facultates, tanquam ad suos fontes, solent actiones humanæ referri. Quarum facultatum præcipuæ sunt *Intellectus*, *Voluntas*, *Libertas*. Mens equidem est aliquid simplex, sed propter ejus varias agendi rationes, ideo diversas in mente facultates non immerito consideramus, quas etiam juvat diversis efferre nominibus. Quod si sic intelligatur, ex hac methodo cogitationes nostræ fient tum accuratiores, tum lucidiores. Hoc igitur infixum animo sit, quod videlicet mentis nostræ facultates nihil aliud sint quam: *multiplex quæ in mente est agendi potestas, per quam potestatem mens suas omnes actiones exerit.*

§. VI.

De *Intellectu*; quid sit *Veritas*.

PRÆCIPUA mentis facultas, ex qua ejus natura constat, in INTELLECTU potissimum sita est; mentis enim oculus est intellectus, qui definiri potest: *ea mentis facultas sive potestas, per quam res percipit, earumque ideas sibi ipsa exhibet, ut veritatis cognitionem assequatur.* Veritatis autem est in hoc loco duplex significatio. Etenim per veritatem intelligitur vel *ipsa rerum natura, conditio, mutuaque inter illas convenientia vel discrepantia*; vel intelliguntur *cogitationes congruentes cum hac rerum natura,*

ra, conditione, mutuaque inter illas convenientia vel discrepantia. Quapropter VERITATEM DIGNOSCERE nihil est aliud, quam res *quales sunt in se ipsis percipere, sibique ideas exhibere illarum rerum naturæ consentaneas*.

§. VII.

QUAM in rem necesse est ut istud ipso in limine præceptum statuamus, quod inconcussum habendum est, scilicet *humanum intellectum suapte natura rectum esse, eique inesse necessariam vim ad veritatem assequendam, & ab errore secernendam, in iis præsertim, quæ ad officia nostra pertinent, & quibus homines ad rectam, honestam, quietamque vitam instituuntur, modo ad ea, ut par est, attendamus*. Præceptum. Intellectus suapte natura rectus est.

Sua cujusque conscientia atque experientia ejus quod statuimus præcepti veritatem afferunt, quo quidem præcepto tanquam cardine volvitur quidquid de homine tradi potest, & quo sublato ab imis etiam sedibus tollatur necesse est, penitusque subvertatur tota humanæ societatis compages, & structura: neque enim alia ratio supererit a falso secernendi verum, a malo bonum; ex qua naturalium cognitionum subversione fiet, ut jam nihil certum, sed omnia dubia sint, qui dementiæ cumulus est.

Quorum igitur ea fuit opinio, tum in exequendis officiis, tum præsertim in colenda Religione, nec tutum nec fidum du-

cem esse rationem, quia corrupta sit, ejusque depravatæ facultates, ii non satis attenderunt, quod illud ponerent sententiæ suæ fundamentum, quo posito omnis omnino veritas, atque ideo convellitur ipsa Religio. Itaque tantum abest ut talis hæc sententia nobis in sacris codicibus proponatur, ut contra Beatus Paulus disertissime

* Rom. II. 14. 15. * afferat. " Gentes quibus non obtigerit „ Lex divinitus patefacta, si natura duce „ Legis exequantur præscripta, fieri Legem „ sibi ipsis, atque sic ostendere Legis præcepta suis esse mentibus inscripta, videlicet ob suæ conscientiæ testimonium. „ Fatendum quidem est ex mala institutione, pravis moribus, effrænisque libidinibus obscurari posse facem ingenii, necnon propter mentis levitatem socordemque negligentiam, atque præjudicatas opiniones, in gravissimos errores sæpius homines incidisse, quantum etiam ad mores, atque ipsam Religionem pertinet. Quid tum? An si homines sua ratione perperam utantur, idcirco putes extinctas quas humanæ menti natura rectas indidit facultates? Absit hujusmodi sententia, quæ quantum distet a vero, clarius ex eo patebit quod subinde dicendum superest.

§. VIII.

Quomodo rerum fiat perceptio. INTELLECTUS igitur quemadmodum vires suas exerat propius inspiciamus. Rerum *perceptio*, vel *cognitio* duplicem causam habet, quarum altera est, cum *res objecta* mentem nostram

ſtram afficit; altera, cum mens *rem objectam* intuetur, quo illam dignoſcat. Sed quoniam ad res plane dignoſcendas primus non ſemper intuitus ſufficit, neceſſe eſt ut per aliquod tempus rem objectam mens noſtra contempletur. *Hæc* porro *diligentia quam objectæ rei nitidius percipiendæ noſter animus adbibet, vocatur* ATTENTIO; *quæ attentio ſi huc atque illuc ſe convertit, ut cunctas objectæ rei partes intueatur, dicitur* INVESTIGATIO. Quapropter ad mentem quod attinet, ex illius inſita vi, ſi tamen attentionem adhibeas, tota pendet rerum perceptio, vel cognitio.

De animo rebus objectis intento, eaſque inveſtigante.

§. IX.

HIS fretus auxiliis e proprio penu depromptis res nitide tandem percipere valet homo, & quales ſunt in ſe ipſis, & prout ſe habent aliæ cum aliis; cogitationeſque ſuas certe ſcit cum rebus quas exhibent convenire; uno verbo fit ut veritatis cognitionem adipiſcatur. *Rerum* autem *mutuæque inter illas convenientiæ nitida, & perſpicua cognitio dicitur* EVIDENTIA, quam operæ pretium eſt attendere. Quoniam enim Evidentia veritatem arguit, cujus eſt præcipuum, & indubitatum ſignum, ideo quam exploramus rem noſtris mentibus ita facit certiſſimam, ut nihil queat certius eſſe. Sed res objectæ non omnes tantumdem emittunt luminis, & quæcumque ſit hominum cura, quantacumque rebus cognoſcendis

Evidentia. Probabilitas.

dis investigatio adhibeatur, sæpenumero fit ut se veritas prodat sub maligna luce, quæ prout est vel clarior vel obscurior, varios gignit gradus *probabilitatis* & *verisimilitudinis*. Sed ita sunt hominis definitæ facultates ut non possit se res aliter habere. Homini vero satis est, si juxta propositum illi finem concessamque sortem, res eas certo dignoscat, quæ ad ejus perficiendam virtutem & felicitatem pertinent, tum etiam secernere valeat *evidentiam* a *probabilitate*, ut pro diversis probabilitatis gradibus assensum suum rebus accommodet. Hominibus autem judicandarum rerum vim illam inesse nemo inficiabitur, quicumque volet se ipsum scrutari, mentisque suæ facultates experiri.

§. X.

Quid sint *sensus*. quid *imaginandi vis*, quid *memoria*.

AD intellectum etiam *imaginandi vis*, *memoria*, *sensusque* ipsi referuntur, prout sunt facultates, per quas res objectæ sentiuntur seu percipiuntur. Sensus enim, si sic intelligantur, nihil sunt aliud quam *Intellectus utens sensibus & organis corporeis ad objectas res corporeas percipiendas*. Sic etiam imaginandi vis est idem *Intellectus res quæ absunt percipiens*, *non quod jam ipsis afficiatur*, *sed propter earum imagines quas ipsa sibi effingit in cerebro*. Memoria demum est ipse etiam *Intellectus*, *prout facultas est rerum perceptarum ideas seu species retinendi*, *sibique easdem*, *cum opus est*, *exhibendi*. Ex hoc autem potissimum memoria pendet,

det, si sæpius rerum ideæ seu species evolvantur.

§. XI.

Intellectus perfectio sita est in veritatis cognitione. Cujus perfectionis duo sunt impedimenta, ignorantia & error.

Sequitur ex iis quæcumque de intellectu dicta sunt, huic mentis nostræ facultati propositam esse veritatis indagationem, cunctasque illius adipiscendæ rationes. Intellectus igitur *perfectio* sita est in *veritatis cognitione*, siquidem ad hunc finem demandatus sit intellectus.

Verum duæ præsertim res huic obstant intellectus perfectioni; *Ignorantia* nimirum & *Error*, qui mentis duplex est morbus. Ignorantia *est mera idearum seu cognitionum privatio;* sed Error est *dissimilitudo seu adversatio inter nostras cogitationes & rerum naturam conditionemque*. Quapropter error cum sit veritatis subversio, multo magis adversatur veritati quam ignorantia, quæ tanquam media est veritatem inter, erroremque.

Operæ pretium est meminisse non hic intellectum, veritatem, ignorantiam, erroremque commemorari, ut tantum quales sunt in se ipsis dignoscantur; noster hic est præcipuus finis facultates illas indagandi ut totidem actionum nostrarum *Principia* seu fontes. Quod si sic intelligatur, error & ignorantia, quamvis a se invicem suapte natura secernantur, nihilominus solent promiscue usurpari, ita ut alteri conveniat quod trademus de altero. Errorem

ple-

plerumque parit ignorantia; utriusque vero seu conjungantur seu disjungantur, ineunda est eadem ratio, siquidem quantum ad nostras *actiones* vel *prætermissiones* spectat, eumdem exitum sortiantur. Atque fortassis liquebit, si penitus ad rem attendatur, neutiquam ex mera ignorantia, sed ex errore actionem quamdam gigni posse: ignorantia namque cum sit idearum seu cognitionum privatio, quidquam nequit generare.

§. XII.

Errorum varia genera. 1. Error *Juris*, vel *Facti*. 2. *Voluntarius*, & *non voluntarius*. 3. *Essentialis* & *accidentalis*.

VARIA sunt erroris & ignorantiæ genera, quæ in quo differant necesse est hic definire. 1. Error si spectetur quoad rem, circa quam versatur, vel est *Juris* vel est *Facti*. 2. Ignorantia quoad suam originem vel est *voluntaria* vel *non voluntaria*; error vel est *vincibilis* vel *invincibilis*. 3. Denique prout error ansam præbet aut huic actioni peragendæ, vel huic rei suscipiendæ, dicitur *essentialis* vel *accidentalis*.

JURIS vel FACTI dicitur error *propter quem vel erramus in præscripto Legis, vel in facto non bene comperto*. Hic v. g. Juris error esset in quovis Principe, qui quoniam sensim augentur vicini Regni vires, & potentia, inde legitimam belli causam se nactum esse crederet. Ejusdem generis olim erat Græcorum Romanorumque communis error, qui sibi fas putabant filios suos exponere. Sed contra fuit error facti,

cti, cum *Abimelech* uxorem *Abrahami Saram* putavit innuptam esse.

Ignorantiam voluntariam, vel si mavis, errorem *vincibilem* aut superabilem illum dicimus *quem nostra socordia peperit, nec fuisset admissus, si quantam poteramus, diligentiam adhibuissemus, attentumque animum.* Quapropter *vincibilis* erat Ethnicorum error plures Deos colentium; etenim si auscultassent Rationi, sane intellexissent nulla de causa plures Deos admitti. Sic etiam adjutrice Ratione plerarumque gentium antiquarum poterat avelli opinio illa, nimirum quod salva honestate piraticam possent adversus illos exercere quibuscum nullum fœdus pepigerant, quos hostiliter habere non putabant iniquum. Verum ea ignorantia non est voluntaria, atque is error est *invincibilis* seu inexsuperabilis *a quo neque nos tueri nec extricare potuimus, licet omnem illam quæcumque in nobis fuit curam impenderimus*; curam illam intelligo quæ in res humanas cadit vitamque communem. Inde fit ut antequam Europæanorum ullum esset cum Americanis commercium, horumce Christianam Religionem nescientium non esset *voluntarius* error, sed *invincibilis*.

Denique vocamus *essentialem* errorem illum, *qui versatur circa quid rei propositæ necessario adjunctum, propter quod ad agendum impellimur, ita ut secluso illo errore, præstitum factum minime fuissemus aggressi.* Unde etiam is error dicitur *efficax*. Necessaria

faria porro rei adjuncta intelligimus illa *quæ necessario fluunt vel ex ipsa rei natura, vel ex hominis agentis proposito, suo tempore concepto, signisque denotato convenientibus*. Sic, exempli causa, Trojanorum *essentialis* error erat, qui tela, quum sua urbs expugnaretur, in proprios cives vibrabant, quos hostes putabant esse, Græcorum scilicet armis indutos. Aliud exemplum est, cum quis uxorem ducit alterius conjugem, quam virginem autumabat, vel cujus nesciebat adhuc esse viventem maritum. Ejusmodi error ad ipsius rei naturam pertinet, atque ideo essentialis est.

Sed ERROR ACCIDENTALIS est ille, *qui nullam habet cum proposita re necessariam connexionem, atque ideo admissi facti vera causa non potest esse*. Aliquem quis v. g. vel afficit contumelia vel ictibus impetit, quoniam alium habet pro alio, vel sibi concessam ultionem putat mortuo Rege, cujus extincti falsus rumor percrebuerat &c. Sunt hi errores mere accidentales, qui quoniam in hominis agentis mente versabantur, ejus quidem factum concomitati sunt, sed nullo modo fuerunt facti vera causa.

Cœterum adnotandum adhuc est posse varias tum ignorantiæ tum erroris species in eamdem rem conjunctas incidere. Sic potest error facti vel essentialis esse vel accidentalis; uterque autem error potest esse aut voluntarius aut non voluntarius, vincibilis aut invincibilis.

Verum hæc de intellectu sufficiant. J

alia

alias mentis nostræ facultates expendamus; quævis enim ad humanas actiones eliciendas pro sua parte conducit.

CAPUT II.

Principiorum series de natura hominis; de VOLUNTATE & LIBERTATE.

§. I.

De Voluntate: quid sit *Felicitas*, quid *Bonum*.

FUIT illud Dei propositum, cum hominem condidit, ut mens humana non solum posset objectas res dignoscere, earumque ideas sibi exhibere, verum etiam ut principio agente esset instructa, quo moveretur, sive facultate per quam homo, postquam res objectas dignovit, arbitrio suo valeret agere vel non agere, rem aggredi vel omittere. Hæc autem facultas *Voluntatis* nomine venit.

Voluntas igitur nihil est aliud quam *hæc mentis facultas per quam, ob inditum suæ naturæ principium agens, mens arbitrio suo fertur tum ad illas res expetendas quæ sibi conveniunt, tum ad agendum hac vel illa ratione, vel ad aliquid aggrediendum hac vel illa ratione, vel ad aliquid aggrediendum aut omittendum, in quibus singulis suæ semper felicitatis rationem habet.*

FELICITATEM intelligimus *intimum illud mentis nostræ gaudium quod ex boni possessione nascitur*. BONUM autem licet vocare, *quid-*

quidquid homini convenit ad ejus salutem & perfectionem, ad ejus commodum & oblectamentum. Ex Bono dignoscitur MALUM, quod in universum definiri potest, *quidquid hominis vel saluti vel perfectioni, vel commodis aut oblectamentis adversatur*.

§. II.

Instinctus, Propensiones, Cupiditates. AD voluntatem referuntur *Instinctus*, *Propensiones*, *Cupiditates*. INSTINCTUS vocatur *ille sensus quem mens experitur, cum corpus re aliqua indiget ad quam sine mora comparandam mens impellitur*. Quo in genere sunt fames, sitis, atque ab illis aversatio quæcumque possunt nocere, &c. PROPENSIONES sunt *voluntatis inclinatio qua fertur ad quasdam res objectas potius quam ad alias, sed æquabili ratione, quieta, quæque sic ad omnes voluntatis actiones adtemperatur, ut alias non intertarbet, sed soleat adjuvare*. CUPIDITATES autem in eo sunt propensionum similes, quod *impulsus sint voluntatis ad quasdam res objectas*; Verum *hi impulsus multo sunt vehementiores & temere incitatiores, unde etiam mentem e naturali sua sede deturbant, impediuntque, ne suas actiones recte dirigat*. Quod cum contingit, cupiditates fiunt pestis hominum capitalior. Gigni solent cupiditates ex iis bonis quæ sensibus percipiuntur, quæ mentem illecebris suis alliciunt, & stimulis urgent acrioribus.

Ex iis quæ jam dicta sunt, facile intelligitur

gitur multam esse propensiones inter, cupiditates atque instinctus affinitatem, siquidem nihil unquam aliud sunt quam hi motus affectusque animi, qui sæpius circa res easdem exercentur. Sed inter triplex illud motuum genus hoc interest, quod in omnibus hominibus necessario iidem sint instinctus: causam enim habent tum ipsam humani corporis naturam, tum illius cum anima conjunctionem; sed propensiones, & cupiditates si seorsim spectentur, nullam deprehendes necessariam vel propensionem vel cupiditatem, unde etiam inter hunc, & illum hominem summa est propensionum, & cupiditatum diversitas.

Apud Gallos voluntas prout motus illos experitur qui jam explicati sunt, *Cordis* nomine declaratur, quia forte reputarunt eorum motuum in corde sedem esse.

§. III.

Libertas in quo consistat.

Ea natura nostræ mentis est, ut quidquid agit voluntas, non solum agat sponte seu proprio motu placitoque assensu, perque insitam sibi vim, sed ut præterea, quocumque se vertat, eam comitetur *Libertas*.

Libertas dicitur *vis illa mentis cujus ope mens ad suum arbitrium suas actiones temperat ordinatque, ita ut suas deliberationes actionesque vel in suspenso habere valeat, aut in illis pergere, vel illas alio flectere, ac uno verbo in quam velit partem convertere se possit,*

sit, *&* *agere cum delectu*, *prout illi videbitur magis expedire*. Quæ facultas sane præstantissima homini in se ipsum suasque actiones quoddam imperium confert. Hujus ergo facultatis naturam necessarium est paulo accuratius explanare: præsertim cum inde fiat, ut homo sese possit ad normam accommodare, & quidquid agat, ejus rationem reddere teneatur.

Voluntas, & Libertas, cum sint mentis facultates, non sunt quid cœcum, & cognitione destitutum, siquidem illarum parens est intellectus. Nam quæ deliberaveris quonam pacto vel cohibere, vel hanc potius quam illam partem amplecti queas, si quid sit eligendum prorsus ignores? Nonne hoc contra naturam est intelligentem, & ratione præditam, ut agat absque intellectu, & ratione? Levis quidem est, neque recta fortasse, talis hæc vel illa ratio quæ nos ad agendum movet; at aliquam saltem speciem habet, quoddam subobscurum lumen, unde rationem illam impræsentiarum rectam judicamus. Ubi est electio, ibi est rei cum re comparatio. Quisquis porro comparationem init, is rem propositam perpendit saltem confuse, & aliquatenus de illa deliberat, cursim licet, atque ita ut qui deliberat, deliberationem se habere vix senserit.

Eo respiciunt omnes nostræ deliberationes, ut aliquam nobis paremus utilitatem. Fertur enim generatim Voluntas ad *Bonum*, id est, ad illud quodcumque nos potest vel posse saltem videtur præstare felices; ita ut omnes

omnes actiones quæ pendent ab homine, quæque ad finem homini propositum quovis modo referuntur, hoc ipso ejus voluntati subjaceant. Quoniam autem *Veritas* seu rerum cognitio homini quoque convenit, & *Veritas* sic accepta *Bonum* est, hinc fit ut voluntas circa veritatem non secus ac circa cœtera bona versetur.

Libertas æque ac voluntas propositum habet, & *Verum*, & *Bonum*; sed quoad actiones Libertas angustior est Voluntate: neque enim in quibus omnibus sua est Voluntatis vis, in eisdem locum habet Libertas, sed tantum in iis actibus quos mentem penes est, vel suspensos habere, vel ad libitum flectere.

§. IV.

Libertatis usus in nostris judiciis quoad veritatem.

Sed quinam sunt, inquies, illi actus in quibus libertas vim suam exserit? Eos quidem actus dignoscemus, si mentem nostram penitus scrutemur, & quemadmodum ad diversas res objectas se noster animus habeat. 1. Si expendamus nostra judicia tum de *vero* tum de *falso*; 2. Si advertamus deliberatam illam rationem qua vel *bonum* vel *malum* aggredimur; ac denique in rebus ipsis indifferentibus quem ineamus agendi modum. Libertatem sic enucleare necesse ideo erat, ut ejus naturam usumque rectius habeamus perspectum, & quo usque se libertas extendat.

Quod ad *Verum* attinet, ita natura com-

parati sumus, ut simul ac *Evidentia* nostræ menti se manifestam præbet, jam non possimus nostrum de re judicium in suspenso habere, neque nostri oculi tam claræ luci valeant obsistere, sed assentire cogamur. Quis enim v. g. inficias ibit *totum* esse majus *sua parte*; vel si Reipublicæ aut privatæ domus utilitatem spectes, quis negabit potiorem esse concordiam pacemque, quam tumultum, diffidia, bellum, &c.

Verum longe aliud evenit in iis rebus quæ minus claræ minusque sunt evidentes; in iis enim summus est libertatis usus. Mens equidem sponte fertur in eam partem quæ sibi videtur verisimilior, ita tamen ut facile judicium suum cohibere possit, donec nova certæ cognitionis argumenta nanciscatur, aut etiam totam illam indagationem in aliud tempus amandare. Quo res obscuriores sunt, eo magis, & cunctari, & assensum nostrum sustinere, aut etiam differre possumus. Atque id experimento constat: quotidie namque, & passim, ut ita dicam, quæstiones emergunt in quibus ob angustos ingenii nostri fines, atque in utramque partem argumenta, dubii suspensique hæremus, nec dijudicamus rem, sed eam iterum expendimus, donec tandem vel huc vel illuc inclinemus. Intelligimus v. g. posse diu mentem nostram incertam esse, nec assensum suum accommodare sequentibus quæstionibus nisi diu deliberatis: Tenemurne juramentum præstare per vim extortum? Justane de causa

Ju-

Julius Cæsar occisus est? An æquum erat id a Senatu Romano respui quod Consules spoponderant, ut se *Caudinis Furcis* expedirent? Vel an idem Senatus-Consultum sponsionem ratam debebat habere, eique publici pacti pondus, & auctoritatem superaddere? &c.

§. V.

Quamvis in nostris judiciis jam non sit locus libertati, simul ac res clare, & distincte perceptæ sunt, ne tamen existimemus nullum omnino quoad res evidentes libertatis usum superesse. Primum namque semper in arbitrio nostro est ad eas res animum nostrum intendere, vel eum ab eisdem avertere, scilicet ut quid aliud contemplemur. Atque hic primus voluntatis impulsus quo fertur ad exhibitas sibi cogitationes vel perpendendas vel omittendas eo quidem dignior est qui adnotetur, quod naturalem influxum habet in subsequentem voluntatis assensum, propter quem post exploratas nostras cogitationes atque perpensa judicia, rem aut aggredimur aut præterimus. Quin etiam in quibusdam, adhibita summa mentis contentione, rebusque diligentissime consideratis, in nostra est potestate evidentiam, ut ita dicam, parere: sed antea debilior lux affulgebat quam ut omnino possemus rerum naturam assequi. Denique partam semel evidentiam plus minusve intentis oculis ad libitum contem-

plamur, in quo non ineſt parvum momentum, ſiquidem quo magis magiſque explorata res eſt, eo vehementius mentem noſtram afficit.

Objicitur, & ſolvitur quæſtio.

Ex iis quæ jam adnotata ſunt, gravis exoritur conſideratio, cujus ope valeas quæſtionem enodare quæ adverſus libertatem ſolet proponi. „ Penes hominem non eſt, „ inquiunt, res aliter percipere quam prout „ ejus menti ſeſe exhibent; de illis autem „ mens judicat prout illas percepit, atque „ ſecundum hæc mentis judicia vel huc vel „ illuc voluntas flectitur. Id omne igitur „ neceſſario fit, neque a noſtra pendet li„ bertate. „

Sed hujus propoſitæ quæſtionis vana eſt ſpecies. Etenim quaſcumque tricas velis nectere, nihilominus fateberis in cujuſque arbitrio poſitum eſſe ad lucem oculos vel claudere vel recludere, animum intendere vel relaxare. Sua quemvis experientia docet, ſi varios rei proſpectus intueatur, illamque ſedulo ſcrutetur, in ea multa retegi quæ ſeſe primo aſpectui ſubduxerant. Atque hæc quidem ſatis eſt attendiſſe, ut innoteſcat ſuum eſſe libertatis uſum, ſive in iis quæ intellectus percipit, ſive in iis quæ intellecta ſuſcipimus.

§. VI.

Libertatis uſus quoad bonum malumque.

An homines parem habeant libertatem ſe ipſos ad *bonum* vel ad *malum* convertendi? Eſt enim hæc altera quæſtio quam evolvamus.

Cu-

Cujus quæstionis non aliunde petenda est enodatio, quam si dispiciamus, tum quemadmodum fiat proposita res, tum quid intra nos ipsos experiamur. Equidem quod ad *Bonum*, & *Malum* attinet; si generatim utrumque spectetur, nullam libertatem usurpare possumus, quoniam ad bonum invicta propensione trahimur; & a malo innata est nobis insuperabilis aversatio. Quod hominum Conditori sic placitum est, nec inditam sibi naturam illam valet aliquis immutare. Ita namque constituti sumus ut ab eo necessario trahamur quod bonum est; contra quæ mala sunt, ab illis, ut ita dicam, necessario dimovemur atque repellimur.

At hæc in bonum generatim spectatum tam vehemens propensio, & a malo ingenita nobis aversatio, neutiquam obstat quominus omnimoda libertate perfruamur, si quodvis bonum vel malum seorsim consideretur; quamvis enim objectis rebus vel inviti statim afficiamur, non ideo ad singularem hanc vel illam rem aut expetendam aut declinandam necessario impellimur. Æstu sitique viator ardet: huic derepente sese objiciunt pulcherrimi fructus quos nimirum prænuntiant, & suavissimus odor, & plenus deliciarum succus: noster hic quidem viator ad capessendum oblatum bonum, & ad illum quo premitur angorem salubri cibo sublevandum statim incitabitur. Sed & cunctari potest suamque actionem cohibere, donec perspectum habeat, annon

partam ex iis fructibus utilitatem malum aliquod subsecuturum sit; ac uno verbo deliberationem ac computum inire potest, ut securiorem partem demum amplectatur. Quin imo ea vis est humanæ rationis, ut non solum eo possimus lubentes carere quod mentem nostram jucunde titillat, sed etiam volentes incurrere in eam anxietatem vel dolorem, quem utique optaremus declinare, sed quem ob gravissimas causas pati malumus. Nonne hæc humanam satis arguunt libertatem?

§. VII.

Libertatis usus quoad res indifferentes.

VERUM libertas in *rebus indifferentibus* vim suam manifestius exerit. Sic v. g. intelligo penes me omnino esse vel manum porrigere vel retrahere, sedere vel ambulare, ire dextrorsum vel sinistorsum, &c. Quibus in rebus humana mens cum sibi ipsi permittatur, quoniam vel non impellitur causis externis, vel hæ causæ ita sibi invicem adversantur, ut neutra prævaleat alteri, dici merito potest humanam mentem huc vel illuc impelli pro arbitrio suo, & secundum eam quam in suas actiones potestatem habet.

§. VIII.

Cur libertatis usus coerceatur intra ge-

HOC loco inquirendum venit cur libertatis usus intra bona singularia genusque veritatis non evidens concludatur, nec sese ex-

se extendat ad bonum generatim spectatum, nec ad genus veritatis evidens. Cujus causam si assequamur, majorem simul ansam apprehendemus summam in homine constituendo Creatoris sapientiam admirandi, necnon magis magisque tum propositum libertati finem, tum verum illius usum dignoscemus.

nus veritatis non evidens, & bona tantum singularia complectatur.

Necesse primum est id nobis concedi petentibus, Deo nempe finem hunc propositum fuisse, ut beatum præstaret quem condebat hominem. Quo semel admisso facile quivis fatebitur non aliam homini felicitatis assequendæ rationem superesse quam si *veritatem* dignoscat, & *veris bonis* fruatur. Atque id evidenter arguitur ex iis quæ superius tum de *felicitate*, tum de *bono* disseruimus, quæ sunt eo magis attendenda, quod ex illis derivantur quæcumque jam de præsenti quæstione disceptabimus. Quoties igitur subobscuræ sunt res quas indagamus, nec mentem afficiunt clara luce per quam omnino cernantur, ita ut de illis certa, & stabili ratione judicemus, tunc in hominum arbitrio prorsus debet esse, ut suum de re judicium cohibeant; sic enim, quoniam non trahuntur necessario prima vi qua fuerunt affecti, suam longius producere valent indagationem, donec summum certæ cognitionis apicem, atque si fieri potest, evidentiam nanciscantur. Quod nisi ita se haberet, in errorem passim incideremus, cujus etiam nullum daretur effugium. Quamobrem utilissimum & summopere necessa-

rium

rium fuit, ut in ejusmodi rebus posset homo libertatem suam adhibere.

Sed contra cum res, earumque inter se convenientia, clare & distincte percipimus, ita ut evidenter se manifesta exhibeant, tunc frustra, & ut ita dicam, damnose, judicium nostrum libertatis ope cohiberemus. Ubi enim sic certa cognitio est, ut certior nequeat esse, quid nova, quæso, rei prodesset indagatio, si foret in arbitrio nostro posita? Neque enim duce quisquam eget, qui quo tendat, & cui viæ sit insistendum nitide perspicit. Itaque confert hoc etiam in hominum utilitatem, quod evidentiæ cogantur assentiri.

§. IX.

Quem libertatis usum circa veritatem esse diximus, idem ferme est circa *Bonum* & *Malum*. Hominis ad felicitatem comparati ea natura debebat esse, ut illi omnino necessarium foret Bonum generatim cupere & expetere, Malum autem refugere. Homo enim mancum quid esset, meritoque Dei Conditoris incusaretur sapientia, quæ nempe a proposito fine penitus aberrasset, si tales homini facultates inditæ fuissent, ut in bono maloque generatim spectatis *indifferenter* se haberet, in ejusque arbitrio positum esset bonum malumque generatim spectata vel appetere vel respuere, atque in utrovis eligendo suspensum hærere.

Sed

Sed quamvis homo necessario Bonum expetat & Malum oderit, hujus tamen sors esset miserrima, si ineluctabili vi cogeretur vel agere vel abstinere, statim ut illum objectæ res singulares afficerent. Ea conditio rerum humanarum est, ut sæpe prima nos species fallat, raroque contingat sive mala sive bona nobis exhiberi apprime defœcata & impermixta, sed fere semper commodis incommoda connectuntur, ita ut pro parte res eadem excipienda, pro parte vero rejicienda videatur. Quapropter ne fluctuemus incerti, & ut in damnum non incurramus, plerumque cohibendi primi motus, & res accuratius expendendæ, disceptandæ, computandæ, atque compensandæ sunt, in quibus omnibus usus requiritur libertatis. Libertas igitur in subsidium venit aliarum facultatum quarum supplet defectus, quarumque simul ac errores emendavit, ejus ultra non desideratur officium.

Ex quibus colligitur instructum hominem iis omnibus esse quibus ad felicitatem perveniat in quam natus est, atque hac in re non secus ac in cœteris omnibus Dei Conditoris mirabilem esse sapientiam.

§. X.

Postquam humanæ libertatis naturam, actiones, usumque sic exploravimus, supervacuus forte videbitur labor, si longiori sermone contendamus, libertate revera dona-

Libertatis argumentum, quod ex sua cujusque con-

ſcientia deducitur, cœteris omnibus argumentis præſtat.

donatum eſſe hominem, neque minus quam cœteras dotes, hanc etiam illi facultatem ineſſe.

Sed quia libertatem in hac noſtra doctrina *principium* ducimus ſummopere præcipuum, alterumque noſtræ conſtructionis fundamentum, e re prorſus erit vel ſaltem indigitare invictum illud humanæ libertatis argumentum quod quotidiana noſtra experientia comprobatur. Itaque noſtram ipſorum mentem conſulamus. Quiſque ſibi plane conſcius eſt quod pro arbitrio ſuo poſſit v. g. vel incedere vel ſedere, tacere aut loqui. Nonne etiam ſingulis momentis experimur penes nos eſſe judicium noſtrum in ſuſpenſo habere, quo rei novam indagationem aggrediamur. Quis vere neget nos liberata mente bonum vel malum eligere nulla neceſſitate compulſos. Quin etiam quocumque modo mens noſtra primo affecta ſit, judicium tamen noſtrum poſſumus vel ſtatim ſiſtere, tum deinde inveſtigatæ rei hinc & illinc argumenta expendere, ac uno verbo omnia præſtare quæcumque arguunt humanam mentem liberrimam eſſe. Ego ſi ad quoddam ſingulare bonum potius quam ad aliud ineluctabili vi traherer, eumdem tunc experirer illum affectum quo ad bonum *generatim* ſpectatum deferor, nempe prævalidum motum quo aſſenſus meus neceſſario raperetur, & cui non valerem obſiſtere. Sed mea mihi experientia conſtat quod vim illam ineluctabilem non experiar, ſi quando quoddam *ſingulare Bonum*

num objicitur . Etenim eo possum vel abstinere , vel ejus usum differre , vel aliud ei bonum anteponere ; possum vel eligere vel hærere suspensus in delectu , seu quod idem est , sum *liber* .

Si quis porro quærat utquid fieri possit homines , quos certum est circa Bonum generatim spectatum non esse liberos , eosdem circa bona singularia liberos tamen esse ? Hujus quæstionis nodus hoc responso solvitur : Nemo scilicet propter innatam omnibus felicitatis cupiditatem insuperabili vi ad ullum singulare bonum trahitur, quia nullo singulari bono felicitas continetur ad quam necessario tendimus .

Quævis objecta diluuntur per ejusmodi probationes ex innato & interiore sensu petitas , quæque medullitus in animum persuasionem inducunt . Fieri enim nullo modo potest ut nostra mens hoc vel illo modo afficiatur , quin se affectam intelligat hoc vel illo modo , propter quem vel bene vel male vel indifferenter se habeat . Neque aliud existentiæ nostræ certum habemus argumentum , neque aliunde quam ex interiore sensu nobis constat , quod vel cogitemus vel agamus .

Atque hic nostræ libertatis interior sensus eo minus dubius est , quod fugitivus , & unius momenti non sit , sed continuus , nunquam a nobis discedens , & se quotidie per mille prodens experimenta .

Itaque videmus nihil inter homines , & esse & haberi certius quam penitissimam

suæ

suæ libertatis persuasionem. Homines vel generatim omnes, vel seorsim singulos specta: quidquid excogitant, deliberant, inquirunt, agunt, judicant, totum hoc ex libertate profluit. Hinc boni & mali, vitii & virtutis *idea* seu perceptio, & quæ illis adjuncta sunt, laus & vituperium: hinc nostram & aliorum agendi rationem vel acceptam habemus vel improbamus. Simili calculo reputantur propensiones naturalesque aliorum in alios affectus hominum, quales sunt amicitia, benevolentia, gratus vel infensus animus, odium, ira, querelæ, & exprobationes: qui affectus, dempta libertate, nulli existerent. Libertas denique quia clavis est, ut ita dicam, intelligendæ totius humanæ naturæ, qui eam tollit, omnia convellit subruitque.

§. XI.

Quare libertas in dubium adducta sit.

MIRUM ergo est addubitatum serio fuisse an homo liber, an suæ penes illum actiones essent? Minus quidem admirationis pareret hæc addubitatio, si res disceptaretur extra hominem posita. Sed hoc loco idipsum quærimus quod intra nos ipsos peragitur, cujus inest nobis internus, & proximus sensus quem singulis diebus experimur. Sed qua de causa ex mentis nostræ facultatibus aliam in dubium revocant, & potius quærunt an homo sit liber, quam utrum intellectu præditus sit & voluntate? Neque enim magis sumus nobis intellectus

& vo-

& voluntatis conscii quam libertatis. Verum nonnulli acutiores Philosophi de libertate subtilius disserentes, ejus, ut ita dicam, naturam immutarunt, & quoniam quibusdam objectis paratum non habebant responsum, hæc potius objecta quam certissimas rei probationes attenderunt, unde sensim eo ventum est, ut libertatis nostræ sensum arbitrati sint commentitium forsitan & inanem esse. Equidem in veritatis disquisitione omnino necessarium est undequaque rem intueri, cujus in utramque partem rationes expendendæ sunt; cavendum tamen ne objectionibus plus addatur ponderis quam in se habeant. Nostra nos experientia docet multis rebus quas merito certissimas habemus nodos quosdam subesse quos liquide non expedimus. Neque hoc mirum videri debet, est enim finita mens hominum. Ex iis igitur quæ dicta sunt sic mecum collige: *Quoties veris probationibus nititur aliqua veritas, quidquid adversus eam veritatem objicitur, infixam menti persuasionem nec commovere nec debilitare debet, si tantum tricæ nectantur, quæ quidem facessunt negotium, sed vim non convellunt argumentorum*. Quam hic *Regulam* statuimus, sic est in omnibus scientiis necessaria, ut ab ea nunquam sit divertendum. (*) Sed ad propositum redeamus.

§. XII.

(*) Longe aliud est intellegire rem aliquam absurdam esse, aliud nescire quidquid ad eam rem pertinet: multumque interest an de quadam veri-

§. XII.

De actionibus *voluntariis*, & *non voluntariis*, *liberis*, *necessariis*, & *coactis*.

Actiones voluntarias seu humanas in universum illas vocamus : *quæ pendent a voluntate*; sed liberas illas dicimus, *quarum parens est libertas*, quasque nostra mens ad arbitrium suum vel habere suspensas vel flectere potest. *Voluntario* opponitur *non voluntarium*; sed *libertati* adversatur *necessitas*, sive id quod per *vim*, & *coacti* præstamus. Omnes humanæ actiones voluntariæ sunt, quia nulla est quæ ortum a nobis non habeat, quamque ipsi non faciamus, sed si propter alienam vim cui non valemus obsistere, impediamur ne quid agamus, vel illud inviti cogamur agere, voluntate nostra non assentiente, veluti si quis validior correptam nostram manum ad alterum lædendum adhibeat, actio elicita cum non sit voluntaria, non est vere nostra actio, sed illius qui vi nos ad agendum impulit.

Sed aliter se res habet quoad illas actiones quas non ob aliam causam coacti præstamus, quam quoniam aliquod proxime no-

veritate quæstio proponatur insolubilis, vel utrum contra quamdam veritatem objectum emergat insolubile; sed plerique duplex illud quæstionum genus inconsulto permiscent. Namque objectum insolubile, ideo falsum arguit esse, quod verum putabatur, quoniam aliquid sequeretur absurdum. Sed de quadam veritate proposita quæstio insolubilis nostram tantum inscitiam ostendit in multis quæ ad notionem aliunde certissimam pertinent.

nobis imminens grave periculum malumve extimescimus; veluti si Princeps iniquus simul, & crudelis judicem adigeret ad aliquem damnandum insontem, ipsi judici, ni obsequatur, mortem intentando. Ejusmodi actiones, licet ex altera parte coactæ sint, nec enim illas nisi reluctantes aggredimur, nec iis unquam nisi ob ingentem gravissimam necessitatem assentiremus, ejusmodi actiones, inquam, inter voluntarias recensentur. Quidquid enim obtendas, nihilominus ex deliberata proficiscuntur voluntate, quæ quoniam duo mala vitare nequit, alterum eligit, & quod sibi videtur minus grave, præfert gravissimo. Id quod novis exemplis melius adhuc explanabitur.

Pauperi suam inopiam ærumnamque palam facienti levamentum quis affert: hæc actio *voluntaria* simul & *libera* est. Sed alius iter faciens solus inermisque in manus prædonum incidit præsentem mortem intentantium, ni faciat illis eorum copiam quæcumque habet: viator cum vitæ servandæ causa suam omnem pecuniam prædonibus illis habendam permittit, actionem quidem præstat *voluntariam*, sed *coactam* neque liberam. Unde etiam ejusmodi actiones nonnulli *mixtas* nuncupant, quia partim *voluntariæ* sunt, partim *non voluntariæ*. Voluntariæ sunt, quoniam earum fons ab eo manat qui agit, & ad illas minima de malis eligens voluntas convertitur. Sed partim non voluntariæ sunt, quia contra suam propensionem illas voluntas exequitur, quas

nunquam exequeretur, si declinandi periculi posset aliam nancisci rationem.

Aliud etiam in hoc argumento adnotandum venit. Etenim malum imminens ita grave debet esse, ut non sine multa causa vir sapiens metu afficiatur; tum præterea requiritur ut cogendæ nostræ libertatis jus nullum is habeat a quo cogimur, nec teneamur quidvis ferre potius quam illi non obsequamur. Quibus ita positis rationi prorsus consentaneum est, ut cum e duobus malis alterutrum vitari non potest, minimum eligamus. Quæ talis adhibita vis necessitatem affert quam *moralem* dicimus: sed contra cum ita cogimur agere, ut nullum supersit effugium, hanc vocamus *necessitatem physicam*.

Philosophicæ accurationis est ut quæ *libera* sunt, a *voluntariis* secernantur. Etenim ex iis quæ modo diximus facile intelligitur omnes actiones quæ liberæ sunt voluntarias esse, sed omnes actiones quæ voluntariæ sunt non esse liberas. Communis tamen, & vulgaris sermo promiscue has voces usurpat, quod ideo putavimus adnotandum, ut omnis tollatur æquivocatio.

Morum etiam nomine quandoque vocamus *actiones liberas, prout eas mens spectat tanquam regulæ obnoxias*. Inde fit ut *moralem disciplinam* vocemus *hanc artem qua docemur tum agendi regulas, tum rationem iis regulis actiones nostras accommodandi*.

§. XIII.

§. XIII.

Nostram circa mentis facultates disputationem nonnullis adnotationibus concludemus, ex quibus earum facultatum tum natura tum usus melius innotescent. Humanæ facultates se invicem juvant.

Humanæ facultates sibi mutuam operam præstant, & quoniam in eadem sede una commorantur, ideo conjunctis viribus agunt. Jam superius dictum est intellectum voluntati præire, libertatisque ducem esse rationem. Itaque intellectus, voluntas, & libertas, imaginandi vis, & memoria, instinctus, propensiones, atque cupiditates, sunt totidem eliciendi cujusdam effectus instrumenta, quibus singulis viribus conjunctis ad veritatis tandem cognitionem, & perfruenda vera bona deducimur, in quo utroque sita est hominum perfectio atque felicitas.

§. XIV.

Sed quo nobis hæc omnia commoda comparemus, mentis nostræ facultates sanas oportet esse, quibus recte utamur, naturalemque concentum foveamus inter has ipsas facultates variosque motus quibus ad quasdam res objectas impellimur, aut ab iis abalienamur. Nostrarum igitur facultatum non satis est nosse quæ *communis*, & *naturalis* sit conditio, sed præterea sciendum est in quo earumdem *perfectio* atque usus con- Quid sit Ratio, quid Virtus.

ſiſtant. Quoniam igitur circa veritatem cognoſcendam proprie verſatur intellectus, hæc mentis noſtræ facultas perfecta tum eſt, cum veritatem liquido compertam habemus, nimirum illud veritatis genus quod noſtra plurimi refert dignoviſſe, tum ut officiis noſtris fungamur, tum ut aſſequamur felicitatem. Intellectus autem ut perfectus evadat, animi ſibi conſtans attentio, judicium rectum, & vera ratiocinatio neceſſaria ſunt. *Intellectus* ita *perfectus jamque notionibus illis informatus quarum ope* VERUM atque UTILE *cognoſcit*, *& dijudicat*, proprie nuncupatur RATIO. Atque hinc fit ut Ratio dicatur *Lux* mentis, & *regula*, cui ſemper in judiciis, & factis noſtris parendum ſit.

Simili ratione ſi perfectam voluntatem conſideremus, ejus perfectionem deprehendemus ſitam eſſe *in vi*, *& conſuetudine bonarum partium ſemper amplectendarum*, id eſt, *dictata Rationis perſeveranter auſcultandi*, *nec aliter utendi noſtra libertate quam ut quod eſt optimum eligamus*. Sapiens ille voluntatis dirigendæ modus proprie dicitur VIRTUS, aut etiam quandoque nomine RATIONIS indicatur. Et quoniam noſtræ mentis perfectio pendet a mutuis inter ſe facultatum noſtrarum auxiliis, quo tempore perfectiſſimæ ſunt, hinc etiam in latiori ſignificatione *Ratio* nonnunquam idem ſonat ac *ipſa mens ſuis omnibus facultatibus inſtructa*, *quibus* jam nunc recte utitur. Itaque *Rationis* vocabulum conjunctam ſemper habet *perfectionis* opinionem, quæ modo totam

tam mentem, modo singularem aliquam illius facultatem indicat.

§. XV.

Quas memoravimus facultates omnibus hominibus sunt communes, sed neque in singulis pariter vigent, nec similiter diriguntur. Præterquamquod enim in quolibet homine circumscriptos gradus habent, id est, initium suum, incrementum, perfectionem, imminutionem atque interitum, quemadmodum in organis corporeis solet contingere, multum etiam in singulis hominibus diversæ sunt. Hujus est acrior intellectus, illius autem sunt subtiliores sensus: ille potiorem habet imaginandi vim, hic autem vehementiores affectus, quæ omnia infinitis propemodum rationibus inter se conjunguntur varianturque, prout in quoque varia est indoles, institutio, exemplorum vis, & occasionum ex quibus ansam nactus est hanc vel illam facultatem, has vel illas propensiones exercendi; plus enim minusve exercitatione corroborantur. Ex illo fonte scaturit mira illa ingeniorum, studiorum, atque consuetudinum diversitas, quæ cujusvis hominis mores gignit, & quam dicimus cujusque indolem: quæ diversitas tantum abest ut sit inutilis, cum contra juxta divinæ providentiæ placitum, maximus sit ejus diversitatis usus.

Unde nam tam diversa sit hominum gendi ratio.

§. XVI.

Sed quodcumque sit propensionum, cupiditatum, morumque contractorum robur, nihilominus operæ pretium est adnotare, nunquam illis insuperabilem vim inesse propter quam cogantur homines imperium detrectare Rationis. Sua semper est Rationis præstantia, cujus manent semper salva jura. Ratio convenientem operam & diligentiam impendens malos affectus emendare potest, pravas consuetudines antevenire vel etiam eradicare, vehementissimas cupiditates sapienter præcavendo frænare, sensim imminuere, atque demum extirpare, vel saltem illas intra æquos limites cohibere. Quæ omnia diximus vera demonstrantur esse, quoniam nostræ nobis libertatis conscii sumus, cum varios affectus nostros sequimur, quibus si nimium indulserimus, tacitis urgemur stimulis quibus arguimur volentes peccasse, ac demum sententia nostra innumeris constat experimentis. Neque tamen inficiabimur pravorum affectuum superandorum multum laborem esse, sed qui labor abunde pensatur gloria tantam victoriam subsequente, necnon partis exinde veris commodis.

CA-

CAPUT III.

HOMO, *ita ut antea dictum est, comparatus*, DIRECTIONEM MORALEM *admittit, actionumque suarum rationem ideo redditurus est.*

§. I.

EX hominis natura quantum ad jus spectata sequitur *hominem ita comparatum esse ut reipsa electionem in suis actionibus & directionem admittat*. Etenim cum possit facultatum suarum ope rerum naturam statumque dignoscere, atque ex illis cognitis judicium inferre; cum illi potestas insit partium oblatarum utram velit amplecti; ac denique cum multa sint, in quibus valeat libertatis suæ vi pro arbitrio suo vel suspensas actiones suas habere, vel in eisdem pergere, liquet profecto penes hominem suas actiones esse, quibus quodam modo imperitat, & per quod imperium eas huc vel illuc convertit. Unde intelligitur quamobrem necessum erat, quemadmodum hinc orsi sumus, hominis a principio naturam & facultates exploraremus. Quas enim homini regulas ad agendum præcipies, nisi prius noveris quemadmodum agat; & quibus, ut ita dicam, machinis moveatur.

Hominis agendi ratio *directionem* admittit.

§. II.

Ex qua adnotatione ſequitur alia, hominem nempe, cum ſit actionum ſuarum proximus effector, earum teneri rationem reddere, eaſque illi merito imputari. Quod hic neceſſe eſt paucis explicare. Ex arithmetica deducitur verbum *imputare*, quod proprie ſignificat *aliquem alicujus pecuniæ debitorem inſcribere. Actionem alicui imputare* idem eſt igitur *ac eam illi tanquam ejus vero auctori tribuere, ejuſdemque illum, ut ita dicam, debitorem inſcribere, cujus proinde rationem reddere teneatur*. Manifeſtum autem eſt humanarum actionum, prout ab intellectu & voluntate ſuum ortum & directionem habent, eam naturam eſſe ut merito *imputentur*, id eſt, juſta de cauſa poſſe hominem earum actionum auctorem haberi, ſeu cauſam effectricem, ideoque earumdem ab illo rationem jure peti, effectuſque illi merito tribui quicumque ab his actionibus natura profluunt. Neque vero alia cauſa eſt, cur quis non poſſit queri quod ſibi quædam actio imputetur, niſi quod ipſe ſciens volenſque illam ediderit. Atque ex ea ſententia communi omnium calculo comprobata fere omnia dijudicantur quæ fiunt in homines dicunturque, eidemque ſententiæ ſua cujuſvis conſcientia ſponte ſuffragatur.

§. III.

§. III.

ITAQUE humanarum actionum imputandarum sit hoc praecipuum, inconcussumque principium: *Omnis actio voluntaria potest imputari*, vel ut aliis vocibus res eadem efferatur, omnis actio vel praetermissio in hominis cadens potestatem, ei merito imputatur, penes quem erat ut actio vel fieret vel non. Sed contra nobis ea non potest actio imputari quam in nostra potestate non erat vel fieri vel omitti. Juris moralisque disciplinae periti praetermissiones inter actiones recensent, quia homines, si quid praetermittunt, in suarum facultatum exercitio volentes cessare judicant.

De *imputabilitate* principium, quae confundenda non est cum *imputatione*.

Hinc oritur genuina causa propter quam actio vel praetermissio possit imputari, & sic se habet imputandarum actionum seu *imputabilitatis* fundamentum. Sed prorsus advertendum est ex eo quod actio sit imputabilis non ideo *jam nunc imputandam esse*. *Imputabilitas* enim & imputatio secernendae sunt. *Imputatio* enim non solum requirit *imputabilitatem*, sed insuper *quamdam necessitatem moralem* agendi vel non agendi hoc vel illo modo: seu quod idem est, ut aliqua de causa teneamur facere vel non facere, quod penes nos est ut faciamus vel non faciamus.

Quod utrumque imputandarum actionum genus non satis accurate videtur Pufendorfius secrevisse. * Eam nos distinctionem hic tantum indicabimus. Coeterum de prae- sen-

* Vid. *de Jur. Nat. & Gent. Lib. I. c. 5. §. 5. &c*

Offic. Hom. & Civ. l. 1. c. 1. §. 17. senti, seu *actuali*, ut loquuntur, imputatione dicemus, postquam *obligationis* naturam explicuerimus, hominesque suas actiones revera teneri præscriptis regulis subjicere demonstratum fuerit.

Quidquid huc usque disseruimus ad naturam humanæ mentis proprie pertinet, seu ad interiores hominis facultates, quatenus propter illas ad moralem directionem idoneus est. Sed ut naturam hominis penitus habeamus perspectam, dispiciendum insuper est quemadmodum homo se extrinsecus habeat, quarum sit rerum indigus, a quibus pendeat, ad quas res referatur, seu quas experiatur varias *relationes*, ac uno verbo investigandi sunt quos possis dicere *varios statos hominis*. Ex nostro enim statu situque judicandum est quis futurus sit ingenitarum nobis facultatum usus.

CAPUT IV.

In quo pergitur eorum inquisitio quæ ad NATURAM HUMANAM *pertinent, varios scilicet status hominis explorando.*

§. I.

Definitio. Divisio. VARII status hominis nihil sunt aliud quam *ejus positio quantum ad res quæ illum circumstant, tum quæ ex hac positione naturæ relationes oriuntur*.

Impræsentiarum satis habebimus præcipuos

puos hominis ſtatus in univerſum delibare, & ſingulorum quid proprium ſit exerere, neque jam nunc peculiarem cujuſvis ſtatus indagationem aggrediemur, cui ſuus erit locus, cum de quolibet ſtatu ſingulariter differemus.

Varios omnes ſtatus hominis ad duplex genus juvat referre: alii ſunt ſtatus *primigenii innatique*; alii vero ſunt *ſtatus ſupervenientes* ſeu *adventitii*.

§. II.

Status primogenii innatique.

STATUS primigenii innatique illi ſunt *in quibus homo ipſa Dei manu conſtitutus eſt, nullo hominis facto intercedente.*

1. Status hominis quod ad Deum attinet.

Hujuſmodi primo eſt ſtatus hominis quod ad Deum attinet, ſiquidem homo propter hunc ſtatum Deo ſit *omnino obnoxius*. Etenim homo ſi vel tantillum facultatibus ſuis utantur, & ſe ipſum ſcrutetur, liquido perſpicit, & vitam & rationem, atque omnia vitæ rationique adjuncta commoda ſibi a ſummo illo Deo conceſſa eſſe, in quibus etiam omnibus apertiſſimo modo ſui Conditoris & potentiam & benignitatem quibuſvis diebus experitur.

§. III.

PRIMIGENIUS etiam & innatus eſt aliorum cum aliis ſtatus hominum. Eamdem ſinguli terram incolunt, alii nempe juxta alios conſtituti, communemque ſingulis naturam

turam fortiti eifdem facultatibus inftructi funt, eifdemque propenfionibus, neceffitatibus, & cupiditatibus afficiuntur. Neque aliis alii carere poffunt, neque aliter quam datis acceptifque beneficiis jucundam, & quietam vitam agere. Itaque in hominibus deprehenditur innatum fe alteris adjungendi defiderium, unde inter illos operarum & beneficiorum exiftit communicatio, ex qua gignitur commune bonum omnium & cujufque privata utilitas. Naturalis ergo ftatus inter fe hominum ftatus eft conjunctionis fofcietatifque, cum focietas nihil fit aliud quam *plurium in communem utilitatem conjunctio*. Cœterum liquet hunc focietatis ftatum primigenium effe, nec enim illius homo, fed auctor eft ipfe Deus. Naturalis porro focietatis propriæ funt *Æqualitas* & *Libertas*. Cunctorum hominum in hac naturali focietate funt eadem jura, & alieni cujufvis imperii funt immunes, nifi quod uni Deo fubditi funt. Natura enim fui ipfius quifque dominus eft, nifi fe alicui propter initam pactionem fubjecerit.

§. IV.

3. Status folitudinis. 4. Pax. Bellum.

SOCIETATI opponitur folitudo, id eft, *ftatus ille in quo putamus fore hominem, fi folus viveret, fibi uni permiffus, nullumque habens cum cœteris hominibus commercium*. Fingamus igitur nobis adultum hominem, cujus nulla inftitutio, nulla fit cum aliis hominibus confuetudo, atque ideo nullæ cogni-

cognitiones, nisi quas e proprio penu eruisset; equidem hicce homo prorsus esset cunctorum animantium miserrimus, in quo nihil videre esset præter imbecillitatem, inscitiam, & barbariem; qui corpori necessaria vix esset idoneus comparare, & cui continuo timendum ne fame, vel frigore, vel ferocis alicujus bestiæ dentibus interiret. Solitudinis status ille quantum a societate discrepat, in qua propter mutua inter se hominum adjumenta, cognitiones illas omnes, omnia illa commoda, dulcesque utilitates consequuntur, quæ vitam efficiunt tutam, felicem, jucundamque. Quæ omnia non aliter vera sunt, quam si homines concordes agant, nec noceant sibi, sed beneficiis dandis accipiendisque concordiam suam foveant, qui dicitur status *Pacis*. Sed qui ex altera parte volunt alios offendere, & qui ex altera coguntur offensionem propulsare, ii sunt in statu *Belli*, qui status & acerbus est, & per se a societate alienus.

§. V.

ADVERTENDUM deinde venit natura hominem telluri adhærere, cujus e sinu haurit quæcumque vel ejus saluti conducunt, aut vitæ commodis. Unde primigenius alter hominis status paritur, dignus etiam ad quem animum attendamus. *Hominis status quantum ad bona terrena.*

Corpus humanum ita natura comparatum est, ut per se ipsum & unice propria vi servari nequeat. Plurimis enim in quavis

vis ætate adjumentis externis homo eget, tum ut se alat viresque instauret, tum ut suas in statu sano facultates tueatur. Quapropter Deus omnia nobis necessaria juxta nos larga manu circumfudit, simulque nobis instinctus illos dotesque illas indidit quarum ope nostram in utilitatem quidlibet verteremus. Hominis igitur sic spectati, & prout se habet ad ea bona quæ ipsi terra exhibet naturalem conditionem intelliges statum esse *indigentiæ semperque renascentium necessitatum*, quibus convenienter nequit consulere, nisi continuo labore solertiam suam exacuat. Ejusmodi præcipui sunt primigenii innatique status hominis.

§. VI.

Status *supervenientes* vel *adventitii*. 1. Familia. 2. Matrimonium.

SED homo natura liber primigeniam suam conditionem haud levibus modis potest adtemperare, multasque & varias res instituere, quæ novam inducunt humanæ vitæ faciem. Hinc generantur *status supervenientes* vel *adventitii*, qui proprie sunt hominis opus, *in quibus ille proprio suo facto versatur, & propter illas quas ipse sibi constituit vitæ conditiones*, quarum hic præcipuæ sunt evolvendæ.

Ac primo sese offert status FAMILIÆ, quæ societas ut magis ad naturam accedit, sic omnium antiquissima, & *Societatis Civilis* fundamentum est; ex pluribus enim familiis Populus conflatur seu Natio.

Ex matrimonio suum ortum habent fami-

miliæ; ad conjugium autem homines allicit ipsa natura. Hinc liberi nascuntur qui familias non sinunt extingui, sed humanam societatem fovent, & quæ mors quotidie infert damna resarciunt.

Statum familiæ subsequuntur variæ conditiones, qualis est *Mariti*, & *Uxoris*, *Patris*, *Matris*, & *Liberorum*, *Fratrum*, *Sororumque*; atque sic omnes alii consanguinitatis gradus, quo primo vinculo homines inter se devinciuntur.

§. VII.

3. Hominis in ortu suo imbecillitas.

4. Liberi natura parentibus sunt obnoxii.

Hominem in ortu suo si spectes, mera se prodit in illo tum mentis tum corporis imbecillitas, & impotentia. Quem etiam imbecillitatis, & infantiæ statum advertendum est in homine quam in cœteris animantibus esse diuturniorem. Eum innumeræ circumstant premuntque necessitates, quibus quoniam nequit consulere, mentis intellectu viribusque corporis pariter deficientibus, idcirco singulari aliorum ope necesse est illi subveniatur. Quamobrem divina providentia parentibus naturalem illum impulsum seu eam charitatem indidit, qua ita vehementer afficiuntur, ut laborem quemvis gravissimum lubentes aggrediantur, propter eorum, quos genuerunt salutem, & utilitatem. Ex hac eadem imbecillitate atque ignorantia, in qua nascuntur homines, etiam fit ut liberi natura parentibus *obnoxii* sint; natura enim neces-

sa-

fariam auctoritatem potestatemque parentibus tribuit, ad eos regendos quorum debent utilitatem promovere.

§. VIII.

5. *Dominii* status.

MAGNI etiam momenti est constitutum inter homines bonorum dominium, quæ constitutio novum peperit statum adventitium. Primigenium enim jus illud quod unicuique in universa terræ bona competebat, sic adtemperatur per novum illud dominium, ut quoniam accurata est eorum distinctio quæ ad quemque pertinere debent, singulis illarum rerum quas possident placidus, & quietus usus afferatur: quæ ratio prorsus aptissima est ad fovendam hominum inter se pacem atque concordiam. Sed siquidem fuit hoc hominum primigenium jus, ut quæcumque in eorum utilitatem e terra gignuntur, eisdem in commune uterentur, profecto liquet jus illud, si jam diversimode coarctatum sit, non aliter quam humano aliquo facto fuisse coarctatum, atque ideo inter status adventitios recensendum esse *Dominium* per quod naturale jus circumscriptum est.

§. IX.

6. Status *Civilis*, *administratio publica*.

VERUM inter eos omnes status ex humano facto generatos primum locum obtinet *Status Civilis* seu *Societas Civilis*, & administrario publica. Hæc autem Societas Ci-

Civilis ab ea, de qua prius dictum est, naturali societate potissimum in eo differt, quod homines cum antea *pares* essent, & *neuter alteri obnoxius*, jam alieno imperio seu *summæ auctoritati* subjiciantur. Initio rerum homines non in Populos, sed in familias distinguebantur. Eæ porro familiæ paterno ductu regebantur vel patris vel avi. Sed aucto familiarum numero, & earum viribus in communem defensionem adunatis, cœperunt in populum coalescere, quem ille vel illi arbitrio suo moderabantur cui vel quibus demandatum erat summum imperium. Hinc *Administratio Civilis* nata est, necnon *Principis*, & *subditorum* distinctio.

§. X.

Ex Statu Civili & rerum dominio dimanant plures alii status adventitii

Ex Statu Civili, & rerum dominio dimanant plures aliæ constitutiones, quæ societatis ornatus, & pulchritudo sunt, & ex quibus totidem nascuntur status adventitii: qualia sunt eorum munia qui publicæ administrationis sunt participes; hujusmodi sunt Magistratus, Judices, Principum administri, rebus sacris præpositi, Doctores &c. Quibus addendæ sunt artes, Agricultura, Navigatio, Mercatura, tum quæ omnia ex illis pendent, unde totidem existunt peculiares hominum conditiones quæ utilem sane varietatem in vitam humanam inducunt.

§. XI.

Quis vere sit *status naturalis* hominis.

Atque ii sunt præcipui status ex humano facto generati. Verumtamen quoniam homo primigenium statum suum variis modis adtemperavit ex vi quidem *libertatis naturalis*, ideo quæ hinc oriuntur nova & diversa vitæ genera haberi debent ut totidem *status naturales*; si tamen quidquid homines constituunt, id suæ naturæ, videlicet *rationi* & *societati* consentaneum sit.

De quo argumento non abs re erit advertere, cum de *naturali statu* hominis disputamus, non solum intelligendum esse statum illum naturalem, & primigenium, in quo, ut ita dicam, ipsa naturæ manu homo constitutus est; sed etiam intelligendi sunt status illi omnes, quos homo proprio suo facto induit, & qui revera non tantum cum illius natura atque indole, sed etiam cum eo fine consentiunt in quem natus est.

Naturalem enim statum hominis ut vere perspectum habeamus, advertendum imprimis est, posse hominem, cum sit intellectu præditus, & libertate, tum dignoscere suam sortem, tum sibi propositum finem dispicere, atque ut eum assequatur certam rationem inire. Quibus ita positis, sequitur naturalem statum hominis in lata sua significatione, illum esse, *qui consentit cum hominis natura, & conditione, necnon cum ratione, & recto facultatum humanarum usu,*

post-

postquam suam maturitatem, & perfectionem hæ facultates assequutæ sunt. Quæ ultima definitio eo magis attendenda est, quod quanti momenti sit clarius innotescet, cum illam in multis argumentis usui apponemus.

§. XII.

ADVERTENDUM etiam discrimen est quod inter statum primigenium & adventitium interjacet. Status enim primigenius ideo omnium hominum communis est, quoniam adhæret hominis naturæ atque indoli quales illas accepit a Deo. Sed aliter se habent status adventitii, qui cum factum aliquod humanum præsupponant, non quibusvis indiscriminatim hominibus conveniunt, sed iis dumtaxat, qui hanc vel illam vitæ conditionem sibi ipsi adepti sunt.

Statuum primigeniorum & adventitiorum differentia.

Superaddendum tandem est plures illos status adventitios, modo sibi invicem non adversentur, in eodem homine conjunctos adunatosque inveniri posse. Sic aliquis simul potest esse *Paterfamilias*, *Judex*, *Reipublicæ administer* &c.

Hominis natura ejusque varii status eo quo diximus modo intelligendi sunt, & ex omnibus enumeratis partibus totum existit *humanitatis systema*. Eas esse dixeris alicujus machinæ totidem rotulas, quæ invicem interpositæ, & inter se solerter aptatæ, in eumdem finem coeunt; quæ si ine-

pte moveantur, mutuis ictibus conteruntur. Verumenimvero qui fieri potest ut homines mediam hanc prudentemque viam insistant, quave norma se ipsos dirigent ut felicem illum quem intendunt finem assequantur? Hoc scilicet erat quod hic expenderemus, & erit illa subsequentium disquisitionum materia.

CAPUT V.

In suo vivendi modo debent homines REGULAM *sequi: quæ sit ratio hujus Regulæ inveniendæ, tum quæ sint in universum* JURIS FUNDAMENTA.

§. I.

Quid sit *Regula*?

EX verborum significatione sermonem ordiamur. Regula, in sensu proprio, est *instrumentum, cujus ope a puncto ad punctum deducitur linea omnium brevissima, quæ idcirco vocatur recta.*

In sensu figurato & morali, Regula nihil aliud est quam *Principium, Præceptum, homini suppeditans tutam & compendiosam rationem, ut quem sibi proponit finem assequatur.*

§. II.

E re non est ut homo vitam agat ab-

DE quo argumento primum quæritur, an vere hominibus expediat, ut in iis quæ-

quæcumque faciunt, Regulam sequantur certam & immutabilem? Vel num contra normem. possint, nullo habito rerum actionumque discrimine, quibuslibet voluntatis affectibus obsequi, atque sic nullo cohibiti retinaculo totos se permittere inconsultis, ut ita dicam, voluntatis subsultibus, cujus est ea indoles, ut in quamlibet partem summa mobilitate circumferatur.

Vid. *Pufend. de Jur. Nat. & Gent. Lib. II. Cap. I.*

Sed ex iis quæ superius disputata sunt jam satis intelligitur naturam & indolem hominis eam esse, quæ Regulam poscat constitui, neque hujus rei probationi necesse est multum immorari. Rerum omnium creatarum sua destinatio, suus est finis, unde quævis res creata *Principio directionis* sibi proprio ad suam *metam* deducitur. Sed enim huic ordini universe constituto procul dubio subest homo, qui res creatas quæ illum circumstant adeo supereminet. Homo namque seu in se ipso spectetur, prout est intellectu præditus & ratione, seu ut pars est humanæ societatis, seu tandem ut opificium Dei est, ex quo suam existentiam, suas facultates, sortemque suam accepit, quacumque ratione homo, inquam, consideretur, ex enumeratis omnibus evidenter indigitatur *finis aliquis*, *aliqua destinatio*, atque idcirco *Regulæ* necessitas arguitur. Facultatum hominis nobilissimarum nulla prorsus esset utilitas, si temere vivendi facta illi esset licentia, nihil habenti certum definitumque, loci quo tendat, & insistendæ viæ nescio.

Quamobrem omne circa Regulæ necessitatem dubium secludatur, ac potius Regulam illam inquiramus ex qua sola humanæ vitæ ordo & venustas existere possunt, quæ nimirum lucem affundat homini, ejusque actiones in eum finem ordinet, qui sit dignus homine.

§. III.

Regula præsupponit *scopum*, *finem*.

Qui Regulam dicit humanarum actionum, is evidenter duo præsupponit; primo scilicet posse hominem in actionibus suis dirigi, id quod jam antea demonstratum est; tum deinde homini in suis actionibus consiliisque propositum esse finem quem vult adipisci.

§. IV.

Hominis felicitas ultimus ejus finis est.

Verum homines, modo se tantillum expendant, brevi compertum habent, se quidquid agunt in suam felicitatem agere, suarumque omnium actionum hunc ultimum finem, hanc ultimam metam esse. Cujus quidem primigeniæ veritatis interno & continuo sensu sumus nobis conscii. Ea est enim natura hominis ut necessario se ipsum amet, semperque in quibuscumque rebus utilitati suæ studeat, a qua non potest esse alienus. Natura enim cupimus quod bonum est, idque ipsum necessario avemus obtinere. Quæ boni cupiditas nostras omnes cogitationes anteit, nec hominum ele-

ctio-

ctioni permittitur. Boni nempe cupiditas illa sic est humanarum mentium dominatrix, ut eorum quæcumque statuimus caussa sit; neque aliquod singulare bonum expetimus, nisi quoniam ad bonum generatim spectatum natura impellimur. Quam nostræ voluntatis propensionem immutare in nostro arbitrio non est positum, quippe quam ipse hominum conditor hominibus indidit.

§. V.

Boni cupiditas Providentiæ systema est.

Quod Providentiæ systema ad omnes res creatas cognitione sensuque præditas extenditur. Quin ipsis animantibus idem instinctus est; singulæ namque se ipsas amant, omnimoda ratione salutem suam tuentur; quod *bonum* vel *utile* sibi videtur, id vehementer appetunt, sed contra, quod *noxium* vel *malum* videtur, ab eo abhorrent. Eadem in hominibus impulsio deprehenditur, quæ non solum dici potest instinctus, sed etiam sana propensio est, quam Ratio comprobat, efficitque comprobando validiorem. Inde fit ut illud certo nobis acceptum sit quod nostræ felicitatis promovendæ judicamus idoneum; illud autem aversemur, quod ne simus felices putamus obstare. Ex eo fonte manat quidquid hominibus placet, præcipuum illud incentivum est, quo ad agendum impelluntur, idque intelliges eo verius esse, quo magis hominem indagabis.

§. VI.

Homo natura felicitatem cupit, quæ cupiditas non potest a Ratione sejungi.

ENIMVERO, si quidquid intellectu præditum est & ratione propositum sibi semper habeat in suis factis aliquem finem, liquet etiam finem illum ultimo loco non alium esse, quam ipsius naturæ intelligentis utilitatem atque felicitatem. Quapropter felicitatis cupiditas non minus ad naturam hominis pertinet quam ipsa Ratio, nec alia potest ab altera sejungi. RATIO enim, ut vox ipsa indicat, idem sonat ac COMPUTATIO. Ratiocinari idem est ac computare, rationem inire, ut omnibus hinc illinc exploratis, ex qua parte lucrum stat, appareat. Itaque pugnaret hoc secum, ut quis intellectu præditus commoda sua non curaret, neque suæ felicitatis esset studiosus.

§. VII.

Nostri ipsorum amor principium est neutiquam ex se pravum.

QUOCIRCA cavendum imprimis est, ne nostri ipsorum amorem, sensumque illum quo nostræ felicitati tam vehementer adhærescimus, principium ex se malum arbitremur, & ex affectu depravato genitum. Sic enim naturæ nostræ auctorem incusaremus, ejusque in venenum converteremus præstantissima munera. Bonum est hoc quidquid a conditore summe perfecto defluxit. Equidem propter hominum in se ipsis amandis inscitiam & imprudentiam innumera mala solet parere nostri ipsorum amor; sed si quis

quis hunc amorem ideo in ſe malum judicet, ne is rationem ipſam damnabit; neque enim homines vel turpiſſimos errores admittunt, vel in maxima vitia decidunt, niſi quia ratione perperam utuntur.

Mirum forſan videbitur quod immorati tamdiu ſimus in evolvendo principio, quod omnibus debet perſpicuum eſſe, ipſiſque indoctis non ſecus ac doctis. Sed hanc veritatem diligenter enucleare ideo fuit neceſſarium, quia ſummi momenti eſt, & clavis, ut ita dicam, quæ hominis ſyſtema referat. Equidem inter omnes moralis diſciplinæ magiſtros convenit natum hominem eſſe ad felicitatem cujus eſt illis innata cupiditas: (Quis enim hanc naturæ vocem non audiat ex mentis erumpentem penetralibus?) Sed multi principium hoc licet compertum habeant, ab eo tamen videntur aberrare, nec genuinas ejus conſecutiones ſatis attendere, ſed longe diverſis fundamentis, quæ ſibi non ſemel adverſantur, ſyſtema ſuum inædificant.

§. VIII.

Felicitatem homo non poteſt aſſequi niſi Rationis ope.

CERTUM eſt hominem quidquid agit, idipſum propter ſuam felicitatem agere; ſed neque minus certum eſt *ad felicitatem unice perveniri* RATIONIS *ope*.

Quæ ultima veritas ut ſe manifeſtam prodat, ſatis erit expendere, quid ſit felicitas, quid bonum, quid malum, & ſub qua ſpecie nobis innoteſcant. *Felicitas* eſt inte-

interius hoc mentis gaudium quod ex boni possessione gignitur: *Bonum* autem est illud quidquid homini convenit ad ejus tuitionem, perfectionem, oblectamentum, voluptatemque. Bono opponitur *Malum*.

Homines vero indesinenter experiuntur, alia esse quæ sibi expediant, alia non; inter illa ipsa quæ expediunt, alia magis quam alia expedire; ac demum illam rerum convenientiam plerumque pendere ex bono vel malo rerum usu: contingit enim ut quæ res expediret, si certa ratione atque ad certum modum illa utereris, jam non expediat, si definitos legitimi usus limites transilieris. Rerum itaque cum nostra felicitate convenientiam vel repugnantiam dignoscemus, bona secernemus a malis, suo quidquid ordine collocabimus, legitimum rei cuilibet dicemus suum pretium, atque huic pretio nostras cupiditates & disquisitiones accommodabimus: hæc, inquam, omnio præstabimus, si prius ipsa nobis innotuerit natura rerum, tum quemadmodum res inter se atque ad nos referantur, nec enim alia ratio superest.

Sed illam judicandarum rerum peritiam quis assequatur, nisi qui sibi veras rerum ideas, mutuasque illarum affinitates exhibebit, atque recta ratiocinandi methodo inclusas primis illis ideis consecutiones eliciet? Quæ sane omnia sunt opus Rationis. Quin etiam ad assequendam felicitatem non satis hoc est, si rerum naturam statumque vere percipias, sed in tua insuper agendi ratio-

ratione necesse est ut tuis rerum ideis tuoque rerum judicio semper voluntas obsequatur. Certissimum porro est non aliunde quam a Ratione posse hominem haurire, atque in se vim illam fovere prorsus necessariam ut libertate sua recte utatur, & in eam partem semper inclinet quam intellectus satiorem esse judicat, etiamsi forte aliis affectibus & motibus in contrariam partem impellatur.

§. IX.

Ratio est hominis primigenia Regula.

Quæcumque igitur rerum habeatur ratio, non possunt homines felicitatem assequi nisi solius Rationis ope, quæ etiam illis in hunc præcipuum finem data est. Ad hunc, inquam, finem omnes nostræ mentis facultates, ejus instinctus, propensiones, ipsique affectus referuntur: unde veram humanarum actionum regulam sola Ratio potest indigitare; vel hæc ipsa Ratio, si mavis, est prima nostra regula. Fido enim nostro duce seclusa Ratione, temere homo viveret, sui ipsius, suæ originis, destinatæ sibi sortis nescius, nec usum etiam rerum agnoscens quæ illum circumstant, ac demum cœco persimilis in quodlibet offendiculum passim incurreret, atque in labyrintho inextricabili semper errabundus vagaretur.

§. X.

Quid sit in universum *Jus* vel *Rectum*.

Quibus ita positis ultro se offert prima idea quam in se includit vocabulum *Juris* seu *Recti*; in latiori autem sua significatione, & ad quam omnes aliæ significationes quodam modo referuntur, *Jus* seu *Rectum* nihil aliud est, quam *quidquid Ratio indubitanter agnoscit & approbat tanquam certissimam & compendiosam viam assequendæ felicitatis*.

Quæ definitio ex principiis jam antea positis oritur. Sed ut quam recta sit intelligatur, hæc nostra principia proprius alia aliis admoveamus, ut in eodem conspectu posita conjunctim exhibeantur. Enimvero *Rectum* id primo significat quodcumque bene dirigit vel bene dirigitur; *Directio* refertur ad aliquam *metam*, ad quemdam *finem*, quem volumus assequi; ultimus finis hominis est ejus felicitas; ac demum unica *Rationis* ope potest homo felicitatem comparare, ex quibus evidenter consequens est *Jus* sive *Rectum* generatim spectatum nihil aliud esse quam quidquid Ratio approbat tanquam certissimam, & compendiosam viam assequendæ felicitatis. Inde fit etiam ut Ratio diligenter exculta, & eum perfectionis gradum assequuta in quo propriæ sibi perspicacitatis vim omnem potest exerere, ipsa sibi suffragetur & per excellentiam dicatur *Recta Ratio*, utpote cum sit primum directionis principium, & humanæ felicitatis tutissima via.

Ac

Ac ne quid in harumce primigeniarum idearum analysi prætermittatur, non abs res erit hìc adnotare, *Rectum* Gallis dici quod Latini dicunt *Jus*, quæ vox idem sonat ac *jussum* seu mandatum (1). Duplex illa *Juris* & *Recti* nuncupatio hanc procul dubio causam habet, quod quidquid Ratio competit provehendæ nostræ felicitatis viam esse rectam tutamque, id videatur imperando jubere. Quoniam vero tunc Rationis jussa dignoscuntur, cum id inquiritur quod *Rectum* est, hinc rectæ rationis regulas expendentibus promiscua fuit idea *Juris* & *Recti*. Uno verbo, cum *Jus* & *Rectum* natura sibi cohæreant, Latinis idea *Juris*, Gallis placuit idea *Recti*.

(1) *Jus* a *Jubendo*: *Jura* enim veteres *Jusa* vel *Jussa* vocabant. Festus: *Jusa*, *Jura*.

CAPUT VI.

Generales vivendi Regulæ quas Ratio præcipit. De natura Obligationis, & primis ejus fundamentis.

§. I.

Varias instituendæ vitæ Regulas Ratio præcipit.

PRIMIGENIAM igitur, nec id parvi momenti est, humanarum actionum Regulam jam compertam habemus, fidumque ducem illum novimus quo auspice semper incedere homo debet, cujusque auctoritati monitisque auscultare potest omnino securus.

rus. Sed nostram investigationem ulterius proferamus. Sæpenumero experimur falsa esse nostra judicia de iis quæ vel bona vel mala esse duximus, ex qua judiciorum nostrorum perversitate admodum damnosi gignuntur errores. Ducem itaque nostrum consulamus Rationem, ab eaque discamus quæ natura sit eorum quæ vere vel bona vel mala sunt. Sic enim vera nobis felicitas innotescet, tum via quæ nobis ad eam assequendam ineunda est.

§. II.

I. Regula. Bonorum Malorumque verum discrimen habere.

Bona vel Mala, si generatim spectentur, eorum certa est atque immutabilis notio; sed singularia Bona vel Mala, aut quæ talia putantur, multiplici genere continentur.

I. Quapropter primum est hoc Rationis consilium, *ut accurate bonorum malorumque naturam, eorumque inter se differentias expendamus, quo verum cuilibet rei pretium dicatur.*

Id autem non est ita judicatu difficile. Etenim si vel tantillum quotidianam experientiam nostram attendamus, intelligemus 1. alia esse bona mentis, alia corporis, quoniam homo mente constat & corpore. Bona mentis *ex solis nostris cogitationibus ortum habent*: corporis vero bona proveniunt *ex rebus extra nos positis sensusque nostros afficientibus*. Itaque mera sunt hæc bona mentis, quoties, v. g. propter com-

per-

pertam aliquam magni momenti veritatem jucunde afficimur, vel si quando nobis ipsi suffragamur officio nostro perfuncti; mera sunt autem mala mentis, quoties, exempli causa, Geometra ringitur non comperta quæstionis alicujus solutione, aut si quis male sibi conscius mentis anxietate torqueatur. Quod ad Bona vel Mala corporis spectat, nemo nescit in quo illa posita sint: Hinc valetudo, robur, venustas; illinc morbi, imbecillitas, dolor, &c. Permagni autem hominum interest duplex illud attendere bonorum malorumque genus quæ ad mentem corpusque pertinent; homo enim quoniam mente constat & corpore, ejus tum perfectio, tum felicitas, ex sana pendent utriusque partis conditione.

2. Quod prima fronte bonum sese exhibuerat frequenter advertimus malum revera esse, maximum vero bonum sæpe delitescere in eo quod speciem habet mali. Distinguenda sunt ergo quæ vere bona vel mala sunt ab iis quæ falsam boni malive speciem habent; seu, quod idem est, bonum aliquando est *mere bonum*, & malum aliquando *mere malum*. Alias boni malique confusio ea est, ut statim non intelligatur utra pars alteri præstet, bonum malo, vel malum bono.

3. Tertium discrimen est quod bona malaque alia sint aliis diuturniora, in quo multiplex est bonorum malorumque indoles. Alia enim firma sunt atque perstant,

alia

alia vero fluxa nec sibi constantia. Quibus adde bona & mala quædam esse quorum, ut ita dicam, sumus domini, quæque sic in nostra sunt potestate, ut aliorum quidem præstare nos immunes possimus, alia vero immota retinere quibus fruamur. Sed hoc uno genere non continentur omnia vel bona vel mala. Namque alia bona sunt quæ ex nobis elabuntur invitis, quibusdam vero malis opprimimur, quamvis ea declinare totis viribus enitamur.

4. Alia sunt bona & mala præsentia quibus jam nunc afficimur; alia sunt bona & mala futura quæ vel speramus vel timemus.

5. Alia sunt bona & mala privata, quæ tantum in aliquot homines cadunt; alia sunt communia & universa, quorum omnis hominum societas particeps est. Verum illud bonum est quod ad omnes spectat; partis alicujus utilitas, si universorum utilitatem impugnat, falsam habet speciem boni, atque ideo verum est malum.

6. Ex quibus omnibus licet tandem intelligere varia esse bonorum malorumque inter se discrimina pro variis eorumdem generibus, quæ si alterum cum altero comparentur, alia bona liquebit aliis esse præstantiora, item alia mala aliis graviora. Sic etiam contingit ut aliquod commodum cum aliquo incommodo collatum vel æquale possit esse, vel majus vel minus; atque hinc nova gignuntur discrimina, seu totidem

dem exſurgunt gradus quos operæ pretium eſt attendere.

Quam igitur præcipuam modo Regulam ſtatuimus, ut nimirum vel bona vel mala recto judicio ſecernantur, quam ſit utiliſſima, noſtræque aptiſſima felicitati, ex iis patet quæ jam enumerata ſunt. Sed & alia ſunt Rationis conſilia, ex quibus haud levioris momenti nonnulla juvat recenſere.

§. III.

REGULA II. Quæ ab hominis natura ſtatuque prorſus aliena ſunt, in eis vera felicitas ſita eſſe nequit.

II. QUÆ *ab hominis natura ſtatuque prorſus aliena ſunt, in eis vera felicitas ſita eſſe nequit*. Quæ altera Regula ſponte fluit ex ipſa Boni malique notione. Quod enim alicujus Entis naturæ repugnat, hoc ipſo nititur vel deterere illud Ens vel delere, ejuſque conſtitutionem depravare vel adulterare; id autem quoniam hujus Entis ſaluti, perfectioni, utilitatique repugnat adverſa fronte, ejuſdem idcirco felicitatem funditus ſubruit evertitque. Itaque Ratio, cum ſit pars hominis nobiliſſima, & in qua potiſſimum ejus natura poſita eſt, quidquid cum Ratione nequit conciliari, non poteſt hominis generare felicitatem. Præterea illud quodcumque ab hominis conditione ſejunctum eſt, ejuſdem non poteſt conducere felicitati, quo nihil evidentius eſt. Quælibet *natura*, quæ ita conſtituta eſt ut ad alias *naturas* referatur, quibuſcum neceſſario cohæret, in ſe una non debet ſpectari, ſed ſpectanda etiam prout

est pars *totius*, ad quod refertur. Liquet autem *naturam* qualemcumque vel bonam vel malam conditionem, felicitatem vel infelicitatem magna ex parte fortiri, prout bene vel male se habet ad alias naturas, quæ illam circumstant, atque cum illis vel convenit vel repugnat.

§. IV.

REGULA III. Præsentia & futura inter se comparare.

III. AD assequendam veram felicitatem, *haud satis est bona vel mala præsentia perspicere, sed præterea naturales eorum consecutiones expendendæ sunt; ut, cum futuris præsentia comparantes, & utrum præponderet dijudicantes, futurum rei exitum præcognoscere valeamus.*

REGULA IV. Non appetendum bonum ex quo sequetur majus malum.

IV. *Igitur contra rationem facit, qui bonum appetit, ex quo majus malum subsequetur.*

REGULA V. Malum perpeti ex quo certo gignendum est majus bonum.

V. Sed contra, *Rationi prorsus consentaneum est malum perpeti, ex quo certo gignendum est majus bonum.*

Quæ hic præcepta statuimus, eorum veritas momentumque suapte dignoscuntur. Bonum & malum cum sint contraria, quod ab altero gignitur, ab altero præfocatur, id est, certum infortunium inducitur per hujus boni possessionem, cui bono conjunctum est majus malum, & contra felicitas ex levi malo exoritur cui malo connexum est majus bonum. Quapropter singulis perpensis aliud leve bonum fugiendum est tanquam verum malum, aliud

au-

autem leve malum appetendum est tanquam verum bonum.

Ea est humanarum rerum natura ut quas hic regulas statuimus necesse sit attendere. Etenim singulæ nostræ actiones si ita in se ipsis conclusæ atque definitæ essent, ut nihil ex illis consequeretur, non tam frequenter in rerum delectu aberraremus, sed fere semper quæ bona sunt, eligerentur. Verum nostra nobis experientia constat alium sæpe rerum exitum esse ac futurus videbatur, ita ut amarissima fiant quorum erat species jucundissima, contra autem vera bona sibique constantia non sine labore comparari; unde prudentis hominis non est præsentibus tantum immorari, sed & futura quoque respicienda sunt, ut, futuris & præsentibus æqua diligentia perspectis judicatisque, in optimam partem inclinemus.

§. V.

VI. Eadem de causa *minori bono majus bonum anteponendum est*; *expetenda sunt semper præstantissima bona, quæ nobis apta sunt; nostra vero desideria & disquisitiones nostræ pro boni cujuslibet natura & præstantia adtemperandæ sunt*. Quæ Regula sic evidens est, ut actum agat qui eam probandam aggrediatur.

Regula VI. Minori bono majus bonum anteponendum est.

§. VI.

Regula VII. Aliquando suscipienda res, vel quia possibilis vel multo etiam magis, quia verisimilis.

VII. Neutiquam *opus est ut quæ magni momenti sunt vel bona vel mala certissima sint, sed satis est, ut quæ bona vel mala sunt vel possibilia sint, vel, quod magis est, verisimilia, ut vir sapiens levia quædam bona abneget, aut levia mala quædam perferat, quo multo majora bona consequatur, vel mala declinet multo graviora.*

Quæ Regula ex præcedentibus ortum habet, eaque quam vera, quam necessaria sit, omnium agendi ratione comprobatur. Enimvero utquid homines tot se negotiis implicant, tot labores aggrediuntur, tot molestias perferunt, tot casus adeunt? Sane quoniam proposita sibi habent quædam commoda, quæ chariore pretio non putant empta fore, etiamsi commoda hæc nec jam præsentia nec æque certa sint, ac certa sunt incommoda quæ futuri commodi caussa sustinentur.

Rationi certe consentaneum omnino est, ut deficientibus quæ certa sint, probabilia sequamur tum in judicando, tum in agendo; neque enim tunc aliud lumen vel alium ducem habemus. Igitur in multis rerum evidentiam supplere debet probabilitas, nisi malis incertus errare quam ducem sequi; vel quia sol non lucet, lampadem putes extinguendam. Atqui vel debilis facis ope melius quis metam assequatur, quam si in tenebris perseveret. Hæc

est

eſt humanæ vitæ recepta conſuetudo ut probabilia plerumque nos ad agendum impellant, neque enim ſemper omnimoda nobis evidentia poteſt affulgere. SENECA Philoſophus noſtrum illud præceptum pulchre confirmat & enucleat. „ Huic reſpondebimus, numquam expectare nos „ certiſſimam rerum comprehenſionem : „ quoniam in arduo eſt veri exploratio : „ ſed ea ire, qua ducit veriſimilitudo. „ OMNE HAC VIA PROCEDIT OFFICIUM. Sic ſerimus, ſic navigamus, ſic „ militamus, ſic uxores ducimus, ſic liberos tollimus, ignari quam omnium „ horum incertus ſit eventus. Ad ea accedimus, de quibus bene ſperandum credimus. Quis enim polliceatur ſerenti proventum, naviganti portum, militanti „ victoriam, marito pudicam uxorem, „ patri pios liberos? Sequimur qua RATIO, non qua veritas trahit. EXPECTA, „ UT NISI BENE CESSURA NON FACIAS, ET NISI COMPERTA VERITATE NIHIL MOVERIS: RELICTO OMNI „ ACTU VITA CONSISTIT. Dum veriſimilia me ad hoc aut illud impellant, „ non verebor beneficium dare ei quem „ veriſimile erit gratum eſſe. *De Benefic.* „ *Lib. IV. Cap.* 33.

§. VII.

VIII. NIHIL *omittendum eſt quo vera bona mens noſtra ſapiat; ita ut ex bonorum* REGULA VIII.

Vera bona sapere. *contemplatione quæ indubitanter præstantissima sunt, eorum habendorum cupiditas novis innascatur, & quantam possumus ad eadem obtinenda diligentiam adhibeamus.*

Hanc Regulam ultimo loco proponi oportuit, quia ex illa superiorum Regularum vis omnis in exequendo effectusque pendet. Nec enim satis est cognitam nobis esse bonorum malorum que naturam, quæ nos vere felices vel infelices, præstare possunt, sed præterea requiritur ut præcepta quibus mens informata est efficacem vim suam exerant, ita ut ex propensione moribusque contractis voluntas eo prompte deferatur quo illam inclinant bene institutæ Rationis consilia. Neque vero sibi aliquis fingat hominum affectus atque studia mutari vel emendari non posse. Quod de palati, idem de mentis sapore dixeris; nam utriusque saporem in alium posse converti experientia docemur, & iis tandem rebus nos delectari quas prius inamœnas dolebamus. Rem primum ægre quis aggreditur, nec sine multo rationis conatu; deinceps ei paulatim assuefimus; tum ea res quia sæpius repetita sensim evadit facilior, jam in illam non obluctamur, sed aliam quam antea cernimus, ac tandem quod prius aversabamur, ejus amorem inducit consuetudo. Namque initorum morum seu habituum ea vis est, tantumque sensim commodum tantumque oblectamentum in illis se exhibet quæ sumus adsueti facere, ut eisdem abstineamus inviti.

§. VIII.

§. VIII.

Ea sunt præcipua Rationis consilia seu præcepta, quæ cum ex ipsa rerum hominisque præsertim natura & statu elicita sint, id ostendunt quod hominem præcipue decet, & Regulas includunt ad ejus perfectionem & felicitatem maxime necessarias.

Humana mens ultro assentitur his nostris præceptis, quibus in agendo debemus obsequi.

Quæ hìc generalia præcepta statuimus nostrum sibi vel nolentium, ut ita dicam, assensum vindicant, ita ut quam vera, quam sapientia sint, necessario dignoscat exculta sedataque Ratio, præjudicatis opinionibus tumultuantibusque cupiditatibus libera. Hæc autem præcepta ob mentis oculos semper posita nemo non intelligit quantum habitura sint utilitatis. Sic enim illa singulis occasionibus frequenter usurpata in unam sensim constantemque Regulam vertentur humanarum propensionum morumque.

Neque enim hæc nostra præcepta in mera contemplatione consistunt, sed iis utendum, & secundum illa nostri mores adtemperandi sunt. Quorsum enim suadentem Rationem audias, quam sequi nolis? Et vivendi regularum, quas perspicue bonas utilesque nosti, quod erit pretium, si nullus sit usus? Ipsi certe Rationem intelligimus nobis concessam, ut ejus affulgentibus radiis incedamus. Quæ hìc memoramus præcepta si neglecta sunt, ipsi nos improbamus damnamusque, non secus ac alium quemvis ejusdem negligentiæ reum.

Sed quoties ejisdem præceptis paruimus, veram intus lætitiam experimur, ipsi nobis suffragamur aliisque, qui similiter se gessere. Hi porro animi sensus ita nobis innati sunt, ut aliter sentire non possimus. Itaque positis jam antea præceptis nos subdere cogimur non secus ac Regulæ quæ tum nostræ naturæ consentanea est, tum ex qua pendet nostra felicitas.

§. IX.

Quid sit Obligatio generaoim spectata.

QUORUM præceptorum cum natura nostra consensio necessitatem inducit eis nostram agendi rationem accommodandi. Necessitatem dico non *physicam*, sed *moralem*. Moralis autem necessitas iis causis continetur quibus ita afficimur, ut in certam partem inclinemus, nec in aliam possimus vergere, si tamen auscultamus Rationi.

Eo sensu quis dicitur obligatus, cum rem tenetur præstare vel omittere; seu quod idem est, cum impellitur magnis & gravibus causis, quæ veluti totidem vincula voluntatem in hanc vel illam partem detorquent. Etenim sive e plebe quemdam, sive Juris moralisque disciplinæ peritos consulas, utrosque deprehendes obligationem ponere in ea causa, propter quam recte intellectam probatamque, potius hanc quam illam partem amplectimur. Unde consequens est vim omnem obligationis ex eo judicio pendere quo talem talemve agendi rationem probamus vel improbamus. Nam qui *probat*, fa-

fatetur quod illud *debeat* facere quod probat: qui vero *damnat*, fatetur quod illud non *debeat* facere quod damnat. *Debere* autem & *obligari* voces sunt ejusdem significationis.

Obligationis *propriam* & *figuratam* significationem, alteram alteri natura proximam, tantummodo delibavimus, quam hìc oportet elucidare. Obligatio igitur in sensu proprio est *vinculum*. Itaque homo *obligatus* est *vinctus*. Sed quemadmodum funibus aut catenis quis vinctus non se ipse potest ad agendum movere, sic fere se habet homo *obligatus*; cum eo tamen discrimine, quod illic externum & physicum impedimentum est naturales vires cohibens: hìc autem vinculum est morale, sive libertas se Rationi submittit. Ratio autem quoniam hominis ejusque facultatum primigenia Regula est, ad eum finem quem ipsa sibi proposuit humanarum facultatum actus dirigit temperatque.

Obligatio igitur in sua prima origine & generatim spectata definiri potest: *naturalis libertatis circumscriptio, quatenus Rationis præscripta sunt totidem causæ, quæ hominem movent ut alio modo se gerat potius quam alio.*

§. X.

Sic se habet primigeniæ obligationis natura. Unde consequens est hujus obligationis validiores aut remissiores vires esse, pro- Obligationis vires possunt esse

prout majus minusve momentum est in causis quibus obligatio nititur, eæque causæ plus minusve voluntatem nostram afficiunt. Liquet enim quo causæ illæ graviores, & efficaciores erunt, eo majorem extituram necessitatem, ut secundum illas nostra procedat agendi ratio.

aut validiores aut remissiores.

§. XI.

Nec vero me latet non eam apud omnes Juris & moralis disciplinæ peritos obligationis naturam & originem assignari quam nos assignavimus. Nonnulli censent, „ verum primumque cujuslibet obligationis „ fundamentum positum esse in convenien„ tia vel discrepantia quæ se prodit in qui„ busdam actionibus; suam esse virtutis „ interiorem pulchritudinem, unde virtus „ ob se ipsam amanda sit, sed a vitio con„ tra abhorrendum esse, quod illi insit in„ nata deformitas: quæ sectandæ virtutis „ & vitii declinandi nobis incumbit obli„ gatio, priusquam attendantur mercedes „ aut pœnæ, bona vel mala ex admissis „ vitiis aut usurpatis virtutibus emergen„ tia: neque enim ex mercedibus, in„ quiunt, aut ex pœnis oritur obligatio. Sed eam obligationis definitionem non puto veram esse, nisi ad superiorem definitionem nostram reducatur. Qui enim sectandam virtutem dicit ob insitam illi pulchritudinem, vitium contra declinandum ob insitam ei fœditatem, næ is fatetur no-

Sententia *Clarkii* de natura & origine obligationis. Vid. *Clark.Relig. Nat. Tom. II. Cap. III. N. 7.*

bis

bis *causam* esse cur aliud alii anteponamus. Hæc autem causa, quæcumque sit, voluntatem inclinare non est efficax, nisi quantum præ se fert aut assequendum bonum aut fugiendum malum; uno verbo nisi quantum nostro gaudio, nostræ securitati, nostræque felicitati potest conducere. Quam rem sic se habere vult & hominis & humanæ voluntatis natura. Etenim in universum voluntas bonum sibi propositum habet, atque ideo non alia causa quam spes assequendi boni in hanc vel illam partem voluntatem movet flectitque. Igitur omnem hominibus agendi causam aufert, qui ab eis quodvis emolumentum aufert, quo sublato necesse est ut homines prorsus fiant indifferentes desidesque. Præterea quam tibi animo effinges humanarum actionum convenientiam vel discrepantiam, pulchritudinem vel deformitatem, aptum inter se vel interturbatum ordinem, nisi quæ hic enumeramus omnia, ad hominem ipsum ejusque destinatam sortem, perfectionem, ac uno verbo ad humanæ naturæ commodum veramque felicitatem referantur?

§. XII.

Barbeyracii in hoc idem argumentum sententia.

ALIAM a CLARKIO sententiam iniverunt plerique Jureconsulti. (*a*) „ Ii obligationem „ pro-

(*a*) Vid. Judicium Scriptor. anonym. &c. §. XV. Cujus opusculi auctor est *Leibnitzius*, & in illud adnotationes suas edidit Barbeyracius, indiditque gallicæ suæ *Officiorum hominis & civis* interpretationi quinto excusæ.

„ proprie dictam ponunt in voluntate Na-
„ turæ supremæ cui nos subditos agnosci-
„ mus. Nec aliud libertatis frænum esse
„ contendunt, quam hujus Naturæ volun-
„ tatem & jussa, propter quæ tenemur no-
„ stras præscripto modo actiones ordinare.
„ Neminem addunt in sua agendi ratione
„ ad aliquid necessario adstringi, quia re-
„ rum inter se videt apitudinem & conve-
„ nientiam, licet convenientiæ illi ratio
„ suffragetur. Quoniam enim, inquiunt,
„ inter nostram Rationem & nosmetipsos
„ nihil interest, nemo, si proprie loqua-
„ mur, a se ipso potest obligari. Unde
„ colligunt præcepta Rationis nullam obli-
„ gationem inducere, si in se ipsis spectan-
„ ctur, & separatim a Naturæ supremæ
„ voluntate, a qua suam auctoritatem mu-
„ tuantur.

Sed rem nobis non videntur expedire, qui ea ponunt obligationis fundamenta, eamque sic definiunt. Hæc enim definitio a remotissimis obligationis fontibus, ejusque veris principiis deducta non est. Equidem qui domino subditus est, ejus tenetur voluntatem exequi; sed illa voluntas exitum suum non sortietur, nisi eidem Ratio assentiatur. Quamobrem non solum necesse est ut Domini voluntas in se ipsa nihil includat ab hominis natura alienum; sed præterea requiritur ut hæc voluntas ad genuinum hominis statum ejusque ultimum finem ita sit accommodata, ut voluntatem hanc necessario dignoscamus nostrarum a-

ctio-

ctionum necessario regulam esse, quam respuere foret nobis prorsus exitiosum, sed cui obsequentes propositam metam attingemus. Quod nisi res sic intelligatur, nec etiam intelligi potest hominem se domino volentem subjicere, ejusque mandatis libentem obsequi. Equidem si Jureconsultis usitatum loquendi modum attendamus, *Dominus jubens* constituit obligationem, qualem vulgo solemus concipere. Sed nisi rem altius repetas, ejusque Domini auctoritatem stabilieris in ipso Rationis assensu, ex illa Domini auctoritate nunquam aliud elicies quam externam *coactionem* sane diversam a vera obligatione quæ propria vi voluntatem afficit, eamdemque flectit interiore sensu persuasam; ita ut homo citra vim proprio motu libensque obtemperet.

§. XIII.

Duo obligationis genera. Obligatio *interior*: obligatio *exterior*.

VARIÆ illæ circa naturam & originem obligationis opiniones prima fronte videntur inter se admodum dissimiles; sed ex iis ipsis ea colligo, qua jam superius adnotavi, eam quanta videtur non tantam discrepantiam esse. Opiniones enim illas si penitius scruteris, remque ab ovo ordiare, illas profecto sententias intelliges, si bene concipiantur, non modo non diffidere, sed alias aliis accedere, atque etiam conjungendas esse, ut inde *systema* exsurgat recte cohærens cum suis omnibus præcipuis partibus ad naturam statumque hominis perti-

tinentibus; id quod subinde clarius innotescet. (a) Sed expedit ut jam nunc distinguatur duplex obligationis genus: alia enim est *interior*, alia *exterior*. Obligationem interiorem illam dico *quam unice gignit nostra Ratio, prout Ratio spectatur tanquam primigenia nostri agendi modi Regula, & actionem quamlibet suscipiendam vel declinandam suadet, prout actio illa in se vel bona vel mala est*. Obligatio vero exterior illa est *quæ procedit ab auctoritate alicujus naturæ, cui nos habemus subditos, & a qua quædam præcipiuntur vel prohibentur sub alicujus pœnæ comminatione*.

(a) Vid. inf. Part. II. Cap. VI.

Quibus adde, tantum abesse ut hæ duæ sibi invicem adversentur obligationes, ut contra mire consentiant. Quemadmodum enim ex exteriori obligatione novum robur interiori obligationi accedere potest, sic etiam tota obligationis exterioris vis ultimo pendet ex interiori obligatione: atque ex illa utriusque obligationis accessione consensuque maximus exsurgit moralis necessitatis gradus, efficiturque validissimum vinculum seu potentissima causa quæ homines valeat afficere atque impellere, ut certas agendi regulas constanter sectentur a quibus nunquam discedant: ac uno verbo hoc illud est absolutissimæ obligationis principium.

CA-

CAPUT VII.

De JURE *prout est* FACULTAS *& de adjuncta huic Juri* OBLIGATIONE.

§. I.

HACTENUS consideratum est nobis jus, prout est primigenia nostrarum actionum regula. Sed præter generalem illam Juris definitionem quam jam enucleavimus, Juris vocabulum singulares etiam plures significationes obtinet hic adnotandas.

Juris vocabulum diversas significationes obtinet, quæ singulæ fluunt ex illius generali definitione.

Sed præcipuum illud est, ut menti semper infixam habeamus generalem illam quam assignavimus Juris definitionem. Etenim ex hac definitione tanquam e suo fonte derivantur quæcumque trademus tum in hoc capite, tum in sequentibus. Omnis autem nostra ratiocinatio, si in se vera sit, & cum dicta definitione necessario cohærens, novum hinc argumentum elicietur quam vera sit nostra definitio. Sin res, spe nostra delusa, secus se habeat, indagationis nostræ saltem hæc erit utilitas, ut error in ipsa sua origine deprehendatur, & sic facilius emendetur, qui sanæ methodi fructus est. Generalem aliquam sententiam ex eo patet veram esse, si ad illam omnes singulares sententiæ referantur, ad quam velut rami ad truncum reduci possunt.

§. II.

§. II.

Quid sit Jus pro facultate acceptum.

Ac primo quidem Jus sæpe accipitur pro *qualitate* homini competente, pro *potestate* seu *agendi facultate*. Eo sensu dicitur cuilibet homini *Jus* esse ut suæ saluti consulat; patris *Jus* esse liberorum educandorum; Principi *Jus* esse congregandi exercitus in defensionem imperii.

Jus sic acceptum definiri debet *potestas homini competens, ut juxta quemdam modum libertate sua suisque naturalibus viribus utatur, tum quantum ad se attinet, tum quantum ad alios, modo huic suæ libertatis suarumque virium usui Ratio suffragetur.*

Quoties itaque dicimus patri jus esse liberorum educandorum, hoc nihil aliud sibi vult, nisi quod illud sit Rationis præscriptum, ut pater libertatem suam viresque suas naturales convenienter adhibeat in salutem suorum liberorum, eorumque mentem & ingenium informandum. Sic etiam Ratio Principi suffragatur, ut omnia præstet quæcumque Reipublicæ saluti & utilitati conducunt, & singulariter ut milites conscribat, & exercitus paret, quorum ope hostibus obsistat; quapropter dicimus horum omnium faciendorum Principi jus esse. Sed contra negamus illi jus esse aratores citra necessitatem ex agris, opifices ab opere suo & familia sua abstrahendi; negamus similiter patri jus esse liberos suos exponendi vel occidendi, quia ejusmodi res plane Rationi contrariæ sunt.

§. III.

§. III.

IGITUR non debet *mera potentia* pro Jure accipi. Mera namque potentia est qualitas *physica*, vel facultas agendi secundum omnem virium naturalium & libertatis extensionem, sed minor est *juris* extensio. *Jus* enim convenientiam includit cum regula, regula vero potentiam physicam ita temperat, ut hominis actiones ad quemdam propositum finem ordinet, unde etiam Jus dicitur qualitas *moralis*. Nonnulli quidem *potentiam* non secus ac *Jus* moralibus qualitatibus annumerant, quod non ita nostram distinctionem impugnat. Qui enim *potentiam* & *jus* inter qualitates morales recensent, quod nos per *jus*, idem illi fere per *potentiam* intelligunt, quæ confusa loquendi ratio ipso usu videtur comprobata: nam v. g. eodem sensu dicimus *patriam potestatem* & *paternum jus*. Quidquid illud sit de vocibus non est certandum. Præcipuum illud est ut hoc loco *moralia* secernantur ab iis quæ physica sunt; quemadmodum autem ipse Puffendorfius indigitat, *physica* per *potentiam*, moralia per *jus* melius denotantur. (1) Uno verbo

Non debet *mera potentia* pro *Jure* accipi.

J. J. Burlamaqui. F

(1) Quod si sic intelligatur, *Juris* & *Potentiæ* eadem erit fere significatio, cum eo tamen discrimine, quod qui dicit *potentiam*, is disertius quidem indicat præsentem sive in res, sive in personas alicujus facultatis possessionem, sed obscurius indicat qua ratione facultas hæc comparata sit: sed qui dicit *jus*, is vere & diserte asserit facul-

verbo tunc nostræ facultates vertuntur in *jus*, quoties illarum usus cum ratione consentit, quæ humanarum actionum primigenia Regula est. Quidquid vero duce Ratione homo potest facere, idipsum jure facit, quia non alio magis compendioso & tutiori modo quam duce Ratione propositum finem homo potest assequi. In quibus nostris opinionibus nihil sane pro arbitrio fictum est, quippe quæ omnes ex ipsa rerum natura desumptæ sunt, atque illæ profecto intelligentur ex principiis jam antea positis fluere, si tamen cum eis consocientur.

§. IV.

Quo generali fundamento jura nitantur hominis.

Si quis deinde quærat cur Ratio potius hunc quam illum nostrarum facultatum nostræque libertatis usum comprobet, in promptu responsum est. Ideo enim diversa sunt Rationis judicia, quia diversa est rerum natura diversique illarum effectus. Quemlibet nostrarum facultatum usum ex se ipso nostræ tum perfectioni tum felicitati conducentem Ratio comprobat, quæ idcirco alii cuivis earumdem facultatum usui adversatur in contrarium finem vergenti.

§. V.

facultatem hanc legitima ratione alicui partam esse, quam ideo justa de causa sibi vindicat. *Puffend, de Jure Nat. & Gent. Lib. I. Cap. I. §. 20.*

§. V.

ITAQUE Jus quale nos exposuimus, & prout vim suam in alios exerit, subjectam habet *obligationem*. Jus parit obligationem.

Jam de obligatione generatim spectata in superiore capite disputatum est; sed quo melius, de qua hic agitur, obligatio intelligatur, advertendum est, quoties Ratio cuipiam homini suffragatur, ut hoc vel illo modo suas vires suamque libertatem adhibeat, seu quod idem est, quoties Ratio jus quoddam agnoscit in homine, natura consequens esse, quo partum huic homini jus asseratur, ut hæc eadem Ratio cæteros homines prohibeat, ne suis viribus suaque libertate utantur ad alienum jus impugnandum, quod violare non solum nefas putare debent, sed præterea in illo jure usurpando possidentem tenentur adjuvare. Ex quibus sic intellectis sponte fluit definitio obligationis, quæ nihil aliud est quam *coarctatum suadente Ratione naturalis libertatis exercitium, prout Ratio non patitur ut iis obsistamus qui suo jure utuntur, sed contra quemvis jubet eis favere atque opitulari qui legitimas res aggrediuntur, vetatque ne illis obstaculum impedimentumve afferatur*.

§. VI.

Jus, & obligatio mutuo ad se referuntur.

ITAQUE Jus & obligatio duæ sunt voces quæ ad se mutuo referuntur, quarum

altera necessario includit alteram, nec enim *Jus* concipi potest, nisi & huic subjecta obligatio intelligatur. Quodnam v. g. verum jus patri competet suos liberos honestis rationibus ad sapientiam virtutemque instituendi, nisi liberi paterno imperio non solum se submittere teneantur, verum etiam facili promptoque obsequio suo, quod in illorum utilitatem sibi pater proposuit, ad exitum pro sua parte deducant? Quod si aliter se haberet, humanarum actionum regula jam Ratio non esset, sed ipsa secum pugnaret, & quæcumque jura homini concedit nullam haberent utilitatem, nullumque sortirentur exitum, quia Ratio quod altera manu largiretur, altera subriperet.

§. VII.

Quo tempore jus & obligatio in hominem cadant.

JURIS, prout est *facultas*, eique *Juri* subjectæ *obligationis* veram naturam assignavimus. Porro in universum affirmari potest quod in hominem jus & obligatio cadant, statim atque vita sensuque præditus est.. Statuendum tamen hic aliquod discrimen est inter jus & obligationem, quantum ad tempus spectat quo jus & obligatio in homine vim suam incipiunt exerere. Homini incumbens obligatio tunc locum solummodo habet, cum eam ætatem homo assequutus est qua pollet Ratione & judicio. Prius enim est nosse obligationem quam ea perfungi; & quod quis facit, id debet intelligere, atque cum quadam regula compa-

rare,

rare. Jura vero quæ alicujus etiam nescii utilitatem promovent; illa quidem incipiunt & esse & parere obligationem, quo ipso tempore quis incipit homo esse, tenenturque cœteri homines ejusmodi jura non violare. Exempli causa, infantibus in utero materno degentibus idem partum est jus ac viris, ne quis eos vel male habeat, vel eis injuriam inferat, id quod jure Romano summa æquitate constitutum est: *Qui in utero materno est, perinde ac si in rebus humanis esset, custoditur, quoties de commodo ipsius partus quæritur.* (1) Alius autem Jurisperitus sequentem Regulam statuit: *Itaque pati quis injuriam, etiamsi non sentiat, potest: facere nemo, nisi qui scit se injuriam facere, etiamsi nesciat cui faciat.* (2) Si ergo de infante quæratur vel nato vel nascituro, dici proprie non potest quod jam nunc in alios homines quadam obligatione teneatur. Tunc tantum obligationi subjici incipit cum illam ætatem adeptus est, qua valet res dignoscere & dijudicare.

(1) *Leg. 7. ff. De statu hominum.*

(2) *Leg. 3. §. 2. ff. de injuriis, Lib. 47. tit. 10.*

§. VIII.

Jura & obligationes multiplici genere continentur.

JURA & obligationes in varias obligationes & diversa jura distingui possunt; præcipua satis erit hìc delibasse. (a)

Ac primo sunt *Jura naturalia* & *acquisita*. Naturalia Jura dicimus illa, *quæ homini ab origine & necessario competunt, quæ illius naturæ inhærent, quibus propter hoc ipsum fruitur quod homo est, licet ea sibi ipse nullo*

(a) Vid. *Pufend. De jur. Nat. & Gent. L. 1.*

Cap. 1. §. 19. Et Grot. De Jur. Bell. & Pac. lib. 1. c. 1. §. 4. 5. 6. 7. cum Notis Barbeyracii.

nullo suo facto comparaverit. Contra jura acquisita sunt illa, *quibus homo natura non fruitur, sed quæ ipse sibi proprio suo facto adeptus est*. Sic homini jus hoc innatum est ut suæ saluti consulat: at vero imperium, seu jus consociatis hominibus imperandi, est jus acquisitum.

2. Alia sunt *jura perfecta* & *stricta*, alia sunt *jura imperfecta & non stricta*. Jura perfecta sunt illa *quorum præstatio stricte potest exigi, ita ut pro necessitate vis etiam adhibeatur ut præstentur, vel eorum maneat usus salvus adversus eos quicumque in illis utendis nobis obsistere, vel impedimentum afferre tentarent*. Sic merito vis in illum adhibetur, quicumque nostram vitam, vel fortunam, vel libertatem impetit. Sed *quoties per Rationem non licet vim adhibere ut alicujus concessi per eamdem Rationem juris possessio vindicetur*, tunc jus illud dicitur *imperfectum & non strictum*. Quamvis igitur quibus habendorum alimentorum facultas non suppetit, Ratio sit auctor ut illa ab aliis postulent, attamen non illis permissum est alimenta per vim a nolentibus extorquere. Nec dicto opus est in ea quæ disceptatur materia juri omnino parem esse obligationem, quæ vim habet *majorem minoremve*, & *est perfecta* vel *imperfecta*, prout jus ipsum vel est *perfectum*, vel *imperfectum*.

3. Tertia est notatu digna distinctio; namque sunt *jura quæ citra culpam possunt remitti*, alia sunt *quæ nefas est remittere*. Creditor v. g. debitori potest, si lubet, vel omnino vel

vel partim debitum remittere. Sed patri non licet competens sibi jus in liberos ita liberis condonare, ut patriæ potestatis omnino sint immunes. Cujus differentiæ ratio est, quod quædam jura sunt cum nostris officiis natura cohærentia, ideoque homini concessa ut illorum ope officia sua expleat. Quæ jura qui abnegaret, is etiam officium suum abnegaret, quod nunquam licitum est. Sed quod ad jura attinet ab officiis nostris sejuncta licitum est ea remittere, si modo prudenter remittantur. Superaddatur exemplum aliud. Nemini licet ita plane libertatem suam exuere, ut omnimodo se alieno imperio permittat; sic enim in manifestam peccandi necessitatem incurreret, si peccatum ab eo præciperetur cui penitus se subjecit. Verum jure possumus quamdam nostræ libertatis diminutionem pati, si per eam diminutionem officia nostra rectius valemus exequi, certamque nobis & convenientem utilitatem comparamus. Atque sic intelligenda est trita illa sententia, *cuivis licere, ut jus suum remittat*.

4. Denique si res spectentur circa quas jus versatur, in quatuor præcipua genera jus dividi potest. Primum est jus nobis in nos ipsos nostrasque actiones competens, quod jus vocatur LIBERTAS. Alterum est jus in res quæ ad nos & proprie pertinent, & dicitur PROPRIETAS vel DOMINIUM. Tertium est jus in personam & res cæterorum hominum, quod nomine venit IMPERII vel AUCTORITATIS. Quartum

tandem jus est in res alienas, quod multiplex potest esse. Quæ diversa jura impræsentiarum satis est attigisse, quorum naturam effectusque tunc locus est explicandi, cum quælibet singulatim expenduntur.

Jus, prout *facultas* est, eo sensu intelligi debet quo intelligendum exposuimus. Sed *juris* alia est peculiaris significatio secundum quam pro *Lege* accipitur; ut si quis dicat, moralis & politicæ disciplinæ in jure naturali posita esse fundamenta; fallere fidem jure naturali vetitum, eodemque præscriptum ut damna resarciantur, &c. In quibus omnibus *Jus* pro *Lege* accipitur. Hujusmodi autem *Jus*, quoniam ad hominem singulari ratione pertinet, operæ pretium est accuratius enucleare, atque hæc subsequentibus capitibus substrata erit materia.

CAPUT VIII.

De Lege generatim spectata. (*a*)

(a) Vid. *Pufend. De Jur. Nat. & Gent. l.* 1. *cap.* 6.

§. I.

HACTENUS humanarum actionum regulam inquirentes ex ipso homine non sumus egressi, sed ejus naturam, quid in se, qualisque sit, indagavimus. Ex qua indagatione compertum est hominem intra se ipsum atque in sua ipsius Ratione regulam invenire quam sequatur; Rationis enim consilia quoniam ostendunt homini viam expe-

expeditissimam tutissimamque assequendæ perfectionis atque felicitatis, hinc nascitur obligationis principium seu potentissima caussa propter quam homo adstringitur suas actiones ad primigeniam illam regulam accommodare. Sed quo penitus homo dignoscatur, haud satis est eum in se uno generatim considerasse: verum insuper pro dicta superius methodo attendendi sunt ejus varii status secundum quos ad diversas res diversimode se homo ipse habet, unde etiam variis modis adtemperandæ regulæ sunt, quibus insistere tenetur. Quemadmodum enim jam advertimus, regulæ illæ non tantum cum ipsa natura hominis, sed & cum ejus conditione statuque congruere debent.

§. II.

Homo natura alteri naturæ obnoxius est, unde humanarum actionum *Lex* debet esse Regula.

PORRO inter primigenios status hominis, potissimum attendi debet status ille propter quem alterius Juris subditus est, hinc enim præsertim deducitur ejus actionum regula. Enimvero qui alteri neutiquam subditus est, is præter suæ Rationis præscripta aliam regulam non agnoscit, unde alterius voluntati nulla in re subjacet, ac uno verbo suique suarumque actionum omnimodus dominus est. Secus se res habet in illo, qui alterius potestati subjectus intelligitur. Qui enim se sentit experiturque Domino subditum, pronum est ut in sua agendi ratione illius domini voluntati obsequatur: quoniam enim ab eo pendet, ve-

tat eum Ratio veram felicitatem sperare; nisi se pro domini voluntate gerat, ejusque proposita exequatur. Atque hoc plus minusve patet, prout alter plus minusve domino subditus est, domini autem imperium vel omnimodum est vel circumscriptum. Quæ nostræ omnes adnotationes pulchre intelliguntur ad hominem singulari modo pertinere. Igitur homo simul atque dominum agnovit cujus arbitrio subjacet, consequens est ut illius domini voluntatem actionum suarum regulam ducat esse. Hoc illud *Jus* est quod *Legis* nomine insignitur.

Domini tamen voluntas nihil debet habere Rationi contrarium, quæ humanarum actionum primigenia regula est. Namque contra Rationem non possumus obsequi. Quo igitur Lex humanarum actionum regula fiat, necesse omnino est ut cum hominis natura & conditione consentiat, atque ad ejus felicitatem ultimo loco referatur, quoniam Ratio hominem ad felicitatem expetendam necessario impellit. Quæ quamquam ex se perspicua sunt, magis adhuc evadent perspicua, postquam accuratius explicata fuerit natura Legis.

§. III.

Definitio *Legis.*

Legem definio *Regulam a societatis Principe suis subditis præscriptam; sive ut eis incumbat obligatio quasdam res faciendi, adjuncta cujusdam pœnæ comminatione; sive ut ad arbitrium suum quasdam alias res agendi,* vel

vel omittendi, omnimoda libertas ipsis asseratur.

Nostra hæc definitio paulum recedit a Grotii & Puffendorfii definitionibus. Sed utriusque Scriptoris definitionem existimavimus & nimis vagam; neque satis toti Legis extensioni accomodatam. Quæ dicimus comperientur vera esse, si definitio allata cum adnotatis Grotii & Puffendorfii sententiis per partes comparetur. (a)

(a) Vid. *Grot. De Jur. Bell. & Pac. Lib.* 1. *Cap.* 1. §. 9. *Et Puffend. De Jur. Nat. & Gent. Lib.* 1. *Cap. VI.* §. 4. *Quibus adde Notas Barbeyracii.*

§. IV.

Legem dico esse *Regulam:* primum ut id ostendatur quod Legi est cum *consilio* commune, utrumque enim vitam humanam ordinat; deinde ut secernatur Lex ab eis mandatis quæ dominus *obiter* injungit, quæque inter leges recenseri non debent, quoniam ejusmodi mandata *stabiles* Regulæ non sunt quas subditi sequantur. Regula enim hæc duo potissimum includit, nimirum ut sit *universa* & *perpetua*, quæ universitas & perpetuitas quoniam Regulæ generatim spectatæ naturam constituunt, Legem etiam secernunt ab alia qualibet singulari Principis voluntate,

Dico præterea Legem esse Regulam *præscriptam*; si quid enim Princeps animo suo constituat, nec ejus aliqua significatione voluntas innotuerit, id pro Lege habendum non est. Principis enim voluntas quo par est modo subditis est declaranda, ut quid Princeps ab illis sibi velit dignoscere valeant,

leant, compertamque habeant necessitatem suas actiones ad præscriptam Legem accommodandi. Cæterum quocumque modo Principis voluntas declaretur, seu viva voce, seu in scriptis aliterve, parum id quidem interest, dummodo Legislatoris voluntas plane sit nota subditis.

§. V.

Quid sit *Princeps*, quid *Principatus*, quid *Jus imperandi.*

Sed quam Legis definitionem proposuimus, ulterius explanemus. Lex a Principe præscribitur, unde diversa est *ab amici æqualisve hominis consilio*, quorum in nos potestas nulla est, quorumque ideirco consilia non eamdem vim habent, nec eamdem pariunt obligationem ac Lex, quę cum manet a Principe, ejusdem imperio & auctoritate nititur. (*a*) Consilio obsequimur ob causas ex ipsa rei suasæ natura deductas; Legi vero paremus non solum ob causas propter quas constituta est, verum etiam propter Legislatoris auctoritatem. Ex consilio nata obligatio mere *interior* est: sed ex Lege parta obligatio non solum interior, sed & *exterior* est. (*b*)

(*a*) Vid. *Puffend. Jus Nat. & Gent. Lib. I. Cap. VI.* §. 1.

Societas, quemadmodum jam adnotavimus *plurium est conjunctio in quemdam finem, seu communem quamdam utilitatem*. Societatis finis est *exitus seu utilitas quam sibi propositam habent Entia ratione prædita, quamque sibi comparare volunt. Plurium autem conjunctio, est eorumdem voluntatis consensus ad assequendum finem omnibus in commu-*

(*b*) Vid. *sup. Cap. VI.* §. 13.

ne propositum. Quamquam vero Legis definitioni societatem admisceamus, ne tamen inde colligas constituendis Legibus societatem omnino necessariam esse. Etenim res si subtilius disputetur, & in strictissima significatione Legem accipiamus, recte potest Lex intelligi, etiamsi Princeps vel unum hominem suæ potestati subditum habeat: sed ideo ponimus Principem, qui hominum societati præsit, quo nostra Legis definitio ad *factum* seu præsentem rerum conditionem propius accedat. Advertendum tamen est ex hoc ipso quod hinc stet Princeps, illinc adsint subditi, inter utrosque nasci singularis generis societatem, quam possis dicere *inæqualitatis societatem:* imperat Princeps, obsequuntur subditi.

Itaque *summus Dominus* seu *Princeps* est ille, *cui jus ita competit imperandi, ut ejus imperio non sit imperium majus*. IMPERAT autem *is qui ad arbitrium suum actiones dirigit subditorum quos ad obsequium cogere potest*. Principis imperio dixi non esse *imperium majus*, quoniam ut Princeps in societate primas obtinet, sic ejus voluntas cujusvis alius voluntate potior est, eique singula societatis membra obnoxia sunt. Denique JUS IMPERANDI nihil aliud est *quam potestas aliorum actiones convenienti auctoritate dirigendi*. Sed quoniam potestas utendi suis viribus suaque libertate non aliter est *Jus*, nisi quatenus & Ratio suffragatur atque suam huic Juri auctoritatem impertit, hinc est ut ultimo

lo-

loco Jus imperandi ipſo Rationis ſuffragio conſtituatur.

§. VI.

Hic locus erat accuratius indagandi quænam *Imperii* ſeu *ſummi Dominii* genuina ſint fundamenta, ſeu quod idem eſt, ex qua cauſa partum ſit jus imponendæ aliis obligationis, eoſque ad obſequium adigendi. Quæ quidem quæſtio tum in ſe graviſſima eſt, tum in ſuis effectibus maximum habet momentum. Quo penitius enim cauſæ dignoſcentur ob quas ex altera parte imperium conſtituitur, ex altera vero parendi neceſſitas incumbit, eo verius lubentiuſque quibus ſubditi ſumus, obſequemur. Præterea quæſtionem illam non obiter diſceptandam eſſe monet nos ipſa de imperii fundamentis opinionum varietas.

CAPUT IX.

Imperium *ſeu* Jus imperandi *quibus fundamentis nitatur.*

§. I.

1. *Adnotatio.* Hic quæſtio movetur de *neceſſario principatu.*

Quibus fundamentis Imperii jus nitatur hoc loco inquirentes quæſtionem in univerſum conſideramus, mentemque a ſingulis generibus abſtrahendo. Itaque quæritur undenam derivetur ſummum illud

illud imperium cui necessario parendum sit; vel si mavis, causas inquirimus ex ipsa rerum natura profluentes, ob quas necesse sit ut alii quidem imperent, alii autem obediant. Seponatur igitur quidquid attinet ad singulare quoddam imperii genus, iisque tantum generalibus notionibus attendamus unde fluunt prima principia. Quoniam vero generalia principia, si modo vera rectaque sint, ad singulas quaslibet causas aptari facile possunt, sequitur ponenda esse ea prima imperii fundamenta, seu causas quibus imperium constituatur admittendas eas esse, quæ apprime congruant cum omnibus quibuslibet imperii principatusve cognitis generibus. Atque sic, ut superius dicebamus, vel plane compertam habebimus principiorum veritatem, vel in quo manca sint dignoscemus.

§. II.

2. Adnotatio. Inter eos quorum est eadem prorsus naturæ conditio, neque Principes neque subditi necessarii sunt.

PRÆMITTENDA etiam est alia hæc in universum adnotatio. Neque ullum imperandi jus, neque ulla parendi obligatio naturalis & necessaria esse potest inter eos quorum facultates conditionemque eadem natura sic adæquavit, ut quod alterutri insit, idipsum in altero reperiatur. Quod cum ita se habeat, quibus de causis alius sibi potestatem in alios arrogaret, in illum cœteri easdem ob causas vindicarent imperium. Quoniam autem eo deducta res in absurdum verteretur, consequens est propter

pter illam quam dicimus inter plures æqualitatem, ut alterius potestati eorum nullus necessario subjaceat: quemadmodum si duo apponantur æqualia pondera, neutrum aliud extollet. Quorum igitur alios præesse, alios subjici volumus, necesse est eorum natura diversas omnino facultates includat, ex qua facultatum diversitate sequitur ut hic quidem sit *Dominus*, ille vero *subditus*. Sed facultates illas aliter alii definiunt.

§. III.

Variæ de imperii origine & fundamento sententiæ.

1. Censent nonnulli præscribendarum Legum & obligationis imponendæ jus non alio vero primoque fundamento niti quam sola virium præstantia, vel ut loquuntur *ineluctabili potestate*. „ Ex qua, inquiunt, „ virium præstantia gignitur regnandi jus, „ quoniam qui viribus ita præpollet, ei „ nequeunt (a) alteri resistere.

2. Imperii originem & fundamentum alii referunt „ *ad naturæ præstantiam*; cujus enim natura præstantior, is non solum ab „ aliis non pendet, quorum minus est præ„ stans natura, verum hi alterius causa „ nati sunt: quod vel per ipsam hominis „ naturam arguitur; etenim in homine „ mens est quæ regit, utpote pars nobi„ lior, unde etiam homini suum est in „ cœteros animantes imperium. (b)

3. Neque tertia emittenda est BARBEYRACII sententia (c). Sanæ mentis scriptor ille unum contendit obligationis generale

(a) Vid. *Hobb. De Cive Cap. XV.* §. 5.

(b) Vid. *Pufend. De Jur. Nat. & Gent. Lib. 1. Cap. VI.* §. 11.

(c) *Barbeyracius not. 2. in Lib. 1.*

rale principium esse, in quod cætera omnia obligationis principia resolvantur: nimirum DEO natura subditi sumus, siquidem nos condidit, unde partum illi jus homines cogendi ad illum inditarum hominibus facultatum usum quem ipse Deus manifesto præscripserit. „ Opifex, inquit Barbeyracius, „ quatenus est opifex, dominus est sui o„ peris quo ad arbitrium potest uti...... „ Sculptor si proprio marte vivas posset „ imagines effingere...... hoc ipso jus na„ ctus esset ad obsequium adigendi suis ma„ nibus elaboratum, & intellectu præditum „ marmor. Porro Deus eam qua consta„ mus materiam ejusque partium formam „ effinxit; nostra tum corpora tum mentes „ creavit, mentibusque suas facultates in„ didit: Quos ergo limites vult, potest Deus „ præscribere humanæ mentis facultatibus, „ quibus idcirco pro divino jussu hoc vel „ illo modo tenentur homines uti, &c.

Cap. 11. De offic. Hom. & Civ. §. 5.

§. IV.

Superiores opiniones excutiuntur.

1. Ex sola virium præstantia imperandi jus non existit.

De origine & fundamento Principatus & parendi obligationis eæ sunt præcipuæ tradi solitæ opiniones. Excutiendæ sunt nobis illæ, quas ut melius dijudicemus a *physica* necessitate, distinguenda semper erit *moralis* necessitas: tum etiam attendendæ primigeniæ *juris & obligationis* notiones juxta superiorem nostram utriusque definitionem. (a)

1. Quibus ita positis, principium mancum atque etiam falsum, si penitius indage-

(a) Vid. *Cap. VI. & VII.*

tur, ab illis statui dico, qui jus imperandi ponunt in sola virium præstantia seu potestate cui non possit obsisti. Etenim ex eo quod cui non possim obsistere, consequens non est ut illi partum sit in me Dominium, seu ut illi tenear subjici, atque voluntatem ejus habere tanquam universam mearum actionum regulam. Etenim cum illud sit *Jus* sive *Rectum* cui Ratio suffragatur, ex hoc uno Rationis suffragio, ei qui præest, partum est imperandi jus, unde etiam necessario consequens est, ut hæc eadem Ratio imperanti suffragans in subditis quoque mentis illum affectum pariat quem dicimus obligationem, ex quo mentis affectu volentes lubentesque alterius imperio subjacemus. Quamlibet igitur obligationem antecedunt quædam causæ quibus & afficitur mens & voluntas flectitur, ita ut duce nostra Ratione judicemus ipsimet inique nos imperium detrectaturos, etiamsi possemus, quoniam jure non possumus. At quicumque non aliam imperii causam præfert quam unam suarum virium præstantiam, is certe causam non prætendit obligandæ voluntati sufficientem. Verbi gratia, malefico nullum est imperandi jus, quoniam viribus præstat, neque illi tenemur obsequi, quia illud obsequium, tum juri quale concipitur, tum obligationi manifeste adversatur. Quinimo primum est hoc in potentiam maleficam Rationis consilium, ut & illi obsistamus, eamque, si fieri potest, deleamus. Illud autem obsistendi jus non potest con-

socia-

ſociari cum obſequio, ſed obſequium excludit. Equidem ubi perſpicuum eſt vanos fore conatus noſtros, & reluctantibus majus malum concitatum iri, ſatius erit ad tempus obſequi, licet invitos, quam invitæ potentiæ malitiam experiri: tunc enim cogimur ei, ſed non obſtringimur jure. Vim igitur ineluctabilem patimur inviti, palam obſequimur, ſed intus obluctamur; eſt enim is nobis innatus ſenſus, unde etiam integrum jus retinemus ad iniquum jugum quibuſcumque rationibus excutiendum. Nulla igitur proprie dicta tenemur obligatione. Ibi autem jus deficit, ubi deficit obligatio (a). Quibus itaque in ſola virium præſtantia conſtituitur imperandi jus, ii certe damnoſam proponunt opinionem, cujus conſecutiones non eſt hic nobis animus perſequendi; eam enim ſententiam per vera noſtra principia ſatis eſt exploſam fuiſſe, quamquam forte iterum de illa alibi.

(a) *Vid. ſup. Cap. V, §. 6.*

§. V.

Neque ex ſola naturæ præſtantia jus imperandi eſt.

Probabile quid atque etiam verum ineſt in duabus aliis de quibus dictum eſt opinionibus. Neque tamen hæ videntur nobis ſatis ad rem facere, quoniam nimis vaga ſunt deducta ex illis principia, quæ nos idcirco volumus æquis limitibus ſuis circumſcribere.

2. Meo namque judicio ex ſola naturæ præſtantia non ſatis apte deducitur imperandi jus. Equidem illam naturæ præſtantiam,

tiam, in quo mihi perſpecta fuerit, in illo fatebor ineſſe; ſed ex illa confeſſione mea nihil ulterius ſequitur; namque ex eo quod aliquis mihi præpolleat, non colligitur ſatis idonea cauſa propter quam illi me penitus ſubdam, & abnegata mea voluntate jam non aliam quam illius voluntatem ſequar. Igitur quamdiu mihi præcellentem alicujus naturam enarrabunt, nec aliud adjicient, ad obſequium mea mens non movebitur, quoniam vel ipſa ſuffragante mihi mea conſcientia judicabo ſufficientem ad agendum eſſe mihi meam Rationem. Itaque laudatam in altero naturæ præſtantiam contemplabor quidem, at cauſam obſequii nullam adhuc video. Sin a me contendere pergis ut obſequar, en quo rem deducam. Quem mihi dicis præcellere, dicas etiam velim an mihi bene, an facturus ſit male, vel an is ſit qui nullam mei curam gerat? Neceſſe autem tibi eſt reſpondere, atque ego fortaſſis pro tuo reſponſo, cujus dicis præſtantiorem naturam eſſe, ei fatebor eſſe jus imperandi, unde mihi obligatio incumbet parendi. Sed ex iis quæ diſſeruimus ſatis liquet, ni fallor, imperii jus in ſola naturæ præſtantia non ſatis apte collocari.

§. VI.

Neque ſola ſufficit qualitas Conditoris.

3. Tertia forte opinio minus vaga eſt. „ Deus, inquiunt, conditor eſt hominum, „ a quo vitam, Rationem, aliaſque ſuas „ facultates hauſerunt. Deus ergo prorſus „ eſt

„ est operis sui dominus, humanoque ge-
„ neri quas vult regulas potest injungere.
„ Hinc fit ut natura Deo subditi simus,
„ cujus omnimodum in nos imperium est,
„ atque hinc etiam existit primæva origo,
„ seu primum cujuslibet imperii fundamen-
„ tum.

Hujus tertiæ opinionis auctor quidquid hic attexit, ut in homines imperium Dei constituat, ad summam Dei potentiam reducitur. Verum ex eo quod omnipotens Deus est, an necessario & proxime sequitur ei *jus* esse Leges hominibus injungendi? In hoc enim vertitur totus difficultatis cardo. Itaque Deus cum sit omnipotens, valet in homines quidquid vult statuere, eosque ad placitum suum exequendum adigere: Neque enim creatori potest obsistere res creata, quæ propter suam naturam conditionemque ita in potestate conditoris est ut is eam ad libitum subvertere possit, & delere. Neque de hoc ambigitur. Sed rursus sola Creatoris *potentia* non videtur sufficere ad illius *Jus* constituendum, atque quid aliud requiritur ut simplex illa *potentia* qualitatis *moralis* naturam inducat & in *jus* convertatur. * Ac uno verbo necesse est, ut jam sæpius adnotatum fuit, eam esse potentiam, cui Ratio *suffragetur*; ut ei lubens homo subjaceat ex illo suæ mentis affectu qui parens est obligationis.

*Vid. sup. c. 7. §. 3.

Quo res clariori se luce prodat, fingamus hominem a Deo conditum ut miser esset: quo posito, semper homo quia con-

ditus, & Deus quia conditor, alter ad alterum referentur; sed inter utrumque concipi nequit vel jus vel obligatio. Conditoris certe potestas ineluctabilis ad obsequium posset hominem cogere; sed illata vis neque obligationem, cui Ratio assentiretur, nec *morale* vinculum pareret; quam enim dicimus moralem obligationem comitari debent hominis ea voluntas assensusque, ex quibus voluntarium obsequium gignitur: Qui vero summam suam potestatem in hominis ærumnam oppressionemque adhiberet, fieri nequit ut ei homo assentiatur.

Sola igitur Conditoris qualitas non sufficit ad constituendum hinc Jus imperandi, illinc parendi obligationem.

§. VII.

Imperii vera fundamenta sunt *Potestas, Sapientia, Benignitas* simul junctæ.

At vero, quod verisimile est Barbeyracium sensisse, nec satis exposuit, si Conditorem ponamus non omnipotentem solum, sed & summe sapientem benignumque, cujus potentia non in alium finem quam in hominis utilitatem & commodum impendatur, certe quidquid ad legitimæ auctoritatis constitutionem requiritur, illud habebimus.

Nostram ipsorum conscientiam excutiamus. Natura ponatur omnipotens per quam existamus, a qua nobis vita nostræque omnes facultates concessæ sint; tum alterum illud addatur, huic nimirum Naturæ haud minori sapientia quam potestate instructæ non

non alium fuisse propositum finem quam ut præstaret beatos quos conderet, ob quam etiam causam illis injungeret Leges; porro hæc omnia constare nobis certissime: jam quæro quid ex his putamus consequens esse? Equidem huic omnipotenti domino, quoniam sapientissimus & benignissimus est, mens ultro se subjicit, atque in hujus imperio delectatur. Qui alterius potestatem probat, eidem imperandi jus esse confitetur, cui proinde Ratio suadet ut nos omnino committamus regendos, ei pareamus, & omnia facta nostra exigamus ad cognitam illius voluntatem. Quorsum hoc? Quoniam ea rerum conditio est, ut non alia nobis via certior & expeditior supersit eam ad quam tendimus felicitatem assequendi. Quod ubi compertum est, volentes imperanti auscultamus subjacemusque: sin autem imperio detrectato quid mali nobis contigerit, non possumus quin nosmetipsos improbemus atque merito plecti fateamur. Ex iis quæ jam disputavimus deducenda est proprie dicta obligatio.

§. VIII.

Sententiæ nostræ expositio.

Quo igitur omnia complectamur conjungamusque, & suis omnibus numeris nostra definitio constet, dicendum est: *Imperii Jus a præcellenti potestate derivari quam potestatem sapientia & benignitas comitantur.*

Ac primum *præcellentem potestatem* dico: quorum enim esset potestas æqualis, neu-

trius in alterutrum imperium esset, & alterutri neuter naturali subjaceret necessitate. Præterea imperii nullus esset exitus, & mandata per quæ imperium vim suam exerit, nullius forent ponderis, nisi sufficienti potestate firmarentur. Quis vero Principem illum dicat, cui efficax non suppeteret ratio subditos in obsequium adigendi?

Sed neque sufficit præcellens potestas illa, quoniam deinde requiritur, ut *sapiens* & *benefica* sit. Sapere debet hæc potestas ut nostræ felicitati maxime conducentes rationes dignoscat & eligat; debet autem esse benefica, ut quæ nostræ felicitati rationes conducunt, in universum gaudeat usurpare.

Quod ut perspectum omnino sit, advertenda tria sunt, quæ in hoc argumento sola possunt adverti. Quam enim præpotentem naturam dicimus vel in nos se habebit *indifferenter*, nimirum neque bene neque male nobis facere curabit, rerum nostrarum unice secura; vel erit *malefica*, vel denique in nos propensa & *benefica*.

Si natura hæc in nos se habeat *indifferenter*, nihil ad institutam quæstionem nostram attinet. Nam quantumvis altera mihi natura præcellat, si me neutiquam curet, meque mihi omnino permittat, jam in illam non aliter me habeo, quam si vel esset mihi prorsus ignota, vel omnino non existeret. (1) Itaque nec illi jus in me ullum,

(1) Impie sentiebat *Epicurei*, qui sibi Deos finge-

ullum, nec ego ulla in eam adstringar obligatione.

Sin invidia & malefica natura ponatur, non solum ei Ratio non suffragatur, sed adversus illam eo vehementius insurgit, quod magis timenda est, quia potentior. Naturæ namque maleficæ *potentiam* non potest homo tanquam *jus* habere; sed homini contra fas est, ut quibuscumque rationibus formidabili Domino se subtrahat, & & mala declinet ab illo imminentia.

Sed naturam ponamus æque sapientem ac beneficam. Non solum huicce naturæ suffragabitur homo, sed ultro & sponte sua ejusdem voluntati assentietur, quoniam ei naturæ omnia insunt necessaria per quæ propositum finem assequamur. Natura enim illa cum sit *præpotens*, eorum qui ei subditi sunt, omnino potest utilitatem promovere, quæ vero noxia procul ab illis amandare. Tum quia *sapiens* est, eorum quibus injungit Leges, perspectas penitus habet ingenitam indolem, facultates, vires, atque veram utilitatem. Quapropter neque in fine ad quem subditos destinat neque in rationibus quibus finem illum assequatur eligen-

fingebant ut summa, sic & quietissima felicitate perfruentes, humanis rebus dedignantes consulere, atque hominum proba vel improba facinora neutiquam reputantes. Quæ quamquam impia sententia sit, ex ea tamen semel posita recte colligebant Epicuræi quamlibet Religionem & quemvis Deorum metum vanum & fictitium esse. *Puffend. de Jur. Nat. & Gent. Lib. I. Cap. VI. §. 11.* Vid. *Cicer. de Nat. Deorum. Lib. I. Cap. II.*

eligendis hallucinari potest. Denique quoniam *benigna* est, suos subditos revera vult beatos præstare, unde ad illam subditorum felicitatem cunctas sapientiæ & potentiæ suæ actiones constanter dirigit. Quoniam igitur humanæ Rationis assensum arctissime sibi devinciunt quæ cum potestate sapientia & benignitas conjunguntur, pariter hominem flectunt validissime, atque sic tum interius tum exterius obligatur homo, teneturque præscriptis sibi Legibus parere. Imperii vero jus eo vero fundamento nititur.

§. IX.

Quæ summi Principis jus constituunt qualitates aliæ ab aliis non sunt sejungendæ.

Si res in se dispiciatur, homo cum sit Ratione & Libertate præditus, nullo potestatis alienæ metu, sed sola alieni imperii sapientia & benignitate deberet obligari. Sed homines ita sunt natura comparati, ut quoniam leves inconsideratique, vel cupidi pravique sunt, neque sapientia Legislatoris, neque Legum præstantia plerumque satis afficiantur, ideo ad eorum flectendam voluntatem opus fuit alia causa efficaciori, qualis est pœnæ metus. Igitur in eo qui præest auctoritatis columen potestas & vis requiruntur; nec in Principe sejungendæ sunt diversæ facultates ex quarum conjunctione jus confluatur imperii. Jus enim illud nullo modo gignitur ex sola potestate quæ benevolentia destituta est: ipsa autem non sufficeret benevolentia quæ sapientiam & potestatem non haberet adjunctas

Ne-

Neque enim, si cui bene velim esse, aut etiam aliquot in eum beneficia contulerim, idcirco imperii jus in illum nanciscor. Beneficia grati animi propensione rependuntur; sed ut te beneficiorum memorem exhibeas, necesse non est ut a quo beneficia præstita sunt, ei te tanquam domino subjicias. Verum quas enumeravimus præstantissimæ naturæ præcipuas dotes conjungamus, & summam quidem potestatem ponamus cui homine reipsa subjaceant, sed quam summam potestatem sapientia summa temperet, & summa incitet benignitas; quid adjici præterea potest, ut hinc omnimoda constituatur auctoritas, & omnimodum illinc obsequium? Qui enim summe potens, summe sapiens, & bonus est, ei cogitur Ratio imperii jus concedere, ipsaque nos ad parendum hortatur, & stimulat. (1)

§. X.

(1) Dici quidem potest obligationem *exteriorem* ex *Principis voluntate* derivari; sed hæc generalis sententia enucleari debet ea omnia expendendo quæ nos jam disputavimus. Hi autem non mihi probantur qui obligationem exteriorem pendere negant ab ulla vi, sed vim inesse Principi dicant ut possit jus suum tueri. Qui enim natura conjunctas obligationem & vim cogitatione segregant, ipsum convellunt obligationis fundamentum. Nam neque ulla est exterior obligatio absque Principe, nec Princeps absque *vi*, seu quod idem est, absque potestate; itaque vis seu potestas necessario alterum est obligationis fundamentum.

§. X.

In definitione Principis & imperii etiam continetur subditorum definitio. Itaque subditorum nomine veniunt *ii homines quicumque tenentur parere*. Quoniam vero *Potentia*, *Sapientia*, atque *beneficentia imperii jus* constituunt, sic ex *imbecillitate* & *inopia* subditi sunt homines.

Quapropter recte a Puffendorfio dictum est, * obligationem exteriori causa partam ideo in hominem cadere, primum quia homo natura pendet a Domino, tum deinde quia intellectu & libertate instructus non solum injunctas sibi regulas dignoscere potest, sed & iis suas actiones cum delectu adtemperare. Quamquam autem vera sit Puffendorfii sententia, quæ necessario ponenda intelligitur, alia tamen est verior & proximior caussa propter quam homines ad obsequium teneantur. Quo autem proximior illa caussa apprehendatur, operæ pretium est advertere, tum demum obligatione constringi naturam Rationis participem, si is qui imperat, idem possit velitque felicitate remunerari obsequentem, vel Leges detrectantem infortunio plectere: id autem locum non haberet, si non posset homo *bono* vel malo affici, lætitia exhilarari vel dolore deprimi, ejusque præterea felicitas vel infelicitas minui vel augeri. Quæ nisi sic statuantur, homo quidem ineluctabili vi ad certam agendi ratio- nem

*Vid. *Puffend. de offic. Hom. & Civ.* Lib. I. Cap. II. §. 3. & *de Jur. Nat. & Gent.* Lib. I. Cap. VI. §. 6, 8.

nem poterit adigi, sed proprie non *obligabitur*.

§. XI.

Non potest obligatio perfectior excogitari quam quæ a Lege profiscitur.

Vera certe posuimus imperii fundamenta, quorum veritas manifestior adhuc evadet, si generalia nostra principia cum singulis, quæ nobis nota sunt, imperii generibus conferantur: puta cum imperio Dei in homines, Principis in subditos, Patrum in liberos. Hæc enim singula imperii genera liquebit in nostris principiis fundamentum suum habere, unde novum deducitur argumentum per quod eorumdem principiorum veritas asseritur. * Sed illud impræsentiarum satis est adnotasse, quod subinde diligentius expendetur.

* Vid. *sup.* §. 1.

Quapropter non alia potest absolutissima obligatio excogitari quam quæ laudatis superius fundamentis nititur, utpote quæ originem ex eo imperio ducit in quo id continetur quidquid aptissimum est hominibus sic arcte devinciendis, ut in omni sua agendi ratione Legibus obtemperent. Summam enim imprimis obligationem constituunt eæ causæ quæ tam gravi momento voluntatem humanam flectunt, ut præ illis aliæ omnes leves sint. Porro ea quam exposuimus doctrina omnia complectitur quæ voluntati sic inflectendæ conducunt. Ac primo quidem Regulas illas summus Dominus constituit quæ suapte natura tum nostræ virtuti perficiendæ, tum promoven-

dæ

dæ noſtræ felicitati aptiſſimæ ſunt: deinde ſummi Domini ea poteſtas & auctoritas eſt, ut penes illum ſit noſtra vel felicitas vel infelicitas: tum denique quia ſummopere potens, ſapiens, & benignus eſt, omnimodam illi fidem habemus. Quid aliud poteſt excogitari quo validius inclinetur voluntas, devinciatur animus, & homo conſtringatur arctiſſimo illo *moralis neceſſitatis* vinculo, unde paritur arctiſſima obligatio. *Neceſſitatem moralem* dico; neque enim naturam hominis ſubvertere volumus: ſua ſemper homini ſalva eſt natura intelligens & libera; neque ſummus Dominus aliter ſuis Legibus regendum hominem ſuſcipit, niſi quatenus homo intellectu pollet & libertate. Neque enim Libertas unquam cogitur quantumvis arcta ſit obligatio, ſed ea ſemper homini facultas ineſt, ut detrectandi imperii periculum inire valeat. Verum tamen homo ſi præcepta Rationis auſcultet, inditam ſibi detrectandi imperii facultatem *metaphyſicam* non uſurpabit, ut ſummi ſui Domini propoſitis obſiſtat in ſuam ipſius perniciem.

§. XII.

Quam dicimus obligationem, ea ſimul *interior & exterior* eſt.

Jam duplex aſſignatum eſt obligationis genus (a); alia eſt *interior* quæ oritur ex cognitione boni vel mali ipſis rebus inhærentis, quæ proinde obligatio unius Rationis

(a) Vid. *ſup. Cap. VI. §. 13.*

nis opus est: alia est *exterior* quæ causam habet ejus voluntatem cujus in nos principatum & dominium agnoscimus. Porro Lex utrumque illud interius & exterius vinculum generat, quorum alterum mutuas vires præbet alteri, unde existit perfectissima obligatio. Atque hinc verisimiliter fit ut Jureconsulti non aliam admittant proprie dictam obligationem quam ex Lege partam & injunctam a Principe. Quod ita verum est, si sola intelligatur *exterior* obligatio, quæ potentissima est & validissime hominem constringit. Neque tamen hinc colligas nullam esse aliam obligationem præter eam quæ exterior est. Namque cum quæsita est nobis origo & natura obligationis generatim spectatæ; tum deinde cum partam ex Lege obligationem expenderemus, ea dogmata statuimus ex quibus, ni fallor, liquet aliam esse *primigeniam* & *interiorem* obligationem quæ a Ratione disjungi nequeat, sed quæ *exteriori* obligationi conjungenda est, ut hæc ab illa vim eam mutuetur, quæ voluntatem impellat flectatque, & quo velit, eo convertat humanam mentem.

Quod nostrum de præsenti materia judicium si quis sedulo perpendat, comperiet fortassis nostrarum opinionum ope inter se sententias illas convenire, quæ non ob aliam causa videntur inter se dissentire quam quod male intelligantur. Sed illud saltem ausim asserere me in constituendis imperii fundamentis eam sententiam sequutum esse, quæ ab ipsa Puffendorfii sententia minime abhorret,

ret, uti videre erit, si quæ nos tradidimus cum iis comparentur quæ Puffendorfius scripsit tum in magno, tum in compendioso suo libro. (a)

(a) Vid. *Puffend. De Jur. Nat. & Gent. Lib. 1. Cap. VI.* §§. 5. 6. 8. *&* 9. Et *Offic. Hom. & Civ. Lib. 1. Cap. II.* §. 3. 4. 5.

CAPUT X.

Quis Legum Finis, *quæ* Natura, *quæ sint* Discrimina.

§. I.

De *fine* Legum quantum spectat ad subditos & ad ipsum Principem.

Dicet forte aliquis Imperii naturæ fundamentisque diutius nos immoratos. Sed tantum erat hujus argumenti momentum, ut operæ pretium duxerim quibus principiis imperandi jus continetur quam poteram accuratius evolvere. Erat enim hæc aptissima ratio per quam dignosceretur natura Legis; & sane quidquid postea de Lege disputabimus, illud a principiis supra positis deducendum erit.

Ac primo quæritur quis *scopus*, quis *finis* sit Legum?

Hujus quæstionis duplex, ut ita dicam, facies est. Instituiturnæ quæstio de subditis, an de Principe? Hoc enim primo distinguendum occurrit.

Princeps & subditi alter ad alteros sic invicem referuntur, ut hinc exsurgat societas quam Princeps suis Legibus moderatur. Quoniam autem in quavis societate iis est consulendum qui sunt societatis parti-

ticipes, ad illumquoque finem Leges omnes adtemperandæ sunt; & qui Legum finis spectat ad Principem ei fini non debet adversari qui pertinet ad subditos.

§. II.

Quod attinet ad subditos, is Legum finis est, ut juxta Leges se subditi gerant, atque sic felicitatem assequantur. Quod spectat ad Principem, ei propositus hic finis est, ut ipse sibimet acceptus sit bene sibi conscius, & meritam laudem referat, si prospere succedant quæ sapienter constituit in suorum subditorum salutem & felicitatem. Igitur disjungendi non sunt hi duo fines natura sibi cohærentes; nec aliunde quam ex subditorum felicitate quærendum est Principi decus & sibi bene conscia mens.

§. III.

Is Legibus finis propositus est, non ut Libertas coarctetur, sed convenienter dirigatur.

Ne quis ergo existimet ideo constitutas esse Leges ut homines jugo subjiciantur. Hujusmodi finis a Ratione tam absonus minime deceret summum Dominum, qui pro sua natura, quantum est sapiens potensque, tantum debet benignus esse, & in omnibus quæcunque facit ab insitis sibi nunquam recedere perfectis virtutibus. Quorsum igitur Leges constitutæ sunt? Nimirum ut subditi se gerere teneantur secundum vera sua commoda, & eam viam inire, quæ cum optima & tutissima sit, illos ad pro-

positum finem, nempe felicitatem, valet deducere. Quapropter summus Dominus subditos ipse dirigendos aggreditur, utpote qui se ipsos non ita bene gererent, eorumdemque libertatem frænat, ne vel in suam vel in publicam peccent utilitatem. Uno verbo iis summus Dominus imperat qui sunt Rationis participes, unde etiam juxta Rationis normam regendi sunt, & omnia Principis mandata ejusdem Rationis auctoritate, atque, ut ita dicam, sigillo esse debent munita instructaque. Animos enim sibi vult Princeps devincere, nec vim quandoque adhibet, quam ut a Ratione devios intra Rationis septa iterum compellat, ne suæ & publicæ utilitati noceant aberrantes.

§. IV.

Illud expenditur quod *Puffendorfius* in hoc argumentum protulit.

Quæ cum ita sint, non satis id accuratum videtur quod a Puffendorfio dictum est in ea quam statuit *Legis* cum *Consilio* comparatione: „ Consilium, inquit, „ in eum finem tendit quem sibi propositum habet is cui datur consilium, ita „ ut cui quidpiam suadetur, is possit propositum finem deijudicare, probare, vel „ rejicere..... Lex vero tendit in finem „ Legislatori propositum; atque si forte „ contingat, ut in Lege quædam scripta „ sint, quæ ad illos referuntur propter quos „ scripta est Lex, non ideo subditis licet „ Legis mentem expendere .... Quidquid

enim

„ enim includitur Lege, totum id ex arbitrio pendet Legislatoris (a) „ Meo quidem judicio minus claudicaret Punffendorfii sententia, si duplicem ille Legum finem statueret, quorum alter spectet ad Principem, alter ad subditos pertineat. Quod ad Principem spectat, hujus in constituendis Legibus ea mens esse debet, ut sibi tum ipse satisfaciat, tum gloriæ suæ consulat. Quod autem pertinet ad subditos, ea debet mens esse Principis, ut qui sibi subditi sunt, eos præstet beatos. Nequit alteruter finis ab altero dissociari. Principem enim contumeliose videntur illi habere, qui eum autumant uni sibi studere, subditorum utilitatis omnino securum. Quamobrem in hoc argumento non secus ac in aliquot aliis Puffendorfium censeo Hobbesii dogmatibus indulgere.

(a) Vid. *De Jur. Nat. & Gent. Lib. I. Cap. VI.* §. 1.

§. V.

Distinguitur Lex in Legem obligantem, & in Legem mere permittentem.

Legem diximus esse, „ Regulam subditis injunctam ob quam tenentur quasdam res facere vel non facere, & per quam eisdem licet alias quasdam res ad arbitrium suum agere vel non agere. „ Quæ definitio hìc nobis est accuratius explananda.

Principi sine controversia jus competit subditorum actiones ad eum finem dirigendi quem ipse sibi propositum habet. Quamobrèm necessitatem eis imponit in quibusdam agendi certa ratione vel non agen-

 di,

di, quæ obligatio primus est effectus Legis. Unde consequens est omnes actiones, quæ non sunt præscriptæ vel prohibitæ, naturali libertati totas permittit; atque in ejusmodi actionibus censetur velle Princeps, ut unicuique licitum sit pro arbitrio suo se gerere: Quæ *permissio* alter est Legis effectus. Itaque Lex, si illam volumus totam amplecti, in duas partes dividi potest. Alia enim est *Lex obligans*, alia *mere permittens*.

§. VI.

Grotii & Poffendorfii in præsens argumentum sententia.

GROTIUS quidem, eique suffragatus PUFFENDORFIUS, *permissionem* proprie dictam & in se ipsa spectatam arbitrantur non esse Legis effectum seu *actionem*, sed ex parte Legislatoris esse *merum actionis defectum*. „ Quod Lege permittitur, inquit „ Puffendorfius, illud nec præcipitur, nec „ prohibetur; atque sic Lex, quoties per„ mittit, nihil quidquam operatur. „

Magni forsan momenti non est eo modo Legis permissionem interpretari. Verumtamen BARBBEYRACIUS in suis ad dictam Grotii & Puffendorfii sententiam adnotationibus videtur de hoc argumento verius & accuratius disputasse. *Permissio* namque ex silentio Legislatoris orta non potest haberi ac velut in Legislatore *merus actionis defectus*. Nihil enim Legislator nisi consulto & sapienter molitur. Igitur si quæratur cur Legislator necessariam agendi rationem præ-

cipiat

cipiat in quibusdam rebus, ultra quas non extenditur Lex; respondetur, quia nempe Legislator id suis consiliis judicavit conducere, si quibusdam in rebus liceret subditis pro arbitrio suo se gerere. Itaque Legislatoris silentio revera, quamvis tacite, permissio inest eorum quæcumque prohibita vel præscripta non sunt; quamvis quod arbitrio relinquitur subditorum, id poterat prohibere vel præcipere Legislator, & certe prohibuisset vel præcepisset, si visa essent expedire prohibitio vel mandatum. Quemadmodum igitur actiones præscriptæ vel prohibitæ per Legem certo ordinantur, sic etiam actiones permissæ pro suo modo naturaque per eandem Legem certo definiuntur. Uno verbo qui limites statuit quos declarat non esse prætereundos, hoc ipso testatur quousque consentiente illo licet progredi. Atque sic *permissio* verus est Legis effectus non secus ac obligatio.

§. VII.

Cui nostræ sententiæ quo major lux affundatur, ponamus hominem, uti est, summo Domino subditum, cujus voluntatem teneatur exequi, tamquam universam suarum actionum regulam; jam homini hac in conditione constituto sua jura competunt, propter quæ suas actiones tutus & pœnæ securus peragit. Sed sane jura illa Principis vel Legis diserta vel tacita permissione fundantur. Quod ita verum est,

ut uno omnium consensum, ob permissionem alicui Lege concessam, & propter ortum inde jus, cæteris hominibus incumbat obligatio, ne suo jure utenti obsistant, sed ei potius opem ferant quam illum interturbent. Natura igitur inter se cohærent obligatio & permissio, & is est effectus Legis, quæ etiam illis suadet quorum jura impugnantur, ut se aut vi tueantur, aut implorata Principis ope. Unde cum in Legis definitione dictum esset, per eam in quibuídam licere agere vel non agere, adjecimus, subditis hac ratione omnino sua jura per Legem asseri. *

* Vid. sup. Cap. VIII. §. 3.

§. VIII.

Quæ sit materia Legum.

Ex natura & fine Legum dignoscitur earundem *materia*. Legibus in universum propositæ sunt omnes humanæ actiones interiores & exteriores, sive cogitationes, sermones, factaque, tum quæ intra quemque definiuntur, tum quæ referuntur ad alios: Legibus, inquam, propositæ sunt hæ actiones, quatenus in cujusque privati & universæ societatis utilitatem, ac in Principis gloriam dirigi possunt.

§. IX.

Quæ sint *interiores* conditiones Legis.

Ex dictis consequens est, ut Legibus insint tres hæ conditiones: 1. Quæ res per Legem præcipiuntur debent esse in exequendo *possibiles*; is enim foret prorsus

amens

amens atque etiam immanis, qui vel sub levissima pœna quemquam ad id compelleret, quod nequeat nec unquam potuerit præstare. 2. Debet esse aliqua Legis *utilitas*; neque enim patitur Ratio coarctari subditorum libertatem, ob id unum ut coarctetur, quin ex illa libertatis imminutione ullum commodum percipiant. 3. Denique Lex debet esse *justa*, id est, cum ordine & rerum hominisque natura consentiens: hoc enim exposcit *Regula*, quæ, ut dictum est, eandem habet naturam ac ipsa Lex.

debet esse *possibilis*, *utilis* & *justa*.

§. XI.

ITAQUE Lex debet esse possibilis, utilis & justa, quibus tribus interioribus Legis conditionibus addi possunt aliæ duæ quodam modo exteriores conditiones, quarum alia est ut *sufficienter promulgata sit* Lex, altera ut eadem Lex *convenienti sanctione fulciatur*.

Quæ sint Legis conditiones exteriores: Lex *promulganda* & *sarcienda* est.

1. Necesse est innotescere Leges subditis.* Quibus enim Leges ignotæ sunt, eorum actiones affectusque per Leges nequeunt ordinari. Debet igitur Princeps solemni, nitida & perspicua ratione suas Leges promulgare; tum deinde subditorum est Principis voluntatem explorare, quam si nesciant, in universum verum est eos ignorantiæ suæ non posse legitimam causam allegare. Atque hoc illud est quod intelligunt Jureconsulti, si quando statuunt, Juris ignorantiam & errorem nocere, utpote

* Vid. *sup. Cap. VIII.* §. 4.

vituperio dignum. (*a*) Alioquin nullus esset Legum exitus, quæ impune semper eluderentur eo colore quod essent ignotæ.

§. XI.

Denique convenienti sanctione Lex fulcienda est.

Sanctio est *ea Legis pars qua continetur pœna in eos statuta qui Legem frangent*. Pœna autem est *illud malum quod Legem ausuris frangere Princeps minatur, quodque reipsa Legem frangentibus infligit, ut ex inflicto malo bonum aliquod subsequatur, qualis est sontis emendatio, atque ut hinc suum sit aliis subditis documentum; tum denique ut hominum societas in Legum reverentia cultuque securitatem, quietem & felicitatem suam nanciscatur*.

Cujuslibet ergo Legis sunt duæ partes: altera quæ mandatum vel prohibitionem continet; altera quæ pœnam minatur, & postrema hæc dicitur *sanctio*: Lex autem a sanctione suam vim omnem mutuatur. Princeps enim si quid juberet vel prohiberet, nulla pœnarum adjuncta comminatione, jam ea non esset cum imperio lata Lex, sed prudens solummodo consilium.

Cœterum pœnæ genus disertis verbis in Lege declarari non omnino necesse est; satis est si Princeps pœnam minetur, pœnæ genus

(*a*) Regula est Juris, quidem ignorantiam cuique nocere. *Digest. Lib. XXII. Tit. VI. Lege IX. pr.*

genus & modum pro sua sapientia definiturus. (*a*)

Adnotandum etiam est pravis actionibus inesse naturalem & necessariam pœnam prorsus diversam a pœna proprie dicta quam infligit Legislator. Quæ enim pœna ex Lege est, ea debet continere malum sive dolorem, ut ita dicam, *supervenientem*, & ex Principis voluntate partum; quoniam quæ ex pravis actionibus necessario consequuntur mala, siquidem absque Lege contigissent, Legi tribuenda non sunt. Comminationes ergo Principis, ut suum momentum habeant, instructas oportet esse iis pœnis, quæ ab eo malo diversæ sunt, quod necessario pravis actionibus inest. (*b*)

§. XII.

Legis sanctio, ita ut in pœnæ comminatione, potestne etiam in promissa mercede contineri?

Quæritur denique an sanctio Legum, ita ut *in pœnæ comminatione*, possit etiam *in promissa mercede* contineri? Id quidem in universum ex Principis voluntate pendet, qui pro sua prudentia alterutram rationem vel utramque simul potest usurpare.

(*a*) „ Ex quo etiam intelligitur omni Legi „ Civili annexam esse pœnam, vel explicite, „ vel implicite; nam ubi pœna neque scripto, „ neque exemplo alicujus qui pœnas Legis jam „ transgressæ dedit, definitur; ibi subintelligitur pœnam *arbitrariam* esse, nimirum ex arbitrio pendere Legislatoris........ *Hobbes de Civ. Cap. XIV.* §. 8.

(*b*) Vid. *Locke Tent. Philosoph. Lib. II. Cap. XXVIII.* §. 6.

re. Sed quoniam hic potissimam colendarum Legum rationem inquirimus, Legis sanctionem in pœna potius quam in mercede constituendam putamus, propterea quod ii sunt homines, ut a peccatis potius arceantur pœnæ metu, quam ad virtutem mercedibus stimulantur. Neque ob aliam causam solent Leges infringere, quam quod falsa utilitatis specie decipiantur. Sed quo inescantur homines eradicandus est falsæ utilitatis error, præsens & ineluctabile malum intentando Legem detrectantibus. Quocirca duos ponamus Legislatores, qui Legem eandem constituant, sed magnis alter propositis præmiis, alter gravissimis pœnis: experientia argumento erit homines ad obsequium validius pœnis adigi quam mercedibus. Non semper præstantissimis promissis inclinatur hominum voluntas, sed suppliciorum acerbitate commoventur, & terrefiunt. * Sin tamen singularis ea sit summi Domini benignitas & sapienta, ut conjunctis pœnis & mercedibus, observandarum Legum duplicem causam proponat, jam nihil est quod ad promovendum obsequium ultra desideres, & hæc est Legis sanctio perfectissima.

* Vid. *Puffend. de Jur. Nat. & Gent. Lib. I. Cap. VI. §. 14. cum notis Barbeyracii.*

§. XIII.

Quinam teneantur Lege. Quid sit privilegium.

TANTUM patet obligatio quantum Jus ipsum Principis; unde in universum dici potest, eos quicunque Principi subditi sunt, Legis etiam obligationi subjacere. Verum quæ-

quælibet singularis Lex eos tantum obligat subditos quorum causa lata est Lex: quinam autem obligentur facile dignoscitur ex ipsa cujusque Legis natura, quæ Legislatoris voluntatem satis indicat.

Attamen quandoque contingit servanda Lege solutos quosdam homines esse, quod vocatur *Privilegium* de quo nonnulla sunt adnotanda.

1. Potest Legislator suam Legem abrogare, ergo & ejus vim suspensam retinere, ita ut illa non teneantur quos non vult teneri.

2. Sed alicujus Lege solvendi ad unum Principem potestas attinet.

3. Non debet autem Princeps quemquam Legibus solvere nisi justis de causis, & parce quidem, sapienter, atque juxta æquitatis præscriptum & prudentiæ. Plures enim si solveret Legibus, nullo causarum hominumque habito discrimine, vim ipsam Legum labefactaret: aut si concessam aliis gratiam, cœteris in simili causa denegaret, ex tam iniquo favore profecto subsequerentur odium & invidia.

§. XIV.

Si quæratur quanto tempore durent Leges, & quemadmodum aboleantur, statui possunt hæc principia. Quanto tempore durent Leges, & quemadmodum aboleantur.

1. In universum, Legis constitutio quemadmodum pendet a Principis voluntate, sic etiam quanto tempore duratura sit in ejus-

ejusdem arbitrio positum est. Princeps enim ut in constituenda, sic in retinenda Lege merito se vult esse liberum.

2. Nihilominus Lex per se ipsum & ex sua natura censetur in perpetuum constituta; nisi iis verbis sit concepta, vel illi adjuncta ea insit, ex quibus contraria Legislatoris mens deprehendatur, ita ut probabile videatur Legem ad certum tempus constitutam. Lex idem est ac Regula; quælibet autem Regula est per se perpetua: atque in universum, Princeps cum Legem constituit eo animo non est ut eam velit antiquare.

3. Sed quoniam ea potest contingere mutatio rerum, ut Legi nequeat locus esse, quippe quæ jam inutilis, aut etiam evadat demnosa, eam abrogare tum potest Princeps, tum etiam debet. Absurdum prorsus quid statueret, & hominum societati exitiosum, qui Leges semel constitutas in perpetuum contenderet duraturas esse, quodcunquæ gignatur ex illis observatis detrimentum.

4. Duplici modo Lex antiquatur, vel *diserte* vel *tacite*. Quoties enim conscio Principe subditi per longum tempus Legi derogant; vel si Princeps aperte patiatur aliter de rebus statui quam Lege cautum sit, hinc apprime colligitur antiquatam Legem esse, quæ sic ultro corruit, quamvis a Principe diserte non sit abrogata.

Generalia principia, ut videre est, tantum delibavimus. Porro singulis Legibus

pro

pro sua singularum indole principia hæc diversimode adtemperanda sunt. Sed enucleate materiam hanc evolvendi non erat hic locus.

§. XV.

1. DIVIDITUR Lex in *Divinam* & *Humanam*, prout a *Deo* vel *hominibus* condita est. Quotuplicis generis sint Leges.
2. Lex Divina duplicis est generis; est enim aut *Naturalis*, aut *Positiva & Divinitus patefacta*.

LEX NATURALIS ea est quæ cum hominis natura statuque ita consentit, ut nisi ejus præscripta serventur, neque privati homines, neque hominum societas, vitæ conditionem rectam, decoram & utilem assequi valeant. Quæ Lex quoniam cum humana natura necessario convenit, ideo solius Rationis ope dignoscitur, unde etiam dicitur *Naturalis*.

LEX DIVINA POSITIVA, vel DIVINITUS PATEFACTA ea est, quæ non in natura hominis, sed in Dei solum voluntate fundatur. Nihilominus hæc Lex justis de causis constituta est, eique obsequentes multam ex illa utilitatem percipiunt.

Duplex id Legum genus videre est in iis Legibus quas olim Deus Judæis injunxit, in quibus quæ naturales sunt ab eis facile secernuntur, quæ cum ad religiosas ceremonias, vel ad civilem Judæorum disciplinam spectarent, non alio fundamento nitebantur, quam singulari aliqua Dei voluntate

tate ad præsentem Judaicæ gentis conditionem accommodata.

Quod ad LEGES HUMANAS attinet, si tantum considerentur prout humanæ sunt, id est, originem habentes ab eo qui societati præest, eas omnes vere dixeris *positivas*. Nam quamvis humanæ Leges quandoque circa Leges Naturales versentur, non tamen hæ ab humano Principe vim habent obligandi, quippe quæ nihilominus obligarent secluso Principe, utpote quæ ab ipso Deo ortum habeant.

Has nostras definitiones antequam absolvamus, non abs re erit præmonere: *scientiam vel artem condendarum Legum, interpretandarum, & humanis actionibus accommondandarum in universum* JURISPRUDENTIAM *dici*.

CAPUT XI.

De humanarum actionum MORALITATE.

§. I.

Quid sit actionum *Moralitas.*

LEx cum sit humanarum actionum Regula, si cum humanis actionibus comparetur, vel illis consentiens deprehenditur esse, vel eisdem adversari. Quæ Legis cum nostris actionibus consensio vel dissensio, dicitur *Moralitas*.

Moralitatis vocabulum a *moribus* derivatur. Per *mores*, ut superius dictum est, intel-

intelligendæ sunt liberæ actiones hominum, quatenus humanæ actiones eæ sunt quæ dirigi possunt & Regulæ subjici. Lex vero quoniam humanarum actionum Regula est, ideo illarum cum Lege consensio vel dissensio nomine venit moralitatis, & quam in nostris actionibus debemus sequi regularum congeriem, MORALIS DISCIPLINA vocatur.

§. II.

Actiones sunt 1. vel præscriptæ, vel prohibitæ vel permissæ.

DUPLICI ratione considerari potest actionum moralitas. 1. Vel actiones cum Legis præscripto comparantur: 2. Vel earumdem cum Lege spectatur consensio aut dissensio.

Quod ad Legis præscriptum attinet, actiones humanæ sunt vel PRÆSCRIPTÆ, vel PROHIBITÆ, vel PERMISSÆ.

Quoniam autem quod jussit legitimus Princeps id debemus præstare, vel ab eo abstinere quod vetuit, inde est ut Jureconsulti quæ actiones præscriptæ sunt *necessarias* asserant, quæ autem prohibitæ sunt eas dicant *impossibiles*. Equidem contra Legem agendi semper inest physica vis homini, quam vim potest ad arbitrium exercere. Sed eam si exerceat, tum Rationi adversabitur, tum cui jam subditus est imperio se subtrahet, quod utrumque facere nequit, quandium insunt ei Ratio & virtus, unde quæ contra Legem sunt dicuntur actiones impossibiles, quæ sententia cum in se æquior est, tum humano generi gloriosior,

quam

quam ut ei non suffragemus. Namque, ut apud Jureconsultos Romanos habetur. „ Quæ „ facta lædunt pietatem, existimationem, „ verecundiam nostram, & (ut generaliter „ dixerim) contra bonos mores fiunt, nec „ facere nos posse credendum est. *Leg.* 15. „ *D. De condit. institute*. „

§. III.

In actiones permissas adnotationes.

ACTIONES *permissæ* eæ sunt quas annuente Lege possumus ad arbitrium nostrum facere vel omittere (a) Quam in rem sunt hæc adnotanda.

(a) Vid. *sup. Cap.* X. §. 5.

1. Duplex distingui potest permissionis genus. Alia est *omnimoda* & *perfecta* permissio, per quam non solum nobis cujusvis pœnæ securis licet quædam facere, sed præterea facientibus suum calculum aperte Legislator adjicit. Alia est permissio *imperfecta*, per quam ita finitur actio, ut non puniatur, sed neque probetur.

2. Quidquid Naturali Lege licet, id semper Legislatori certo probatur, ita ut quidquid fit ea ratione, sit semper innocuum, nec officio nostro adversetur. Liquet enim nec minimum quid a Deo posse permitti quod ex sua natura malum sit.

3. Secus se habet humanarum Legum permissio. Equidem ex humanæ Legis permissione certo colligitur quas actiones Princeps non prohibuerit, quippe quas velit esse impunitas; sed non ideo Princeps eas actiones probat, quæ sæpe contra justitiam fiunt, & in quibus contra officium peccatur.

§. IV.

§. IV.

POTEST deinde considerari humanarum actionum moralitas, prout hæ actiones vel Legi consentiunt vel eidem adversantur. Hinc existit actionum ea divisio, quod aliæ sint *bonæ* vel *justæ*, aliæ *malæ* vel *injustæ*, aliæ demum *indifferentes*. 2. Actiones sunt bonæ vel justæ, malæ, vel injustæ, aut indifferentes.

Actio moraliter bona vel justa ea est *quæ in se ipsa alicui Legi obliganti plane consentanea est, quæque eo animo fit, & iis omnibus adjunctis, quæ Legislator ipse in mente habuit.*

Dico 1. actionem *bonam* vel *justam*: nullum enim proprie discrimen est inter actionum *bonitatem* & *justitiam*; neque hic opus est ab usitato sermone recedere quo utrumque vocabulum promiscue usurpatur. Actionum bonitatem & justitiam Puffendorfio quidem placuit distinguere, quam tamen utramque ipse subinde permiscet. (a)

Dico 2. actionem *moraliter bonam*; quia hic non consideratur interior & naturalis actionum bonitas, secundum quam in physicam hominum utilitatem vertuntur; sed solummodo spectatur actionum cum Lege convenientia, unde existit illarum *bonitas moralis*. Quamquam vero moralis & physica bonitas semper in iis coeant quæ naturali Lege præcipiuntur, nihilominus moralis & physicæ bonitatis discrimen habendum est:

(a) *Conferendum est quod Puffendorfis dicit De Jur. Nat. & Gent. l. 1. Cap. VII. §. 7. pr. cum eo quod dicit §. 4. ejusd. Cap.*

§. V.

Quæ conditiones requirantur, ut actio sit *moraliter bona*.

Denique quo dignoscantur necessariæ in universum conditiones, ut quis censeatur actionem *moraliter bonam* edidisse, in definitione additum est eam actionem debere esse Legi plane consentanea, eoque animo fieri quo fieri vult ipse Legislator. Ac primò necesse est actionem omnino & in singulis suis partibus cum Lege consentire. Quemadmodum enim illa dicitur linea *recta*, cujus nullum punctum a subjecta regula ne minimum quidem divergit; sic etiam stricte loquendo non potest actio esse bona, justa vel recta, nisi omnino & in singulis suis partibus cum Lege consentiat. Sed neque hoc satis est: debet præterea eo animo & ea ratione fieri quibus eam fieri vult Legislator. Primum illud est ut actio fiat adhibita rei gestæ cognitione, nempe sciendum est id quod fit, Legi esse consentaneum, alioqui actio neutiquam esset Legislatori accepta, sed foret prorsus inutilis. Deinde fieri debet actio *recto animo* & in *bonum finem*, nempe ut Legislatoris consilia exequamur, & debitum præstemus Legi obsequium: namque si pravus est agentis animus, tantum abest ut actio censeatur *bona*, ut contra agenti tanquam *mala* possit quandoque imputari. Demum justis de causis debemus ad agendum impelli, scilicet ut sua stet Principi reverentia, Legibus obsequium, & officio nostro satisfiat: intelligimus enim velle Legislatorem ita nos affectos esse.

§. VI.

§. VI.

Ex iis quæ de bonis actionibus dicta sunt satis intelligitur quæ sit actionum MALARUM vel INJUSTARUM natura. In universum malæ actiones eæ sunt, *quæ vel per se ipsas, vel per adjuncta, cuipiam obliganti Legi, vel proposito Legislatoris adversantur.* De natura actionum *malarum* vel *injustarum.*

Itaque generales duo sunt injustarum actionum fontes. Etenim in se ipsa spectata actio injusta est, quæ adversa fronte Legis præscriptum impugnat vel prohibitionem, qualis est v. g. cædes insontis hominis, &c. Quæcumque actiones sunt in se malæ, fieri nequeunt bonæ, quodcumque fuerit agentis consilium vel ei proposita causa; neque enim ad assequendum bonum finem injustis rationibus licet uti; atque sic intelligenda vulgaris sententia est: *Nunquam admittendum esse malum, ut hinc gignatur bonum.* Verum quæ suapte natura actio bona est, fieri potest mala; vel ob pravum agentis propositum, vel quia manifesto Legislatoris voluntati adversatur, ut si actio mala de causa, vel ob malum finem edatur. Pulchrum quidem & laudabile in cives largum & beneficum esse: sed hæc ipsa largitas & beneficentia scelesta est, si quis eam ambitiose exerceat, ut sensim oppressa libertate Rempublicam solus occupet; est enim hujus actionis injusta causa, & injustus finis.

§. VII.

Omnes actiones justæ sunt æqualiter justæ, sed actiones injustæ sunt plus minusve injustæ.

OMNES actiones *justæ* proprie loquendo sunt æqualiter justæ; namque omnes cum Lege omnino consentiunt. Secus se habent actiones *injustæ* seu *malæ*; nam prout Legi plus minusve adversantur, sic etiam majore vel minore lue contaminantur, in quo linearum curvarum similes sunt, quarum, prout a Regula plus minusve detorquentur, major est curvitas vel minor. Igitur contra officium diversimode peccari potest. Nonnunquam Lex consulto frangitur & ex nequitia, qui sane cumulus est improbitatis, est enim hæc Legislatoris Legumque manifesta & deliberata contemptio; sed interdum ex imprudentia peccatur & per incuriam, qui potius error culpave dicenda est quam crimen. Sui sunt etiam incuriæ gradus: potest enim esse major minorve negligentia, quæ idcirco plus minusve damnanda est. Quæ vero ad mathematicorum amussim reduci nequeunt, in iis saltem *extrema* duo & *medium* distingui possunt, unde Jureconsulti triplex distinguunt culpæ vel negligentiæ genus; alia est *lata*, alia *levis*, alia *levissima*. Et hæc satis est indicasse, quorum suo loco traditur explicatio, cum singulæ quæstiones disceptantur.

§. VIII.

§. VIII.

CÆTERUM diligenter advertendum est in eo præcipue sitam esse injustarum actionum naturam, quod præscripto Legis vel Legislatoris consilio prorsus adversantur, unde in sua materia vel forma vitio interno illæ actiones laborant. Quamvis enim necesse sit juxta superiorem nostram definitionem, actionis naturam, modum, & adjuncta Legi omnino consentanea, esse ut hæc actio moraliter bona sit, ne tamen hinc colligas eam malam esse vel sceleſtam, si qua desit dictarum conditionum. Etenim actio ut vere mala sit, haud satis est si aliquantulum discrepet a Lege, nec ei tamen penitus adversetur. Equidem quæ actio penitus cum Lege non consentit, vere bona vel justa non censebitur, sed nec erit mala, quippe quę tunc sit indifferens. Exempli causa, si quis actionem edidit causæ Legisque nescius, vel si agendi causam habuit innocuam quidem, sed ab ea causa diversam quam sibi propositam habet Lex, ejus hominis actio nec *bona* nec *mala* reputabitur, sed erit mere *indifferens*.

In quo potissimum sita sit actionum injustitia.

§. IX.

ITAQUE dantur ACTIONES INDIFFERENTES, quæ inter actiones justas injustasque, ut ita dicam, mediæ sunt. Actiones autem indifferentes eæ sunt, *quæ nec præ*-

De Actionibus Indifferentibus.

scriptæ nec prohibitæ, sed quas agere vel non agere cujusvis arbitrio Lex indulsit. Nimirum ejusmodi actiones ad Legem *permittentem* referuntur, non vero *obligantem*.

Dari quidem actiones indifferentes nemo sanus inficiabitur. Nam quam multa sunt quibus ideo non tenemur, quia nulla divina vel humana Lege vel præscripta vel prohibita sunt, & quæ idcirco pro arbitrio nostro possumus agere vel omittere. Quapropter scholasticorum interpretum insulsa subtilitas est nullam dicentium indifferentem posse actionem esse, nisi, inquiunt, mentis ope actio abstrahatur secludaturque, tum a quovis homine actionem edente, tum a tempore, loco, ipsoque actionis peragendæ modo, aut peragentis animo, ac demum a singulis actionum adjunctis. Verum hujuscemodi actio ab omnibus adjunctis seclusa merum figmentum est. Attamen si quædam sint indifferentes actiones: quales sine controversia existunt, necesse est eas indifferentes esse in iis ipsis quæ adjuncta sunt homini, tempori, loco, &c.

§. X.

Bonarum & malarum actionum divisio.

ACTIONES bonæ vel malæ prout circa diversas res versantur vario etiam nomine veniunt. Bonæ quæ ad Deum spectant actiones nomine PIETATIS insigniuntur. Quæ ad nos ipsos pertinent, eæ dicuntur vel SAPIENTIA, vel TEMPERANTIA, vel MODERATIO. Quæ referuntur ad cæteros

teros homines, JUSTITIA vel BENEVOLENTIA nuncupantur. Actionum divisionem illam obiter attigimus rursus excutiendam cum de Lege Naturali disputabimus. Malarum actionum eadem divisio est; pertinent enim ad IMPIETATEM, vel INTEMPERANTIAM, vel INJUSTITIAM.

§. XI.

De Justitia ejusque diversis speciebus.

PLURES proponi solent justitiæ divisiones de quibus ut & nos aliquid dicamus, sequentia juvat advertere.

1. In universum dividi potest justitia in *perfectam* & *strictam*, & *imperfectam* vel *non strictam*. Perfecta & stricta justitia est, *qua illud aliis præstamus quidquid ipsis perfecto & stricto jure debetur*, seu ad quod præstandum jure possunt etiam per vim nos adigere, nisi id præstemus volentes, quo stricto sensu plerumque Justitiæ vocabulum usurpatur. Justitia imperfecta & non stricta ea est, *qua in alios hæc officia exequimur quæ debentur imperfecto & non stricto jure*, ad quæ præstanda non possumus per vim adigi, sed in quibus Lex voluit suum esse probitatis & conscientiæ arbitrium (a). Cujus generis officia plerumque innotescunt nomine *Humanitatis*, *Charitatis*, *Benevolentiæ*, opponunturque stricte & proprie dictæ justitiæ. Nostra justitiæ divisio eadem est ac GROTII in Justitiam *expletricem* & *attributivam*.

(a) Vid. *sup. Cap. VII. §. 8.*

2. Justitia stricta iterum potest dividi in

eam quæ inter *æquales*, & eam quæ inter *inæquales* exercetur. (1) Justitiæ inter æquales totidem genera sunt quot officia recensentur ad quæ præstanda quivis homo stricto jure potest quemvis alium hominem compellere, vel civis ejusdem Reipublicæ civem. Justitiæ vero inter inæquales totidem sunt genera quot sunt hominum societates in quibus alii præsunt, alii obsequuntur. (a)

3. Aliæ sunt justitiæ divisiones, sed eæ quidem parum accuratæ, nec ita magnæ utilitatis. Exempli causa PUFFENDORFIUS justitiam dividit in *universalem* & *particularem*, quæ divisio in eo peccare videtur, quod alterum divisionis membrum in altero contineatur. (b) Imperfecta etiam est Justitiæ particularis subdivisio in *distributivam* & *permutativam*; hac enim divisione ea solum includuntur quæ ex pacto debentur; quamquam multa sunt quæ quis stricto jure potest ab alio exigere etiamsi nihil inter utrumque convenerit, nec intercesserit ulla pactio. Quidquid porro in hoc argumentum GROTIUS & PUFFENDORFIUS scripsere, de eo universe adverti potest, quod uterque scriptor ipsi sibi tricas nexuerint, cum in variis illis justitiæ generibus accurate & lucide definiendis laborarent. Igitur quæ instar Aristotelicarum divisionum solent in scholis divisiones usurpari, nos eas omnes missas faciamus superio-

(a) Vid. *Buddæum Elementa Philos. pract. Part. II. Cap. II.* §. 46.

(b) Vid. *De Jur. Nat. & Gent. Lib. I. Cap VII.* §. 8. Et *Offic. Hom. & Civ. Lib. I. Cap. II.* §. 14. *cum notis Barbeyracii.*

(1) Quæ divisio eadem fere est ac Grotii in Jus *Rectorium*, & *æquatorium*.

perioribus noſtris definitionibus adhæſuri; Nec enim alia de cauſa ſolitas illas ſcholaſticorum diviſiones hic retulimus, quam ut vulgari opinioni ſatisfieret. (*a*)

§. XII.

Actionum inter ſe comparatarum quæ fiat computatio.

Præter illam qualitatem, quæ dici poteſt moralium actionum *qualitas*, in iis etiam quædam ſpectatur *quantitas*, ex qua fit ut bonæ actiones cum bonis, & malæ cum malis conferantur, atque ex utriſque ſic inter ſe collatis ſtatuatur quædam *computatio*, cujus ope in quavis actione dignoſcitur quid plus inſit boni vel mali. Cujus habendæ computationis hic ſaltem indigitanda ratio eſt.

1. Spectari poteſt actionum *objecta res*: res autem quanto eſt ſublimior, tanto etiam præſtantior eſt quæ circa illam verſatur actio, & contra peccatum ſceleſtius.

2. *Conſideranda venit agentis qualitas & conditio*. Sic quod ab inimico beneficium confertur, præſtitum ab amico beneficium ſuperat: contra vero gravior & fœdior eſt parta ex amico injuria quam quæ ab inimico.

3. *Natura ipſa expenditur actionum*, prout ſunt plus minuſve difficiles. Quo enim actio, modo cœtera paria ſint, difficilior eſt,

(a) Vid. *Grotium de Jur. Bell. & Pac. Lib. I. Cap. I.* §. 8. & *Puffend. de Jur. Nat. & Gent. Lib. I. Cap. VII.* §§. 9, 10, 11, 12, *cum notis Barbeyracii*.

est, eo est etiam pulchrior & laudabilior. Sed contra quo facilius erat pravum facinus non admittere, eo facinus illud & magis damnandum & atrocius est, præ alio ejusdem generis facinore.

4. *Advertuntur etiam actionis exitus.* Tanto melior vel pejor actio est, quanto ejus exitus intelligi poterant utiliores fore vel nocentiores.

5. Quibus omnibus addi possunt adjuncta temporis, loci, &c. ex quibus bonæ vel malæ actiones fieri possunt aliæ aliis præstantiores vel deteriores. Excerpta sunt hæc ex BARBEYRACII in PUFFENDORFIUM adnotatione. (*a*)

§. XIII.

Ita ut de actionibus, sic & de hominibus ipsis moralitas dicitur.

ADVERTENDUM tandem est ita ut actionibus, sic & hominibus ipsis moralitatem tribui; quemadmodum enim actiones dicuntur bonæ vel malæ, justæ vel injustæ, sic etiam homines boni vel mali, probi vel improbi dicuntur.

Homo *probus* est *ille qui convenienter Legibus & officio se gerere consuevit*. *Improbus* autem *cujus est contraria consuetudo*.

Itaque *virtus* sita est *in consuetudine convenienter Legibus se gerendi*, *vitium* autem *in contraria consuetudine*.

Virtutem & vitium dixi consuetudines esse vel *habitus*. Quocirca ut probitas ab impro-

(a) *Jus Nat. & Gent. Lib. I. Cap. VIII.* §. 5. *not.* 1.

improbitate recte secernatur, haud satis est singulares quasdam & fluxas actiones expendere, sed hominis in universum vita, ejusque solita agendi ratio expendenda est. Improborum igitur numero adscribendi non sunt qui præ imbecillitate aut alia de caussa in aliquod quandoque malum facinus prolapsi sunt; ut nec inter probos ii sunt recensendi, qui data forte quadam occasione rectum aliquod facinus ediderunt. Apud homines non invenias absolutam ex omni parte virtutem, sed ea est humanæ naturæ imbecillitas, ut non sint homines secundum stricti juris acerbitatem judicandi. Probum hominem fatemur multa injusta posse facere ex imbecillitate, sed etiam evincit Ratio eum qui pluribus vitiis assueverit nonnunquam posse res aliquot justas facere, quia justæ sunt, & justas esse agnoscit. Homines nec statuamus nequiores quam sunt, sed qua diligentia probitatis virtutisque gradus recensentur, pari etiam cura nequitiæ & improbitatis gradus secernantur.

FINIS PRIMÆ PARTIS.

JURIS

JURIS NATURALIS ELEMENTA.

PARS SECUNDA.

DE LEGIBUS NATURALIBUS.

CAPUT PRIMUM.

Quid sit LEX NATURALIS. *Datur* LEX NATURALIS. *Considerantur* I. EXISTENTIA DEI, *ejusque in nos* AUCTORITAS.

§. I.

Hujus alterius partis argumentum.

URIS in universum spectati principia statuimus, quæ jam Naturali Juri peculiariter accommodanda sunt. Ac primum quæritur utrum homo ita natura comparatus sit, ut reipsa proprie dictis Legibus subjaceat? Tum quæ sint Leges illæ? Quis eas tulerit? Qua ratione dignosci queant? Quamobrem colendæ sint? Ex his neglectis quid mali, vel ex eisdem servatis quid com-

commodi percipiatur? Eæ sunt magni sane momenti in hac altera parte nobis expendendæ quæstiones.

§. II.

SUNT voces primum definiendæ. Per LEGEM NATURALEM intelligitur *Lex quam omnibus & singulis hominibus Deus imposuit, & cujus cognitionem solius Rationis ope possunt assequi suam naturam conditionemque attente considerando.* Quid sit *Jus Naturale, Lex Naturalis, & Jurisprudentia Naturalis.*

JUS NATURALE est *Systema* vel *congeries omnium Legum Naturalium.*

Denique JURISPRUDENTIA NATURALIS est *ars assequendi Legum naturalium cognitionem, easdem explicandi, & humanis actionibus accomodandi.*

§. III.

AT vero danturne reipsa Leges Naturales? Hæc enim occurrit prima quæstio quæ ante alias excutienda est. Quo autem accurata sit nostra disputatio, eam ordiri necesse est a NATURALI THEOLOGIA, quæ Juris Naturalis primum est & verissimum fundamentum. Cum enim quæritur, *an sint Leges Naturales*, solvi nequit ea quæstio, nisi prius tria hæc expensa sint. 1. Est-ne Deus? 2. Ex eo quod sit Deus, sequiturne quod per se jus habeat Leges hominibus imponendi? Ac 3. denique Jus illud sibi competens Deus-ne jam nunc exercet An sint Leges Naturales?

latis

latis Legibus quibus nostras actiones ac commodari jubeat? His tribus quæstionibus hujus capitis sequentisque argumentum constabit.

§. IV.

De existentia Dei.

Existentia Dei, id est, *Principis naturæ intelligentis, per se existentis, a quo tanquam a prima effectrice causa pendent cætera omnia, quæque ipsa a nulla causa pendet*, hujus, inquam, naturæ existentia ita vera est ut primo intuitu perspiciatur. Cujus veritatis satis est attendisse dilucida & tanquam sub sensus cadentia argumenta, quæ catervatim undequaque prosiliunt.

Causarum inter se is nexus, ea est ordinatio, ut in aliqua prima causa necessario consistendum sit: tum necesse habemus primum motorem fateri, & totius orbis ita mirabiles sunt ordo & structura, ut iis omnibus existentia Dei comprobetur velut totidem evidentissimis argumentis quæ potest quisquis facillime capere: sed hæc paucis verbis explanemus.

§. V.

1. *Argumentum.* Necessaria est natura per se existens & intelligens.

Existentes hodie res innumeras cernimus, quarum congeries *totius orbis* nomine appellatur. Necesse igitur est aliquid existere quod omni ævo extiterit. Nam si tempus ponas quo nihil extiterit, evidens est

est nihil unquam extiturum fuisse, siquidem quidquid incipit esse, suæ existentiæ debet aliquam causam habere, namque ex nihilo nihil fit. Itaque fatendum est aliquam esse naturam æternam. Ea porro natura æterna, quæcumque illa sit, per se ipsam & necessario existit, suam enim originem a nulla causa mutuatur: ejusmodi autem naturam æternam non existere, hoc quidem secum pugnat.

Præterea hæc natura æterna, quæ per se & necessario existit, intellectu & ratione prædita est. Eidem enim ratiocinandi methodo insistamus, & fingamus tempus quo non aliæ quam inanimæ naturæ fuerint, quo posito verum est naturas intelligentes, quales hodie videre est, extituras nunquam fuisse; quoniam ex inanima & cœca causa non magis potest intelligentia quadam gigni, quam ex nihilo aliquid procreari. Igitur semper extitit mentium parens, intelligentia æterna, cujusvis alius naturæ intelligentis fons & origo. Cujus nostri argumenti manet semper integra veritas, quæcumque de mentis natura & origine sententia proponatur. Imo finge quæ pars nostri cogitat materiam esse certa ratione motam vel adtemperatam: quæram ego semper, nam & hoc sciendum est, unde materiæ advenerit suus ille motus? materiæ enim ut materia sit non est necessarius motus. Quæram ego, nam & hoc sciendum est, unde materiæ advenerit mirabilis ille contextus, quem ipsa sibi nequit affingere?

Quæ

Quæram ego ſemper a quo corpus humanum ita contextum ſit, ut ex ea textura eliciatur mirabilis adeo res, Intelligentia, quæ res expendit objectas, ipſa corpora ſuo ſubjicit imperio, cœlos metitur terramque, futura proſpicit & præterita recordatur. Certe non ab alia quam ab intelligente cauſa potuit effingi tam mirificum opus. Quapropter omnino neceſſe eſt ut primam cauſam eſſe fateamur, eamque intelligentem & æternam.

§. VI.

Æterna & intelligens cauſa extra hunc orbẽ inquirenda eſt.

INTELLIGENTIA æterna, quæ in ſe ipſa ſuæ exiſtentiæ ſuarumque omnium facultatum principium fontemque includit, nec mutari poteſt, nec deleri, nec circumſcribi, nec alii ſubjici. Quinimo ſic infinite debet eſſe perfecta, ut facile queat rerum omnium eſſe una & prima cauſa, quin alia cauſa inquirenda ſit.

Verum hæc intelligentis & æternæ naturæ dos num ad ipſam materiam pertinet, num ad univerſum orbem, num ad partem ejus aliquam?

Huic certe figmento mens noſtra quanta eſt, adverſatur. Materia neceſſario & per ſe ipſam non intelligit, nec fieri poteſt intelligens niſi a cauſa ſumme intelligente certo modo adtemperetur. Hęc autem cauſa ſumme intelligens ab alia cauſa non poteſt ipſa ſic adtemperari ut intelligat: hęc ergo prima & ſumme intelligens cauſa neceſ-

fario

sario & per se ipsam intelligit, est ergo expers materiæ. Præterea singulæ orbis universi partes sunt mutabiles aliæque pendentes ab aliis: sed simile quid de causa tum infinita tum perfectissima nequit concipi.

Quod ad homines spectat, quam sint imbecilles subditique, multo etiam facilius quam in cœteris rebus creatis deprehenditur. Homines cum a se ipsis vitam non hauserint, nec aliis in modum effectricis causæ vitam possunt impertiri: nec enim sciunt quæ vere sit humani corporis structura, quis vitæ fons, vel quomodo quibusdam motibus quædam sint adnexæ cogitationes, vel quo artificio voluntas suum imperium exerat. Itaque extra hominum seriem, quantumvis ponatur longissima, quæranda est humani generis prima & efficiens causa; sic etiam singularum orbis partium quærenda similiter causa est extra hunc universum orbem materia conflatum sensusque nostros afficientem.

§. VII.

PRIMUM nobis probandæ nostræ quæstionis argumentum fuit natura æterna; intelligens, expersque materiæ. Jam alterum aggredimur argumentum ex quo Deus lucidiori modo retegitur, & ad cujusque intellectum accommodatiore: hoc autem alterum argumentum deducitur ex eo quem intuemur orbem, in quo motum ordinemque dignoscimus quem nec ipsa sibi materia potuit indere, nec indidit.

2. Argumentum Primi Motoris necessitas.

Motus seu vis activa non est necessaria corporis qualitas: extensio suapte natura aptior est affici quam efficere; recte quiescens intelligitur, quæ si moveatur, intelligitur quoque posse suum motum amittere quin ipsa intereat; motus enim materiæ status fluxus & fugitivus est, & in aliud corpus ex alio corpore transiens. Primam igitur corporum impulsionem necesse est a causa extranea proficisci, & ut recte dixit Aristoteles, primus corporum motor ipse nec mobilis nec corpus debet esse. Cui Aristotelis sententiæ suum calculum sapienter addidit HOBBESIUS. „ Agnitio, inquit, „ unici, æterni, infiniti, omnipotentis „ Dei, ab investigatione causarum, virtutum, operationumque corporum naturalium, quam a cura futuri temporis facilius derivari potuit. Nam qui ab effectu quocumque, quem viderit, ad causam ejus proximam ratiocinaretur, & inde ad illius causæ causam proximam procederet, & in causarum deinceps ordinem profunde se immergeret, inveniret tandem (cum veterum Philosophorum sanioribus) unicum esse primum motorem, id est, unicam & æternam rerum omnium Causam, quam appellant omnes „ DEUM. *Leviathan. Cap. XII. pag.* 55. 56.

§. VIII.

3. Argumentum. Structu-

SED quæ materia ex se ipsa non potuit moveri, quanto minus eo ordine & necessario

ſrio impulſu ſe moviſſet, ut hinc qualem cernimus orbis eliceretur. Nonne merum extitiſſet chaos?

ra, ordo, & pulchritudo orbis.

Enimvero circumſpiciatur univerſus orbis: ubique primo intuitu prodit ſe miranda pulchritudo, mirandus ordo, mirandusque contextus; quæ noſtra admiratio tanto major evadet, quanto naturam penitius ſcrutabimur, & enucleate hujus orbis ſtructura, ejuſque inter ſe partium convenientia uſuſque indagabuntur. Quibus exploratis liquebit profecto cujuſque rei ſuum eſſe certiſſimum finem, tum liquebit etiam *ſingulos fines*, quamvis illorum infinita ſit propemodum varietas, ita ſapienter diſpenſatos, ita prudenter connexos eſſe, ut ad *idem generale propoſitum* referantur concurrantque. Rerum autem creatarum quantumcumque varia ſit multitudo, nulla tamen earum confuſio eſt; ſiquidem quæ tot videntur diverſorum generum millia eamdem ſemper formam, necnon quibus ſecernuntur eadem ſemper diſcrimina retinent. Orbis autem partes ita colligatæ ſunt ut aliæ aliis temperentur, atque hinc univerſus concentus exiſtat. Singulis porro partibus ea figura, ea convenientia, is ſitus motuſque inditus eſt qui neceſſarius erat cum ut cujuſque partis effectus ſingularis gignatur, tum ut tanquam ex ſingularum conſpiratione totum quid egregie coaleſcat.

Igitur omnia naturæ opera conſtat edita eſſe ratione delectuque adhibitis, unde fateri cogimur quamdam eſſe ſapientiam &

intelligentiam, quæ tanquam tangitur digito & oculis deprehenditur.

§. IX.

Orbis non coaluit fortuito.

Nec me latet Philosophos extitisse qui fortuito conditum esse orbem dixerint. Ridiculam prorsus sententiam! Atque haud scio an unquam majus fuerit humanę mentis deliramentum. Quis enim, proh hominum fidem! ex diversis materiæ partibus quę se ipsas fortunio moverint sibique invicem adhæserint, ultro generatos esse cœlos & astra, terram, plantasque, tum animalia, ipsosque homines, & quem in eorum omnium structura ordinem miramur pręstantissimum. Nę is haberetur insanus qui vel angustissimam domum, vel librum, vel tabellam diceret fortuito effictam esse? Quanto magis insaniunt illi qui fortuito coaluisse dicunt totum orbem cujus tanta est amplitudo & tam mirabile artificium.

§. X.

Nec ęternus mundus est.

Neque potior eorum sententia est, qui ut primam & intelligentem causam negent, orbem asserunt æternum esse. Orbis enim initium arguitur ex ipsa humani generis historia in qua originem cernere est nationum populorumque, atque artium scientiarumque inventionem. Comprobatur item orbis initium universa & antiquissima hominum memoria quæ a majoribus ad poste-

ſteros dimanavit ; ejuſmodi autem argumentum haud parvi momenti eſt quoties de facto agitur. Sed præterea ea rei natura eſt ut non minus explodenda ſit orbis æternitatis quam ejus fortuita generatio. Præclariſſimus enim ordo, aptiſſima ſtructura, tum ſapientiæ ſummæque Rationis argumenta toto orbe præfulgent quorum inquirenda ſemper & explicanda cauſa eſt. Sin dicas nullam adfuiſſe Cauſam intelligentem, quoniam quidquid exiſtit ejus fuit ſemper eadem conditio, non modo quæſtionis nodum non ſolvis, ſed tricas nectis implicatiores, nec minus abſurda loqueris quam qui mundum jactant fortuito conditum. Enimvero qui mundum æternum prędicant, iidem dicunt fuiſſe ordinatum orbem cœca & inconſulta ratione, abſque delectu, citra cauſam & intelligentiam. Quæ duplex ſententia pariter inſulſa eſt ; ſed illud eſt inter utramque diſcriminis, quod qui mundum æternum aſſerunt, ii judicent omni ævo temerarium caſum rectumque ordinem inter ſe conſenſiſſe: qui vero mundum ex partibus fortuito adglutinatis prodiiſſe cenſent, hi quidem autumant non interveniſſe mutuum caſus & ordinis conſenſum niſi longo poſt tempore, & præviis mille proluſionibus partiumque inter ſe adhæſionibus. Utrique igitur præter caſum non aliam agnoſcunt orbis effectricem cauſam, quinimo nullam fatentur: Caſus enim non eſt vera cauſa, ſed mera vox, cujus ope nequeat explicari ali-

K 3 quis

quis effectus, qualis est rerum creatarum ordo.

Equidem nostra illa argumenta facillimum esset amplificare, aliaque aliis superaddere; sed pro nostro hujus operis instituto satis superque sunt ea quæ modo disputavimus, ex quibus abunde judicio meo liquet PRIMÆ CAUSÆ seu CONDITORIS DEI existentiam sic admittendam esse, ut hæc inconcussa veritas habeatur qua posthac tanquam fundamento innitetur nostra omnis disputatio.

§. XI.

Deo competit Jus Leges præcipiendi.

Ex eo quod Deum Conditorem agnoscamus manifesto consequens est huic Deo utpote nostro Domino summum jus competere hominibus imperandi, eorum vitæ rationem definiendi, atque iis Leges præcipiendi: nec minus evidens est ita comparatam esse naturam hominum, ut hujus primæ causæ seu Dei conditoris voluntati suas actiones accommodare teneantur.

Jam antea ostendimus Cap. IX. Part. I. imperandi jus non alio vero fundamento niti quam ejus qui præest potestate, cui quidem potestati assiduæ comites adjunguntur sapientia & benignitas; contra vero homines natura Deo subjiciuntur, quia debiles & indigi sunt. Jam itaque dispiciamus an Deo insint potentia, sapientia, atque benignitas: tum ex altera parte utrum ea sit hominum imbecillitas & indigentia, ut ideo subditi Deo sint propter suam felicitatem.

§. XII.

§. XII.

Ejus qui per se existit, orbemque condidit, infinitam potestatem esse quis sanus dubitet? Quoniam vero illius voluntate creata sunt omnia, inde etiam est, ut quæ creavit servare possit, vel delere, vel ad arbitrium immutare. Nec minor ejus est sapientia quam potestas. Illi nota sunt omnia, qui condidit omnia, eique pariter compertæ sunt rerum causæ, tum ex iis causis dimanantes effectus. Præterea cum omnia & singula Dei opera expendimus, facile intelligitur summo numini propositos fuisse omnium & singulorum suorum operum præstantissimos fines, quorum assequendorum aptissimas rationes adhibuit: ac uno verbo, quęcumque in orbe conspiciuntur, *sapientiæ*, ut ita dicam, præfulgente nota signatę sunt.

Deus ideo præcepit Leges quia potens, quia sapiens. quia bonus est.

§. XIII.

Docet nos quoque Ratio Deum natura sua benignum esse, quę benignitas sponte fluit ex ejusdem sapientia & potentia. Quę enim natura per se summe sapiens & summe potens est, qui posset ad nocendum inclinari? Nec enim ulla est ei causa cur noceat. Malitia, crudelitas, & injustitia ex ignorantia vel impotentia generantur. Verum homo si vel tantillum ea contempletur quæ illum circumstant, & propriam natu-

ram suam exploret, beneficam paternamque Dei manum & intra se ipsum & extra mirabundus experietur. Ex Deo vitam hausimus rationemque: hominibus abunde necessaria suppeditat, necessariis utilia, & utilibus adjunxit jucunda. Itaque advertunt Philosophi omnibus quæ saluti conducunt quamdam etiam inditam esse jucunditatem. Esca, quies, motus, calor, frigus, uno verbo quidquid prodest, idem alternis vicibus & tamdiu placet, quamdiu prodest. Sin autem prodesse desinat, quod nimium sit, tunc illud repudiare contrario sensu monemur. Equidem ad illud expetendum alliciebat nos statim voluptas, quoniam erat necessarium; sed jam ab eo, quia nocere potest, abhorremus præ fastidio & satietate. Ea est igitur felix suavisque naturæ constitutio, ut nostrorum sensuum facultatumque moderatum usum voluptas sequatur; namque in nostram jucunditatem omnia vertuntur quæ nobis circumjecta sunt, si tamen iis utamur moderate. Quid potest, verbi gratia, magnificentius excogitari quam illud in quo vivimus theatrum orbis? Et oculis nostris cœlum hoc & hæc terra subjecta quot non splendent ornamentis, quot non exhibent jucunda semperque inter se dirversa spectacula? Quæ non sua menti voluptas est ex scientiis quibus colitur, augetur, atque perficitur? Humana vero solertia quantas non peperit utilitates? Quot ex hominum cum hominibus societate non gignuntur commoda? Quæ non ex

mutuis

mutuis colloquiis jucunditas, quæ non mutuæ charitatis mutuarumque animi propensionum suavitas est? Equidem, modo ne quid nimis sit, tota pene vita dulcissimis innocuorum oblectamentorum titillationibus exhilaratur. Quibus adde, quas Leges Deus nobis præcepit eas esse, ut ex illis natura nostra perficiatur, quoniam per easdem pravus avertitur facultatum nostrarum usus, & quæ bona hominibus concessa sunt, in iis temperamentum illud teneamur adhibere ex quo pendet hominum salus, præstantia, & felicitas tum publica, tum privata. Quæ cum ita sint, prorsus liquet, quantum Deus sapiens, & potens est, tantumdem bonum esse.

Jam itaque Dominum illum habemus cui sine controversia insunt necessariæ dotes omnes, ut illi Jus Imperii competat quam maxime Legitimum porrectumque intelligi potest. Sed nostra nobis experientia constat quam simus debiles, quam indigi: quidquid habemus totum id ex Deo accepimus, in cujus arbitrio positum est ut bona nostra vel amplificet vel a nobis auferat; unde evidentissimum est ex parte tum Dei tum hominum illud adesse quidquid necessarium est, ut omnimodum Dei constituatur in homines imperium, homines autem Deo sint omnino obnoxii.

CA-

CAPUT II.

Deus propter suum in nos imperium voluit revera nobis Leges præscribere seu nostræ agendi rationis Regulas.

§. I.

Suo imperii jure Deus utitur Leges nobis præscribendo.

QUIBUS argumentis probatum est Deum existere cui sumus obnoxii, eisdem etiam probatur Deo jus esse Leges nobis præscribendi. Sed neque hoc sufficit: quæritur enim ulterius num suo imperii jure revera voluerit uti Deus? Sane potest Deus Leges condere, sed an vere Leges condidit? Nemo, inquiunt, inficias ibit Deos nos obnoxios esse quod ad vitam & *physicas* nostras facultates attinet, sed quod ad earum *physicarum* facultatum *moralem* usum spectat, nonne Deus voluit solutos Legibus homines esse? Erat hoc tertium, & gravissimum quidem caput quod superest expendendum.

§. II.

1. *Argumentum* hinc ex Deo, illinc deductum ex hominibus.

Jam multum hoc est necessarias ferendarum Legum causas deprehendisse. Hinc adest Dominus qui pro sua natura dotibusque suis præstantissimis legitimum jus habet imperandi, illinc adsunt homines quos ipsemet Deus ille condidit, quos intellectu donavit & libertate, ita ut quidquid agunt

non

non modo intelligant, sed & eligant, tum qui etiam lætitia vel dolore, bonis vel malis, mercedibus aut pœnis affici possunt. Naturam existere sanciendis Legibus idoneam, & homines accipiendis habiles profecto non est quid supervacaneum, sed hujus inter Deum & homines convenientiæ debet aliquis finis, aliquis exitus esse: non secus ac ex ipsa nostrorum oculorum structura recte colligimus percipiendæ luci natos nos esse. Quare nos enim Legibus aptos accipiendis fecisset Deus, si nullas voluisset Leges constituere? Namque sic facultatum ad Leges hominibus inditarum nullus foret usus. Quapropter non possibile tantum, sed omnino probabile est homines in universum Legibus adstringi debuisse, nisi potioribus argumentis contrarium appareat. At vero tantum abest ut ullo argumento prior nostra sententia convellatur, ut contra undequaque corroboretur.

§. III.

2. *Argumentum* deductum ex fine quem sibi quoad hominem proposuit Deus, & ex Legum Moralium necessitate, ut hic finis obtineatur.

Si quis pulcherrimum ordinem contemplabitur quem in *Mundo Physico* summa Dei sapientia constituit; is certe non poterit existimare casui permissum esse *Mundum Cogitantem* seu *Moralem*, ita ut nulla disciplina cohibeatur. Contra nos Ratio docet sapientissimæ naturæ in omnibus propositum esse quemdam æquum finem cujus assequendi necessarius modus adhibeatur. Non alius in rebus creatis, & singulariter in hominibus, Deo

Deo potest fuisse propositus finis quam hinc sua gloria, illinc autem rerum creatarum perfectio & felicitas quantum secundum suam naturam indolemque valent obtinere. Qui duo Conditori propositi fines pulchre coeunt conjunguntur que. Namque Dei gloria in eo sita est ut suas virtutes exhibeat, potentiam nimirum, benignitatem, sapientiam atque justitiam, quæ eædem virtutes nihil in Deo aliud sunt quam ordinis amor & universæ utilitatis studium: Itaque summe perfectus & summe felix Deus quoniam hominem vult in eo tum ordine versari tum felicitate perfrui quæ hominem decent, idcirco vult etiam quidquid in eum finem necessario refertur, unde huic proposito conducentes rationes probat, obstantes autem improbat rejicitque. Natura hominis si mere physica esset aut mechanica, quidquid in ea præstandum præstaret Deus ipse. Sed homo cum sit intelligens liberque, atque is qui res dijudicet & eligat, ideo quibus rationibus hominem Deus deducit ad destinatam illi sortem, eas oportet esse naturæ hominis accommodatas, in quibus nimirum suæ sint partes hominis, & ad quas propriis suis factis conspiret.

Quoniam vero proposito fini consequendo non omnis ratio pariter conducit, inde etiam est ut quælibet actiones hominum indifferentes non sint. Liquet enim contra Dei voluntatem fieri quidquid propositis Deo finibus adversatur: quod autem confert ad assequendos fines illos eidem esse

acce-

acceptiſſimum. Quoties aliud præ alio eligendum, & ubi alii viæ inſiſtendum eſt potius quam alii, certe Conditoris noſtri ea voluntas eſt ut rectam viam ineamus, neque nos temere geramus & fortuito, ſed convenienter rationi, ita ut libertatem noſtram cæteraſque nobis inditas facultates uſurpemus qua ratione par eſt, ut noſtræ conditioni, noſtroque fini, Deique propoſito ſatisfiat in noſtram ipſorum aliorumque hominum felicitatem.

§. IV.

Ex contraria ſententia ſententiæ noſtræ major accedit vis. Quæ ſors enim foret hominum, quæ ſocietatis, ſi ſua cujuſvis hominis facta ita penes illum eſſent, ut aliam non haberet agendi cauſam quam vel mentis levitatem vel animi pravos affectus? Fingamus enim hominem ſibi ipſi permiſſum, nullis Legibus obnoxium, & cui Deus nullam vivendi normam indixerit: quo poſito vides plerarumque humanarum facultatum jam nullam utilitatem eſſe. Quid enim Ratio proderit cœcis motibus impulſo & nihil agenti conſiderate? Quid homini proderit quod in judicando poſſit ſuſpenſus hærere, ſi prima rerum ſpecie trahatur imprudens? Quid illi proderit res expendendi facultas, ſi rerum eligendarum conſilium nullum ineat, nec prudentiam auſcultet, ſed devias propenſiones ſequatur. Equidem præclaræ dotes illæ qui- *Superiora argumenta confirmantur.*

bus

bus humanæ naturæ constat dignitas & excellentia, non solum fierent prorsus inutiles, sed etiam in nostrum detrimentum verterentur: tanto enim nocentior alicujus dotis pravus usus est, quanto dos illa pulchrior est atque præstantior.

Libertas exlex non solum homines societate seclusos gravi detrimento afficeret, sed illis multo etiam esset nocentior, si spectentur prout sunt mutua societate connexi: societati namque opus imprimis Leges sunt, ne plus æquo sibi quis arroget, aut alienum appetat: alioquin in licentiam prolabetur libertas. Permitte sibi ipsi homines,

Et vaga prosiliet frenis natura solutis,

atque iniquitas, immanitas, perfidia, vis, campo, ut ita dicam, gaudebunt aperto, Tolle morales Leges, tolle morale vinculum illud quo in quavis gente continentur foventurque fides & æquitas, unde sua familiis & hominibus in alios homines descripta jura sunt & officia; hæc, inquam, tolle, hominesque videre erit alios in alios immanium bestiarum more ferocientes. Quo enim homo sagacior est atque solertior, eo sui similibus magis metuendus erit: ejus solertia vertetur in calliditatem, & in malignitatem sagacitas. Quocirca jam nulla societatis utilitas aut suavitas, sed hominum adversus homines bellum esset & latrocinium.

§. V.

§. V.

SED quæ tu obtendis incommoda, iis, inquies, ipsimet homines Legum constitutione mederentur. Respondebo ego quod meam litem facias; fateris namque Leges in universum necessarias esse; quamquam ut id dicatur quod verum est, imbecilliores Leges humanæ sunt, nisi sua cujusque conscientia nitantur. Quoniam igitur hoc poscit humana Ratio, ut vivendi normam homines inter se constituant, cujus ope tuti præstentur a malis quæ sibi possunt mutuo inferre, & ea commoda consequantur, quæ prosunt tum publice tum privatim, quanto magis censemus rectam vivendi normam a Conditore summe sapiente & summe bono constitutam oportuisse? Equidem bonus paterfamilias, quo suam domum ordinet, liberos suos auctoritate consiliisque suis instituit. Qui possumus ergo existimare communis omnium hominum parentis non eamdem curam esse? Atque si præcipuum sit illud boni Principis studium ut bonis Legibus licentiam avertat, Deum-ne credi potest, qui longe hominibus amicior est quam in se ipsi bene mutuo affecti sunt, totum permisisse genus humanum sine duce vagari, hominesque exleges esse in rebus etiam gravissimis, unde tota pendet eorum felicitas? Ita de Deo sentire non solum ejus benignitatem impugnat, sed & sapientiam. Contraria igitur & sanior sen-

3. Argumentum ex Dei benignitate deductum.

ten-

tentia habenda est. Deum itaque existimemus, siquidem pro sua benignitate homines creaverit quo felices essent, eisque invictam potiundæ felicitatis instillarit cupiditatem, tum voluerit etiam ut societate viverent conjuncti, eisdem proculdubio amorem quoque ordinis indidisse, Legesque dedisse quibus constituendi tuendique ordinis rationes indigitantur.

§. VI.

4. Argumentum deductum ex agendi Regulis quas revera in nobis deprehendimus.

Excutiamus nosmetipsos, & quas Leges hominibus benignum sapientemque Deum decebat imposuisse, illas revera mentibus nostris deprehendemus infixas, quas recludit & in aperto collocat indita nobis Ratio. Multa profecto certissima principia sunt quibus scientiæ fundantur, & multa mens contemplatur evidenter verissima. Sed neque minus certa est Regularum veritas quę vitam humanam dirigunt, & quibus Moralis Disciplina continetur. Evidentissimum est, verbi gratia, homines sapientissimum optimumque suum Conditorem summa reverentia debere prosequi; homini expetendam felicitatem; majorem utilitatem minori anteponendam; beneficiorum servandam memoriam; præstare ordinem perturbationi, &c. Quæ documenta & id genus alia propemodum æque sunt evidentissima quam si dicatur: Totum est majus sua parte; Causa præcedit effectum, &c. Alia enim non secus ac alia purissimo Rationis lumine

ne pariter inclarescunt, unde illis cogimur assentiri. Ac sane generales hæ veritates raro vocantur in dubium, sed de illis ad humanam vitam accommodandis disceptatur, & de consequentiis ambigitur. At vero ubi semel constat de principiorum veritate, non minus certæ sunt eorum consequentiæ seu proximæ, seu remotæ, modo sibi recte cohæreant, aliæque ex aliis vera & ad rem apposita ratiocinatione deducantur.

§. VII.

Humanæ menti ea sunt ingenita principia ut suapte natura homines obligent.

JAM ut intelligamus quemadmodum ex positis principiis, & eorum legitimis consecutionibus nostra deducatur agendi ratio, satis est illud in memoriam revocasse quod dictum est Cap. VI. Part. I. de obligatione qua tenemur præscripta Rationis exequi. Quoniam enim in iis, quæ vel animo dumtaxat considerantur, absurdum foret aliter loqui vel sentire quam secundum hoc Rationis lumen quo *verum* a *falso* secernitur, sic etiam in instituenda vitæ ratione non minus absurdum foret ab illis certissimis notionibus recedere quibus a *malo* secernitur *bonum*. Quoties liquet nostræ naturæ, & ei præcipuo fini quem nobis propositum habemus, aptissimam esse quamdam rationem, eidemque nostro fini, sive felicitati, & naturæ nostræ rationem aliam repugnare, consequens est ut homo cum sit libertate præditus, & ratione rerum hoc discri-

men attendat, & exploratis utrisque partibus, eis adhæreat quæ sunt utiliores. Ita enim se gerere per ipsam rei naturam cogitur; qui vult enim propositum finem assequi, is etiam necesse est ut directo ad metam tramiti velit insistere: quod præterea etiam tenetur præstare, quia in hoc sibi comperta sunt Legislatoris propositum, & voluntas.

§. VIII.

Ea Dei voluntas est ut positis principiis obligemur, unde sunt veræ Leges.

ENIMVERO quoniam Deus rerum omnium nostramque ipsorum naturam condidit, quoties ob illam rerum naturam nostramque justis de causis impellimur ut hac vel illa ratione judicemus agamusque, profecto satis manifestum est Dei propositum, nec de ejus voluntate jam potest ambigi. Itaque sanæ Rationis sermo ipsius Dei sermo est. Cum nos Ratio clara voce monet *Pro bono non esse rependendum malum*; hoc interiore oraculo monet nos ipse Deus quid *bonum* & *justum*, eique acceptum sit, & nobis expediat. Dictum antea est nullo argumento probabile videri a Conditore summe bono summeque sapiente hominem sibi ipsi permissum tum duce tum regula carentem. Sed ecce partam ex Deo Regulam; quoniam enim insunt illi summo in gradu virtutes omnes quibus legitimum imperium constituitur, nemini dubium esse potest quin pro Lege hæbenda sit tanti Legislatoris voluntas. Nam quibus conditionibus

cen-

constituitur Lex, hic omnes concurrunt. 1. Præcipitur Regula; 2. Regula hæc justa & utilis est; 3. Regula hæc ab eo parta est cui omnino subditi sumus; 4. tandem Regula hæc infixis mentis nostræ præceptis & naturali lumine sufficienter innotescit. Hæc igitur proprie dicta est Lex quam tenemur servare.

Verum paulo accuratius investigemus quibus modis se prodat & detegatur Naturalis hæc Lex; seu quod idem est, quibus e fontibus haurienda sit. Sic enim quod generalibus tantum argumentis probatum est, ei lux affundetur & vis accedet major, cum singula recensebimus. Porro vera principia tum constat comperta esse, si postquam enucleata & in singulis suis partibus expensa sunt, cum rerum natura consentire deprehendantur.

CAPUT III.

Quæ sint RATIONES *secernendi* justum *ab* injusto, *seu Legis Naturalis præcepta dignoscendi, nimirum* 1. INSTINCTUS MORALIS, 2. RATIO.

§. I.

EX iis quæ superiori capite dicta sunt jam satis intelligitur inditas nobis a Deo duas facultates esse *bonum & malum morale* dijudicandi, quarum altera nihil aliud

Prima ratio dijudicandi bonum & malum

morale, scilicet *Instinctus* vel *sensus*. est quam quidam *instinctus*, altera vero *ratiocinium* dicitur.

Instinctum Moralem dico *naturalem propensionem illam qua instigante rebus quibusdam ut bonis & laudabilibus assentimur, alias autem ut malas & vituperandas repudiamus, nullo prævio ratiocinio seu accurata rerum exploratione*. Sin cum HUTCHINSONIO viro inter Scotos peritissimo instinctum illum mavis SENSUM MORALEM nuncupare, dicendum est Sensum Moralem *eam esse mentis nostræ facultatem cujus ope quibusdam in rebus bonum & malum morale uno intuitu deprehendimus citra ullum ratiocinium, & rerum ullam explorationem, sed duce quodam affectu & sapore*.

§. II.

Exempla. Itaque si quem videamus dolore percitum, eo statim misericordiæ sensu afficimur, ut adflicto opitulari pulchrum jucundumque habeamus. Beneficium accipientis is primus affectus est, ut quem experitur gratum animum testetur beneficium conferenti. Quod si peculiares odii vel timoris causæ secludantur, hic primus est hominis in hominem affectus, ut eum benevolentia prosequatur quocum similem naturam sortitus est, atque easdem vitæ necessitates. Sic etiam nulla prævia rei exploratione aut accurato judicio & pueri & ipsi rudes homines beneficiorum memoriam non retinere putant turpe vitium esse, & perfidiam ut fœ-

ut fœdissimum & iniquissimum scelus execrantur, quo offenduntur, & a quo natura abhorrent. Contra fidem servare, beneficiorum memorem esse, suum cuique reddere, parentes colere, adflictos sublevare, totidem facta sunt quæ necessario probamus laudamusque, utpote justa, bona, honesta, convenientia, & humani generis utilitati conducentia. Hinc fit ut iis narrationibus natura oblectemur in quibus aliquid memoratur factum ex æquitate, ex fide, ex humanitate, ex beneficentia: iis animus suaviter commovetur demulceturque, quæ si etiam legamus in historiis impense miramur, & hujus ætatis, aut gentis, aut familiæ felicitatem extollimus, quæ tam egregia exempla protulerunt. Scelerum autem exempla, quæ aut videmus aut audimus, aspernamur indignabundi.

§. III.

Jam vero si quæratur unde in nobis hic animi motus gignatur, quo impulsi homines quibusdam actionibus gaudent, alias autem aversantur? Equidem quod respondeam non aliud habeo, nisi quod noster Conditor ita nos esse affectos voluerit, eamque naturam nostram & indolem esse, ut quemadmodum Bonis & Malis corporeis seu *physicis* afficimur, ita in quibusdam Bonorum & Malorum *moralium* afficeremur discrimine. Est igitur ille quidam *instinctus*, quales nobis plures alios natura insevit, Cur ita simus affecti.

vit, ut ad eas res celerius & validius impelleremur, in quibus suæ judicii partes futuræ erant tardiores. Sic se habet interior ille sensus quo monemur corporis necessitatibus consulere; sic etiam exteriorum sensuum nostrorum ope rerum objectarum naturam statim dijudicamus, an sint utiles an noxiæ, ut celeriter & organorum corporeorum impulsu ad id faciendum moveamur, quod saluti nostræ conducit. Sic etiam se habet instinctus ille quo vitæ adeo tenaciter adhærescimus, & hæc innata potiundæ felicitatis cupido, humanarum actionum summa motrix. Sic etiam se habet fere cœcus, omnino tamen necessarius, parentum in liberos amor. Hoc poscebant urgentes nec differendæ necessitates, ut homo non tarda judicii investigatione, sed acrioribus & promptioribus sensuum stimulis ageretur.

§. IV.

Quid prosit nos ita affectos esse.

Itaque quod Deus in hominum corporibus, idem in illorum mentibus præstitit, quod ad moralem eorum agendi rationem attinet; eis enim *Sensum* indidit, vel justitiæ atque virtutis *saporem*, qui sensus saporque judicii non expectant operam, sed primos regunt affectus nostros, & in plerisque hominibus hanc operam judicii feliciter supplent, necnon accuratam rerum explorationem. Quotus enim quisque est qui res attendat? Quot contra ita rudes, ita su-

supini, ita judicii sunt expertes, ut vix tres quatuorve suas cogitationes ita queant evolvere, ut hinc constet aliqua ratiocinatio. E re igitur erat ut eam nobis Creator inderet acrem promptamque facultatem, quę non opem desideraret ingenii, sed per quam bonum malumque celeriter distingueremus, expeteremus aliud quidem, aliud autem aversaremur.

§. V.

Objectio: Hi sensus in singulis hominibus non deprehenduntur.

Quos sensus si quis neget veros esse, eosque dicat in singulis hominibus non inveniri, quoniam ferae gentes sunt in quibus similis sensus nullus appareat, atque etiam inter moratos populos videri tam perversos homines, ut in iis nulla virtutis notitia vel sensus elucescat: Respondeo

Respons. 1. Eorum vestigia etiam in gentibus immanissimis deprehenduntur

1. Quos memoramus primigenios sensus gentibus etiam immanissimis inesse, quorum sensuum si quibusdam in gentibus vestigium nullum se prodat, hoc ideo contingit vel quia nobis non satis earum mores comperti, aut eo socordiæ prolapsæ sunt, ut plerosque sensus humanos exuerint, vel tandem quoniam in quibusdam sensus illos non consulto quidem respuerunt, sed adulterarunt, præjudicatis opinionibus indulgentes, quarum vis major extitit quam rectæ mentis aut innati judicii, unde etiam in contrarias partes abiere. Feri sunt homines, exempli causa, qui captos hostes vorant, quoniam quos possunt occidere nihil pu-

tant obstare quominus eorum carne ut cæteris spoliis fruantur. At iidem feri homines non sic haberent suos amicos popularesve: jus inter se normamque colunt; nec ibi quam alibi minus est fidei pretium, atque inter illos non paucioribus quam apud nos laudibus effertur beneficiorum homo memor.

§. VI.

2. Distinguendus est naturalis status hominis ab ejusdem statu depravato.

QUOD ad illos attinet, qui quamvis degant in gentibus excultissimis, pudorem, humanitatem, & justitiam videntur exuisse, sane distinguendus est hominum status naturalis ab eorum statu degenere; possunt enim homines ex abusu & libidine degeneres fieri. Quid est, verbi gratia, naturæ magis consentaneum quam innata parentibus in liberos charitas? Quam tamen charitatem visi sunt quidam in se ipsis oppressisse vel affectu vehementiore convulsi, vel instanti libidine superati ob quam innatus liberorum amor ad tempus intermitteretur. Præterea num quid validius est quam nostri ipsorum & nostræ salutis amor? Nihilominus sive ex ira, sive ex affectibus aliis a solita sede mentem exturbantibus contingit, ut quidam homines sua sibi membra dilanient, res ad se pertinentes destruant, vel gravissimum aliquod sibi damnum inferant, tamquam suæ calamitatis appetentes.

§. VII.

§. VII.

Ac tandem si quidam forte sunt homines, qui sedato animo & nulla conturbati libidine, virtutis omnem amorem & existimationem videantur exuisse; præterquam quod ejusmodi monstra confido non minus in morali quam in physico mundo rarissima esse, ad summum hinc colligitur quid possit excogitata & inveterata pravitas. Neque enim ita pravi nascuntur homines: sed de quo loquimur sensus moralis in quibusdam extinguitur, vel quia sua putant interesse quibus laborant vitia excusare vel obtegere, vel quia malis moribus assueverunt, vel quod falsa rerum æstimatione deluduntur; quemadmodum quælibet alia corporis aut mentis facultas ex abusu adulteratur & corrumpitur. Quæ tamen hominum felicitas est, non ita facile mentis ut corporis sensus atteruntur & dispereunt. Qui ad mentem sensus pertinent, fere semper servantur, atque illos lumen esse dixeris, quod, etiamsi videatur extinctum, possit tamen rursus exsuscitari radiosque emittere, id quod non semel vel in nequissimis hominibus compertum est.

3. Si quæ sint moralia monstra, rarissima quidem illa sunt, nec inde contra nostram sententiam quidquã colligitur.

§. VIII.

Quamquam vero nobis Deus *instinctum* illum vel *sensum* indiderit, qui primus modus esset Bonum & malum morale secernen-

Non solum *instinctus*, sed & *Ratio* data

est ad dignoscendum Bonum & Malum morale.

nendi, haud tamen satis ei fuit hanc nobis facultatem indidisse, sed insuper voluit, ut qua luce, nimirum RATIONE aliis in rebus utimur, hæc nobis etiam opem ferret, quo lucidius & explicatius regulas illas haberemus perspectas quibus in vitæ decursu insistendum est.

RATIONEM voco facultatem cogitationes cogitationibus conferendi, rerum inter se convenientiam vel discrepantiam comperiendi, & ex his consequentia eliciendi. Cujus egregiæ prorsus facultatis ope, quod jam naturalis *sensus* de justo & injusto tanquam indigitabat, manifestius evadit, veris argumentis probatur, ampliatur, & propositis aptatur quæstionibus: est enim Ratio mentis humanæ certissima lux. Quemadmodum porro in hominibus non minuitur, sed augetur paterna charitas, considerantibus nihil naturæ magis esse consentaneum quam illos amore prosequi qui ex se progeniti sunt, quem amorem non solum privatæ suæ familiæ, sed toti humano generi prodesse intelligunt, sic pariter quem antea diximus virtutis & ejus præstantiæ ingenitum nobis sensum esse, is certe non parum Ratione corroboratur: Ratio enim principia, causas, convenientiam, & commoda tum publica tum privata ejusdem virtutis expendit; quæ nobis etiam citra disquisitionem primo intuitu tam decora videbatur

§. IX.

§. IX.

Ratio instinctui præstat, 1. quoniam arguit an verus sit instinctus.

QUINETIAM afferi poteſt *inſtinctui* vel *ſenſui* Rationem triplici de cauſa ſuperiorem eſſe.

1. Evincit Ratio an verus rectuſque ſit inſtinctus; non ſecus ac in aliis rebus explorationem & regulas adhibemus ut arguatur hujus vel illius artis aut ſcientiæ hunc vel illum genuinum *ſaporem* eſſe, oſtendaturque quod hic ſapor non in cœco arbitrio, ſed in ipſa ratione poſitus ſit, propriiſque ſibi principiis innitatur. Simile quid eis contingit quibus eſt acies oculorum acerrima: hi namque certius exiſtimant quantum res objecta diſtet, vel quæ ſit ejus figura, poſtquam illam diligenter explorarunt, otioſe dimenſi ſunt, atque cum aliis compararunt, quam ſi eam ex primo aſpectu dijudicaſſent. Opiniones etiam ſunt atque conſuetudines quarum in hominum mentes tam vehemens & univerſa vis eſt, ut ſi res ex earum opinionum potentiſſimo affectu cenſerentur, facillime veritatis locum præjudicatæ iſtæ opiniones occuparent. Hoc igitur Rationis officium eſt; ut vera rerum judicandarum principia in animos noſtros revocet, claudicantia judicia noſtra erigat, & eos abſtergat errores quos a vitioſa inſtitutione hauſimus.

§. X.

§. X.

2. Instinctui Ratio præstat, quia principia enucleat, & ex his consequentias deducit.

IN hoc altero instinctui Ratio præstat, quod lucidius enucleat cogitationes, dum illarum inter se convenientiam aut discrepantiam expendit, earumque consecutiones reputat. Eos namque sæpissime videmus irretiri atque decipi qui cum primo tantum instinctu afficiantur, quo se convertant ambigunt, quoties rem nanciscuntur paulo intricatiorem, & quæ Judicii quoddam acumen desiderat. Cujusmodi homines generalia quidem principia subolent, sed eorum nesciunt tanquam diversos ramos persequi, neque norunt quæ necessariæ sint distinctiones vel exceptiones, nec quommodo pro locis & temporibus principia sint adtemperanda. Sunt enim hæc omnia Rationis opus, quæ suas partes tanto facilius exequetur, quanto illam diligentius exercebimus & excolemus.

§. XI.

3. In hoc etiam Instinctui Ratio præstat, quod omnibus in universum rebus applicetur.

NON solum Rationis latius vis patet quam instinctus, quod ad principiorum enodationem & applicationem attinet, sed ejus etiam major est quam instinctus extensio, si principia spectentur quæ regit, & res objectæ quas amplectitur. Nec enim nobis concessus instinctus est nisi ob paucissimas res, easque minime implicatas, & ad statum naturalem hominis per-

pertinentes, in quibus opus erat impulsus citissimus. Sed aliæ sunt res intricatiores quæ suam causam habent, tum in diversis hominum conditionibus, tum in quibusdam adjunctis invicem consociandis, tum in singulari statu cujusque, de quibus omnibus certæ regulæ statui nequeunt, nisi solers adhibeatur judicium, & mutua rerum convenientia vel discrepantia attento animo expendantur.

Igitur *Instinctus* & *Ratio* duæ sunt hominibus a Deo concessæ facultates, per quas a malo bonum secernatur. Quæ duæ facultates, faustis, ut ita dicam, ominibus junctæ, & amicam manum altera alteri porrigentes, in eumdem finem concurrunt. Instinctus primam rerum speciem exhibet, Ratio expendit & arguit an se vere habeat instinctus. Instinctus tanquam indigitat principia, sed hæc eadem principia Ratio enucleat, & enucleata singulis rebus accommodat. Instinctus dux noster est ubi moram non patitur urgens necessitas, Ratio perspicit quid deceat aut non, & regulas tradit eis rebus accommodatas quibus inest aliquid præ cæteris singulare.

Hac igitur disputata methodo boni, & justi cognitionem possumus assequi, seu quod idem est, possumus comperire quam Deus hominibus esse velit moralem agendi rationem. Quapropter jam ex Instinctu & Ratione conjunctis deducenda sunt *Legum Naturalium* principia.

CA-

CAPUT IV.

Ex quibus principiis possit Ratio Naturales Leges deducere. (a)

§. I.

(a) Vid. *de hoc cap. & sequent. Puffend. de Jur. Nat. & Gent. Lib. II. C. III.*

Unde Naturalium Legum principia deducantur.

SI deinde quæratur quibus principiis uti Ratio debeat, ut ea dignoscat quæ ad Leges Naturales pertinent, easque comperiat & enucleet, in universum respondeo, naturam hominis ejusque varios status attendendos esse; quoniam enim homo propter varios suos status ad diversas rerum naturas diversimode se habet, diversa quoque principia sunt quibus ad officiorum nostrorum cognitionem deducimur.

Sed antequam varios hominis status illos expendamus, abs re non erit quasdam adnotationes præmittere DE LEGUM NATURALIUM PRINCIPIIS, ut primo aditu amoveantur æquivocationes, quæ quam tractamus materiam non unis tricis implicarunt.

§. II.

Adnotationes præviæ. Quid intelligatur per Legum Naturalium *principia.*

CUM hic quæritur quæ PRIMA sint NATURALIUM LEGUM ELEMENTA, idem est ac si quæratur *quænam primigeniæ veritates*, seu *propositiones illæ sint quibus revera dignoscere valemus quæ sit in nos Dei voluntas*; atque sic ex consequentiis rite dedu-

deductis cognitionem adipisci singularium rerum & officiorum quæ rectæ Rationis ministerio nobis Deus imposuit.

De quibus igitur principiis hic quæstio est, habenda quidem illa non sunt pro Legum Naturalium causa efficiente & genitrice; alia quoque causa est cur iis principiis obstringamur. Non alia Naturalium Legum efficiens causa est quam summi Dei voluntas, nec aliunde vim habent obligandi, nec de hoc apud quemquam ambigitur. Sed & hoc posito inquirendum adhuc superest qua ratione possint homines dignoscere Dei voluntatem, & ea principia comperire per quæ tum nobis Dei proposita innotescant, tum ex quibus singulare quodvis officium nostrum promanet, quantum horum omnium cognitio solius Rationis ope comparari potest. Quæritur, exempli causa, an secundum Naturale jus sarciri debeat damnum illatum, & an pacta servanda sint? Si hoc unum respondeas: proculdubio sarcienda damna illata, & pactis standum esse, *quoniam ea sit Dei voluntas*, certe liquet quod non propositæ quæstioni satisfeceris; ulterius enim & merito quæretur, quænam sit illa causa sive principium ex quo manifeste constat eam revera Dei voluntatem esse? Hoc enim illud est quod quærebatur.

§. III.

DEINCEPS adnotandum est prima Legum Legum Natur-

gum Naturalium principia non solum debere *vera* esse, sed etiam *simplicia*, *perspicua*, sufficientia, eisdemque Naturalibus Legibus *apta*.

lium principia quam indolem habeant.

Hæc principia debent vera esse: id est, ex ipsa rerum natura statuque haurienda sunt. Ex principiis namque falsis aut fictitiis nonnisi falsa & fictitia consequentur; nec unquam super fundamentis proxime collapsuris permansuræ ædes ædificabuntur.

Debent esse simplicia & ex se ipsis perspicua, aut quorum saltem facilis cognitio sit & explicatio. Legibus enim naturalibus quoniam omnes homines obstringuntur, idcirco prima illarum principia non debent communem hominum intelligentiam superare, sed oportet ut cuilibet sint facile pervia, nec immerito quis caveat a principiis nimium reconditis & subtilibus, aut nimium extra communem ratiocinandi normam positis.

Insuper hæc principia debent esse tum sufficientia, tum universa, ex quibus per genuinas & proximas consequentias eliciantur omnes Naturales Leges, & ex his Legibus orta officia dignoscantur; ita ut singularum Legum vel singulorum officiorum descriptio nihil sit aliud quam principiorum quibus constant explanatio non secus ac cujusvis plantæ procreatio vel incrementum nihil aliud est quam germinis explicatio vel seminis.

Quoniam autem plerarumque Naturalium Legum variæ sunt exceptiones, præterea re-

requiritur ea Naturalium Legum principia esse, quæ in se ipsis exceptionum causam includant, ita ut non solum ex illis deducantur communes omnes Disciplinæ Moralis Regulæ, sed ut etiam per eadem principia Regulæ pro tempore, loco, & occasione constringantur & coarctentur.

Ac tandem prima hæc principia ita constituenda sunt, ut iis reipsa tanquam proprio & proximo fundamento innitantur omnia Naturali Lege præscripta officia; ita ut, sive a principiis ordiare ut ex illis educas consequentia, sive a consequentiis referas te ad principia, sibi semper constet ratiocinationis series, nec quidquam medium interveniat quo filum, ut ita dicam, disputationis abrumpatur.

§. IV.

An ad unicum principium Leges omnes Naturales reducendæ sint?

Cæterum, si res in universum spectetur, prorsus quid indifferens est an Legum Naturalium unicum vel plura principia constituantur, in quo rectæ & accuratæ methodi sequi decet regulas. Porro ad nostri systematis veritatem aut perfectionem nihil omnino necesse est, ut omnes Naturales Leges ad unicum referantur & primigenium principium, quod neque fortassis possit fieri. Quidquid illud sit, certe superyacaneus hic labor est multo mentis conatu torqueri, ut ex unico principio Leges omnes naturales, & omnia officia nostra deducantur.

Eas habuimus quas proponeremus adnotationes, quæ si veræ sunt, duplex hæc erit illarum dos, primo quod insistendam viam ostendent qua Legum Naturalium vera principia constituamus; Deinde quod rationem simul suppeditabunt accurato judicio varia systemata expendendi quæ de hac materia prodiere: sed eam nos materiam jam nunc aggrediamur.

§. V.

Legum Naturalium cognitionẽ non potest homo assequi nisi expendendo suam naturam, indolem, statumque.

Non alia Legum Naturalium dignoscendarum ratio est, quam si attente naturam hominis indagamus ejusque indolem, tum quemadmodum se habeat ad res externas quibus circumcingitur, & quinam hinc hominis status exoriantur. Ac sane *Juris Naturalis* ipsum vocabulum, nostraque illius definitio satis indicant non aliunde quam ex ipsa hominis natura & indole hujus nostræ scientiæ principia hauriri posse. Itaque generales duas propositiones statuemus quibus Legum Naturalium totum systema continebitur.

I. Propositio. ***Quidquid est in hominis natura ejusque primigenio statu & conditione, & quidquid ex hac natura, statu, & conditione consequitur, id certo præmonstrat quodnam Dei sit in homines propositum aut voluntas, atque sic Legum Naturalium scientiam nos edocet.***

II. Propositio. ***Sed ut absolutum systema Legum Naturalium habeamus, non solum***

tum hominis investigandà natura qualis in se ipsa est; sed attendendum praeterea quemadmodum se homo habeat ad alias aliarum rerum naturas extra illum positas, & quinam hinc novi status homini superveniant: alioquin Naturalium Legum mancum esset & imperfectum systema.

Merito igitur dici potest Naturalium Legum systema petendum esse ex ipsa hominis natura & ex omnibus humanae naturae adjunctis conditionibus, in quibus ob quosdam fines ipse Deus hominem constituit. Naturae, inquam, humanae & ei adjunctorum consideratio vera suppeditat Legum Naturalium principia, si haec principia spectentur quatenus per illa divinae voluntatis cognitionem possumus comperire. Ac uno verbo quoniam ipse Deus hominis existentiam & existendi modum dedit, ex sola hominis natura diligenter investigata omnino perspicuum fiet quodnam in condendis hominibus propositum Dei fuerit, atque sic de regulis constabit secundum quas exigenda vita est, ut ejusdem Dei proposita, voluntatemque exequamur.

§. VI.

Quae humanae naturae indagatio ut recte instituatur, revocandum illud quod superius dictum est, posse nimirum hominem sub triplici ratione statuve considerari, qui triplex status singulares omnes alios status complectitur in quibus homo versatur spe- Triplex hominis status.

 cta-

ſtatus prout ſe habet ad alias rerum naturas extra illum poſitas. Spectari primum homo poteſt ut eſt a Deo conditus, a quo vitam hauſit & rationem, omniaque bona accepit quibus fruitur. Deinde ſpectari poteſt in ſe ipſo, prout conſtat mente, & corpore, & multis variiſque inſtructus eſt facultatibus; tum natura ſeipſum amans propriæque ſuæ felicitatis neceſſario cupidus. Denique ſpectari homo poteſt ut eſt pars humani generis, & in terris ad alios ſui ſimiles homines admotus, quibuſcum naturali ſua conditione non impellitur modo, ſed etiam cogitur ſocialiter vivere. Ac revera ex ipſo facto perſpicuum eſt in triplici illo ſtatu quem memoramus totum humanæ naturæ poſitum eſſe ſyſtema, unde oritur maxime vulgaris & genuina officiorum noſtrorum diſtinctio ex triplici illo ſtatu deſumpta: aliis enim in Deum, aliis in nos ipſos, aliis in cœteros homines tenemur officiis. Quam diſtinctionem Tullius quoque adhibuit. „ Hæc, inquit, „ Philoſophia nos primum ad Deorum cultum, deinde ad jus hominum, quod ſitum eſt in generis humani ſocietate, tum „ ad modeſtiam magnitudinemque animi erudivit. *Tuſc. Quæſt. Lib.* I. *Cap.* 26.

§. VII.

Religio principium eſt Legum

Primo quidem Rationis ope Deum cognoſcimus ex ſe ipſo exiſtentem, & quem penes omnia ſunt: tum etiam cognoſcimus

ab eo

ab eo nos conditos, servatos, & beneficiis singularibus affectos. Igitur necesse habemus præstantissimam Dei naturam confiteri eique nos omnino subdere, ex quo etiam natura consequens est ut timeamus ne in Deum peccemus, sed illum contra summo amore summaque reverentia debeamus prosequi, ejusque voluntati penitus nos addictos profiteri. Utquid enim se Deus hominibus manifestum Rationis ministerio exhibuit, nisi ut homines perspecta illius natura præstantissima, tum ei qua par est ratione pareant, tum eum colant, diligant, adorentque. Naturalium quæ ad Deum spectant.

§. VIII.

Tot equidem tantarumque Dei virtutum is genuinus effectus est, ut summam in hominibus reverentiam generent. Amor autem gratique animi propensio infinitam necessario subsequuntur Conditoris beneficentiam, in quem etiam ne peccemus ideo veremur, quia justus & potens est: tum eidem cogimur obsequi compertum habentes legitimum illius in nos imperium, ejusque agnoscentes benignitatem summamque sapientiam, quæ nos convenienter nostræ naturæ nostræque felicitati perpetuo dirigit. Quorum omnium affectuum mentibus infixorum congeries nuncupatur PIETAS. Ex posito Religionis principio consequentia.

Pietas, si vera sit, exterius se duplici modo prodet, *moribus* & *cultu*. Dico primum *moribus*: pius enim homo, atque sic

affectus ut dictum est, sponte sua loquetur & ea se ratione geret quam Dei virtutibus & voluntati novit esse maxime consentaneam; namque divinam voluntatem putabit suam regulam & exemplar esse, ex quo gignitur præstantissimarum virtutum cultus.

Deinde præter illam colendi Dei rationem, quæ sine controversia verissima & maxime necessaria est, religionis cultor homo pietatis affectus illos lubens in se ipso augebit atque in aliis excitabit. Hinc derivatur CULTUS EXTERIOR tum publicus tum privatus. Ille enim exterior cultus sive spectetur ut prima & unica fere ratio Religionis & pietatis affectus in hominibus excitandi, fovendi, & perficiendi; sive spectetur ut honor quem homines una Deo exhibent privata vel publica societate coadunati; sive utraque causa hæc conjungatur, equidem evincit Ratio omnimodæ necessitatis exteriorem cultum esse.

Exterioris quidem cultus variari forma potest, sed quod in illo præcipuum est eo naturali documento definitur per quod vana superstitio & futiles ceremoniæ repudiantur. In eo enim positus hic cultus est, ut homines erudiat, pietatem illis & virtutem instillet, naturam Dei exhibeat qualis est, tum quæ hominibus mandata Deus præscripsit, ea nos edoceat.

Ex enumeratis hominum officiis constat RELIGIO, quæ definiri potest *vinculum illud quo homines adhærent Deo & ejus Legibus* ser-

servandis student, quia illum reverentur, amant timentque, dum ejus infinitas virtutes mirabundi suspiciunt, eique se intelligunt penitus obnoxios, utpote suo conditori summe bono & summe sapienti.

Nostram igitur naturam statumque indagantes, in ea qua nos ad Deum habemus ratione verum principium deprehendimus ex quo proxime fluunt Legum Naturalium principia ad Deum spectantia.

§. IX.

Nostri ipsorum amor principium est Legum Naturalium ad nos spectantium.

Si deinde principium quæratur officiorum ad nos ipsos pertinentium, facile principium illud deprehendetur, modo interiorem hominis indolem, & in eo creando Dei consilium expendamus, tum in quem finem homines instructi sint his animi & corporis facultatibus quibus constat eorum natura.

Evidentissimum porro est Deum in creandis hominibus illorum sibi propositam habuisse salutem, perfectionem, atque felicitatem. Quod Dei consilium manifesto arguitur tum ipsis facultatibus quibus hominem Deus insignivit, quarum quævis ad memoratos fines confert, tum inexsuperabili illa propensione qua bonum expetimus, a malo autem abhorremus. Hæc igitur voluntas Dei est, *ut quisque suæ saluti & suæ perfectioni studeat, quo nimirum convenienter suæ naturæ & conditioni, quantam potest felicitatem adipiscatur.*

Quæ cum ita sint, affirmari potest *nostri ipsorum amorem* (amorem dico sanum rectumque) primum principium esse officiorum ad nos ipsos pertinentium; quatenus hic nostri ipsorum amor ab humana natura indivulsus, & ab ipso naturæ conditore inditus manifestam nobis facit Dei voluntatem de officiis ad nos ipsos spectantibus.

Sed omnino advertendum est nostri ipsorum amorem in principium regulamque verti non posse, nisi recta ratione dirigatur convenienter nostræ naturæ nostræque conditioni. Hic enim unicus modus est quo divinæ voluntatis interpres fiat nostri ipsorum amor, qui sic adtemperandus est, ut neque Religionis neque sociabilitatis Leges impugnet. Alioquin amor ille innumeras iniquitates pareret, essetque nobis admodum exitiosus, quoniam nostrarum calamitatum iniquitas in nos ipsos recideret.

§. X.

Quæ ex posito principio Naturales Leges oriantur?

Ex quo sic posito principio facile deducuntur Leges naturales & officia ad nos spectantia. Id primum in nostræ felicitatis desiderio continetur, ut nostræ saluti invigilemus. Deinceps, cœteris paribus, potior menti quam corpori cura impendenda est, & nihil quidquam omittendum quo nostra ratio perficiatur discatque a veris falsa, ab utilibus noxia secernere, & sufficientem earum rerum cognitionem assequatur quæ ad

nos

nos attinent, & de quibus rectum judicium est; atque in hoc posita est intellectus perfectio sive *Sapientia*. Sed comperta rerum natura ulterius sequitur, ut perpetuo constantique judicio ad illud impellamur quod Ratio suadet, quidquid ex adverso cupiditates insusurrent. In hoc enim posita VIRTUS est, & per hoc humana voluntas evadit perfecta, si ea sit nostræ mentis vis atque constantia, ut perseveranter SAPIENTIÆ consiliis obsequatur: alioquin supervacuum foret intellectus lumen.

Hinc derivantur peculiares omnes regulæ. Quæris, v. g. num Lege Naturali cautum sit ut nostras cupiditates cohibeamus? Ego quo tibi respondeam vicissim sciscitabor an cupiditates cohibere nostræ saluti conducat, nostræ perfectioni, nostræque felicitati? Quod si concedes, nec enim potes negare, soluta jam quæstio est. Vis etiam scire an laboris studium, oblectamentorum licitorum ab illicitis discrimen, atque in ipsis licitis oblectamentis moderatio, an patientia, an constantia Naturali Lege præscripta sint? posito jam principio utar quo tibi respondeam, atque si hoc tale principium cum quæstione consentiat, verum erit & legitimum meum responsum, quoniam dictum principium tuto me tramite ad propositam metam deducit; Dei namque retegit voluntatem.

§. XI.

§. XI.

Homo natus ad societatem.

SED inquirendum adhuc principium superest ex quo deducantur naturales illæ leges quæ ad mutua hominum inter se officia, sive ad societatem pertinent. Videamus itaque an qua ratione Religionis principium compertum est, eadem ratione possit Societatis principium comperiri: in quo operæ pretium est, ut id quod in facto versatur, & rerum conditionem consideremus, quid inde colligatur intellecturi.

Non ego solus in terris, sed inter innumeros alios homines dego omni ex parte mihi simillimos, quo in statu ipse ordo nascendi, ipsa me providentia constituit. Ex quo sponte adducor ut putem non eam conditoris mentem fuisse, ut quisque homo solitariam & a cœteris hominibus segregatam vitam ageret, sed ut contra homines simul viverent societate conjuncti. Potuisset proculdubio Conditor omnes simul homines creare, sed dissociatos, & unicuique ad hoc solitarium vitæ genus aptas & sufficientes dotes indere: quod quia non ita contigit, hinc colligendum est voluisse Deum, ut quam inter homines latius patentem societatem volebat instituere, a ratione nascendi & sanguinis communione initium sumeret.

Quo rem penitius indago, eo magis mihi de mea sententia constat. Pleræque enim hominis facultates, innata illi studia, ejusque

que imbecillitas atque necessitates totidem argumenta certissima sunt ad societatem conditum fuisse hominem.

§. XII.

Ea revera hominis indoles & natura est, ut extra societatem neque possit vitam suam servare, neque suas facultates dotesque explicare & perficere, nec veram firmamque sibi felicitatem comparare. Quæ sors, quæso, foret infantuli, nisi ejus necessitatibus consuleret benefica manus & auxiliatrix? Eum profecto interire necesse est, si illum nemo curet. Quin etiam ejus imbecillitas atque inopia diuturnam opem desiderant. Jam vero cum adolevit, rudis adhuc & inscius est, cujus ita sunt intricatæ cogitationes ut eas vix possit aliis notas facere, quem si sibi ipsi permiseris, aut erit agrestis, ac fortasse truculentus feroxque, omnium vitæ jucunditatum ignarus, desidia torpens, tædio confectus, qui primis & potissimum urgentibus naturæ suæ necessitatibus nequeat providere. Senectutem autem assecuti sumus iterum imbecilles, quæ nos imbecillitas æque fere cæteris facit obnoxios ac in infanita fueramus. Nunquam aut melius intelligitur quantum homo homine indigeat, quam si gravi aliquo casu premamur, vel morbo. Quænam esset in solitudine hominis ægrotantis conditio? Equidem sola sunt aliorum hominum auxilia quæ nos valeant a diversis malis tueri eis-

1. Homini societas omnino necessaria.

ve

ve mederi, & noſtram vitam jucundam beatamque præſtare, in quocumque ſtatu & ætate verſemur.

Cujus rei SENECA graphicam hanc tabulam exhibuit: „ Quo alio tuti ſumus „ quam quod mutuis juvamur officiis? Hoc „ uno inſtructior vita, contraque incurſio„ nes ſubditas munitior eſt beneficiorum „ commercio. Fac nos ſingulos, quid ſu„ mus? præda animalium & victimæ, ac „ belliſſimus & facillimus ſanguis. Quo„ niam cæteris animalibus in tutelam ſui „ ſatis virium eſt: quæcumque vaga na„ ſcuntur, & actura vitam ſegregem, ar„ mata ſunt. Hominem imbecillitas cingit; „ non unguium vis, non dentium, terribi„ lem cœteris ſecit. Nudum & infirmum „ ſocietas munit. Duas res dedit quæ il„ lum, obnoxium cæteris, validiſſimum fa„ cerent, rationem & ſocietatem. Itaque, „ qui par eſſe nulli poſſet ſi ſeduceretur, „ rerum potitur. Societas illi dominium „ omnium animalium dedit. Societas terris „ genitum in alienæ naturæ tranſmiſit im„ perium, & dominari etiam in mari juſ„ ſit. Hæc morborum impetus arcuit, ſe„ nectuti adminicula proſpexit, ſolatia con„ tra dolores dedit. Hæc fortes nos facit, „ quod licet contra fortunam advocare. „ Hanc ſocietatem tolle, & unitatem ge„ neris humani, qua vita ſuſtinetur, ſcin„ des. *Seneca de benef. Lib. IV. cap.* 18.

§. XIII.

§. XIII.

SOCIETAS quoniam homini adeo necessaria est, ideo huic Deus naturam, facultates, & dotes indidit ad societatem maxime conducentes. Qualis est, v. g. sermocinatio, cujus ope nostras nobis invicem cogitationes tanta facilitate & celeritate communicamus, cujus sermocinationis extra societatem nulla esset utilitas. Pari modo se habet ingenitus nobis ad imitationem instinctus, & hæc mirabilis nostra structura ob quam omnes cupiditates animique affectus ab unius cerebro ad alterius cerebrum tam facile permeant. Commovetur quis & dolet, & nos commovemur dolemusque. * *Homo sum, humani nihil a me alienum puto*. Adit nos quisquam gaudium vultu præferens, & nos cum illo gaudemus. Flet quis, licet ignotus, nec ejus fletuum caussam noverimus, ejus nihilominus vices miseremur.

2. Natura sua homo est ad societatem aptissimus.

* *Terent. Heautont.*

Ut ridentibus arrident, ita flentibus adflent
Humani vultus. **

** *Horat. Art. Poec. vers.* 101.

Ejulat quis non alio nobis quam humanitatis vinculo conjunctus, in ejus auxilium properamus, uno sensuum instinctu citra ullam deliberationem impulsi.

Naturam præterea videmus alias aliis hominibus dotes partitam esse; ad quam enim rem

rem aptissimus ille est, hic eamdem non possit præstare, qui id vicissim præstabit quod alter nequeat assequi. Naturalis itaque hominum inopia eos reddit alteros alteris obnoxios, & quoniam variis dotibus prædìti sunt quibus potest alter alteri prodesse, hinc est ut alii aliis admoveantur conjunganturque. Quæ totidem manifesta sunt argumenta natos ad societatem homines esse.

§. XIV.

3. Innata nobis popensione societatem expetimus.

ATQUE si insitam nostræ menti propensionem attendamus, ad aliorum hominum societatem expetendam ultro nos impelli deprehendemus, nobis autem invisam solitudinem esse tanquam derelictionis & tædii conditionem. Nonnulli quidem homines interdum extitere, qui vitam degerent omnino segregem, sed illorum ingenium aut adulteraverat superstitio, aut atra bilis infecerat, vel ea fuerunt indole quæ a naturali statu abhorreret. Causam vero si quæras nostræ hujus ad societatem propensionis, eam nobis propensionem intelliges a Conditore sapienter inditam esse, quoniam homines in societate, tum ea quibus egent, tum plerarumque facultatum suarum explicandarum aptam occasionem nanciscuntur; atque præsertim in societate suus est, benevolentiæ locus; amicitiæ, misericordiæ, beneficentiæ, quos animi affectus fecit nobis natura suavissimos. Quæ enim

cha-

charitas ex societate generatur eas habet illecebras, ut nihil sit præ illis jucundius. Nostram profecto mentem jucundissime titillat hæc opinio tum amicitia tum existimatione cæterorum dignos nos esse. Ipsi etiam doctrinæ novum accedit pretium, quoties se palam exerit: nostri vero gaudii nunquam est major alacritas quam cum exterius se prodit exultans, aut in amicum pectus effunditur; crescit enim altera sui parte communicatum gaudium, quoniam lætantibus nobis ea supervenit jucunda cogitatio quod & alios lætos faciamus, unde fit ut nobis impensius studeant. Sollicitudo autem minuitur atque mitigatur cum altero communicata, quemadmodum fit levius pondus in quo ferendo ab aliis benigne sublevamur.

Itaque ad societatem undequaque allicimur, quam reddit egestas necessariam, dulcem vero efficit innata nobis ad eam propensio, ac tandem ita natura comparati sumus ut de conglutinanda inter homines societate manifestum sit Dei propositum.

§. XV.

Sociabilitas.

Quæ sint principia Naturalium Legum ad alios homines spectantium.

SED humana societas quoniam non potest stare, nec felices exitus illos sortiri ob quos a Deo constituta est, nisi se homines mutua charitate prosequantur, consequens est nostri omnium Conditoris Parentisque voluntatem eam fuisse, ut quisque se mutuo diligat, & id præstet quodcumque in

se

ſe eſt, ut humanæ ſocietatis utilitatem & commoda tueatur, & accipiendis dandiſque beneficiis hominum cum hominibus conjunctionem magis magiſque devinciat.

Itaque verum nobis principium ſtatutum eſt eorum officiorum quæ Naturalis Lex hominibus in homines præcipit. Quod principium SOCIABILITATIS nomine ab iis inſignitum fuit qui moralem diſciplinam profitentur. Sociabilitatem vero dicunt *affectum illum quo in homines benevoli ſumus, iis proſumus quantum in nobis eſt, illorum felicitatem cum noſtra conciliamus, & publicam ſemper utilitatem anteponimus privatis noſtris commodis.*

Quo penitius noſtram ipſorum naturam perſcrutabimur, eo magis perſuaſum habebimus Sociabilitatis nexum cum divina voluntate revera conſentire. Præterquamquod enim ex ſe neceſſaria ſociabilitas eſt, eam mentibus noſtris innatam deprehendimus. Altera quidem manu noſtri ipſorum amorem, altera vero in cæteros homines benevolentiam ſupremus nobis Conditor indidit. Quæ duplex propenſio, quamvis diverſa ſit, altera tamen alteri non adverſatur, ſed utramque nobis affinxit Deus, quo concordes agerent, ſibique invicem præberent amicam manum, non ut altera ab altera convelleretur. Quapropter quibus eſt ingenua & generoſa mens, ii tunc potiſſimum delectantur, ſi quando cæteris benefecerint, in quo naturam ducem ſequuntur.

§. XVI.

Ex Sociabilitatis principio tanquam a proprio fonte promanant omnes Societatis leges, nostraque omnia officia tum peculiaria, tum generalia.

Quæ Leges ex sociabilitatis principio deriventur:

1. Propter eam quam Deus inter homines Societatem adglutinavit, in illis omnibus quæcumque ad Societatem spectant, cujusque in suis factis PUBLICA UTILITAS summa Lex esse debet, & quisquis ita tenetur prudentiæ monitis auscultare, ne unquam privatum suum commodum quærat in publicæ utilitatis detrimentum. Naturam enim hominum decet eam sequi quam suademus agendi rationem, unde consequens est ut ea quoque sit communis omnium Conditoris & Parentis voluntas.

1. Summa Lex esto publica utilitas.

2. SOCIABILITATIS STUDIUM debet esse UNIVERSUM. Quibuscum enim hominibus potest nobis aliquid intervenire, eos omnes complectitur humana Societas, quoniam in communi hominum natura & conditione fundatur. (a)

2. Sociabilitatis studium debet esse universum.

3. Docet nos deinde Ratio æquum & commune jus omnibus hominibus in universum competere, quoniam omnes ejusdem gradus generisque sunt, easdemque acceperunt a natura facultates, ut simul vivant, & eorumdem sint commodorum participes. Itaque tenemur ÆQUALES NOS NATURA

3. Servanda naturalis æqualitas.

J. J. Burlamaqui. N TUM

(a) Vid. *Puffend. de Jur. Nat. & Gent. Lib. II. Cap. III.* §. 15.

ctatus prout se habet ad alias rerum naturas extra illum positas. Spectari primum homo potest ut est a Deo conditus, a quo vitam hausit & rationem, omniaque bona accepit quibus fruitur. Deinde spectari potest in se ipso, prout constat mente, & corpore, & multis variisque instructus est facultatibus; tum natura seipsum amans propriæque suæ felicitatis necessario cupidus. Denique spectari homo potest ut est pars humani generis, & in terris ad alios sui similes homines admotus, quibuscum naturali sua conditione non impellitur modo, sed etiam cogitur socialiter vivere. Ac revera ex ipso facto perspicuum est in triplici illo statu quem memoramus totum humanæ naturæ positum esse systema, unde oritur maxime vulgaris & genuina officiorum nostrorum distinctio ex triplici illo statu desumpta: aliis enim in Deum, aliis in nos ipsos, aliis in cœteros homines tenemur officiis. Quam distinctionem Tullius quoque adhibuit. „ Hæc, inquit, „ Philosophia nos primum ad Deorum cul„ tum, deinde ad jus hominum, quod si„ tum est in generis humani societate, tum „ ad modestiam magnitudinemque animi e„ rudivit. *Tusc. Quæst. Lib.* I. *Cap.* 26.

§. VII.

Religio principium est Legum

Primo quidem Rationis ope Deum cognoscimus ex se ipso existentem, & quem penes omnia sunt: tum etiam cognoscimus ab eo

ab eo nos conditos, servatos, & beneficiis singularibus affectos. Igitur necesse habemus præstantissimam Dei naturam confiteri eique nos omnino subdere, ex quo etiam natura consequens est ut timeamus ne in Deum peccemus, sed illum contra summo amore summaque reverentia debeamus prosequi, ejusque voluntati penitus nos addictos profiteri. Utquid enim se Deus hominibus manifestum Rationis ministerio exhibuit, nisi ut homines perspecta illius natura præstantissima, tum ei qua par est ratione pareant, tum eum colant, diligant, adorentque. Naturalium quæ ad Deum spectant.

§. VIII.

Tot equidem tantarumque Dei virtutum is genuinus effectus est, ut summam in hominibus reverentiam generent. Amor autem gratique animi propensio infinitam necessario subsequuntur Conditoris beneficentiam, in quem etiam ne peccemus ideo veremur, quia justus & potens est: tum eidem cogimur obsequi compertum habentes legitimum illius in nos imperium, ejusque agnoscentes benignitatem summamque sapientiam, quæ nos convenienter nostræ naturæ nostræque felicitati perpetuo dirigit. Quorum omnium affectuum mentibus infixorum congeries nuncupatur Pietas. Ex posito Religionis principio consequentia.

Pietas, si vera sit, exterius se duplici modo prodet, *moribus* & *cultu*. Dico primum *moribus*: pius enim homo, atque sic

affectus ut dictum est, sponte sua loquetur & ea se ratione geret quam Dei virtutibus & voluntati novit esse maxime consentaneam; namque divinam voluntatem putabit suam regulam & exemplar esse, ex quo gignitur præstantissimarum virtutum cultus.

Deinde præter illam colendi Dei rationem, quæ sine controversia verissima & maxime necessaria est, religionis cultor homo pietatis affectus illos lubens in se ipso augebit atque in aliis excitabit. Hinc derivatur CULTUS EXTERIOR tum publicus tum privatus. Ille enim exterior cultus sive spectetur ut prima & unica fere ratio Religionis & pietatis affectus in hominibus excitandi, fovendi, & perficiendi; sive spectetur ut honor quem homines una Deo exhibent privata vel publica societate coadunati; sive utraque causa hæc conjungatur, equidem evincit Ratio omnimodæ necessitatis exteriorem cultum esse.

Exterioris quidem cultus variari forma potest, sed quod in illo præcipuum est eo naturali documento definitur per quod vana superstitio & futiles ceremoniæ repudiantur. In eo enim positus hic cultus est, ut homines erudiat, pietatem illis & virtutem instillet, naturam Dei exhibeat qualis est, tum quæ hominibus mandata Deus præscripsit, ea nos edoceat.

Ex enumeratis hominum officiis constat RELIGIO, quæ definiri potest *vinculum illud quo homines adhærent Deo & ejus Legibus*

ser-

servandis student, quia illum reverentur, amant timentque, dum ejus infinitas virtutes mirabundi suspiciunt, eique se intelligunt penitus obnoxios, utpote suo conditori summe bono & summe sapienti.

Nostram igitur naturam statumque indagantes, in ea qua nos ad Deum habemus ratione verum principium deprehendimus ex quo proxime fluunt Legum Naturalium principia ad Deum spectantia.

§. IX.

Si deinde principium quæratur officiorum ad nos ipsos pertinentium, facile principium illud deprehendetur, modo interiorem hominis indolem, & in eo creando Dei consilium expendamus, tum in quem finem homines instructi sint his animi & corporis facultatibus quibus constat eorum natura.

***Nostri ipsorum amor* principium est Legum Naturalium ad nos spectantium.**

Evidentissimum porro est Deum in creandis hominibus illorum sibi propositam habuisse salutem, perfectionem, atque felicitatem. Quod Dei consilium manifesto arguitur tum ipsis facultatibus quibus hominem Deus insignivit, quarum quævis ad memoratos fines confert, tum inexsuperabili illa propensione qua bonum expetimus, a malo autem abhorremus. Hæc igitur voluntas Dei est, *ut quisque suæ saluti & suæ perfectioni studeat, quo nimirum convenienter suæ naturæ & conditioni, quantam potest felicitatem adipiscatur.*

Quæ cum ita sint, affirmari potest *nostri ipsorum amorem* (amorem dico sanum rectumque) primum principium esse officiorum ad nos ipsos pertinentium; quatenus hic nostri ipsorum amor ab humana natura indivulsus, & ab ipso naturæ conditore inditus manifestam nobis facit Dei voluntatem de officiis ad nos ipsos spectantibus.

Sed omnino advertendum est nostri ipsorum amorem in principium regulamque verti non posse, nisi recta ratione dirigatur convenienter nostræ naturæ nostræque conditioni. Hic enim unicus modus est quo divinæ voluntatis interpres fiat nostri ipsorum amor, qui sic adtemperandus est, ut neque Religionis neque sociabilitatis Leges impugnet. Alioquin amor ille innumeras iniquitates pareret, essetque nobis admodum exitiosus, quoniam nostrarum calamitatum iniquitas in nos ipsos recideret.

§. X.

Quæ ex posito principio Naturales Leges oriantur?

Ex quo sic posito principio facile deducuntur Leges naturales & officia ad nos spectantia. Id primum in nostræ felicitatis desiderio continetur, ut nostræ saluti invigilemus. Deinceps, cœteris paribus, potior menti quam corpori cura impendenda est, & nihil quidquam omittendum quo nostra ratio perficiatur discatque a veris falsa, ab utilibus noxia secernere, & sufficientem earum rerum cognitionem assequatur quæ ad nos

nos attinent, & de quibus rectum judicium est; atque in hoc posita est intellectus perfectio sive *Sapientia*. Sed comperta rerum natura ulterius sequitur, ut perpetuo constantique judicio ad illud impellamur quod Ratio suadet, quidquid ex adverso cupiditates insusurrent. In hoc enim posita VIRTUS est, & per hoc humana voluntas evadit perfecta, si ea sit nostræ mentis vis atque constantia, ut perseveranter SAPIENTIÆ consiliis obsequatur: alioquin supervacuum foret intellectus lumen.

Hinc derivantur peculiares omnes regulæ. Quæris, v. g. num Lege Naturali cautum sit ut nostras cupiditates cohibeamus? Ego quo tibi respondeam vicissim sciscitabor an cupiditates cohibere nostræ saluti conducat, nostræ perfectioni, nostræque felicitati? Quod si concedes, nec enim potes negare, soluta jam quæstio est. Vis etiam scire an laboris studium, oblectamentorum licitorum ab illicitis discrimen, atque in ipsis licitis oblectamentis moderatio, an patientia, an constantia Naturali Lege præscripta sint? posito jam principio utar quo tibi respondeam, atque si hoc tale principium cum quæstione consentiat, verum erit & legitimum meum responsum, quoniam dictum principium tuto me tramite ad propositam metam deducit; Dei namque retegit voluntatem.

§. XI.

§. XI.

Homo natus ad societatem.

Sed inquirendum adhuc principium superest ex quo deducantur naturales illæ leges quæ ad mutua hominum inter se officia, sive ad societatem pertinent. Videamus itaque an qua ratione Religionis principium compertum est, eadem ratione possit Societatis principium comperiri: in quo operæ pretium est, ut id quod in facto versatur, & rerum conditionem consideremus, quid inde colligatur intellecturi.

Non ego solus in terris, sed inter innumeros alios homines dego omni ex parte mihi simillimos, quo in statu ipse ordo nascendi, ipsa me providentia constituit. Ex quo sponte adducor ut putem non eam conditoris mentem fuisse, ut quisque homo solitariam & a cœteris hominibus segregatam vitam ageret, sed ut contra homines simul viverent societate conjuncti. Potuisset proculdubio Conditor omnes simul homines creare, sed dissociatos, & unicuique ad hoc solitarium vitæ genus aptas & sufficientes dotes indere: quod quia non ita contigit, hinc colligendum est voluisse Deum, ut quam inter homines latius patentem societatem volebat instituere, a ratione nascendi & sanguinis communione initium sumeret.

Quo rem penitius indago, eo magis mihi de mea sententia constat. Pleræque enim hominis facultates, innata illi studia, ejusque

que imbecillitas atque necessitates totidem argumenta certissima sunt ad societatem conditum fuisse hominem.

§. XII.

Ea revera hominis indoles & natura est, ut extra societatem neque possit vitam suam servare, neque suas facultates dotesque explicare & perficere, nec veram firmamque sibi felicitatem comparare. Quæ sors, quæso, foret infantuli, nisi ejus necessitatibus consuleret benefica manus & auxiliatrix? Eum profecto interire necesse est, si illum nemo curet. Quin etiam ejus imbecillitas atque inopia diuturnam opem desiderant. Jam vero cum adolevit, rudis adhuc & inscius est, cujus ita sunt intricatæ cogitationes ut eas vix possit aliis notas facere, quem si sibi ipsi permiseris, aut erit agrestis, ac fortasse truculentus feroxque, omnium vitæ jucunditatum ignarus, desidia torpens, tædio confectus, qui primis & potissimum urgentibus naturæ suæ necessitatibus nequeat providere. Senectutem autem assecuti fimus iterum imbecilles, quæ nos imbecillitas æque fere cæteris facit obnoxios ac in infanita fueramus. Nunquam aut melius intelligitur quantum homo homine indigeat, quam si gravi aliquo casu premamur, vel morbo. Quænam esset in solitudine hominis ægrotantis conditio? Equidem sola sunt aliorum hominum auxilia quæ nos valeant a diversis malis tueri eis-

1. Homini societas omnino necessaria.

ve

ve mederi, & noſtram vitam jucundam beatamque præſtare, in quocumque ſtatu & ætate verſemur.

Cujus rei SENECA graphicam hanc tabulam exhibuit: „ Quo alio tuti ſumus
„ quam quod mutuis juvamur officiis? Hoc
„ uno inſtructior vita, contraque incurſio-
„ nes ſubditas munitior eſt beneficiorum
„ commercio. Fac nos ſingulos, quid ſu-
„ mus? præda animalium & victimæ, ac
„ belliſſimus & facillimus ſanguis. Quo-
„ niam cæteris animalibus in tutelam ſui
„ ſatis virium eſt: quæcumque vaga na-
„ ſcuntur, & actura vitam ſegregem, ar-
„ mata ſunt. Hominem imbecillitas cingit;
„ non unguium vis, non dentium, terribi-
„ lem cœteris fecit. Nudum & infirmum
„ ſocietas munit. Duas res dedit quæ il-
„ lum, obnoxium cæteris, validiſſimum fa-
„ cerent, rationem & ſocietatem. Itaque,
„ qui par eſſe nulli poſſet ſi ſeduceretur,
„ rerum potitur. Societas illi dominium
„ omnium animalium dedit. Societas terris
„ genitum in alienæ naturæ tranſmiſit im-
„ perium, & dominari etiam in mari juſ-
„ ſit. Hæc morborum impetus arcuit, ſe-
„ nectuti adminicula proſpexit, ſolatia con-
„ tra dolores dedit. Hæc fortes nos facit,
„ quod licet contra fortunam advocare.
„ Hanc ſocietatem tolle, & unitatem ge-
„ neris humani, qua vita ſuſtinetur, ſcin-
„ des. *Seneca de benef. Lib. IV. cap.* 18.

§. XIII.

§. XIII.

Societas quoniam homini adeo necessaria est, ideo huic Deus naturam, facultates, & dotes indidit ad societatem maxime conducentes. Qualis est, v. g. sermocinatio, cujus ope nostras nobis invicem cogitationes tanta facilitate & celeritate communicamus, cujus sermocinationis extra societatem nulla esset utilitas. Pari modo se habet ingenitus nobis ad imitationem instinctus, & hæc mirabilis nostra structura ob quam omnes cupiditates animique affectus ab unius cerebro ad alterius cerebrum tam facile permeant. Commovetur quis & dolet, & nos commovemur dolemusque. * *Homo sum, humani nihil a me alienum puto*. Adit nos quisquam gaudium vultu præferens, & nos cum illo gaudemus. Flet quis, licet ignotus, nec ejus fletuum caussam noverimus, ejus nihilominus vices miseremur.

2. Natura sua homo est ad societatem aptissimus.

* *Terent. Heautont.*

Ut ridentibus arrident, ita flentibus adflent
Humani vultus. **

** *Horat. Art. Poec. vers.* 101.

Ejulat quis non alio nobis quam humanitatis vinculo conjunctus, in ejus auxilium properamus, uno sensuum instinctu citra ullam deliberationem impulsi.

Naturam præterea videmus alias aliis hominibus dotes partitam esse; ad quam enim

rem

rem aptissimus ille est, hic eamdem non possit præstare, qui id vicissim præstabit quod alter nequeat assequi. Naturalis itaque hominum inopia eos reddit alteros alteris obnoxios, & quoniam variis dotibus præditi sunt quibus potest alter alteri prodesse, hinc est ut alii aliis admoveantur conjunganturque. Quæ totidem manifesta sunt argumenta natos ad societatem homines esse.

§. XIV.

3. Innata nobis propensione societatem expetimus.

ATQUE si insitam nostræ menti propensionem attendamus, ad aliorum hominum societatem expetendam ultro nos impelli deprehendemus, nobis autem invisam solitudinem esse tanquam derelictionis & tædii conditionem. Nonnulli quidem homines interdum extitere, qui vitam degerent omnino segregem, sed illorum ingenium aut adulteraverat superstitio, aut atra bilis infecerat, vel ea fuerunt indole quæ a naturali statu abhorreret. Causam vero si quæras nostræ hujus ad societatem propensionis, eam nobis propensionem intelliges a Conditore sapienter inditam esse, quoniam homines in societate, tum ea quibus egent, tum plerarumque facultatum suarum explicandarum aptam occasionem nanciscuntur; atque præsertim in societate suus est, benevolentiæ locus; amicitiæ, misericordiæ, beneficentiæ, quos animi affectus fecit nobis natura suavissimos. Quæ enim cha-

charitas ex societate generatur eas habet illecebras, ut nihil sit præ illis jucundius. Nostram profecto mentem jucundissime titillat hæc opinio tum amicitia tum existimatione cæterorum dignos nos esse. Ipsi etiam doctrinæ novum accedit pretium, quoties se palam exerit: nostri vero gaudii nunquam est major alacritas quam cum exterius se prodit exultans, aut in amicum pectus effunditur; crescit enim altera sui parte communicatum gaudium, quoniam lætantibus nobis ea supervenit jucunda cogitatio quod & alios lætos faciamus, unde fit ut nobis impensius studeant. Sollicitudo autem minuitur atque mitigatur cum altero communicata, quemadmodum fit levius pondus in quo ferendo ab aliis benigne sublevamur.

Itaque ad societatem undequaque allicimur, quam reddit egestas necessariam, dulcem vero efficit innata nobis ad eam propensio, ac tandem ita natura comparati sumus ut de conglutinanda inter homines societate manifestum sit Dei propositum.

§. XV.

Sociabilitas. Quæ sint principia Naturalium Legum ad alios homines spectantium.

SED humana societas quoniam non potest stare, nec felices exitus illos sortiri ob quos a Deo constituta est, nisi se homines mutua charitate prosequantur, consequens est nostri omnium Conditoris Parentisque voluntatem eam fuisse, ut quisque se mutuo diligat, & id præstet quodcumque in

se

se est, ut humanæ societatis utilitatem & commoda tueatur, & accipiendis dandisque beneficiis hominum cum hominibus conjunctionem magis magisque devinciat.

Itaque verum nobis principium statutum est eorum officiorum quæ Naturalis Lex hominibus in homines præcipit. Quod principium SOCIABILITATIS nomine ab iis insignitum fuit qui moralem disciplinam profitentur. Sociabilitatem vero dicunt *affectum illum quo in homines benevoli sumus, iis prosumus quantum in nobis est, illorum felicitatem cum nostra conciliamus, & publicam semper utilitatem anteponimus privatis nostris commodis.*

Quo penitius nostram ipsorum naturam perscrutabimur, eo magis persuasum habebimus Sociabilitatis nexum cum divina voluntate revera consentire. Præterquamquod enim ex se necessaria sociabilitas est, eam mentibus nostris innatam deprehendimus. Altera quidem manu nostri ipsorum amorem, altera vero in cæteros homines benevolentiam supremus nobis Conditor indidit. Quæ duplex propensio, quamvis diversa sit, altera tamen alteri non adversatur, sed utramque nobis affinxit Deus, quo concordes agerent, sibique invicem præberent amicam manum, non ut altera ab altera convelleretur. Quapropter quibus est ingenua & generosa mens, ii tunc potissimum delectantur, si quando cæteris benefecerint, in quo naturam ducem sequuntur.

§. XVI.

§. XVI.

Ex Sociabilitatis principio tanquam a proprio fonte promanant omnes Societatis leges, nostraque omnia officia tum peculiaria, tum generalia.

Quæ Leges ex sociabilitatis principio deriventur:

1. Propter eam quam Deus inter homines Societatem adglutinavit, in illis omnibus quæcumque ad Societatem spectant, cujusque in suis factis PUBLICA UTILITAS summa Lex esse debet, & quisquis ita tenetur prudentiæ monitis auscultare, ne unquam privatum suum commodum quærat in publicæ utilitatis detrimentum. Naturam enim hominum decet eam sequi quam suademus agendi rationem, unde consequens est ut ea quoque sit communis omnium Conditoris & Parentis voluntas.

1. Summa Lex esto publica utilitas.

2. SOCIABILITATIS STUDIUM debet esse UNIVERSUM. Quibuscum enim hominibus potest nobis aliquid intervenire, eos omnes complectitur humana Societas, quoniam in communi hominum natura & conditione fundatur. (a)

2. Sociabilitatis studium debet esse universum.

3. Docet nos deinde Ratio æquum & commune jus omnibus hominibus in universum competere, quoniam omnes ejusdem gradus generisque sunt, easdemque acceperunt a natura facultates, ut simul vivant, & eorumdem sint commodorum participes. Itaque tenemur ÆQUALES NOS NATURA

3. Servanda naturalis æqualitas.

(a) Vid. *Puffend. de Jur. Nat. & Gent. Lib. II. Cap. III.* §. 15.

TUM CREDERE TUM HABERE; is enim naturam impugnat qui inter prima Societatis fundamenta non recenset æqui juris principium illud quod Jureconsultis *æquabilitas Juris* dicitur, qua juris æquabilitate nititur MUTUORUM OFFICIORUM LEX, necnon hæc simplicissima, sed quæ latissime patet Regula, debere nos eo animo in alios esse, quo in nos ipsos volumus alios affici, & in simili causa, qua ratione cupimus haberi, ita & cæteros habere.

4. In ipsos inimicos servanda benevolentia. Licita est sui defensio, sed non vindicta.

4. Sociabilitas cum inter homines mutuæ sit obligationis, quorum ea malitia vel iniquitas est, ut vinculum abrumpant Societatis, ii non possunt jure conqueri, si vel amice non habeantur, vel ab illis etiam impetantur quos offenderunt.

Igitur licita est intermissio exercendæ in inimicum benevolentiæ, cujus tamen nefas est radicem avellere. Quoniam enim ex sola necessitate paritur jus eum vi repellendi, qui nos contra jus impetit; sic etiam ex eadem necessitate petenda est regula & constituendus modus est hujus mali quod cuipiam possumus inferre, quocum in gratiam redire semper parati debemus esse, ubi nobis satisfecerit, nec ab illo supererit quidquam timendum.

Quocirca sui ipsius JUSTA DEFENSIO a vindicta prorsus secernenda est. Effectus namque benevolentiæ in tempus & ob necessitatem intermittit defensio, & sociabilitati non adversatur. Contra vindicta benevolentiam funditus tollit, & odium infensum-

ſumque animum generat, qui in ſe vitioſus & publicæ utilitati contrarius eſt, quique diſerte Naturali Lege damnatur.

§. XVII.

Poſitorum principiorum peculiares conſequētiæ.

Ex his generalibus regulis multa ſane conſequuntur.

Nemini verbis factiſve nocendum, & illatum damnum ſarciendum eſt: neque enim ſtare ſocietas poteſt, ſi licitæ ſint injuriæ?

Hominum ſermonibus debet ineſſe veritas, & præſtanda fides eſt: quommodo enim credant hominibus homines, quidve ſit in ſocietate tutum, ſi decipere liceat & fidem fallere?

Unicuique non ſolum id tribuendum eſt quod ad illum pertinet, ſed præterea fieri & coli quiſque debet juxta ſuam conditionem dignitatemque; quia alios aliis ſubeſſe ſocietatis vinculum eſt, & nullus alioquin in familiis eſſet ordo, nec in civili adminiſtratione.

Quæ ſubditos obſequi publica utilitas jubet, eadem quoque poſtulat, ut qui præſunt, jura tueantur ſubditorum, & in eorum felicitatem habenas imperii moderentur.

Quin imo non alia ratione quam benevolentia beneficiiſque devinciuntur homines; nec quidquam ſic naturam humanam decet, aut ita prodeſt ſocietati, quam miſericordia, benignitas, beneficientia; & generoſa indoles. Unde TULLIUS.

Sed quoniam (ut præclare ſcriptum eſt a

PLATONE) *non nobis solum nati sumus, ortusque nostri partem patria vindicat, partem amici: atque (ut placet stoicis) quæ in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creari, homines autem hominum causa esse generatos, ut ipsi inter se alii aliis prodesse possent: in hoc naturam debemus ducem sequi, & communes utilitates in medium afferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo: tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter homines societatem.* *

* Lib. 1. off. Cap. 7.

Quoniam igitur non ob aliam causam student hominibus homines quam propter benevolentiam æquitatemque, tum ob actiones utiles justasque, nec aliter haberi potest societas stabilis, pacata, florensque, ideo colendæ sunt dictæ virtutes, ac totidem officia ab ipso Deo præscripta: nam illud cum divina voluntate consentit, quodcumque confert ad exequenda Dei consilia.

§. XVIII.

Triplici nostro principio insunt omnia requisita.

IGITUR pro descripto superius triplici statu hominis, tria quoque sunt Naturalium Legum principia; 1. RELIGIO, 2. NOSTRI IPSORUM AMOR, & 3. SOCIABILITAS seu in alios homines benevolentia.

Quibus tribus principiis insunt omnia quæ superius requirebamus. Equidem vera sunt, utpote deducta ex ipsa hominis natura, indole, statuque in quo illum Deus constituit. *Simplicia* sunt, & cujusvis captui accommodata, quod in præsenti mate-

ria præcipuum est: quoties enim de officiis agitur, ea principia constituenda sunt quæ facile quivis intelligat; inest enim semper periculum in ea mentis subtilitate quæ semotas novasque vias sectatur. Ac tandem hæc nostra principia *sufficientia* sunt & *uberrima*, quippe quæ nostra omnia officia complectantur, & hominibus in quocumque statu Dei voluntatem notam faciunt, sive homines in se ipsis spectentur, sive prout se habent ad alias res creatas.

§. XIX.

Adnotationes in sententiam Puffendorfii.

PUFFENDORFIUS quidem non tot admittit principia, & SOCIABILITATEM unicum statuit Legum Naturalium fundamentum, quæ sententia merito improbatur ut manca. Neque enim ex sociabilitatis principio deducitur proprium proximumque officiorum nostrorum fundamentum: quoniam quæ ad Deum officia pertinent, vel ad homines singulos referuntur in se ipsis spectatos, ex proprio & proximo sociabilitatis fonte ducta non effluunt, sed habent proprium suum & peculiare fundamentum. Ponamus hominem in solitudine, erunt illi nihilominus servanda plura officia naturalia, quale est Deum amare & venerari, se ipsum servare, & innatas sibi facultates quantum potest excolere. Sociabilitatis principium fateor latius patere, quocum etiam nostra alia duo principia natura cohærent, quæ tamen cum sociabilitatis principio con-

fundenda non sunt, habent enim propriam suam vim, nec a sociabilitate pendentem. Itaque nostrum triplex principium haberi debet ut organum triplex, ex quo totius humanitatis systemati suus motus & actio est, quæ tria organa aliud ab alio secernuntur, sed conjunctis viribus conspirant ad exequenda Conditoris proposita.

§. XX.

Puffendorfius plus æquo vituperatus.

VERUMTAMEN plerique illi quibus improbatum est Puffendorfii systema, utpote in ipso suo principio mancum, plus æquo criticæ indulserunt, quod in excusationem Puffendorfii dictum volumus juxta rectam Barbeyracii adnotationem. Profitetur Naturalis Juris egregius ille instaurator Puffendorfius se mutua hominum inter se officia explicanda proprie aggressum esse: (*a*) qua in re opus illi fuit unico sociabilitatis principio. Nostra in Deum officia, judice Puffendorfio, pars sunt Theologiæ naturalis; in quibus autem libris Naturale Jus disceptatur, Religio non habet locum, nisi quatenus est societatis columen firmissimum. Officia autem quæ ad homines pertinent in se ipsis consideratos, ea Puffendorfius partim ex Religione deducit, partim ex sociabilitate. (*b*) Cujus opus sane fuisset suis par-

(a) Vid. *de Jur. Nat. Gent. & Lib. II. Cap. III.* §. 19. *Specimen controvers. Cap. V.* §. 25. *Spicileg. controvers. Cap. I.* §. 14.

(b) Vid. *Off. Hom. & Civ. Lib. I. Cap. III.* §. 13.

partibus magis absolutum, si omnes status hominis amplexus scriptor ille, cujusvis status propria & apta principia posuisset, ut hinc singularia quævis officia elicerentur. Hæc enim legitima ratio est Juris Naturalis explanandi.

§. XXI.

Quæ sit officiorum nostrorum inter se cohæsio?

Cui Naturalis Juris explicandi rationi tanto magis insistendum erat, quod etsi officia nostra ad res diversas referantur, deducanturque ex diversis principiis, nihilominus, ut jam indigitatum est, natura inter se cohærent, aliudque, ut ita dicam, se immiscet alii, sibique mutuam opem præstant, unde qui aliud colit, & alia colet facilius certiusque. Qui, v. g. Deum timet venerabundus, ejusque omnino voluntati addictus est, is certe non solum officia ea exequitur quæ ad se ipsum proprie pertinent, sed & singulis hominibus ac universæ societati præstabit quidquid Naturali Lege præcipitur. Certissimum etiam est, quod quibus officiis nostra ipsorum agendi ratio temperatur, hæc eadem officia plurimum conferant, ut in cæteros homines qualem decet agendi rationem ineamus. Quam enim utilitatem hominum societas ex eo percipiet cujus inculta penitus ratio est, & cujus ingenium animusque neque sapientiæ neque virtuti assuefacta sunt. Contra præstantissima sunt ab eis expectanda qui suas facultates dotesque ideo summa cu-

ra excolunt, ut & suam & aliorum promoveant felicitatem, cujus propositi magna sane nobilitas est. Igitur quicumque vel in Deum pietatem, vel ad se ipsum spectantia officia prætermittit, hoc ipso in alios homines iniquum se exhibet, quia pravitate sua communem felicitatem imminuit. At vero qui pietatis, justitiæ, & charitatis eo sensu afficitur quem vult Religio & sociabilitas, hic ideo suæ felicitati studet, quoniam juxta divinæ providentiæ consilium singulorum felicitas sejungi nequit hinc a Religione, illinc a communi felicitate societatis, cujus quisque pars est. Aberrant ergo & in contrariam partem aguntur quicumque felicitatem aventes comparare semotam a communi felicitate rationem ineunt. Sic se habet mirus ille concentus quem inter varias systematis humani partes divina sapientia interposuit; & certe quanta possunt homines felicitate fruerentur, si tam frugiferis Naturalium Legum præceptis se regendos permitterent.

§. XXII.

Quomodo inter se nostra quandoque officia pugnent?

SED quamquam officiorum nostrorum tria præcipua capita inter se cohæreant, nihilominus inter illa naturalis ordo interjacet. Ex hoc autem ordine dijudicari potest quodnam officium alteri sit anteponendum, cum ita se res habent ut officia nostra tanquam inter se luctentur, nec æquali ratione possint omnia servari.

Jam

Jam si quæratur quomodo possit in universum ordo inter se officiorum dijudicari, respondeo *minori obligationi anteponendam illam quæ potior est*. Tum deinde ut dignoscatur quæ potior sit obligatio, nostrorum officiorum attendenda natura est, quemve habeant necessitatis & utilitatis gradum: hæc enim in quavis re certissima ratio est intelligendi quæ sit Dei voluntas. Quibus ita positis quasdam in præsens argumentum regulas statuemus.

1. *Quæ sunt hominis in Deum officia semper quibuslibet aliis præstant*. Neque enim ulla validior & strictior obligatio est, quam quæ nos summe bono, summeque sapienti Conditori nostro devincit.

2. *Quoties privatum nostrum commodum cum publica pugnat utilitate, publica utilitas anteponenda est*. Alioquin rerum interverteretur ordo, humana societas a fundamentis quateretur, & adversa fronte impugnaretur Dei voluntas, qui cum partem subjecerit toti, nobis omnimodam obligationem imposuit, ut nunquam a publicæ utilitatis suprema Lege discederemus.

3. *At si cætera paria sunt, pugnetque nostri ipsorum amor cum aliquo sociabilitatis officio, vincat nostri ipsorum amor*. Nam quoniam unicuique directo primumque demandata est sua salus & sua felicitas, consequens est, ut quoties omnia paria sunt, sibi quisque potius studeat quam alteri.

4. *Quod si tandem inter se pugnent ad nos ipsos spectantia duo officia, vel pugna sit in-*

ter se duorum sociabilitatis officiorum, antepo-natur illud cujus cum maxima sit utilitas, ma-ximum quoque momentum est. (*a*)

§. XXIII.

Naturale Jus *obligans*: Naturale Jus *simpliciter permittens*.

HACTENUS ea exposuimus quæ proprie pertinent ad Legem Naturalem *obligantem*. Hæc autem Lex obligans circa illas actiones versatur in quibus vel discrepantia vel necessaria convenientia cernitur cum natura statuque hominis, propter quam Legem necessario tenemur alia potius quam alia ratione nos gerere. Sed ex iis quæ superius dicta sunt (*b*) consequens etiam est, ut alia Naturalis Lex admittatur, quæ se habet in modum *simplicis permissionis*, unde quibusdam in rebus positum in arbitrio nostro est ut vel agamus vel non agamus: ob quam etiam simplicis permissionis Legem quia cœteri homines tenentur nobis non obsistere, ideo nostra nobis libertas asseritur in iis quæ voluntati nostræ permittuntur.

Legis permittentis generale principium est, *quod Jure atque ad arbitrium nostrum eas res facere possumus vel omittere quæ non præcipuam & omnimodam discrepantiam vel convenientiam habent cum natura statuque hominis, nisi hæ res vel præcipiantur, vel prohibeantur aliqua Lege positiva, cui ob aliquam causam teneamur parere.*

Cujus

(*a*) Vid. *Jus Nat. & Gent. Lib. II. Cap. III.* §. 15. *& notam 5. Barbeyracii.*
(*b*) Vid. *sup. Part. I. Cap. X.* §. 5. & 6.

Cujus principii veritas ex se ipsa innotescit. Conditor enim cum hanc inter alias hominibus facultatem indiderit, ut ad lubitum suas actiones temperent, certum est quod in quibus rebus vel diserto mandato vel aperta prohibitione humanarum facultatum usus coarctatus non est, possint homines ad arbitrium suum pro sua prudentia se gerere. Qua permittente Lege constituuntur omnia jura, quorum ea natura est, ut ea possimus exercere vel non; eadem in totum vel pro parte retinere vel remittere; atque ob hanc renunciationem quandoque fit, ut quæ actiones in se ipsis licitæ erant, & cujusque arbitrio permissæ, jam imperio Principis præcipi valeant aut prohiberi, atque sic obligationem inducant.

§. XXIV.

Naturalis Juris genera duo: aliud *primarium*, aliud *secundarium*.

Ea sunt quæ rectæ rationis ope comperiuntur in natura hominis, ejus indole statuque primigenio. Sed quoniam primigenium statum illum possunt homines diversimode temperare, aliosque plures status adventitios adscitosque inire, inde fit ut Naturalem Legem quantum patet considerantibus, considerandi etiam sint hi novi status hominibus superjecti. Quæ autem jam principia statuimus, eorum statuum regula debent esse, quos sibi homines facto suo adsciscunt.

Atque sic distinguenda sunt Naturalis Juris genera duo: aliud est *primarium*, aliud *secundarium*.

NATURALE JUS PRIMARIUM illud eſt *quod proxime fluit ex hominis natura primigenia qualem illam Deus conſtituit, nullo interveniente facto hominis.*

NATURALE JUS SECUNDARIUM illud eſt *quod ortum habet ex aliquo facto humano, ſive humana quadam conſtitutione*; qualis eſt Status Civilis, bonorum Dominium, &c.

Facile quis intelligat hoc Naturale Jus ſecundarium ex primario generari: vel potius per Naturale Jus ſecundarium intelligenda ſunt ipſa Juris Naturalis generalia præcepta cuivis peculiari ſtatui & variis conditionibus accommodata, quem peculiarem ſtatum, aut varias conditiones ſibi homines proprio facto ſuo pepererunt; id quod revera deprehenditur ſic ſe habere, quoties expenduntur officia ſingularia. (*a*)

Mirabitur forſitan aliquis nos in conſtituendis Naturalium Legum principiis varias de hac materia Doctorum opiniones prætermiſiſſe. Sed veros hauriendorum principiorum fontes maluimus indigitare, tum deinde ipſa principia ſtatuere, quam diſceptationem aggredi quæ noſtri hujus operis propoſitos fines excederet. Nam ſi quæ vera ſunt in argumento noſtro principia, ut ita dicam, arripuimus, ex iis cætera facile judicabuntur. Si quis autem latiorem & magis enucleatam explicationem requirat, eam ſibi poterit nullo labore parare PUF-

FEN-

(*a*) Vid. *Grot. de Jur. Bell. & Pac. Lib. I. Cap. I.* §. 10. & *Puffend. de Jur. Nat. & Gent. Lib. II. Cap. III.* §. 22.

FENDORFIUM evolvendo, qui varias de hoc argumento Jureconſultorum ſententias refert, iiſque ſententiis opiniones ſuas adnectit ſane prudentiſſimas. (*a*)

CAPUT V.

NATURALES LEGES *ſufficienter* PROMULGATÆ *ſunt*, *quæ propria ſit illarum* INDOLES, *&* *quam* OBLIGATIONEM *inducant*, *&c.*

§. I.

Deus Naturales Leges ſufficienter hominibus notas fecit.

NATURALIUM Legum ita explicata principia ſunt, earumque dignoſcendarum ſic aperte demonſtrata ratio eſt, ut jam merito quæri nequeat an Deus Naturales Leges ſufficienter promulgarit? Quod enim nemini denegatum eſt Rationis naturale lumen quibuſvis manifeſta facit Naturalium Legum principia, quibus ex principiis omnia ſua officia valent deducere, quo ſenſu intelligendum eſt tritum illud, ejuſmodi Leges natura omnibus hominibus innoteſcere. Neque enim cum quibuſdam exiſtimandum eſt, Naturalem Legem nobis, ut ita dicam, congenitam, primoque vitæ noſtræ momento animis noſtris infixam eſſe; eſt enim merum illud & inutile prorſus figmentum, cujuſque experientia ipſa falſi-

(*a*) Vid. *Puffend. de Jur. Nat. & Gent. Lib. II. Cap. II.* §. 1.... 14.

falsitatem arguit. Hoc igitur unicum afferi potest, ea videlicet Juris Naturalis præcepta, quæ latissime patent, & quorum maximum momentum est, sic ex se ipsis perspicua & manifesta esse, eamque cum nostra natura & mente convenientiam habere, ut eisdem, statim ut proposita sunt, assentiamus: & quoniam ab infantia his opinionibus assuefacti atque ad illarum veritatem instituti sumus, inde fit ut illas putemus nobis congenitas esse.

§. II.

Homines in dignoscendis Legibus Naturalibus sibi mutuam opem præstant.

Cæterum cum homines dicimus Naturalium Legum cognitionem Ratione duce posse adipisci, non ideo alieni hac in re auxilii negamus utilitatem. Quibus enim in excolenda sua mente adhibita potior cura est, ii cæteros erudire, suisque documentis ignarum & rude vulgus hominum possunt informare. Quippe Deus hominem societati demandavit, ad quam finxit illum idoneum; unde quæ in cognoscendis Legibus Naturalibus ab aliis præstatur nobis opera non minus naturalis cognoscendarum Legum habenda ratio est, quam si Leges illas propria ingenii nostri luce comperissemus.

Neque enim ii sunt omnes homines qui possint accurate Naturalium Legum enucleare principia, ex iisque manantes consequentias deducere. Satis hoc est, ut minus ex se ipsis perspicaces mentes ea tamen prin-

principia valeant intelligere sibi ab aliis explicata, tum dignoscere quam vera & necessaria sint officia ex illis principiis orta, nimirum principia & officia illa cum propria sua natura conferentes. Quod ad homines abjectioris ingenii spectat, illi fere exemplorum, consuetudinis, auctoritatis, alicujusve præsentis commodi & sub sensum cadentis impulsu ducuntur. Quidquid sit, omnibus exploratis merito dici potest Naturalem Legem sufficienter promulgatam esse, ita ut nullus ætatem adeptus qua valet ratiocinari, tum etiam sui compos, in sui excusationem obtendere possit Naturalium Legum insuperabilem ignorantiam.

§. III.

Ea constituta sunt nobis Naturalium Legum principia, ut ex illis principiis earum Legum veritas arguatur.

SED hic ultro se istud attendendum offert. Namque si penitius eam rationem expendamus, qua nobis Naturalium Legum principia constituta sunt, ex hac ipsa constituendorum principiorum ratione novum argumentum exorietur quam veræ sint Naturales illæ Leges. Omnem sepofuimus nimis reconditam, & a communi captu hominum remotiorem considerationem; quæ in facto consistunt, rerumque naturam & statum unice perscrutati. Hæc enim nostra principia hausimus ex ipsa hominis natura, ejusque cum cæteris rebus creatis convenientia, unde exsurgit systema tam arcte tamque necessario cum hac hominis natura statuque conjunctum ut nequeat alterum ab altero

altero divelli. Quibus si addas quæ jam superius disputata sunt, Naturales certe Leges earumque veritatem non possumus inficiari, nisi Rationis purissimam lucem abnegemus, Pyrrhoniorum asseclæ.

§. IV.

Naturales Leges divinæ benignitatis sunt opus.

At si, quæ benevola Conditoris sapientia est, Naturalium Legum principia compertu facilia sint, ex illisque orta officia vel minimum perspicaces mentes possint dignoscere, certum etiam est earumdem Legum non ita difficilem usum esse. Quinimo Leges illæ tam apertam habent cum recta Ratione convenientiam & cum innatis homini propensionibus, adeo cum nostra perfectione & felicitate consentiunt, ut plane constet ideo illas hominibus a Deo præscriptas esse, quia benignus in homines Deus est. Quoniam enim natura per se existens & per se summe felix, non alia de causa potuit alias naturas condere intellectu sensuque præditas quam ut illis benefaceret, ob eamdem benignitatis causam illis quoque leges injunxit. Non hominum Deus voluit libertatem constringere, sed illud hominibus notum facere quod eis potissimum expediret, essetque ipsorum perfectioni & felicitati aptissimum; atque ut quibus legitimis causis impelli debebant majus pondus accederet, eisdem imperii sui adjecit auctoritatem. (*a*)

(a) Vid. *sup. Part. I. Cap. X.* §. 3.

Unde intelligimus, utquid ita se Naturales

les Leges habeant. Etenim ut suus esset Conditoris propositorum exitus, quas Leges hominibus præcipiebat, cum eorum natura statuque debebant consentire, & non modo singulorum, sed & totius humanæ societatis perfectioni atque felicitati consulere. Uno verbo: adhibendarum rationum modus gigni debebat ex propositis finibus.

§. V.

Ex humana institutione non pendent Leges Naturales.

HUMANÆ profecto actiones earumque exitus natura inter se necessario differunt. Aliæ namque ex se ipsis cum natura statuque hominis congruunt, aliæ autem non solum cum ea natura statuque non consentiunt, sed illis etiam adversantur. Aliæ actiones gignunt foventque ordinem, quem aliæ subvertunt. Aliæ perfectionem felicitatemque hominum promovent, aliæ illorum dedecus infortuniumque pariunt. Quas actionum differentias si quis confiteri nolit, næ is volens cœcutit, & tenebras habet pro luce. Hæc actionum discrimina tanquam digito tanguntur, & quidquid contrariæ sententiæ fautores jactitent, vanæ in hoc argumento disputationum subtilitates sensu, & experientia semper explodentur.

Non igitur aliunde quam ex ipsa humanarum actionum natura, earumque inter se differentiis & effectibus, vera Naturalium Legum fundamenta petenda sunt; hinc enim edocebimur cur Deus quasdam res prohibuerit, alias vero præceperit. Nec enim

in cæco arbitrio positæ sunt Naturales Leges; sed eæ sunt quas Deus necessario debuit præcepisse, nec eis contrarias potuit condere. Ad summam vero Dei sapientiam potestatemque non attinet ea præstare quæ inter se pugnant & absurda sunt. Semper Deus in agendo juxta rerum naturam agit. Poterat ille quidem hominem creare vel non creare, eique naturam indere qualem habet vel diversam. Sed quoniam voluit naturam condere ratione præditam aptamque societati, necesse habuit tales Leges præcipere quæ cum hac natura consentirent. Quinimo quorum ea sententia est Naturalis Juris principia regulasque ex Dei voluntate pendere, quin rebus inditam a se ipso naturam attendat, ii Naturalis Legis *ideam* ipsam omnino pervertunt. Namque Naturales Leges nisi necessario deducerentur ex ipsa hominis natura, indole, statuque, jam illarum non possemus veram cognitionem assequi, nisi nobis peculiari & evidentissimo Dei afflatu reserarentur, aut quavis alia certissima ratione notas illas Deus nobis facere. Sed inter omnes convenit Naturale Jus solo Rationis lumine debere nobis innotescere, neque revera aliter nobis notum esse. Itaque Naturale Jus convellunt qui illud deducunt ex Dei voluntate rerum naturam omittentis; vel saltem jus illud plane fit incertum, quia sic naturalis ratio nulla superest certo dignoscendi an hæc vel illa res a Deo præscripta vel prohibita sit. Quapropter Naturales Leges ex Dei voluntate

tate procul dubio suam habent originem ; sed quæ Dei voluntas hinc hominis naturæ conditionique accommodata est ; illinc cum summa Dei sapientia congruit , qui finem quemdam nequit velle , nisi etiam velit quæ solæ conducunt ad eum finem rationes.

§. VI.

Nostra cum Grotii opinione sententia consentit.

Neque abs re erit hic advertere quam inivimus rationem constituendorum Juris Naturalis principiorum ab iis pricipiis re. vera non differre quæ Grotius statuit . Debuerat quidem magnus vir ille quæ excogitavit lucidius explanare . Quamquam , nec excepto ipso Puffendorfio , qui in libros Grotii commentarios protulerunt , hujus scriptoris cogitata non bene assequuti sunt in vitiosum orbem circumagi dicentes quæ Grotius statuit Naturalis Juris principia . „ Si quæratur , inquit Puffendorfius , (a) „ quæ res materia sint Legum „ Naturalium , respondetur Naturalium Le„ gum materiam esse res eas quibus natu„ ra inest honestas vel turpitudo . Tum de„ inde si quæratur quænam sint illæ res „ natura honestæ turpesve , aliud nihil res„ ponderi potest nisi quod res natura honestæ turpesve illæ sint quæ materia sunt Naturalium Legum . Sic disputantem Grotium Puffendorfius inducit .

At vero Grotius itane revera dispu-

 tat?

(a) Vid. *Puffend. de Jur. Nat. & Gent. Lib. II. Cap. III.* §. 4. *Apol.* §. 19.

tat? Ipſum audiamus. „ *Jus Naturale*, in-
„ quit, poſitum eſt in quibuſdam rectæ
„ Rationis principiis, quorum ope digno-
„ ſcimus an actio ſit moraliter honeſta tur-
„ piſve, pro illa quam habet convenien-
„ tiam vel diſcrepantiam cum aliqua natu-
„ ra intellectu prædita & ad ſocietatem
„ comparata; unde etiam intelligimus, quo-
„ niam naturæ Deus auctor ſit, ab eo tur-
„ pes actiones prohiberi, honeſtas autem
„ præcipi. (*a*) „ In qua ego ratiocinatio-
ne principii petitionem quam dicunt nullam
adverto. Cum enim quæritur, unde præ-
ſcriptis vel prohibitis actionibus ſua ſit ho-
neſtas vel turpitudo? Grotius non ita
reſpondet uti reſpondens inducitur; ſed con-
tra dicit oriri honeſtatem illam actionum
vel turpitudinem ex neceſſaria noſtrarum
actionum diſcrepantia vel convenientia cum
noſtra natura intellectu prædita & ad ſocie-
tatem comparata. (*b*)

§. VII.

Is Naturalium Legum effectus eſt, ut illis teneamur noſtram agendi rationem accommodare.

Itaque Naturales Leges ſiquidem ex ſe
ipſis ſervari poſſint, manifeſto ſint uti-
les, nec ſolum cum Dei natura, qualem
recta Ratio nobis illam exhibet, ſed cum
ipſa hominis natura penitus conſentiant, ac
uno verbo ad legitimum ordinem plane ad-
tem-

(*a*) Vid. *Grot. de Jur. Bell. & Pac. Lib. I. Cap. I.* §. 10.

(*b*) Vid. *Not.* 5. *Barbeyr. in Jus Nat. & Gent. Lib. II. Cap. III.* §. 4.

temperatæ ſint, & ſufficienter innoteſcant, nullum dubium poteſt ſupereſſe quin ita conſtitutis Legibus obligemur, & omnino teneamur noſtram illis agendi rationem accommodare. Quinimo certiſſimum eſt quam Deus eo modo nobis obligationem imponit omnium obligationum validiſſimam eſſe, quia concurſu & conjunctione gignitur earum cauſarum quæ ad humanam voluntatem movendam aptiſſimæ & potentiſſimæ ſunt. Quippe conſiliis præceptiſque Rationis non tantum tenemur obſequi, quia ex ſe ipſis omnino hominibus expediunt, ſuumque fundamentum habent in rerum natura earumque inter ſe convenientia vel diſcrepantia; ſed quoniam præterea ſupervenit huc ſumma Dei auctoritas, cujus de ſervandis Naturalibus Legibus vel hoc ipſo clariſſime voluntas innoteſcit, quod ipſe rerum naturam hanc, earumque inter ſe convenientiam vel diſcrepantiam condidit. Uno verbo: Naturalis Lex nos *interiore* & *exteriore* obligatione devincit, unde quam maxima neceſſitas moralis paritur, & arctiſſime noſtra libertas adſtringitur, quin evellatur. (*a*)

(*a*) Vid. *ſup. Part. I. Cap. VI.* §. 13.

Quæ cum ita ſint, Legibus Naturalibus ex animo debemus obſequi, quia nobis illarum juſtitiæ conſcii ſumus. Ac primo debet juxta Leges illas temperari quidquid vel animus ſentit vel ingenium percipit. Neque enim Naturalibus Legibus ſatisfaceret is, qui palam, ſed invitus & contrarium cupiens, illis rebus abſtineret, quæ Legibus prohibentur. Quemadmodum au-

tem ea non licet cupere quæ non licet facere, sic etiam ad nostrum officium pertinet, quæ nobis præcipiuntur non tantum præstare, sed & probare eorumque utilitatem justitiamque confiteri.

§. VIII.

Naturalibus Legibus omnes homines obligantur.

ALTERUM hoc in Legibus Naturalibus præcipuum est, ut sint *universales*; id est, ut illis nemine excepto cuncti homines teneantur. Neque enim solum omnes homines æqualiter imperio Dei subjacent; sed præterea quoniam Leges Naturales suum habent fundamentum in ipsa natura statuque hominum quibus Rationis ope innotescunt, prorsus evidens est quod & omnibus hominibus necessario conveniant, iisque omnes obligentur, quin vel unus excipiatur, quodcumque ipso facto inter illos discrimen intersit, & in quacumque conditione versentur. Atque ob æqualem illam omnium obbligationem a Legibus *positivis* Naturales Leges secernuntur: nam *positiva* Lex ad quosdam tantum homines quamdamve societatem spectat.

§. IX.

Grotii sententia in Jus Divinum positivum universale.

GROTIUS quidem (a) eumque sequuti plures Theologi & Jureconsulti contenderunt aliquod esse Jus Divinum *Positivum* & *universale*, quo omnes homines obligaren-

(a) Vid. *De Jur. Bell. & Pac. Lib. I. Cap. I. §. 15.*

rentur, ſtatim ut illis innotuiſſet, ſed 1. Si ejuſmodi Leges extarent, quoniam non poſſent ſolo rationis lumine comperiri, neceſſe foret ut apud omnes gentes evidentiſſimo modo promulgatæ fuiſſent, id quod probari nequeat. Sin dicas hiſce Legibus illos tantum obligari quibus innotuerunt, tollitur ergo harum Legum *Univerſitas*; nam omnium hominum cauſa conſtitutæ dicebantur. 2. Præterea Leges Divinæ Poſitivæ ſimulque Univerſales omnibus omni tempore omnique in loco deberent utiles eſſe, quod ut ita ſe haberet pro divina ſapientia & benignitate neceſſe erat. Sed illæ Leges ita ſe habere non poſſunt niſi cum univerſa natura humana conſentiant, atque ſic unum & idem ſunt cum Legibus Naturalibus. (a)

§. X.

Leges Naturales ſunt immutabiles, & illarum nemo immunis eſt.

Jam ſuperius adnotatum eſt Naturales Leges divina quidem voluntate conſtitutas eſſe, ſed cujus voluntatis ſua ſit certa ratio; Leges enim illæ ſuum habent fundamentum in ipſa rerum natura earumque inter ſe convenientia vel diſcrepantia. Unde conſequens eſt Naturales Leges *immutabiles* eſſe, neminemque illarum immunem. Quæ altera eſt Naturalium Legum propria indoles, quæ ſecernuntur a quavis alia Lege poſitiva tum divina tum humana.

(a) Vid. *Not. 6. Barbeyracii in Puffend. Jur Nat. & Gent. Lib. I. Cap. X. §. 18.*

Quæ Naturalium Legum immutabilitas neutiquam perfectissimi Dei summo imperio adversatur, nec ejus subjicit aut coarctat libertatem. Deus humanæ naturæ cum sit ipse conditor necessario aut vetat aut præcipit quæ cum illa natura consentiunt vel ab ea discrepant, atque ideo nec potest Naturales Leges immutare, nec earum quemquam immunem facere (a). Gloriosa sane necessitas illa est qua Deus ipsi sibi perpetuo constat. Quod autem non possit sibi non constare, tantum abest ut hoc circumcludat imminuatve Dei virtutes, quarum contra splendorem auget, & in aperta luce præstantiam collocat.

§. XI.

De Naturalium Legum æternitate.

Si res eo sensu intelligatur quo illam exposuimus, Naturales Leges licebit etiam æternas nuncupare; sed ut id dicatur quod verum est, illud *æternitatis* vocabulum parum ex se accuratum est, aptiusque tenebris in hanc materiam affundendis quam pariendo lumini. Qui primi Legum æternitatem induxerunt hoc sibi videntur habuisse propositum ut Civilium Legum novitati crebrisque mutationibus Naturalium Legum æternitatem illam opponerent. Hoc igitur unice asseruerunt, Jus nempe Naturale prius esse Legibus v. g. Minois, Solonis,

(a) Vid. *Puffend. De Jur. Nat & Gent. Lib. II. Cap. III. §. 6. & Grot. de Jur. Bell. & Pac. Lib. I. Cap. I. §. 10.*

lonis, aut cujusvis alterius Legislatoris; quoniam est humano generi coævum, in quo quidem eorum vera opinio est. At si cum pluribus Theologiæ & moralis Disciplinæ magistris Naturalem Legem dixeris ipsi Deo coævam esse, opinionem propones, quæ si diligenter expendatur, non ita vera deprehendetur. Naturalis enim Lex siquidem hominum causa constituta est, debebat prius humanum genus existere, quam illius causa Naturalis Lex constitueretur. Denique si dicas Naturales Leges idcirco æternas nuncupari, quia ab omni ævo notæ Deo fuerunt, equidem Naturalibus Legibus nihil tribuis quod illis commune non sit cum eis omnibus quæcumque existunt. Naturalium vero Legum immutabilitatem ii semper confessi sunt, quibus paulo accuratius perspectæ sunt illæ Leges. (a)

Nostra de Legum immutabilitate non potest melius absolvi disputatio, quam altera prorsus egregia in idem argumentum Ciceronis disputatione quam nobis servatam transmisit Lactantius: (b) „ Est quidem vera Lex, recta Ratio, naturæ congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna, quæ vocet ad officium jubendo, vetando a fraude deterreat: quæ tamen neque probos frustra jubet, aut vetat; nec improbos jubendo aut vetando movet.

(a) *Cic. de Rep. Lib. III. apud* Lactant. *Instit. Div. Lib. VI. Cap. VIII.*

(b) Vid. *Instit. Lib. I. tit. II. §. 11. Noodt Probabil. Jurisp. Lib. II. Cap. XI.*

„ vet. Huic Legi nec obrogari fas est,
„ neque derogari ex hac aliquid licet, ne-
„ que tota abrogari potest. Nec vero aut
„ per Senatum, aut per Populum solvi hac
„ Lege possumus: neque est quærendus ex-
„ planator aut interpres ejus alius. Nec e-
„ rit alia Lex Romæ, alia Athenis, alia
„ nunc, alia posthac; sed omnes gentes,
„ & omni tempore, una Lex, & sempiter-
„ na & immutabilis continebit; unusque
„ erit communis quasi Magister & Impe-
„ rator omnium DEUS. Ille Legis hujus
„ inventor, disceptator, lator: cui qui non
„ parebit, ipse se fugiet, ac naturam ho-
„ minis aspernabitur; atque hoc ipso luet
„ maximas pœnas, etiamsi cætera supplicia,
„ quæ putantur, effugerit. „

Sed abunde satis de Naturali Lege disputatum, quatenus est singulorum in suis actionibus regula. Quo autem integrum systema hominis amplectamur, nostraque, quantum patent, principia explanemus, dicendum etiam aliquid est de regulis illis quas gentes aliæ in alias tenentur servare, quasque vocamus *Jus Gentium*.

CA-

CAPUT VI.

De JURE GENTIUM.

§. I.

VARIAS inter humanas constitutiones primum locum sine controversia tenet SOCIETAS CIVILIS vel POLITICUM CORPUS, quæ omnium Societatum merito habetur perfectissima, atque ideo per excellentiam nominatur STATUS. Qua ratione *Civilis Societas* constituatur.

Simplex societas humana ex se ipsa, & quantum ad eos attinet quibus constat, æqualitatis societas est, in qua nemo nemini, sed omnes uni Deo subjiciuntur. In ea nulli partum est naturale & primigenium Jus cæteris imperandi; sed quisque de se ipso & de rebus ad se pertinentibus ad libitum potest statuere, nec ad aliud quidquam tenetur, nisi ut Naturalis Legis limites non prætergrediatur, & nemini damnum inferat.

Sed primigenius ille status hominis statu Civili non parum immutatur. Etenim imperio semel constituto non amplius gaudent homines primigenia sua libertate, sed alii subjacent aliis. Quoniam enim cujusque privati voluntas viresque Principi tanquam sequestro creditæ jam in Principe coadunantur, hinc est, ut quibus societas constat privati omnes fiant *subditi*, atque sic obsequi teneantur, suamque agendi rationem ad eas Leges accommodare quas Princeps constituit.

§. II.

§. II.

Status Civilis Naturalem Statum non evertit, sed perficit.

SED ſtatus naturalis quantumvis Principatu & publica adminiſtratione immutetur, ne tamen ideo credas ſocietatem naturalem per ſtatum civilem proprie convelli, neve etiam putes, ea quæ hominibus inter ſe, tum ipſi Deo in homines neceſſario competunt, per eum Civilem ſtatum eradicari. Illud enim nec eſt phyſice nec moraliter poſſibile. Quin contra ſtatus Civilis non ſolum naturam ipſam hominis admittit qualis a Deo condita eſt, ſed pariter admittit primigeniam hominum conjunctionem ſocietatemque, & quæcumque in naturali ſocietate continentur: ac tandem ſalvum omnino manet quod homines Deo ejuſque Legibus naturale debent obſequium. Cui primo humanorum officiorum ordini tantum abeſt ut ſtatus Civilis noceat, quin contra conſtitutus ſtatus Civilis eſt, ut primus ille quem dicimus noſtrorum officiorum ordo plus haberet virium & ſtabilitatis. Civilis enim diſciplina excogitata eſt quo homines Naturalibus Legibus facilius perſungi, ſibique deſtinatum finem certius poſſent aſſequi.

§. III.

Societatis Civilis recta definitio.

QUAPROPTER ut recta CIVILIS SOCIETATIS definitio inſtituatur, dicendum eſt quod ea nihil aliud ſit quam *ipſa naturalis Societas, ſic adtemperata, ut in ea ſit Princeps,*

ceps, cujus ex voluntate pendet quidquid ſpectat ad Societatis felicitatem, ita ut auxiliante & curante Principe, poſſint homines eam ſibi certiori modo felicitatem parare quam natura expetunt.

§. IV.

Imperia ſpectantur uti perſonæ morales.

QUÆLIBET Societas efficitur ex conſentientibus conjunctiſque plurimorum hominum voluntatibus propter aliquod commodum conſequendum. Inde fit ut hæ Societates habeantur uti *Corpora*, dicanturque *Perſonæ Morales*; quia reipſa corpora hæc una tantum voluntate diriguntur quæ omnes illorum motus ordinat. Quæ deſcriptio peculiariter acommodata eſt *Corpori Politico* ſeu *ſtatui* vel *Imperio*, cujus Princeps caput eſt, ſubditi autem membra ſunt; actiones vero ſubditorum Principis voluntate diriguntur. Igitur ſtatim atque conſtituta Imperia ſunt, eis perſonales proprietates quodam modo competunt, ita ut, habita utriuſque generis ratione, poſſit imperiis tribui quod ſingulis hominibus tribuitur, & quemadmodum ſingulorum hominum, ita etiam Imperiorum quædam ſint propriæ actiones, propria quædam Jura, & propria quædam officia quæ tenentur præſtare &c.

§. V.

Quid ſit Jus Gentium.

QUIBUS ita poſitis, ex Imperiorum *conſtitutione* ſocietatem dico exoriri hujus ſocie-

cietatis similem quam inter homines natura conglutinavit. Quibus igitur causis impelluntur homines ad fovendam inter se benevolam conjunctionem, propter easdem causas Populi eorumque Principes cum aliis Populis Principibusque concordes animos inire debent.

Quamobrem necesse fuit ut quædam inter gentes Lex intercederet, per quam mutuum earum commercium sanciretur. Hæc autem Lex alia non potest esse quam ipsa Lex Naturalis, quæ gentibus accommodata dicitur *Jus Gentium* vel *Lex Populorum*. Lex Naturalis, ut recte quidem censet HOBBESIUS, (a) duplex est: alia videlicet *Naturalis Lex hominis*, alia *Naturalis Lex Imperiorum*, quæ ultima dicitur *Jus Gentium*. Itaque Naturale Jus, & Gentium Jus revera sunt unum & idem, nec aliter inter se differunt quam exteriori nuncupatione. Unde Jus Gentium proprie dictum, & prout est Lex a summo gentium Principe derivata, nihil aliud est quam *ipsum Naturale Jus, non singulis hominibus, sed Populis, Gentibus, Imperiis, eorumve Principibus accommodatum, pro mutuo commercio mutuisque Imperiorum commodis.*

(a) *De Civ. Cap. XIV. §. 4.*

§. VI.

Juris Gentium certa veritas.

QUOD Jus Gentium adeo verum & certum est, ut non possit in dubium revocari, eamque ex se ipso vim habet, ut ei parere teneantur Populi vel eorum Principes. Nam

Nam siquidem sanæ Rationis ope singulis hominibus in singulos homines officia quædam Deus præcipit, evidens prorsus est eam quoque Dei voluntatem esse, ut eadem officia colantur a Populis in alios Populos: sunt enim Populi hominum societates. (a)

(a) Vid. *sup. Cap. V.* §. 8.

§. VII.

Juris Gentium principium generale. Quid sit Ars Politica.

VERUM ut de præsenti argumento accuratius quid disseramus, advertendum est naturalem inter se statum Gentium societatis & concordiæ statum esse. Gentium quoque inter se societas æqualitatis & mutuæ libertatis societas est, in qua viget æquum Jus, ita ut aliæ idem teneantur aliis præstare, quod sibi ipsis præstari volunt. Igitur Juris Gentium principium generale nihil aliud est quam SOCIABILITATIS generalis Lex, ob quam tenentur gentes, inter quas aliquod commercium intercedit, eadem officia vicissim colere ad quæ singuli homines in alios homines natura obligantur.

Ex iis quæ modo dicta sunt deduci potest *Artis politicæ* definitio, quam artem adeo necesse habent Populorum rectores apprime callere. ARS POLITICA, prout gentes exteras respicit, *est illa solertia qua Princeps consulit saluti, securitati, felicitati, atque honori Populi cui præest, Justitiæ & Humanitatis Leges reverendo, id est, nullum damnum cæteris Imperiis inferendo, sed eorum, quantum pro sapientia potest, utilitatem promovendo.* Quæ igitur in privatis vocatur pruden-

tia,

tia, in Principibus dicitur Ars Politica; quæ latiorem prudentiam amplectitur quam prudentia privatorum. Quoniam autem in privatis damnatur fraus utilitatem suam quærens in aliorum detrimentum, sic etiam eadem calliditas non minus in Principibus damnanda foret, qui cæteris gentibus nocendo subditorum suorum commodis studerent. *Imperii ratio*, quæ toties jactitatur, ut Principum facta vel suscepta propugnentur, vere non potest locum habere, nisi jungatur cum communi gentium utilitate, sed quod idem est, cum immutabilibus humanitatis, fidei, & justitiæ regulis.

§. VIII.

Expenditur *Grotii* sententia de Jure Gentium.

Grotius quidem fatetur Naturale Jus omnibus gentibus esse commune; sed aliud excogitavit Gentium Jus positivum, & a Naturali Jure diversum, quod nihil sit aliud quam quoddam humanum Jus, cui propter omnium vel saltem plerorumque populorum voluntatem vis inest obligandi: (a) Cujus Gentium Juris præcepta, inquit Grotius, perpetua populorum consuetudine, & Historiarum testimonio comprobantur.

Sed merito adnotatum est, hujusmodi Jus Gentium a Naturali Jure diversum, quod nihilominus ex se vim habeat volentes aut nolentes obligandi, merum figmentum esse quod nec minimo fundamento innititur. (b)

Ac

(a) Vid. *Grot. De Jur. Bell. & Pac. Lib. I. Cap. I. §. 14.*
(b) Vid. *Puffend. De Jur. Nat. & Gent. Lib. II. Cap. III.* §. 23. *cum not. Barbeyrac.*

Ac primo quidem gentium inter se omnimoda æqualitas & libertas est. Si quæ sit igitur communis illis lex, certe non ab alio lata est illa lex, quam ab ipso Deo communi omnium Domino.

2. Quod spectat ad consuetudines diserto vel tacito consensu gentium constitutas, his consuetudinibus non inest vis omnes homines obligandi, nec qui per illas obligantur, in perpetuum obligantur. Etenim ex hoc ipso quod diutissime quibusdam in causis plures populi definita quadam ratione se invicem gesserint, non sequitur quod se in perpetuum ad eamdem rationem servandam adstrinxerint: multo minus sequitur quod aliæ gentes aliarum gentium consuetudinibus teneantur adhærere.

3. Eo minus gentium consuetudines obligationem inducunt, quod quandoque possint esse tum malæ, tum injustæ. Nonne vides tacito quodam consensu piraticam artem habitam esse legitimam inter eos populos qui nullo fœdere jungerentur? Videntur etiam quibusdam gentibus in usu fuisse arma venenata (a). An igitur dices fuisse illas Juris Gentium Leges, quibus Populi vere obligarentur? Quin potius hujusmodi usus immanes habendi sunt, & quibus gens quævis æqua & bene morata debeat abstinere. Quapropter ut recte dijudicetur an apud populos receptæ consuetudines veram obligationem inducant, confugiendum semper est ad Naturale Jus, quod unum vere universum est.

(a) Vid. *Virgil. Æneid. Lib. X. vers.* 139.

4. Itaque de hoc argumento unum hoc afferi poteſt, quod ubi ſcilicet inter gentes invaluit aliquis uſus ex ſe innocuus earum quævis non immerito cenſeatur huic uſui ſubdita, quamdiu contrariam voluntatem profeſſa non eſt. Hæc illa eſt omnis obligatio ex receptis uſibus parta, quæ ſane multum ab illa obligatione differt quam inducit Lex proprie dicta.

§. IX.

Duplex genus Juris Gentium; alterum *Neceſſarium* & *ex ſe ipſo obligans*: alterum *arbitrarium* & *pacto convento initum*.

Quarum hac in re ſententiarum pugna forſitan componetur, ſi Juris Gentium diſtingatur duplex genus. Exiſtit profecto Gentium Jus *Univerſale*, *neceſſarium*, *ex ſe ipſo obligans*, quod nulla ex parte differt a Naturali Jure, quodque idcirco eſt immutabile, & quo Populi Principeſve, interveniente etiam omnium conſenſu, ſolvi nequeunt, niſi violato officio. Sed & aliud eſt Jus Gentium quod liceat *arbitrarium* & *liberum* appellare, quippe quod tantum innititur pactis aliquot diſerte vel tacite conventis, quo non omnes obligantur, ſed ii tantum qui ſe ultro ſubjecerunt obligationi; nec obligantur niſi quamdiu volunt, ſiquidem ſemper eſt in eorum poteſtate, ut jus illud vel abrogent, vel ei derogent. Quibus adde, arbitrarium jus illud gentium ſuam vim omnem mutuari a Naturali Jure per quod jubemur pacta conventa exequi. Quidquid ad Jus Gentium vere ſpectat, ex alterutro genere pendet quod ſtatuimus. Hujus au-

tem

tem duplicis Gentium Juris quam sit necessaria distinctio liquebit, cum singulares quæstiones expendentur, quæ vel ad bellum v. g. pertinent, vel ad Legatos, vel ad publica gentium pacta, tum ad dirimendas lites quæ in hujusmodi causis inter Principes agitantur.

Obiter hic advertendum est, veterum Jureconsultorum Romanorum de Jure Gentium opiniones non sibi semper constare, unde aliqua existit in Legibus confusio. Alii per *Jus Gentium* intelligebant Juris Regulas omnibus hominibus communes, atque inter eos Ratione duce constitutas, easque opponebant peculiaribus singularum gentium legibus. (Vid. *Leg. 9. ff. de Justit. & Jur. lib.* 1. *Tit.* 1.) Quo sensu *Gentium Jus* intellectum idem erat ac *Naturale Jus*. Alii Jus Gentium & Naturale Jus distinguebant, quemadmodum ULPIANUS in *Leg.* 1. *dict. tit.* Gentium enim Jus dicebant illud quod homini convenit prout est homo, ab eo Jure diversum quod eidem homini convenit, prout est animal. (Vid. *Puffend. de Jur. Nat. & Gent. Lib. II. Cap. III.* §. 3. *not.* 10. Denique nonnulli utrumque illud Jus in Naturali Jure contineri dicebant. (Vid. *Leg. XI. ff. de Justit. & Jur.*) Atque hinc est ut apud bonæ notæ Latinos Scriptores Jus Gentium & Naturale Jus promiscue usurpentur. Unde Cicero *Lib. III. Offic. Cap. V.* scribit:
„ Neque vero hoc solum *Natura*, id est, *Jure*
„ *Gentium*, constitutum est, ut non liceat sui
„ commodi causa, alteri nocere, &c.

§. X.

Superic- rum ad- notatio- num usus.

Juris Gentium naturam originemque, qualem exposuimus, operæ pretium est attendere. Nam præterquamquod plurimum semper prodest res vere dignoscere, tum imprimis hæc cognitio necessaria est in iis quæ ad vitam recte instituendam pertinent. Atque ob hanc causam fortassis aliter Principum, aliter privatorum actiones reputatæ sunt, quod Gentium Jus aliud ac Jus Naturale creditum est. Nihil enim magis usu receptum quam illud in privatis hominibus damnari, quod vel laudatur in Principibus vel saltem excusatur. Attamen omnino certum illud est quod jam demonstratum fuit, nempe Juris Gentium præceptis non minorem auctoritatem inesse quam ipsis Naturalibus Legibus. Cum enim Deus æque sit Juris Gentium ac Naturalis Juris auctor, utriusque illius Juris pariter sacra & sancta potestas est. Uno verbo una eademque justitiæ regula omnibus omnino hominibus præscripta fuit. Qui Gentium Jus Principes violant, par scelus admittunt privatorum sceleri contra Naturalem Legem peccantium. Nec aliud est in utroque peccato discrimen, nisi quod peccantium Principum sit fœdior culpa. * Nam ex pravis Principum actionibus multo majus exitium sequitur quam ex privatorum peccatis. Quamquam ubi privatus peccat in privatum, ejus actio dicitur iniqua: at ubi Princeps alium Principem ci-

* Vid. su p. Part. 2. Chp. XI. § 12.

citra causam oppugnat, ejus ditionem invadit, urbes & agros vastat, hoc bellum vocatur, quod contra Jus fieri nefas est dicere. Promissa privato non servans privatus crimine damnatur: at in Principibus sanctissimorum fœderum violatio habetur prudentia, nimirum artem callent regnandi. Principes quidem aliquam semper gerendi belli causam prætendunt, cæterum plane securi an causa existimetur justa necne.

CAPUT VII.

PROLUSIO *in hanc* QUÆSTIONEM; *Estne in humanis actionibus aliqua* MORALITAS, *quædam obligatio, quoddam officium*, ANTE CONDITAS NATURALES LEGES, *& seposito Legislatore*.

§. I.

HUMANARUM actionum MORALITAS quoniam in universum consistit in earumdem actionum cum Lege convenientia vel discrepantia, prout ostendimus *Part. I. Cap. XI.* Si quis Naturales Leges admittit, consequens est ut humanarum actionum *Moralitatem* statuat in earum cum Naturalibus Legibus convenientia vel discrepantia. Atque de hoc inter omnes Jureconsultos, & Moralis Disciplinæ Magistros convenit. Sed non ita sibi consentiunt de primo principio seu primigenia causa obligationis, & moralitatis.

Moralis Disciplinæ Magistri varia statuunt de primo moralitatis principio.

Plurimorum ſententia eſt nullum aliud moralitatis principium eſſe quam ipſam Dei voluntatem Naturalibus Legibus declaratam. Actionum *Moralitas*, inquiunt, neceſſario includit *obligationem*, non eſt autem *obligatio* ſine *Lege*, neque *Lex* abſque *Legislatore*. Quapropter ſi Legem, ajunt, tollas, atque ideo Legislatorem, jam neque Jus erit, nec obligatio, nec officium, nec ulla proprie dicta moralitas. (a)

Alii quidem fatentur Dei voluntatem revera principium obligationis eſſe, quæ idcirco Dei voluntas principium quoque eſt humanarum actionum moralitatis; ſed ulterius progrediuntur contenduntque ante latam Legem & ſepoſito Legislatore alias res ex natura ſua & per ſe ipſas honeſtas eſſe, alias vero turpes: quod præcipuum propriumque humanarum actionum diſcrimen ubi ſemel Ratio dignoverit, teneri homines alias quidem actiones uſurpare; ab aliis autem abſtinere; atque in hoc dicunt poſitum eſſe primum obligationis fundamentum, vel primam officii & moralitatis originem.

§. II.

In propoſitam quæſtionem principia. JAM propoſitæ quæſtioni lucem affundere poteſt id quod ſuperius dictum eſt de primigenia humanarum actionum Regula, tum de obligationis natura & origine (b). Sed quo

(a) Vid. *Puffend. de Jur. Nat. & Gent. Lib. I. Cap. II.* §. 6.

(b) Vid. *ſup. Part. I. Cap. V. & VI.*

quo magis ac magis quæstio hæc dilucidetur, nostrum iter remetiamur, remque a principio repetentes, genuino ordine præcipuas inter se de hoc argumento sententias componamus, ex quibus deinde legitima conclusio eliciatur.

1. Statim quidem adverto, quamlibet actionem mere & simpliciter in se ipsa spectatam, prout est naturalis motus vel mentis vel corporis, omnino esse *indifferentem* expertemque cujusvis *Moralitatis*.

Atque illud manifesto arguitur ex eo quod eadem naturalis actio modo habetur *licita*, & etiam *bona*; modo *illicita* vel *mala*. Cædes hominis, v. g. in latrone facinus malum est; quod idem facinus bonum aut licitum est in carnifice, vel in Cive & milite vitam suam aut patriam suam inique oppugnatam tuentibus. Quod evidentissimum argumentum est hujusmodi actionem in se ipsa spectatam, & prout est naturalium facultatum usus, omnino indifferentem esse expertemque cujusvis moralitatis.

2. Igitur quæ *physica* sunt a *moralibus* diligenter secernenda. Naturalis sane *bonitatis* vel *malitiæ* quoddam genus est in iis actionibus quarum ea propria & interna vis est, ut *utiles* sint aut *noxiæ*, hominisque gignant bonum vel malum physicum. Sed hæ actiones cum exitu suo comparatæ physicam tantum consensionem vel dissensionem continent, cui si immoremur, nulla huc usque moralitas deprehenditur. Miserum est tum physica tum moralia eisdem vocibus sæpe

enuntianda esse, unde percipiendarum rerum & cogitandi modus interturbatur. Utinam Linguæ sic essent accuratæ ut diversis nominibus efferri possent variæ rerum naturæ, variaque illarum consensio, & dissensió. Quamquam huic linguarum egestati Philosophorum medentur definitiones & adnotationes quibus excutitur confusionis caligo.

3. At si longius progrediamur admittamusque humanarum actionum *Regulam*, tum si deinde humanæ actiones cum hac Regula conferantur, ex hac collatione parta consensio cum Regula, vel dissensio, vere & proprie *moralitatem* efficit. (a)

(a) Vid. *sup. Part. I. Cap. XI.* §. 1.

4. Unde sequitur ad dignoscendum principium sive causam efficientem humanarum actionum moralitatis, prius earumdem actionum dignoscendam Regulam esse.

5. Tandem hæc humanarum actionum Regula duplex in universum potest esse, nimirum *interior* vel *exterior*, id est, quæ vel in homine ipso residet, vel aliunde petenda est. Quorum principiorum jam adhibendus usus est.

§. III.

Tres humanarum actionum Regulæ. *1. Sensus moralis*. *2. Ratio.* *3. Dei voluntas.*

JAM antea intellectum est (*Part. I. Cap. V. & Part. II. Cap. III.*) homini plures inesse bonum a malo secernendi rationes, quæ totidem ejus actionum susceptorumque Regulæ sunt.

Quam primam dirigendarum suarum actionum rationem in se ipsis homines depre-

hen-

hendunt; *instinctus* quidem est, quem supra vocavimus SENSUM MORALEM. Is prompto quidem, sed subobscuro & incogitato modo, boni malique inter se discrimen illud resignat quod animos maxime percellit, hominesque velut quodam sapore sensuumque commotione deterret a malo & ad bonum impellit.

Alterum humanarum actionum principium RATIO est, cujus ope rerum naturam, earumque inter se consensum dissensumve atque exitum exploramus; unde quacumque data occasione, multo clarius quam impellente morali sensu, discrimen statuimus boni malique.

Igitur sensus moralis & Ratio interiora duo sunt humanarum actionum dirigendarum principia, quibus addendum tertium est, nempe DEI VOLUNTAS. Homo namque cum sit a Deo conditus, a quo Rationem suasque omnes facultates accepit, suo propterea Conditori omnino subjacet, nec ejus potest imperium detrectare. Quamobrem ubi Dei voluntas hominibus innotuit, debent illam Dei voluntatem habere tanquam supremam Legem, a qua sibi nunquam liceat deflectere.

§. IV.

POSITA tria principia sejungi non debent. Aliud quidem ab alio diversum est, & habet quodque peculiarem suam vim: sed necessario connexa conjunctaque sunt, ita

Tria posita principia conjungi debent.

ita hominis ſtatu poſtulante. Homines primo ſuo impulſu *ſenſus* commonefacit, majorem lucem affundit *Ratio*, cui certiſſima ſupervenit auctoritas, nempe *Dei voluntas*, quæ veritas ipſa eſt. Quibus conjunctis tribus fundamentis ſtat ſuperſtructa Juris Naturalis compages, vel Moralis Diſciplinæ ſyſtema.

Quoniam igitur Deus hominem conſulto ſapienterque condidit, eique ſenſum indidit & Rationem, conſequens eſt ut humanarum actionum Regula, ſeu Moralis Diſciplinæ fundamentum, in DEI VOLUNTATE conſiſtant, quam SENSUS MORALIS & RATIO manifeſtam faciunt & interpretantur. Itaque ſenſus Moralis & Ratio genuini duo ſunt modi, quibus dignoſcimus quis ſit humanarum actionum eum humana natura, ſeu quod idem eſt cum Dei propoſito conſenſus diſſenſuſve, atque per hoc ipſum dignoſcimus etiam, quid ſit *bonum*, quid *malum*, quid *turpe*, quid præſcriptum aut quid prohibitum.

§. V.

De primigenia cauſa obligationis.

JAM multum hoc eſt quid bonum, quid malum ſit ſentire atque dignoſcere: ſed neque ſatis illud eſt; huic enim ſenſui cognitionique adjungenda eſt *obligatio* præſtandi boni & vitandi mali. Ex qua obligatione gignitur *officium*, ſine quo nullus eſſet moribus locus, ſed in mera contemplatione omnia conſiſterent. Quænam eſt ergo cauſa prin-

principiumque obligationis & officii ? Anne obligatio & officium ex ipsa rerum natura Rationis ope intellecta ; Anne ex Dei voluntate deducuntur ? Id quod operæ pretium est dilucidare,

§. VI.

Hoc mihi non videtur satis explorari quod primum hac in re explorandum est: cuivis nimirum Regulæ, quæcumque sit, moralem necessitatem inesse juxta Regulam agendi, quæ ideo quamdam obligationem inducit. Cujus adnotationis probanda veritas est. Quævis Regula inducit obligationem.

Universalis Regulæ definitio certam brevemque rationem exhibet propositum finem assequendi. Igitur quævis Regula refertur ad *consilium* seu voluntatem alicujus finis assequendi, qui finis vel actio est quam faciendam, vel res quam comparandam nobis proponimus. Evidentissimum porro est quod non debeat is sollicitus esse de suis actionibus alia potius quam alia ratione dirigendis, qui non aliam causam habet agendi quam ut agat, nihil certum animo destinans, nullum sibi finem proponens ; sic enim se gerenti homini neque *consilio* neque *regula* opus est. At quicumque homo certum sibi finem proponit, novitque rationem seu Regulam cujus ope finem illum remque optatam valeat assequi, hoc ipso necesse habet regulam illam sequi, eique suas actiones accommodare. Alioquin sibi contradiceret ipse, id e-

nim nollet, quod vellet; finem optaret quidem, sed rationes omitteret quibus solis ipso consitente possit ad finem pervenire. Hinc ego colligo per quamlibet Regulam, quæ vere Regula cognoscitur esse, certa nimirum & unica ratio propositi finis assequendi, necessitatem induci juxta Regulæ præscriptum faciendi. Ubi enim paritur *a Ratione necessitas* definitum agendi modum potius quam alium eligendi, quicumque sanæ mentis homo est, & juxta sanam mentem se gerere vult, definitum illum agendi modum sequi cogitur, nec Ratio patitur ut alium sequatur. Vel ut idem aliis vocibus efferatur, homo is *vera obligatione* constringitur; siquidem obligatio, pro genuina illius definitione, coarctatio est libertatis, quam coarctationem inducit Ratio, quatenus Rationis consilia totidem causæ sunt quibus impellimur ad eligendum quemdam agendi modum potius quam alium. Ergo quævis Regula parit obligationem.

§. VII.

Obligatio plus minusve gravis est.

OBLIGATIO quidem plus minusve gravis est, plus minusve stricta, prout pluribus vel paucioribus causis constituitur, eæque causæ majorem minoremve auctoritatem habent, & efficientiam.

Quoties perspectum habeo tum meæ saluti tuendæ, & perficiendæ virtuti, tum mei corporis mentisque meæ sanitati magis hanc agendi rationem conducere quam alteram quam-

quamlibet, quæ magis his omnibus conducit eam teneor eligere, atque is primus est obligationis gradus. Tum deinde si comperiam, præter illa quæ modo commemoravi commoda, insuper ex mea agendi ratione pariendam mihi eorum quibuscum vivo existimationem plausumque, jam nova causa supervenit vires addens priori obligationi. Quod si rem ulterius indagando, tandem intelligam quam agendi rationem inii plane cum Dei voluntate consentire, jubentis ut Rationis consilia auscultem ac todidem *Leges* ab ipso latas, sane perspicuum est ex hac altera superaddita causa novum obligationi meæ robur accedere, vinculo me validiore constringi, & ineluctabili necessitate urgenti ad eligendam aliam agendi rationem potius quam aliam. Quibus enim potioribus causis potest ultimo impelli natura ratione prædita, qualis homo est, quam si illi certissime constet de benevolentia Dei & assensu consequendis, dummodo ejus leges & mandata exequatur: tum de vitanda ira qua Deus proculdubio in rebellantem sæviret.

§. VIII.

Sola Ratio potest aliquam obligationem inducere.

JAM ortas ex positis principiis consequentias persequamur.

Quævis Regula ex se ipsa obligationem inducit, uti jam probatum est. Ratio autem primigenia est humanarum actionum Regula, igitur sola Ratio, etiam seposita Lege, aliquam inducit obligationem, unde

pa-

pariuntur Moralitas & officium, & res evadunt dignæ laude aut vituperio.

Sed quo nullum de hac re vel minimum dubium supersit, eam impræsentiarum cogitandi rationem adhibeamus, per quam Legislatore & Legibus sepositis, hominem nobis effingamus qui solus degat, quemque unice contemplemur ut est Ratione præditus. Is certe homo suum sibi proponit commodum, mentis videlicet & corporis sanum statum. Tum deinde acquirit quibus rationibus hæc commoda valeat sibi parare, quibus compertis agendi rationibus, alias quidem actiones probat, alias autem damnat, atque sic se ipsum quoque vel probat vel damnat, prout Rationis dictata exequutus est, vel ab illis aberravit. Quæ omnia nonne evidenter arguunt vel sola Ratione frænari hominum libertatem, qui idcirco vera obligatione tenentur alias quidem res præstare, alias autem omittere.

Progrediamur ulterius, hominemque ponamus patremfamilias, qui se velit convenienter Rationi gerere. An illud censebit indifferens esse utrum filios suos curet, necne; utrum eos alat instituatque, vel neutrum præstet? Nonne contra liquet quod hujus hominis familias felix vel infelix futura est, prout eam curaverit vel neglexerit? Ergo etiam liquet quod hujus patrisfamilias curam vel negligentiam Ratio probat vel improbat, ejusque agendi modum efficit moraliter *bonum* vel *malum*, laude dignum aut vituperio.

Quam

Quam ratiocinandi methodum facile esset persequendo amplificare, eamque quibusvis hominum conditionibus accommodare. Sed ex iis quæ hactenus dicta sunt satis intelligitur hominem, cum non aliter possit quam duce Ratione optatam metam assequi, hoc ipso teneri ducem Rationem sequi, & juxta ejus præscripta vitam instituere. Igitur sola Ratio sufficit ad constituendum *moralitatis*, *obligationis*, & *officiorum* systema. Nam quoniam fatemur Rationi consentaneum esse fieri quasdam res, alias vero non fieri, simul fatemur constringi nos obligatione.

§. IX.

Objectio. Nemo se ipsum potest obligare.

Sed, inquies, „ Ubi est obligatio, ibi „ est aliquis obligans ab eo diversus qui „ obligatur. Nam si dicas obligantem & „ obligatum unum & eumdem esse, idem „ est ac si diceres posse hominem secum „ ipso contrahere, quod est absurdum. Re„ cta Ratio revera nihil aliud est quam „ obligato homini qualitas inhærens; non „ potest ergo hujus hominis Ratio in hoc „ eodem homine obligationis principium fie„ ri: neque enim potest quisquam sibi ipse „ ineluctabilem necessitatem afferre hoc vel „ illo modo se gerendi. Nam ut necessita„ ti sit locus, oportet ut ejus arbitrio, qui „ se necessitati subjecit, tolli non possit ne„ cessitas obligati, quæ si ejus arbitrio tol„ li posset, jam nullam haberet vim. Qua„ propter si obligans obligatusque sint unus

„ idem-

„ idemque, poterit obligatus quoties volet, „ obligationem rejicere, vel potius non est „ vera obligatio; quemadmodum nihil de- „ betur, in bona & Jura creditoris debi- „ tore succedente. Atqui *officium* est *debi-* „ *tum*, nec potest utrumque locum habere, „ nisi inter duos diversos homines. *Nemo si-* „ *bi debet*, inquit SENECA: *& hoc ver-* „ *bum* debere *non habet nisi inter duos lo-* „ *cum*. (*a*)

(a) Vid. *Sen. de Benef. Lib. V. Cap.* 8.

§. X.

Responsum.

QUÆ ratiocinatio magis speciosa quam vera est. Nam qui contendunt, Legibus & Legislatore sepositis, neque proprie dictam *obligationem*, neque *moralitatem* esse, ii necessario harum rerum alterutram debent admittere: 1. Vel aliam non admittunt humanarum actionum Regulam præter *Legem*; vel si quæ sit alia Regula, nulla tamen alia Regula dicunt, homines obligari quam *Lege*.

Quibus præter Legem alia non admittitur humanarum actionum Regula, eorum sententia manifesto falsa est, de qua quoniam superius abunde disputatum est, jam in illa rursus impugnanda frustra tempus tereretur. Vel enim homini inutiliter & inconsulto Ratio concessa est, vel fatendum ideo illi concessam esse qua tanquam primigenia Regula in omnibus suis actionibus uteretur. Quid enim magis est secundum naturam, quam ut, qui Ratione sit præditus, jux-

juxta Rationem se gerat? Sin dicas, quamvis Ratio humanarum actionum Regula sit, non tamen per eam, sed sola Lege obligationem induci: sententia hæc nequit stare, nisi etiam contendas *obligationis* nomine tantum venire libertatis coarctationem illam quæ Legislatoris voluntate & imperio paritur; & tunc non de re, sed de vocibus totum certamen erit. Vel tandem statuendum est nullam revera nec esse nec concipi posse obligationem, nisi Legislatoris voluntas intervenerit, quod non ita verum est.

Qui error, vel si mavis, æquivocatio ex eo oritur, quod ad principia non fiat regressus, ut ex illis primigenia obligationis idea hauriatur. Igitur quod in hanc rem sæpe monuimus, iterum iterumque repetendum est. Dico itaque veram obligationem induci per quamvis libertatis coarctationem, quæ Ratione gignitur vel probatur. Per illa vere & proprie obligamur quæ *dictat* conscientia; aut etiam tunc vere & proprie obligamur, cum nobis ipsi conscii sumus ideo servandam hanc vel illam Regulam, quod justa sit, id est, cum sanæ Rationis lumine conveniens.

§. XI.

Sed contrariæ sententiæ fautores instant dicuntque: „ Tuus ille ratiocinandi modus „ clarissimas notiones impugnat, evertitque „ probatas fere omnibus ideas, juxta quas „ pendent *obligatio* & *officium* ex interve- Instant, & respondetur.

„ venientis Legislatoris voluntate, quæ per
„ *Legem* declaratur. Quæ illa erit obliga-
„ tio quam vel homini Ratio, vel homo
„ sibi ipse imponit? Nonne hujusmodi obli-
„ gationem semper poterit ad libitum ex-
„ cutere? Atque, ut jam adnotatum est,
„ ibi ne potest dici verum debitum esse,
„ ubi Creditor & Debitor sunt unus idem-
„ que?

Responsum. Quod rursus objiciunt instantes, vel in æquivocatione totum versatur, vel id ponitur tanquam verum de quo quaritur an verum sit? Semper enim contendunt nec esse nec aliam posse obligationem esse, quam quæ a Legislatore vel Lege derivatur. Equidem solitus ille est Jureconsultorum loquendi modus, sed qui rei naturam non immutat: Nec quidquam probatur per id quod subjungitur. Fateor posse hominem ad arbitrium suum obligationi se subtrahere quam Ratio inducit; at si obligationem illam effugiat, periculo damnoque se supponit, agnoscitque vel invitus eum agendi modum prorsus inconsultum esse. Si tamen ex eo quod homo possit Rationis imperium detrectare, inde colligas quod per Rationem non obligetur, sanæ ratiocinationis prætergredieris limites; nam & ipsam obligationem impugnas quæ a Legislatore parta est. Quid enim? Obligatio per Legem inducta libertatem non evertit, & in nostra semper libertate positum est, ut Legem colamus aut frangamus, quicumque futurus sit servatæ aut violatæ Legis

exi-

exitus. Neque hic quæstio movetur de *vi* aut *necessitate*; sed ea tantum obligatio memoratur, seu illud *morale vinculum*, quod, qualicumque modo spectetur, semper Rationis opus est.

§. XII.

Officium accipi potest lato vel stricto sensu.

OFFICIUM quidem juxta propriam strictamque ejus significationem est *Debitum*; atque sic spectatum officium actionem exhibet quam quis a nobis jure potest exigere. Quam considerandi officii rationem fateor insuper in se ipsa veram esse. Homo pars est *systematis* vel *totius*; atque ideo ad alias rerum naturas necessario refertur: & quoniam hominis sic spectati actiones semper aliquatenus ad alios homines pertinent, inde est ut cum de officio agitur, alius plerumque sit *obligans* ab *obligato*. At vero quemadmodum in morali disciplina ejusdem vocis significatio quandoque latior, quandoque strictior est, nihil obstat quominus officii vocabulum in amplissima sua significatione accipiatur, officiumque in universum definiatur *actio rectæ Rationi consentanea*. Atque tunc merito dici potest homini in se ipso spectato & a qualibet altera natura seposito adimplenda quædam officia esse. Sufficiens enim officii causa est, quum alias actiones Ratio probat, alias improbat. Itaque pro diversis officiorum generibus, diversa quoque sunt obligationum genera. Variæ porro illæ officium & obligationem

definiendi rationes neutiquam se invicem impugnant, sed mutuo nexu conciliatæ corroborantur.

§. XIII.

Quid ex iis quæ hactenus dicta fuere, colligendum sit.

Ex iis quæ hactenus disputata sunt hoc ferme colligitur.

1. Ratio cum sit prima *Regula* hominis, primum quoque *moralitatis* principium est, & proxima causa cujusvis primigeniæ *obligationis*.

2. Sed quoniam homo propter naturam suam conditionemque necessario obnoxius Deo est, qui hominem sapienter consultoque, & ob certum finem condidit, hinc est ut Dei voluntas altera sit humanarum actionum Regula, alterumque moralitatis, obligationis, & officii principium.

3. Igitur duplex in universum moralitatis & obligationis genus est. Alia obligatio Legem antecedit, & solius Rationis opus est; alia subsequitur Legem, & Legis effectus est. Atque in hoc nititur *interioris* & *exterioris* obligationis distinctio. (*a*)

4. Equidem utrique illi obligationi non inest eadem vis. Nam quæ a Lege paritur obligatio sine controversia omnium perfectissima est, hominis libertatem potentissimo freno coercens, unde per excellentiam obligatio dicenda est. Sed ne tamen hinc colligas nullam alteram alterius generis obligationem esse. Non enim minus vera est aliqua

(*a*) Vid. *Part. I. Cap. VI.* §. 13.

qua obligatio, quamvis ab altera differat, atque altera debilior ſit.

5. Noſtrum autem duplex obligationis & moralitatis genus eo magis ſtatuendum eſt, quod ex Lege parta obligatio ideo perfectiſſima ſit, quia utrumque genus obligationis includit, eſt enim interior ſimul & exterior. (a) Quippe ſi Legum natura ipſa non attendatur, & quæ res Legibus præcipiuntur aut vetantur ex ſe ipſis non eæ ſint quas Ratio probet vel improbet, Legislatoris auctoritas non alio fundamento quam ejuſdem *poteſtate* fulcietur; atque ſic Leges mero voluntatis arbitrio, non autem ſapientiæ judicio conſtitutæ *neceſſitatem* proprie dictam potius quam veram *obligationem* inducent.

(a) Vid. ſup. Parte I. Cap. IX. §. 12.

6. Adnotationes noſtræ cum Legibus Naturalibus accuratiſſime conveniunt. Naturalium enim Legum obligatio præ cæteris omnibus obligationis generibus & efficax eſt & latius extenditur; quoniam hæ Leges primum Rationi omnino accommodatæ ſunt, ſiquidem originem ſuam ducunt tum ex ipſa natura actionum, earumque inter ſe diſcrimine tum ex eo quem habent cum propoſitis finibus conſenſum diſſenſumve. Deinde, quæ per ipſas Naturales Leges inducitur obligatio, majores vires accipit ex ſuperveniente Dei auctoritate, jubentis Leges illas ſervari, utpote a ſe ipſo ſancitas, unde noſtram agendi rationem Legibus illis aptare neceſſario compellimur.

7. Ex quibus adnotationibus ſequitur duo

esse moralitatis principia, hinc *Rationem*, illinc vero Dei *Voluntatem*; quæ duo principia censeri non debent tanquam inter se pugnantia, ita ut uno posito tollatur alterum: sed contra duplex hæc nostra methodus, & hæc duo nostra principia conjungenda sunt, ut hinc conficiatur suis omnibus numeris absolutum *systema*, quod vere constitutum sit in ipsa hominis natura statuque. Quoniam enim homo est Ratione præditus, Rationi subjacet, & quoniam a Deo conditus est, ejusdem Dei voluntati sit subditus. Quemadmodum vero Rationi & Dei voluntati parere nihil involvit contrarium, sic etiam hæ duæ Regulæ, *Ratio* nimirum & Dei *Voluntas* optime inter se consentiunt, & natura connectuntur suoque nexu firmantur. Neque se aliter res potest habere: Quid enim? Rerum naturam earumque inter se consensum dissensumve, tum imprimis naturam hominis, ejus indolem & statum, Rationem, eique inhærentes cæteras facultates Deus ipse condidit: quæcumque existunt a Deo creata sunt omnia, & ex ejus voluntate, atque ab ipso Deo inducta rerum constitutione ultimo pendent.

§. XIV.

Nostra constituendæ moralitatis ratio Naturale Jus non infirmat.

QUAPROPTER tantum abest ut ea statuamus obligationis officiique principia, per quæ Naturalis Juris vel moralis disciplinæ systema debilitetur: quin contra Naturali Juri ex nostra methodo plus accedit virium & fir-

& firmitatis. Sic enim res a principio repetuntur, jaciunturque prima ædium fundamina. Equidem non inficias ibo, si quis rectam de morali disciplina ratiocinationem velit instituere, ei considerandas res esse quales sunt, removendasque ab hoc argumento nimis abstractas opiniones. Hominis attendenda natura est, ejusque præsens status; tum etiam conjungenda & inter se socianda sunt ea omnia quibus præcipue constat systema humanitatis. Quorum omnium conjunctio nihil obstat quominus homo singulatim & tanquam per partes expendatur, ut ex singularum partium accurata disquisitione melius *Totum* dignoscatur. Quin etiam non alia methodus est finem hunc assequendi.

§. XV.

Expenditur *Grotii* sententia.

PER hæc quæ hactenus disputata explicari simulque demonstrari potest quod in Operis sui præfatione §. II. *Grotius* asserit. Scriptor ille postquam pro suo cogitandi modo Juris Naturalis principia & fundamenta super ipsa natura humana constituit, sic prosequitur. „ Quæcumque dixi aliqua„ tenus locum habent, etiamsi neges Deum „ esse; vel Deum si dicas esse, eum tamen „ neges humanarum rerum curam suscipe„ re. „ Ea sunt hoc loco Grotii verba, ut facile quivis intelligat noluisse eum a Jure Naturali Dei voluntatem secludere. Non fuit illa mens hujus scriptoris, quippe

 qui

qui ipse voluntatem Dei ut alterum Juris principium diserte statuit. Itaque Grotius hoc unum contendit, quod etiamsi Legislatoris Dei nulla prorsus interveniret auctoritas, jam tamen omnino necesse hominibus esset, vel ob unius Rationis imperium, Juris Naturalis præcepta colere, quoniam præcepta illa ex ipsa rerum natura atque hominis indole deducuntur. Quis enim inficias ibit populos vel tantillum ad humanitatem excultos ordine, convenientia, honestate, & iis omnibus quæ cum sana ratione conveniunt, quocumque tempore saltem aliquatenus affectos fuisse? Ita hominum comparata mens est, ut qui non adeo perspicaces sunt in iis quæ diximus accurate dignoscendis, ea tamen intricato sensu quodam intelligant, unde illis, statim atque proponuntur, ultro assentiunt.

§. XVI.

Ut perfectum habeatur morale systema, huic adjungenda Religio est.

VERA profecto certaque sunt quæ ex Rationis auctoritate principia deduximus, quibus solis non tamen immorandum est; alioquin in media via consisteremus; nec enim morale systema conflari potest quavis seposita Religione. Una Ratione fultum, seclusa Religione systema, non omnino erit expers auctoritatis, sed non ita efficacem obligationem inducet, ac si divina voluntas adjungatur. Summi numinis imperium Rationis præscripta vertit in Leges proprie dictas, unde Rationis præscripta illa quantam

tam possunt vim habent maximam ad *constringendam* & *subjiciendam* hominum voluntatem, iisque imponendam arctissimam obligationem. Verumtamen, nam & hoc rursus dicendum est, qui per Rationis consilia præceptaque in se ipsis spectata, & a Dei voluntate sejuncta, *nullam* afferunt obligationem induci, ii profecto legitimæ ratiocinationis limites evagantur, quoniam unum tantum obligationis genus admittunt. Quæ sententia non solum naturæ rerum adversatur, sed & imminuit hanc ipsam obligationem quæ Legislatoris voluntate gignitur. Nam divinis Legibus eo magis afficitur mens, & voluntas subjicitur, quod illis Legibus Ratio suffragatur, utpote quæ omnino consentiunt cum hominis natura, indole, statuque.

CAPUT VIII.

Quænam ex superiori capite consequantur. Quid sit Justum, *quid* honestum, *quid* utile.

§. I.

EX iis quæ superiori capite disputata sunt, intelligi ut varias Jureconsultorum de *moralitate* seu Naturalium Legum fundamento sententias æquivocas & dissentientes esse. Ii nempe rem ab origine non repetunt, neque eorum satis accuratæ sunt de-

Multa est de nostro argumento Jureconsultorum æquivocatio.

definitiones distinctionesque; tum etiam pugnantes inter se ideas illas inducunt, quæ suapte natura conciliantur, nec unquam sejungendæ sunt. Nonnulli nimis abstrusa ratione de natura humana disputant, & contemplationibus suis plus æquo subtilibus unice intenti, non satis præsentem rerum conditionem reputant, nec satis advertunt hominem sui Conditoris imperio natura subditum esse. Alii contra hominem præcipue considerantes ut est Deo subditus, ex Dei voluntate jussisque obligationem omnem & jus omne deducunt; atque sic obliti videntur naturam ipsam hominis, ejusque interiorem indolem, a qua tamen natura, & indole non potest homo separari. Variæ illæ Jureconsultorum sententiæ in se ipsis rectæ sunt; sed non debet altera rejici posita altera, nec altera in alterius explosionem admitti. Quin imo, ita præcipiente Ratione, singulæ illæ sententiæ aliæ aliis adjungendæ sunt, ut vera principia constituantur humani *systematis*, cujus in ipsa hominis natura, statuque fundamenta quærenda sunt.

§. II.

De *Justo Honesto*, *Utili*, cum de *Ordine* & *Convenientia*.

SÆPE sæpius commemorantur *utile*, *justum*, *honestum*, *ordo*, *convenientia*, quæ sæpissime quoque non satis accurate definiuntur, vel etiam utrorumque permiscentur definitiones. Ex qua rerum bene definiendarum incuria fit obscurus sermo intricatusque.

que. Quo igitur disputationi lux affundatur, singula sunt apprime definienda & distinguenda.

Mea quidem sententia, ACTIO UTILIS *illa est quæ ex se ipsa hominis saluti & felicitati conducit.*

ACTIO JUSTA *illa est quæ cum ejus voluntate consentit a quo præcipitur.*

ACTIO HONESTA *illa est quæ cum recta Ratione hominisque dignitate consentit, unde huic actioni suffragantur homines, eamque faciens decus sibi, honorem, & existimationem comparat.*

ORDO *est plurium rerum series & junctura in aliquem finem conspirans, & cum futuro rei exitu consentiens.*

Denique quod spectat ad CONVENIENTIAM, ea non multum differt ab ordine, & definiri potest: *multarum inter se rerum consensus, quarum altera per se ipsam alteri servandæ, & perficiendæ conducit, eamque tuetur in statu bono utilique.*

§. III.

IGITUR Justum, Utile, Honestum, confundenda non sunt; hæc enim tria a se invicem distinguuntur, quæ si permisceantur, eorum quoque ideas interturbari necesse est. Hæ porro ideæ, quamvis diversæ, minime tamen inter se dissentiunt, sed uni eidemque actioni accommodari & convenire possunt, prout actio illa quoad diversa spectatur. Quin etiam si rem ab origine repe-

Justum, Utile & Honestum a se invicem distinguuntur, nec confundenda sunt.

repetas, triplicem illam Justitiæ, honestatis, & utilitatis ideam deprehendes e communi fonte, sive ex uno eodemque principio derivari, quemadmodum ex eodem stipite tres rami pullulant. Hoc autem generale principium non aliud est quam *Rationis assensus*. Iis omnibus Ratio necessario assentit quibus vera felicitas comparatur. Quoniam autem quidquid hominis saluti perfectionique conducit, quidquid consentit cum Dei voluntate cui subditus homo est, quidquid aliorum hominum existimationem conciliat: quoniam hæc, inquam, omnia felicitatem hominis promovent, inde est ut horum unumquodque vel ab aliis etiam sejunctum Ratione comprobetur; quanto magis hæc eadem Ratio actioni suffragatur, in qua quæ diximus singula concurrunt.

§. IV.

Quæ quanquam distinguantur naturā tamen cohærent.

Ea enim rerum conditio est, ut justum, honestum, & utile natura connectantur & tanquam divelli nequeant; si tamen, ut par est, vera, universa, & stabilis utilitas attendatur. Quod utilitatis genus ita se habet, ut per illud secernatur quod vere utile vel honestum est ab eo quod non utile honestumve est nisi falsa hominum æstimatione. Qua de re sic recte & pulchre Tullius differit (a). „ In quo lapsa consue-„ tudo

(a) *De off. lib. 2. cap. 3. & lib. 3. cap. 3. Vid. etiam Grot. de Jur. Bell. & Pac. in præfat. §* 17. *& seqq. tum Puffend. de Jur. Nat. & Gent. lib. 2. Cap.* 3. §. 10 11.

„ tudo deflexit de via, sensimque eo dedu„ cta est, ut honestatem ab utilitate secer„ nens, & constituerit honestum esse ali„ quod quod utile non esset, & utile, „ quod non honestum: qua nulla pernicies „ major hominum vitæ potuit adferri .... „ Itaque accepimus, SOCRATEM exsecrari „ solitum eos, qui primum hæc natura co„ hærentia opinione distraxissent. .

Ac sane quo penitius perspicitur divinæ providentiæ consilium, eo quoque magis intelligitur ptopositum illud Deo fuisse, ut bonum malumque moralia bono maloque physicis adnecterentur, seu quod idem est, ut mutuo coirent justum & utile. Quamquam vero in quibusdam singularibus caussis aliter videatur se res habere, est illa fortuita consueti ordinis interturbatio, ex naturali systematis compage minus profecta, quam ex hominum vel inscitia vel nequitia. Si præterea immorari nolis in primo naturæ humanæ cortice, sed illam, quantum patet, explores; tunc, post habitam omnium rationem & compensationem, profecto intelliges quæ hodie ordini videntur adversari, ea quandoque ad perfectissimum ordinem reducenda, quemadmodum ostendemus ubi mentio fiet de Naturalium Legum sanctione.

§. V.

An ideo justa est actio quia

NONNUNQUAM hæc proponitur quæstio: An ideo justa res est quia Deus illam

Deus illam præscripsit. lam præcipit? Vel, anne Deus rem aliquam præcipit, quia est justa? Cujus quæstionis facilis solutio est, si positis principiis insistamus. Ideo justa est res, quia Deus illam præcipit; hæc enim nostra est Justitiæ definitio. Sed Deus hanc vel illam rem ideo præcipit, quia cum Ratione consentit, nec non cum natura statuque hominis, atque cum ordine, & finibus quos sibi propositos Deus habuit, quum hominem conderet. Quæ rerum ideæ, quamvis a se invicem diversæ, necessario tamen connectuntur, nec aliter fere separari queunt quam per mentem alias ab aliis subtiliter abstrahentem.

§. VI.

In quo virtus & hominis perfectio consistant? ADVERTENDUM tandem est ex hac justitia, honestatis & utilitatis inter se convenientia & mirabili prorsus consensu derivari omnem virtutis *pulchritudinem*, unde etiam edocemur in quo sita sit *hominis perfectio*.

Quoniam moralis disciplinæ Magistri non unum systema constituerunt, idcirco in varias etiam de hac ultima quæstione sententias abiere. Alii perfectionem hominis in eo positam esse dicunt, si convenienter naturæ suæ facultatibus suis utatur: alii si facultatum earumdem usus cum Dei proposito consentiat: alii tandem non aliter hominem putant perfectum evadere, quam cum illum sua cogitandi agendique ratio ad pro-

po-

positum finem, nimirum ad *felicitatem*, deducit.

Sed ex iis quæ superius disputata sunt satis liquet, tres illas hominis perfectionem definiendi rationes non ita multum inter se differre, quarum contra quoniam altera cum altera coit, conjungendæ idcirco & sociandæ sunt. Hominis perfectio vere posita est in possessione facultatum tum ingenitarum tum acquisitarum, quarum ope possumus adipisci & reipsa veram felicitatem adipiscimur, juxta Conditoris nostri consilia mentibus nostris penitus infixa ipsoque statu declarata in quo sumus constituti.

Recte profecto quidam Scriptor, * „ Qui „ non aliam ob causam, inquit, obsequium „ præstat, nisi vel quia formidat imperium, „ vel sperat mercedem, nec virtutem colit „ diligitque propter ipsam virtutis præstan„ tiam, hujus servilis & avara mens est. „ Qui contra virtutem unice sectatur ob „ ejus convenientiam nativamque pulchri„ tudinem nulla habita ratione Dei univer„ sarum rerum Conditoris rectorisque, hic „ officium violat ei naturæ præstandum, „ quæ omnium prima & perfectissima est. „ Qui autem Rationem, Pietatem, sum„ mamque suam Utilitatem conjunctas sequi„ tur, is solus simul & probus, & sapiens, „ & pius est; qua quis indole præditus „ perfectionem adeptus est homine digniss„ simam.

CA-

* *Theoria gratarum sensationum*, Gallice *Theodes Sentimens agreables, Cap. VIII.*

CAPUT IX.

Quomodo humanis actionibus Naturales Leges accommodentur; ac primum de CONSCIENTIA.

§. I.

Quid sit humanis actionibus Naturales Leges accommodare?

OFFICIORUM nostrorum tum origine tum regula semel compertis, jam nihil aliud superest, quam ut in mentem revocemus quod antea dictum est (*Part. I. Cap. XI.*) de humanarum actionum *moralitate*; sic enim intelligemus quomodo humanis actionibus Naturales Leges accommodentur, tum quis sit hujusce accommodationis exitus. (a)

Humanis actionibus Legum accommodatio nihil est aliud quam *dijudicatio moralitatis actionum cum Lege collatarum; qua facta dijudicatione, alias actiones censemus faciendas quia bonæ, alias omittendas quia malæ, alias autem pro nostro arbitrio fieri vel omitti posse, quia sunt indifferentes: unde, prout quis se gesserit, laudem consequitur aut vituperium, eum damnamus, vel eidem suffragamur.*

Hæc autem dijudicatio dupliciter fit. Nam aut proprias nostras actiones dijudicamus, aut alienas. Nostrarum actionum dijudi-

(a) Vid. *Puffend. De Jur. Nat. & Gent. Lib. I. Cap. III. §. 4 & seqq. & Offic. Hom. & Civ. Lib. I. Cap. I. §. 5. 6.*

judicatio dicitur CONSCIENTIA, alienarum vocatur *imputatio*. Quæ duplex materia sane intelligimus quanti momenti sit, quantumque in morali disciplina latissime pateat ejus usus, unde nobis est paulo accuratius exploranda.

§. II.

CONSCIENTIÆ propria definitio est, quod *sit ipsa Ratio insistendam nobis Regulam, seu Naturalem Legem edocta, & nostrarum actionum moralitatem, incumbentemque nobis obligationem dijudicans, nostras videlicet actiones cum dicta Regula conferens, prout hæc Regula nobis innotescit.* Quid sit Conscientia?

Sæpe etiam pro conscientia accipitur ipsum de nostrarum actionum moralitate latum judicium, quod judicium ex integra ratiocinatione gignitur, seu consequitur ex præmissis duabus propositionibus vel diserte enuntiatis vel tacite intellectis. Conferuntur inter se duæ actiones, alia Legem includens, alia actionem de qua agitur: tum ex his propositionibus tertia deducitur qua illatum de qualitate propositæ actionis judicium continetur. In hunc modum habebat se *Judæ* ratiocinatio: Quicumque morti tradit insontem, scelus admittit; hæc est Lex; Atqui ego insontem morti tradidi, hæc est actio. Ergo scelus admisi; hæc est consequentia, seu quod judicium de patrato facinore Judas ferebat dictante sua conscientia.

§. III.

Conſcientia Legis cognitionem adjunctam habet.

CONSCIENTIA igitur Legis, atque præſertim Naturalis Legis cognitionem adjunctam habet: Naturalis enim Lex, cum ſit primigenius juſtitiæ fons, noſtrarum quoque actionum ſumma Regula eſt. Quoniam vero Leges nequeunt Regulæ vim obtinere, niſi nobis compertæ ſint, inde ſequitur conſcientiam eſſe noſtrarum actionum *proximam* Regulam; evidens enim eſt poſſe neminem Legi parere quam ignorat.

§. IV.

I. Regula.

QUIBUS ita poſitis, de præſenti argumento hæc prima ſtatuenda Regula eſt: *Illuſtrandam cuique ſuam conſcientiam eſſe, tum deinde conſulendam, ejuſque ſequenda conſilia.*

Illuſtranda conſcientia eſt: ſcilicet nihil horum omittendum eſt quibus & Legislatoris voluntas & Legum mens accurate poſſunt dignoſci, ut ſic vere perſpectum illud habeamus quidquid vel præcipitur, vel prohibetur, vel permittitur. Legislatoris enim voluntatem mentemque Legum ignorantes nunquam de noſtris actionibus ſanum judicium inſtituer̃mus, errorisque fieremus ludibrium. Sed neque Legem dignoviſſe ſatis eſt; dignoſcenda etiam eſt propoſita nobis actio. Quocirca non ſolum actio in ſe ipſa expendenda eſt, ſed attendenda etiam quæ-

cum-

cumque actioni adjuncta sunt, & quæcumque possunt ex illa consequi. Alioquin periculum esset ne in usurpandis Legibus deciperemur. Legum enim præscripta sic universa sunt, ut nihilominus diversimode adtemperanda sint, prout actionibus nostris peculiaria quædam adjunguntur, quæ quidem adjuncta in nostrarum actionum moralitatem, atque ideo in officia nostra influunt. Itaque non satis est judici plane compertam Legem esse, antequam litem dirimat; sed præterea requiritur ut omnino perspectam rem habeat quæ disceptatur, quæque huic rei adjuncta sunt.

Neque solum adipiscendæ sunt cognitiones illustrandæ Rationis causa, sed ideo potissimum ut quavis data occasione, ut par est, nos geramus. Omnino igitur consulenda conscientia est, ejusque sequenda consilia, quoties quid agendum occurrit. Quæ consulendæ conscientiæ ea est obligatio, ut nemo sit illius immunis. Coscientia enim cum sit ut ita dicam, Legislatoris voluntatum ministra & interpres, quidquid suadeat Legis vim & auctoritatem obtinet, unde conscientiæ suasu perinde ac Lege debemus affici.

§. V.

Conscientia igitur non aliter quam sedulo illustrata nostrarum actionum certissima Regula sit, cujus in exequendis nostris officiis tuto possumus præscripta colere. Is II. & III. Regula.

enim turpiter hallucinaretur, qui quoniam conſcientia noſtrarum actionum proxima Regula eſt, illud putaret recte fieri, quidquid ſibi fingeret vel Lege præcipi vel permitti. Hoc enim primum ſciendum eſt, an juſta de cauſa perſuaſum quid habeamus. Namque ut pulchre Puffendorfius (a) advertit, eatenus conſcientia humanas actiones dirigit, quatenus Legem edocta eſt, quoniam ad unam Legem proprie pertinet noſtras actiones dirigere. Si quis igitur conſilium certum, tutamque agendi rationem velit inire, ei ſervandæ ſunt quavis data occaſione ſequentes duæ Regulæ, tum in ſe ipſis ſimpliciſſimæ, tum uſurpatu facillimæ, quæ ultro fluunt ex noſtra ſuperiori Regula, ejuſque ſunt explicatio. (b)

II. REGULA. *Antequam conſcientiæ ſequamur impulſum, ſedulo attendendum eſt an ea prudentia iiſque adjumentis inſtructi ſimus, quibus rem dijudicemus de qua agitur.* Qua prudentia adjumentiſque deficientibus, nihil poſſumus ſtatuere, multoque minus quidquam aggredi, niſi velimus eam temeritatem admittere, quæ cum admodum periculoſa, tum nulla venia digna ſit. Nihil tamen magis conſuetum eſt quam in hancce Regulam peccare. Quot enim homines, exempli cauſa, videre eſt, qui ubi de Religione, vel de intricatis Politicæ vel Mora-

lis

(a) Vid. *de Jur. Nat. & Gent. Lib. I. Cap. III.* §. 4.

(b) Vid. *Puffend. De offic. Hom. & Civ. Lib. I. Cap. I.* §. 5. *& notam* 1. *Barbeyracii*.

lis diſciplinæ quæſtionibus diſceptatur, has vel illas partes propugnant, quamvis propoſitas quæſtiones nec valeant expendere, nec de illis judicare.

III. Regula. *Etiamſi quis ea prudentia iiſque adjumentis in univerſum inſtructus ſit quibus propoſitam rem poſſit dijudicare, videndum adhuc ſupereſt, an ea prudentia iiſque adjumentis ita jam nunc utatur, ut nova alia rei exploratione non opus illi ſit, quo ſe conſcientiæ motibus permittat.* Quæ Regula quoniam non ſatis attenditur, quotidie fit ut eas actiones ſecuri admittamus, quarum injuſtitia ſe facile proderet, ſi perſpicua principia quædam adverterentur, quorum cæteroquin juſtitiam & neceſſitatem intelligimus.

Poſitas modo Regulas quiſquis adhibebit, id omne præſtiterit quidquid poterat & debebat præſtare: atque etiam ſi res ſpectentur ut ſolent evenire, certum eſt quod neque judicans decipietur, nec quid agens aberrabit. Quibus omnibus adhibitis cautionibus, ſi nobis nihilominus contingat errare, cujuſmodi error prorſus non eſt impoſſibilis, eſt illa humanæ naturæ neceſſario conjuncta imbecillitas, vel apud ſummum Legislatorem ſuam ſecum veniam ferens.

§. VI.

De noſtris actionibus judicium ſtatuimus ipſi vel priuſquam actionem edamus, vel poſtquam illam edidimus, unde duplex conſcien- Conſcientia *antecedens* & *ſubſequens*

fcientia diftinguitur, nimirum CONSCIENTIA ANTECEDENS, & CONSCIENTIA SUBSEQUENS.

IV. Regula. Ex qua diftinctione fequitur hæc IV. REGULA: *fapientis eft confcientiam fuam confulere & ante fufceptam rem & poft fufceptam.*

Quicumque quid aggreditur antequam expenderit an illud rectum pravumne fit, is officii fui exequendi manifeftam incuriam fert, qua nihil homini perniciofius poteft effe. Namque ex hujufmodi focordia tum graviffima pericula imminent, tum errores generantur quam maxime exitiofi. Sed quoniam contingere poteft ut per primam rei dijudicationem ad agendum impulfi fimus vel cupide, vel præcipitanter, vel quia res levius explorata fuerat; id quod factum eft rurfus expendi debet, ut vel bonis partibus conftanter inhæreamus, fi bonæ partes fufceptæ fint; vel illud emendetur in quo peccatum eft, fi tamen poffit emendari; ac tandem ut neceffariæ cautiones adhibeantur, ne fimile quid in pofterum peccetur. Quæ nova editarum actionum exploratio eo pluris noftra refert, quod, ipfa tefte experientia, fæpiffime factæ rei longe aliud judicium ineatur quam faciendæ. Ita enim comparati homines funt, ut cum primum agenda res eft, in errorem non femel prolabantur, vel præjudicatis opinionibus irretiti, vel cupiditatibus ftimulati, quæ tamen præjudicatæ opiniones atque cupiditates vel partim vel omnino folent evanefcere, poftquam perfecta res eft, unde noftræ actionis natu-

ram

ram, & quid ex ea consequatur, commodius liberiusque valemus dijudicare.

Vir probus in eo præsertim cernitur, si suas actiones exploret, & antequam illas edat, & postquam illas edidit: quod maximo quidem argumento est, illum officiorum suorum exequendorum vere studiosum esse.

§. VII.

Conscientia subsequens vel est *quieta*, vel *sollicita*

PORRO institutum de nostris actionibus judicium diversos plane sortitur effectus, prout illo nostrarum actionum judicio vel absolvimur vel damnamur. Si nostræ nobis conscientiæ judicium suffragetur, ea potimur animi lætitia & quiete, quæ virtutis certissima & dulcissima merces est. Quas actiones Ratio laudat, ex illis verum semper gaudium enascitur, & quo sæpius mens eas actiones reputat, eo sæpius etiam cum illarum recordatione mentis gaudia renovantur. Quæ revera sors potest esse felicior, quam si nobis bene sit cum nobis ipsis, & justa de causa summo illi Deo, cui subjacemus, charos nos esse acceptosque confidamus? Sin contra per nostram ipsorum conscientiam improbemur, improbationem hanc necessario subsequentur sollicitudo, anxietas, timor, animique acres morsus gravesque objurgationes: quæ adeo miserrima sors est, ut, qui in ea versetur, eum Veteres dixerint homini similem a furiis discruciatio.

Exemplo quodcumque malo committitur, ipsi
Displicet auctori: Prima hæc est ultio, quod, se
Judice, nemo nocens absolvitur, improba quamvis
Gratia fallaci Prætoris vicerit urna.

Juvenal. *Sat.* 13.

Inde est ut Conscientia subsequens dicatur *quieta* vel *sollicita*, *bona* vel *mala*.

§. VIII.

Conscientia vel est *deliberata* vel *dubia*.

Quod de nostrarum actionum moralitate judicium statuimus, ita temperatur diversimode, ut hinc novæ iterum oriantur conscientiæ distinctiones, quas hìc juvat indigitare. Hæ autem distinctiones æque in universum conscientiæ antecedenti ac subsequenti accommodari possunt, quamquam plerumque antecedenti conscientiæ peculiari ratione accommodatiores esse videantur.

Conscientia igitur vel est *deliberata* vel *dubia*, prout nobis plus minusve constat de qualitate propositæ actionis.

Quoties nobis citra ullum dubium constat propositam actionem cum Lege vel consentire vel ab ea dissentire, aut etiam actionem illam nec præscriptam nec prohibitam esse, atque sic certo scimus actionem illam vel faciendam, vel omittendam esse, aut in nostro arbitrio positum ut eam faciamus vel omittamus, tum dicitur CONSCIENTIA DELIBERATA. Sin contra hæreat animus

mus in suspenso, quia quibus impellitur inter se causæ diffident, earumque par videtur auctoritas, ita ut incerta mens huc, & illuc fluctuet, tunc dicitur CONSCIENTIA DUBIA. Cujusmodi Corinthiorum erat dubitatio nescientium an sibi liceret eos cibos edere, qui fictis Diis oblati essent, vel an iis cibis tenerentur abstinere. Hinc res videbatur per Evangelicam libertatem licita; hinc verebantur Corinthii, ne, si tales cibos ederent, fictorum numinum cultui aliquocumque modo assentirentur. Quapropter suscipiendarum partium dubii, a S. Paulo quid facto opus per litteras sciscitati sunt.

Ex qua conscientiæ vel certæ vel dubiæ distinctione sequuntur etiam aliquot Regulæ.

V. REGULA. *Ille suo officio non omnino defungitur, qui quod per conscientiam certam jubetur exequi tanquam invitus exequitur: sed conscientiæ jussis animo volenti lubentique, & celeriter obsequendum est.* (a) Qui contra citra ullam addubitationem ullamque aversationem conscientiæ certæ detrectant imperium, eorum est quam maxima potest esse pravitas & nequitia, & longe fœdius crimen quam si peccassent cujusdam cupiditatis impetu vel illecebris tanquam a se ipsis avulsi. (b) V. Regula.

VI. REGULA. Quod ad conscientiam dubiam attinet, *nibil omittendum est quo emerga-* VI. Regula.

(a) Vid. *sup. Part. II. Cap. V.* §. 7.
(b) Vid. *Grot. de Jur. Bell. & Pac. Lib. II, Cap. XX.* §. 19.

gamus e dubio, sed neque quidquam suscipiendum est quod nesciamus an bonum malumve sit: tacitus alioquin foret ille Legis contemptus, si volentes periculum adiremus violandæ Legis, quæ agendi ratio prorsus est vituperio digna. Hæc autem sexta Regula præsertim in eis rebus tenenda est, quarum est magnum momentum.

VII. Regula. VII. REGULA. *Verum si res ita se habeat, ut hoc vel illud necessario faciendum, & hæ vel illæ partes necessario sint obeundæ, adhibenda est nova disquisitio, ut ea pars internoscatur, quæ probabilior & tutior est, quæque periculum minus involvit.* Itaque solet illa tutior pars eligi quæ cupiditatibus adversatur, nec nimium indulget propensionibus. Sic etiam in dubia causa rarum est erroris periculum, si potius eum amorem auscultes qui aliis debetur, quam quo te ipsum prosequeris.

§. IX.

Conscientia *scrupulosa*. PRÆTER conscientiam dubiam, quæ potest etiam *incerta* dici, alia est etiam CONSCIENTIA SCRUPULOSA, quam gignunt leves & frivolæ causæ, mentem subeuntes, quamvis aliunde nulla vera sit addubitandi ratio.

VIII. Regula. VIII. REGULA. *Igitur ex frivolis causis ortæ addubitationes neutiquam obstare debent quominus id agatur quod agendum est: quæ quoniam addubitationes vel ex conscientia plus æquo religiosa, vel ex crassa superstitione suum or-*

ortum habere ſolent, ideo brevi excutientur, ſi res accuratius expendatur.

§. X.

ADVERTENDUM deinceps eſt *Conſcientiam* deliberatam prout vere vel falſo judicat, VERAM ſive rectam, aut FALSAM ſive errantem eſſe. Conſcientia *vera* vel *falſa*.

Eorum, verbi cauſa, recta conſcientia eſt, qui, licet Naturali Lege ſui ipſius juſta defenſio permittatur, nihilominus a vindicta proprie dicta abſtinendum eſſe judicant. Contra qui ſe putant, ubi de hæreticis agitur, jure ſolutos ea Lege qua jubemur illa præſtare quæ pacta ſunt, eorum profecto errans conſcientia eſt.

Sed errans conſcientia quo ſe debet vertere?

IX. REGULA. Reſpondeo: *Conſcientiæ ſemper obſequendum eſſe, vel etiam erranti, atque ſive ſuperabilis error, ſive ſit inexſuperabilis.* IX. Regula.

Cui Regulæ forſan prima fronte ineſſe paradoxon cenſebitur, ſiquidem per illam ea præcipi videantur quæ mala ſunt: certiſſimum enim eſt, qui erranti conſcientiæ obſequitur, eum in malas partes ſe convertere. Quæ tamen partes non æque pravæ ſunt, ac ſi rem aggrediatur quam omnino credit Legibus adverſari. Qui enim illud facit quod contra Legem fieri judicat, & Legem & Legislatorem manifeſto contemnit. Sed qui malas partes ideo ſuſcipit, quia

quia putat bonas esse, in eo laudandus est quod ita se affectum exhibet, ut Legislatoris mandata velit exequi.

Ex quo tamen non sequitur eum semper excusandum esse, qui juxta errantem conscientiam se gerit, quia non aliter excusationi locus est, quam si sit *inexsuperabilis error*. Ubi contra *superabilis error* est, atque in iis peccatur, quæ vel *præscripta*, vel *probibita* sunt, pariter peccatur, sive conscientiæ pareatur, sive ejus judicium impugnetur. Unde liquet, ut & hoc rursus advertatur, quanti cunjusque intersit suam conscientiam erudire; siquidem quoties potuit error discuti, nec discussus est, qui conscientiam errantem sequitur misere cogitur peccare, quascumque partes amplectatur. At vero qui in re *indifferenti* fallitur, quam falso persuasum habebat *præscriptam* vel *probibitam* esse, is non aliter peccat, quam si quid admiserit adversus conscientiæ dictata.

§. XI.

Conscientia *demonstrativa* & *probabilis*.

DENIQUE conscientia recta rursus duplex est. Vel enim est apprime *illustrata*, seu *demonstrativa*; vel simpliciter *probabilis*.

CONSGIENTIA APPRIME ILLUSTRATA ea est, quæ principiis certis argumentisque demonstrativis nititur, quantum saltem fas est per moralium rerum naturam; ita ut clare & distincte probari possit rectum judicium esse quod de hac vel illa actione in-

inſtituitur. Sin contra ita ſe judicium habet quod ferimus, ut nobis quidem de ejus veritate conſtet, ſed ea judicii noſtri veritas per evidentem methodum & inconcuſſa principia nequeat demonſtrari, tunc dicitur CONSCIENTIA PROBABILIS.

Conſcientia probabilis ſuum habet fundamentum in *exemplo* atque *auctoritate*, quibus ſubobſcurus quidam *naturalis convenientiæ* ſenſus, & interdum *cauſæ vulgares* adjunguntur, quæ ex ipſa rerum natura deductæ videntur. Cujuſmodi probabili conſcientia plerique homines impelluntur. Quotus enim quiſque eſt qui per veram nitidamque conſequentiarum ſeriem ex genuinis fontibus ineluctabilem neceſſitatem hauriat exequendorum officiorum? Quod etiam difficilius evadit, ſi moralis diſciplinæ præcepta illa diſputentur, quæ cum a primis principiis paulo remotiora ſint, longam ratiocinationem deſiderant. Nec contra Rationem faciunt, qui probabilem conſcientiam ducem ſequuntur. Quorum enim ſic informata mens eſt, ut rerum naturam non bene dignoſcant, iis opus eſt pro judicio peritorum hominum ſe gerere; nec aliam habent viam cui tuto poſſint inſiſtere. Minus autem perſpicaces homines adoleſcentibus poſſunt aſſimilari quorum non adhuc adultum ingenium eſt, unde tenentur ſuorum moderatorum auſcultare monita præceptiſque obſequi. Itaque quibuſdam in rebus, proprio judicio noſtro deficiente, ex hominum ſapientum & peritorum exemplo at-

que

que auctoritate recte possumus ad agendum impelli.

Sed quoniam denique non ita firma sunt conscientiæ probabilis fundamenta, ut iis omnino inhærendum sit, hæc statuenda est X. Regula:

X. Regula. X. REGULA. *Omnino enitendum est ita verisimillimas fieri nostras opiniones, ut, quantum fas est, ad conscientiam accedant bene illustratam & domonstrativam, nec probabilibus immorandum, nisi quando non datur ulterius progredi.*

CAPUT X.

Quomodo actiones humanæ cum Naturalibus Legibus comparatæ VITUPERIO *aut* LAUDE, PÆNA *vel* PROEMIO *dignæ sit. Quid sit actionum* IMPUTATIO. (a)

§. I.

Imputabilitas & *Imputatio* distinguuntur. Quid per *Causam Moralem* intelligatur.

HUMANARUM actionum naturam, earumque cum Jure consensum dissensumve superius exponentes, (b) hanc advertimus actionibus illis præcipuam dotem inesse, ut *imputationem* admittant. Scilicet qui actiones illas edit, merito potest illarum auctor haberi, sive possunt ei actiones illæ merito imputari, quarum rationem reddere jure

(a) Vid. *in hoc Caput & sequens, Puffend. Jus Nat. & Gent. Lib. I. Cap. V. & IX.*

(b) *Part. I. Cap. III.*

jure poteſt compelli. Igitur quicumque exitus ex aliqua actione conſequentur, actionem facienti juſte tribuentur, & in eum, tanquam in cauſam recident. De quo Regulam hanc ſtatuimus: *Voluntaria quævis actio ſuapte natura poteſt imputari.*

Is in univerſum cujuſdam actionis CAUSA MORALIS dicitur, *qui actionem illam vel omnino vel partim* edidit, propria voluntate impulſus; ſive ipſe actionem hanc tum phyſice, tum proxime perficiat, atque ita ſit illius *auctor*; ſive illam alieno auxilio exequatur, atque ita ſit illius *cauſa*. Igitur qui alium ſive propria manu, ſive ſicariorum ope vulnerat, pariter cauſa moralis eſt inde ſubſequentis mali.

Advertebamus quoque non confundendam eſſe humanarum actionum *imputabilitatem* cum præſenti earumdem *imputatione*. Imputabilitas enim, ut modo dicebatur, actionis qualitas eſt: imputatio autem fit vel a Legislatore vel a Judice, vel a quolibet alio, qui jam nunc alicui actionem eam imputat, cujus ea natura eſt ut poſſit imputari.

§. II.

Quid ſit *imputatio*, quæ locum non habet, niſi & Lex & actio notæ ſint.

IMPUTATIO itaque proprie *judicium eſt quo cujuſdam actionis Legibus præſcriptæ vel probibitæ boni malive exitus ei tribuuntur, qui hujus actionis auctor vel cauſa moralis judicatus eſt, unde ſequitur ut ejus debeat rationem reddere, & propter illam laude aut vituperio, præmiis vel pœnis affici.*

Impu-

Imputationis non secus ac conscientiæ judicium fit propositæ actioni Legem applicando, alteramque cum altera conferendo, ut deinde feratur sententia de actionis *merito*. Atque sic actionis auctori bonum vel malum, pœna vel merces irrogatur per Legem constituta. Quæ imputatio ut recte fiat, & legitimum actionis judicium ineatur, omnino necesse est non modo Legem & genuinum illius sensum tenere, sed præterea opus est dignovisse propositam actionem, omniaque actioni adjuncta, quæ qualicumque ratione ad Legem referuntur. His enim deficientibus Lex perperam applicaretur, unde imputatio judiciumque falsa forent & vitiosa.

§. III.

Exempla. Sed res aliquot exemplis illustranda est. De Principatu alterutrius urbis Romæ vel Albæ certamen initum est. A partibus Romanorum stabant tres fratres Horatii, pro Albanis vero pugnabant tres quoque fratres Curiatii. Horatiorum unus tribus Albanis fratribus interfectis sororem quoque suam ira percitus interemit, quoniam hæc illius Curiatii cui desponsata erat, & mortem deflebat, & interfectorem fratrem graviter objurgabat. Horatius ergo coram Duumviris accusatus est. Definiendum autem erat an Lex de homicidio ad Horatii facinus spectaret, deberetque Horatius homicidii pœnas luere. Judices quidem violatæ Legis reum

reum Horatium censuerunt damnaruntque. Sed longe alia fuit Populi sententia ad quem Horatius de Duumvirorum judicio provocavit. Judicavit enim Populus puellam Romanam, quæ suis privatis commodis potius quam publicis studeret, per duellium numero quodammodo adscribendum esse, atque in eam non secus ac in hostem sæviendum. Igitur Judice Populo Horatius absolutus est. Alterum adhuc addamus exemplum imputationis utilis, seu Judicii præmium addicentis. Tullius Cicero ineunte Consulatu suo Catilinæ conjurationem comperit, unde sua Reipublicæ pernicies impendebat. Qua in re tam difficili ita se prudenter, ita solerter gessit Cicero, ut paucorum scelestorum interitu penitus evanuerit ea conjuratio, nullo tumultu, nulla suborta seditione. Attamen Julius Cæsar aliique nonnulli a Cicerone alieni eum coram Populo accusavere, utpote qui prohibentibus Legibus eos cives mori jussisset contra quos nullum intervenerat Senatus Populive judicium. Populus vero Catilinæ facinus & periculum expendens in quo versata Respublica fuerat, tum etiam maximum in tam gravi casu Consulis in Rempublicam studium reputans, non modo Ciceroni Leges condonavit, quæ ab accusatoribus violatæ jactabantur, sed eum quoque decrevit glorioso PATRIS PATRIÆ titulo insigniri.

§. IV.

Principia. 1. Non ideo jam nunc actio est imputanda, quia imputabilis est.

Sed quo nostræ disputationis principia & fundamenta recte constituantur, advertendum est, *Actionem non ob id unum imputandam esse, quia imputabilis est.* Namque actio ut possit revera imputari, necesse est simul adsint hæc duo: primum ut actio suapte natura sit imputabilis; deinde ut actionis auctor aliqua de causa teneatur actionem illam vel facere vel omittere. Quæ definitio clarior evadet exemplo. Fingantur igitur duo juvenes ingenii dotibus fortunisque pares, quorum neuter Algebram teneatur callere, alter tamen huic scientiæ studeat, quam alter omittit. Equidem ea est alterius actio, & omissio alterius, ut utraque sit imputabilis: neutra tamen in nostra Hypothesi nec in bonam nec in malam partem imputabitur. Sed si fingatur duos illos juvenes pro sui Principis voluntate, alterum quidem Regi a Consiliis futurum esse, alterum vero rei bellicæ demandatum, tunc certe in bonam vel in malam partem merito utrique imputabitur sua vel diligentia vel negligentia in addiscenda, verbi gratia, Jurisprudentia vel mathematica. Etenim uterque omnino tenetur eas cognitiones adipisci quibus opus habet ut commissa sibi munera convenienter exequatur. Hinc manifesto liquet imputabilitati non esse locum, nisi ubi facultas adest agendi vel non agendi, quæ præterea imputabilitas non aliter

ter in *præsentem imputationem* vertitur, nisi quis teneatur actionem præstare vel omittere.

§. V.

Si quando alicui actio imputatur, ei etiam, ut jam dictum est, boni malive actionis exitus imputantur. Hinc sequitur tunc justam imputationem esse, cum aliqua interest necessaria vel accidentalis cohæsio inter actionem factam omissamve, hujusque factæ vel omissæ actionis bonos malosve exitus. Præterea requiritur ut hæc inter actionem actionisque exitum cohæsio actionis auctori nota sit, aut saltem possit actionis exitus verisimiliter prævideri. Alioquin non potest imputationi locus esse, quod melius exemplis aliquot innotescet. Ponatur itaque armorum fabricator, qui quidem arma vendit maturæ ætatis homini, in quo sana mens sedatusque animus appareat, & cui nihil mali propositum esse videatur. Interim homo ille confestim arreptis armis alium impetit occiditque. Equidem armorum fabricatori nihil est quod imputetur, quippe qui arma vendendo jure suo usus est, nec id quod contigit vel poterat vel tenebatur prævidere. At si quis ex neglectu in loco cuivis pervio sclopetos pulvere pyrio plumbeisque glandibus instructos super mensa derelinquat, iisque aut se vulneret aut interficiat quidam puer periculi nescius, certe in culpa est sclopetorum dominus, & casum tene-

2. Non fit imputatio, nisi fit aliqua cohæsio inter actionem.

tur præstare: quoniam ex illius actione manifesto & proxime consequebatur quod contigit, atque illud prævidere poterat debebatque.

Similis habenda ratio est hujus actionis ex qua consecuta est quædam utilitas, quæ profecto utilitas ei nequit imputari, quo nesciente & incogitante actio contigit. Sed quo nobis habeatur aliqua, saltem gratia, necesse non est ut de felici actionis exitu plane constiterit, satis enim est felicem illum exitum expectari merito potuisse, qui si deficiat, nihilominus agentis laudabile propositum est.

§. VI.

3. Quas ob causa dicatur quis præmio vel pœna dignus.

VERUM ut nostræ disputationis a prima origine principia repetantur, advertendum est, non posse hominem intelligi natura statuque suo quibusdam in agendo Legibus obnoxium, nisi simul intelligatur humanæ naturæ perfectionem in servandis iis Legibus positam esse, in negligendis vero abiectionem & detrimentum. Sic autem comparati sumus, ut quidquid perfectum & ordinatum est, id natura nobis arrideat, & contra displiceat illud quidquid imperfectum & inordinatum est. Quapropter qui officia sua exequuntur, ut destinatum sibi finem assequantur, atque sic humanæ naturæ prosunt eamque perficiunt, iis quidem suffragamur, illosque nostra tum benevolentia, tum existimatione ita dignos censemus, ut

non

non ſolum eam benevolentiam exiſtimatio-nemque noſtram, ſed quidquid utilitatis ex utraque conſequitur merito ſibi vindicent. Eos contra, qui pravo inditarum ſibi facultatum uſu naturam ſuam conditionemque deprimunt & adulterant vel inviti damnamus, fatemurque merito illos vituperari, merito illis ſuccenſeri, rationique conſentaneum eſſe ut meritas pœnas luant ſuæ improbitatis. Ea vera ſunt *meriti* ſeu virtutis & nequitiæ fundamenta.

§. VII.

Quid ſit *Meritum* & *Nequitia*.

Meritum igitur ſeu probitas aut virtus, *ea dos eſt ob quam eorum, qui nobis vel ſuperiores vel æquales, aut etiam inferiores ſunt, comprobationem, exiſtimationem atque benevolentiam, & quidquid utilitatis ex eis aliorum affectibus conſequitur, jure nobis vindicamus*. Contra Meriti defectus ſive nequitia *eſt ea Merito ſeu virtuti adverſata dos ob quam in aliorum contemptum & vituperium incurrimus, cogimurque confiteri dignos nos eſſe, qui contemptum vituperiumque illud, & moleſtos inde conſequentes exitus patiamur.*

Quæ probitatis & nequitiæ definitiones ſuum in ipſa rerum natura manifeſto fundamentum habent, atque cum ſenſu communi vulgoque receptis opinionibus apprime conſentiunt. Actiones enim, prout ſunt moraliter bonæ vel malæ, auctore Ratione vel laudantur vel vituperantur. Neque res

aliter se habere potest, si ad Legislatorem spectetur. Legislator enim ipse sibi turpiter contradiceret, nisi rebus iis suffragaretur quę cum illius Legibus consentiunt, ea vero damnaret, quæ eisdem Legibus adversantur. Qui vero Legislatoris subditi sunt, ad ejus mentem judicia sua tenetur accommodare.

§. VIII.

4. Sui sunt gradus meriti seu virtutis, & nequitiæ, tũ etiam imputationis. (a) *Part. I. Cap. XI.* §. 12.

JAM superius adnotatum est alias actiones aliis meliores esse, alias vero pejores aliis, quod ita evenit, vel propter agentis animum, vel propter actionum adjuncta. (a) Igitur meriti seu virtutis, & nequitiæ, sui sunt gradus, possuntque gradus illi vel elatiores vel demissiores esse. Quapropter quoties id agitur ut definito modo alicui actio imputetur, attendenda sunt actionis adjuncta, agentisque animus; laudis enim aut vituperii, mercedis aut pœnæ sui quoque sunt gradus pro ipso virtutis aut nequitiæ gradu. Nam partum ex actione bonum malumve, prout majus vel minus est; prout erat plus minusve difficile actionem facere vel omittere; prout majori vel minori libertate atque judicio edita actio est; prout validiores vel imbecilliores causæ fuerunt quibus ad agendum impulsi sumus, agentisque mens & consilium majorem minoremve præstantiam & magnanimitatem habuerunt, sic etiam actionis imputatio majorem habet minoremve efficaciam, hujusque imputationis exitus vel utiliores sunt vel exitiosiores.

§. IX.

§. IX.

Potest a pluribus imputatio fieri, ut jam indigitatum est: pulchre autem intelligimus pro actionum varietate varios etiam imputationis effectus esse, quorum effectuum majus minusve momentum est pro imputantium qualitate, & imputationis jure quod eis competit. Imputatio nonnunquam vel sola laude vel solo vituperio circumscribitur, sed longius nonnunquam progreditur. Hinc duplex distinguitur imputationis genus: alia est SIMPLEX, alia EFFICAX. Simplex imputatio ea est per quam actio unice probatur vel improbatur, nec actionis auctor aliud quidquam consequitur prœter laudem aut vituperium. Efficax imputatio ea est, quæ non in sola laude, vel in solo vituperio consistit, sed aliquem præterea gignit bonum malumve exitum, seu verum præsensque aliquod commodum vel incommodum, quod in actionis auctorem recidit.

5. Imputatio vel est *simplex*, vel *efficax*.

§. X.

Imputatio simplex potest a quolibet indiscriminatim fieri, sive ejus peculiariter intersit actionem factam vel omissam esse, sive ejus non aliter actio intersit quam ob aliquam causam generalem remotamque. Quoniam enim omnium hominum in humana societate refert Naturales Leges dili-

6. Simplicis & efficacis imputationis effectus.

genter servari, hinc unicuique partum est jus alienas actiones laudandi aut vituperandi, prout hæ actiones cum Naturalibus Legibus consentiunt, vel eisdem adversantur. Quinetiam ad hujusmodi laudem aut vituperium quodam obligationis genere quivis adstringitur, ita postulante Legislatoris Legumque reverentia; ac is certe in universa & singula societatis membra peccaret, qui suo saltem assensu dissensuve non testaretur quanti probitatem virtutemque faciat, & quantum a nequitia & scelere sit aversus.

Sed quod ad efficacem imputationem attinet, necesse omnino est, ut jure fiat, ali cujus peculiariter & proxime interesse actionem fieri vel omitti. Eorum autem peculiariter & proxime actio interest, 1. ad quos pertinet actionem *ordinare*: 2. Eorum quoque actio interest propter quos fit, & in quorum potest utilitatem vel detrimentum converti. Itaque Princeps res quasdam constitutis Legibus præcipiens aut vetans, mercedem pollicitus aut pœnam minitatus, Legum suarum cultui proculdubio debet invigilare, atque illi jus competit suis subditis quas faciunt actiones imputandi, sive eos remunerandi aut puniendi. Idem de eo dixeris cui alieno facto injuria vel damnum illatum est; injuriam enim vel damnum passus alterutrum vel utrumque actionis auctori merito imputabit, & jure poscet damnum sarciri, & de injuria sibi pro æquitate satisfieri.

§. XI.

§. XI.

Potest ergo contingere ut actionis auctori sua actio per plures merito imputetur, eam enim unusquisque pro sua parte imputat, quia singulorum quoad diversa interest. Sin eorum aliquis cujus interest, pro qua parte sua interest, jus suum dimittat, nec actionem imputet agenti, nihilominus caeteris salvum manet suum jus, quod positum non erat in alterius potestate peculiare suum jus dimittentis. Injuriam mihi quis intulit: possum quidem ego, quod ad me attinet, injuriam condonare facienti; sed per meam veniam neutiquam minuitur jus Principi competens injuriam illatam dijudicandi, ejusque auctorem plectendi, utpote qui violaverit Leges, civilemque ordinem & disciplinam interturbarit. At si actionem imputare nolint ii omnes quorum interest, & injuriam scelusque singuli simul condonent, tunc actio habetur moraliter infecta, quia nullum habuit moralem effectum.

7. Si ii omnes quorum interest actionem non imputent, actio censetur infecta.

§. XII.

Advertendum tamen est bonarum malarumque actionum cum aliquo discrimine imputationem fieri. Legislator enim si quamdam bonae alicujus actionis mercedem constituerit, hoc ipso ad dandam mercedem tenetur; hanc enim exigendi jus eis concessit qui illam obsequio suo promeriti sunt. Sed

8. Quod sit discrimen inter bonarum malarumque actionum imputationem?

quod ad pœnas spectat quæ in facinorosos homines constitutæ sunt, eas revera potest Legislator, si velit, & citra ullam controversiam infligere, nec merito potest reus de pœnis inflictis conqueri, in quas ob imperii detrectationem incurrit. Inde tamen non sequitur Legislatorem omnino teneri absque ulla venia sontes plectere, sed in ejus potestate positum semper est scelus ulcisci vel condonare, scelerisque pœnam in integrum remittere, vel pro parte imminuere, cujus adhibendæ coercitionis, aut veniæ in integrum vel partim concessæ subesse possunt legitimæ causæ.

CAPUT XI.

Cum variis actionum generibus principia nostra conferuntur, ut dignoscatur ratio actionum illarum imputandarum.

§. I.

Quænam actiones jam nunc imputentur?

QUÆ modo principia statuimus, possent illa quidem sufficere: sed operæ pretium est humanas actiones cum principiis illis conferre, & accuratius casus illos dignoscere, actionesque illas perspectas habere, quæ nobis possunt imputari.

1. Ac primo quidem ex illis quæ dicta sunt consequens est alicui jure imputari quamvis actionem factam omissamve, cujus auctor & causa fuit; quamque tenebatur facere vel omittere.

2. Eo-

2. Eorum actiones qui Rationis expertes sunt, quales dixeris infantes, amentes, furiosos, imputationem non admittunt; nec enim ibi locum habet imputatio, ubi deficit intellectus. Etenim qui quid faciant nesciunt, nec illud valent cum Legibus conferre, horum actiones proprie *humanæ* non sunt, & nullam includunt moralitatem. Objurgat quis puerum, v. g. aut illum verberat: ea non est *pœna*, sed simplex animadversio, cujus hic præcipuus finis est, ne puer ille pravos mores contrahat. **Eorum actiones qui Rationis expertes sunt.**

3. Quod ad ebrietatem attinet, quævis ebrietas in quam quis data opera sese demersit, in causa non est, cur admissum ab ebrio flagitium ei non imputetur. **De iis quæ fiunt ex ebrietate.**

§. II.

4. Quæ quis revera non valet præstare, illi non imputantur; nec si jussam rem ideo omiserit, quoniam hujus faciendæ defuit occasio. Quo enim omissæ actionis fiat imputatio, prorsus necesse est, ut simul adsint hæc duo: 1. ut fuerint ad agendum necessariæ vires rationesque; tum 2. ut quæ suppetebant ad agendum rationes ita potuerint adhiberi, ut alii potiori officio exequendo non officerent, nec ex illis grave malum aliquod sequeretur, quod is non tenebatur perpeti, qui actionem omisit. Sed alia causa illorum est qui propria sua culpa præscriptam actionem sibi reddiderunt impossibilem: Legislator enim omissam actionem **De rebus impossibilibus, & occasionis defectu.**

nem

nem illis non minori jure imputabit, quam si actionem possent facere, nec vellent: Ea Romæ fuit quondam illorum causa, qui ne possent arma tractare, & quo militiæ immunes essent, pollicem sibi præscindebant. Similiter nulla est debitoris excusatio, qui rei familiaris mala administratione eo egestatis prolapsus est, ut æri alieno impar sit. Quinetiam si quis eam rem aggressus est quam noverat, vel facile novisse poterat, supra suas vires positam esse, ei actio hæc merito imputabitur, si tamen inde aliquis alius quoddam detrimentum passus sit.

§. III.

De dotibus naturalibus.

5. Menti vel corpori natura dotes insitæ nequeunt ex se ipsis in bonam nec in malam partem imputari. At vero iis impendenda laus est qui sua cura suoque studio aut innatas virtutes excolunt, aut vitia emendant, si quæ natura insevit. Quibus contra ob nequitiam vel inertiam inquinata mens vel debilitatum corpus est, iis merito imputantur animi sordes, aut corporis imbecillitas.

De iis quæ per exteriores causas gignuntur.

6. Exteriorum causarum effectus, & eventus quicumque sint, nemini possunt in bonam malamve partem imputari, nisi quis forte potuerit & debuerit effectus & eventus illos excitare, vel impedire, aut temperare, seque in illis excitandis, vel impediendis, aut temperandis diligentem aut segnem

gnem exhibuerit. Itaque aratori bona vel mala ſeges imputatur, prout ſegnius vel accuratius agros excoluit ſibi demandatos.

§. IV.

De iis quæ ex errore vel per ignorantia fiunt.

7. Quod ad res attinet ex errore vel per ignorantiam factas, in univerſum ſtatui poteſt, illud imputandum non eſſe, quod per inexſuperabilem ignorantiam contigit, cujus ignorantiæ tum origo, tum cauſa minime fuit voluntaria. Quapropter ſi Princeps mutatis veſtibus Regnum ſuum ignotus peragretur, ſuis ſubditis non poteſt merito ſuccenſere, ſi ſuum Principem debitis honoribus proſequuti non ſunt. Sed iniqua ſententia merito Judici imputaretur, qui *facti* vel *juris* accuratam diſquiſitionem omittens, ea neſcivit quæ tenebatur ſcire, quo legitimam ſententiam pronuntiaret. Cæterum in uſu vitæ ſolito comparandæ rerum cognitionis poſſibilitas ſtudiumque non ſtricto Jure cenſentur, ſed id ſpectatur quod fieri moraliter poteſt nequitve, & æqua venia indulgetur præſenti hominum conditioni.

Ubi de Legibus & officiis agitur, ignorantia vel error habentur *voluntaria*, nec impediunt quominus imputentur actiones per ignorantiam vel errorem factæ vel omiſſæ, atque id ex principiis ſuperius poſitis conſequitur (a). Sed ea rei quandoque natura eſt, ut in ſe ſit intricatiſſima; tum ejus, qui rem fecit omiſitve, ita circumſcriptum, & incul-

(a) Vid. *ſup. Part. I. Cap. I.* §. 12.

incultum ingenium est, institutionis nimirum copia deficiente, ut quoniam fuit error insuperabilis, ideo venia dignus sit. Igitur in Legislatoris prudentia positum est, ut expensis quibusvis adjunctis, imputationem pro æquitate temperet.

§. V.

De iis quæ ex indole, moribus & cupiditatibus proveniunt.

8. SUA cujusque natura, inveterati mores, affectusque magna profecto vi homines concutiunt impelluntque, sed neque tamen ea vis est, quæ homini Rationis usum libertatemque auferat, vel saltem non potest quis invitus cogi ad prava consilia exequenda ex pravis affectibus orta. Homini sua semper Ratio & libertas salvæ sunt, atque de hoc inter omnes Jureconsultos merito convenit (a). Ingeniti affectus, initi mores, acresque cupiditates ineluctabili vi non impellunt ad Naturales Leges violandas, nec insanabiles sunt hi animi morbi, sed adhibita opera & diligentia sanantur, ut de SOCRATE testatur CICERO. (b)

Nec venia digni sunt qui pravos affectus potius quam emendarent diuturna consuetudine corroborarunt. Maxima quidem vis est consuetudinis quæ nos ad quasdam res faciendas quadam necessitate videtur impellere. Sed ipsa teste experientia, ubi voluntas adest, possunt exui pravi mores. Ac etiamsi concedamus plus valere consuetudinis

(a) Vid. *sup. Part. I. Cap. II.* §. 16.
(b) *Tuscul. Quæst. Lib. IV. Cap.* 37.

nis quam Rationis imperium, nulla tamen ex parte pravarum actionum minuitur fœditas, sed earum legitima est imputatio, quia semper in cujusvis potestate fuit, ne pravis moribus assuesceret. Igitur quanto quis laudabilior est, quia se constantem præbet in bonis actionibus usurpandis, tanto majori odio contemptuque digna est malarum artium consuetudo. Uno verbo, si foret illa propensionum, cupiditatum & initorum morum potestas, ut per eo Legum effectus impediretur, jam nulla daretur humanarum actionum regula. Leges enim ideo in universum constitutæ sunt ut emendentur pravi affectus & mali mores, eorumque arceantur exitiosi effectus, & ut vel radicitus evellantur cupiditates, vel saltem intra innocuos limites contineantur.

§. VI.

9. Quas huc usque diversas quæstiones agitavimus nihil præferunt solutu difficile. Sed aliquot aliæ supersunt paulo intricatiores quas apertius decet enucleare. De actionibus ad quas vi compellimur.

Ac primo quæritur quales habendæ sint actiones illæ ad quas vi compellimur; harumne actionum ea natura est, ut imputari queant, & revera imputandæ sint?

Respondeo I. Ex physica vi, cui non possit obsisti, gigni actionem involuntariam, quæ tantum abest ut debeat jam nunc imputari, ut suapte natura imputationem

non

(a) Vid. sup. §. 1. non accipiat (a). Etenim in nostra quæstione, qui vim alteri adhibuit, actionis editæ sola & vera causa est, cui proinde soli est imputanda: qui enim actionem fecit, quoniam ratione mere passiva se habuit, ei non magis potest actio imputari quam vel gladio, vel fustis, vel alii cuivis instrumento, quo quis ad quemquam percutiendum uteretur.

2. At si quis actionem fecit ad illam ideo coactus, quia grave malum aliquod extimuit, quod ei præpotens quispiam minitabatur, malum hoc confestim irrogaturus, dicendum est ex metu editam actionem *voluntariam* quidem esse; unde si res in universum spectetur, potest hæc actio imputari. (b)

(b) Vid. sup. Part. I. Cap. II. §. 12.

Verum quo dignoscatur an actio revera imputanda sit, expendendum est, utrum is, qui vi cogitur, stricta obligatione teneatur actionem facere vel omittere, ita ut imperium detrectans ei malo se objiciat quod minitatus est is a quo præscripta vel prohibita actio est. Quod si ita se habeat, & stricto jure aliquis obligatus contra officium suum peccet, is nequicquam adhibitam sibi vim prætenderet, ne sibi actio facta vel omissa imputaretur. Hoc enim in universum statui debet, legitimo Principi proculdubio partum jus esse, ut qui sibi subditi sunt, eos ad exequenda sua mandata ineluctabili necessitate cogere possit, etiamsi subditi ex obsequio suo in aliquod malum, atque in ipsum vitæ discrimen incurrant.

§. VII.

§. VII.

Actiones per vim extortæ se ipsis vel bonæ sunt, vel malæ, vel indifferentes.

Quibus imputandarum actionum ita positis principiis, distinguendæ sunt actiones *indifferentes* ab iis quæ sunt *moraliter necessariæ*. Actio suapte natura indifferens, ad quam quis per vim adactus est, coacto nequit imputari: coactus enim quoniam nulla *obligatione* tenebatur, ideo vim adhibenti nullum jus erat a coacto quidquam exigendi. Profecto quæ vim omnem Naturalis Lex prohibet, eamdem vim non potest comprobare, hominem adigendo ad eam rem exequendam, cui non aliter assensus est quam invitus coactusque. Unde coactum quodvis promissum, vel coacta quævis conventio nec *promissi* nec *conventionis* jure obligationem ullam inducit, sed potest utrumque ei tanquam scelus imputari a quo illata vis est. Verum, si qui vim adhibet, jure suo utatur, postuletque justæ suæ petitioni satisfieri, tunc valet actio quantumvis coacta, debetque suos omnes morales effectus sortiri. Itaque fugitivus debitor vel malæ fidei, suo creditori satisfaciens ob proximum incarcerationis metum, vel ne sua bona apprehendantur, factam solutionem non ideo potest repetere, quia coactus solvit. Nam siquidem dissolvendorum nominum obligatione constringebatur, ultro volensque, non autem coactus, debebat satisfacere.

Quantum ad *bonas* actiones attinet, ad

quas quis per vim, ac ut ita dicam, pœnarum verberumque metu adactus est, earum nulla fit imputatio, quoniam nec laude nec mercede dignæ sunt, cujus in promptu ratio est: Legibus nempe animo volente sinceroque tenemur obsequi, nostraque nobis officia ideo servanda, quia ipsi nobis quam justa sint conscii sumus.

Quod ad actiones spectat manifesto *malas scelestasque* ad quas quis cogitur gravissimi cujusdam mali, & mortis præsertim timore, ea statuenda generalis Regula est; Metus causas tam graves quandoque esse, ut aliquatenus ejus scelus minuatur, qui quamquam invitus & renuente conscientia pravum tamen facinus admisit: sed nihilominus actio semper remanet in se vitiosa, & vituperio digna, ita ut possit imputari & revera imputetur, nisi qui illam fecit necessitatis exceptionem prætendat.

§. VIII.

Cur actio possit imputari quamvis coacta.

Quæ ultima Regula ex principiis deducitur quæ statuimus. Nam qui metu quidem gravissimi cujusdam mali, nulla tamen physica vi compulsus, actionem exequitur manifesto malam, ejus actionis pro sua parte conscius est quam volens aggreditur, licet animo reluctante. Neque vero supra vires humanas positum hoc est, ut quis consilium ineat dolorem, imo mortem ipsam oppetendi, potius quam officium violet. Namque homines non ita pauci videntur,

tur, qui ob leves etiam causas, sed quibus acriter percelluntur, dolori se ipsique morti objiciunt, quod quamvis in se difficile, impossibile tamen non est. Legislatorem igitur penes est ob legitimas causas omnimodam obsequendi obligationem imponere, & societatis sæpissime refert ut invictæ constantiæ tradantur exempla. Apud moratas gentes in quibus nonnulla fuerunt probitatis semina, nunquam addubitatum est quin hoc gravissimum scelus esset, si quis, ne moreretur, patriam suam proderet: sed contra Patriæ saluti vitam impendendam esse Græcorum Romanorumque fuit semper stabile judicium. Atque inter Ethnicos moralis disciplinæ magistros extiterunt permulti, qui eam sententiam acriter propugnarent, non esse quidquam adversus religionem justitiamve doloris suppliciique metu faciendum,

Ambiguæ si quando citabere testis
Incertæque rei: Phalaris licet imperet, ut sis
Falsus, & admoto dictet perjuria tauro,
Summum crede nefas animam præferre pudori,
Et propter vitam vivendi perdere causas. (1)

Sic se habet Regula. Contingere tamen potest, ut jam indigitavimus, legitimam ex necessitate exceptionem gigni, ita ut actio non imputetur. Quod ut bene intelligatur, ineunda esset fusior disputatio, sed de hoc alias; impræsentiarum satis esto hic

(1) *Juv. sat. VIII. vers.* 80.

 adno-

adnotasse, ea rerum quandoque adjuncta esse, ut merito conjiciatur hanc fuisse Legislatoris voluntatem, ne malum imminens pateremur, cujus quoniam nos voluit immunes fieri, nos ideo quoque vult servandæ Legis necessitate solutos esse: atque id locum habet quoties quas partes amplectimur minus includunt malum quam quod aliunde imminebat.

§. IX.

Puffendorfii sententia.

CÆTERUM quæ PUFFENDORFIUS de hoc argumento principia constituit, neque recta in se ipsis videntur, nec satis mutuo cohærentia. Ille Regulam hanc statuit, nullam in eum imputationem cadere, qui *metu* coactus sit, vel præsenti & physica *vi* compulsus, quoniam metu actio extorta auctori non magis potest imputari, quam gladio quo quis ad cædem utitur. Quam tamen suam Regulam ita PUFFENDORFIUS interpretatur, ut scelestissimis facinoribus patrocinari nolit, mortemque dicat potius obeundam, quam alium in atrocibus flagitiis adjuvare, atque ejusmodi causas excipi vult e Regula quam statuit (a). Sed merito adnotatum est iis quæ per metum aut vim facta sunt nimiam a Puffendorfio indultam veniam esse, nec quidquam argui per securis

(a) Vid. *Puffend. de Offic. Hom. & Civ. Lib. I. Cap. I.* §. 24. Et *de Jur. Nat. & Gent. Lib. I. Cap. V.* §. 9. *cum notis Barbeyrac.*

ris & ensis exempla, sunt enim hæc mere passiva instrumenta.

Præterea si verum sit imputandarum actionum generale principium, haud satis apparet cur excipi quædam causæ debeant; aut saltem constituenda fuisset quædam Regula, cujus ope citra errorem secernerentur causæ illæ quæ dignæ sunt exceptione.

§. X.

De actionibus quarum sunt plures correi.

10. Plerumque igitur ei actio imputatur qui præ metu illam admisit, sed & illi a quo metus injectus est etiam merito imputatur, & quidem pro ea parte juxta quam fuit actionis particeps.

Itaque nonnullas hoc loco quæstiones evolvemus de iis actionibus quarum sunt plures correi, & ea quoque principia statuemus quorum ope dijudicetur ratio qua alteri potest alterius actio imputari. Quod argumentum cum sit gravissimum, ejusque late pateat usus, non obiter expendendum est.

1. Atque ut id dicatur quod verum est, nemini possunt imputari nisi quæ ipse vel fecit vel omisit: namque alienæ actiones nobis imputari nequeunt, nisi quatenus illarum fuimus participes, easque tenebamur vel promovere, vel arcere, vel certa ratione dirigere; ac sane id per se liquet. Qui enim alienam actionem alteri imputat, is asserit actionis *causam efficientem* illum

esse cui imputatur, quamvis non sit *causa unica*; unde consequens est ut actio qualicumque modo, vel in sua causa, vel in exequendo, ab illius voluntate penderet, in quem cadit imputatio.

2. Quibus ita positis, dicendum est incumbere singulis hominibus universalem obligationem pro viribus enitendi, ut cæteri omnes officia sua exequantur, & nefariis actionibus abstineant, ac proinde nemini licere quacumque de causa vel proxima vel remota alienorum peccatorum consortem esse.

3. Sed multo potiori jure actiones nobis imputantur eorum quos singulari cura regendos suscepimus, Qui enim tuæ curæ commissus est non solum sibi, sed & tibi peccat; nam ejus facta vel bona vel mala tibi imputabuntur, inquireturque an pro mandato imperioque tibi credito omnes rationes adhibueris moraliter necessarias. Quapropter Patrifamilias v. g. liberorum suorum imputantur boni vel pravi mores.

4. Adnotandum deinceps est alienæ actionis merito consortem haberi non solum illum, qui ipse rebus quibusdam factis omissisve certo sciebat quod alienam actionem posset vel promovere vel impedire; sed satis est si quis probabiliter aut verosimiliter actionem alienam promovisse vel impediisse potuit. Quemadmodum igitur ejus negligentia non excusaretur, qui se diceret rem certo nescisse; ita etiam si illud præstiterit quidquid tenebatur præstare, sane non vi-

tupe-

tuperabitur, quia res non bene cesserit, sed vituperium omne in proximum actionis auctorem recidet.

5. Denique abs re non erit illud quoque adnotare, nos in proposita quæstione non expendere quis in ipsa actione probitatis, & nequitiæ gradus insit, unde actio melior vel pejor est, ejusque augetur laus aut vituperium, merces aut pœna: sed hoc proprie indagamus, quousque scilicet alienæ actioni se quis immiscuerit; primum ut dignoscatur an qui alienæ actionis particeps est habendus sit tanquam ejusdem actionus *causa moralis*, tum deinde ut ipsius moralis causæ æstimetur major minorve efficacia. Quod operæ pretium est attendisse.

§. XI.

Quo igitur statuatur aliqua tanquam mensura juxta quam fiat imputatio, pro quo gradu alienarum actionum qui particeps fuerit, multa quidem attendenda, multa distinguenda sunt: alioquin iniquissimum de humanis actionibus judicium iniretur. In universum, exempli causa, certissimum est minus efficaciter impelli nos ad agendum, si quis nobis simpliciter suffragetur, quam si validam suasionem acremque instigationem adhibuerit. Nihilominus si quem summopere suspiciamus, cujus ideo magna sit in nos auctoritas, ejus simplici comprobatione

Triplex Moralium Causarum genus; alia est causa *præcipua* alia *subjecta* alia *collateralis*.

multo afficimur validius, quam alterius cujuslibet vehementissimo suasu, vel acerrima instigatione.

Ad triplex genus revocari possunt causæ morales quarum est aliquis in alienas actiones influxus. Aliquando enim moralis caussa vel est *præcipua*; ita ut qui rem exequitur sit *causa subjecta*; vel contra proximus actionis auctor est *causa præcipua*, alter vero *causa subjecta*; vel alias denique in propositam actionem æqualiter influunt *causæ collaterales*.

§. XII.

De eo censetur quod sit PRÆCIPUA CAUSA, *qui, rebus quibusdam factis omissisve, ita influit in alienam actionem, ut propter illum actio facta sit vel omissa, quamquam aliunde proximus actionis auctor faciendæ rei haud ignarus se immiscuerit*. Centurio, v. g. facinus evidenter scelestum exequitur, ita diserte jubentibus vel exercitus Duce vel ipso Rege: exercitus Dux vel Rex habendi sunt causa præcipua, Centurio autem causa subjecta. Interfecti URIÆ præcipua causa fuit David, quamquam hujus necis consors fuit etiam JOAB, cui apprime notum erat Regis consilium. Sic etiam enecati NABOTH causa præcipua fuit (a) JESABEL.

(a) Vid. 2. *Sam. Cap. XI. Et 1. Reg. Cap. XXI.*

Necessarium esse dixi ut proximus actionis auctor ei se scienter immiscuisset. Qui enim actionem edidit, nec scivit an esset

bona

bona vel mala, is habendus est ut simplex instrumentum, & ei soli imputanda est actio, qui illam præcepit, quoniam ejus est mera & unica causa. Quapropter ut mera instrumenta plerumque habendi sunt subditi, qui ita Principe suo jubente bellum iniquum gerunt.

Cæterum eorum quæ a subditis fiunt ideo Princeps censetur esse præcipua causa, quia subditi nonnisi jubente Principe, actionem exequuti sunt. Atque idcirco quisquis ille sit, cujus ita prævalebit opinio, ut vel æquales sibi, vel etiam superiores ad agendum impellat, ei vel æqualium vel superiorum actiones imputabuntur. Cujusmodi imputatio in eos homines recte cadit, qui Principibus a Consiliis sunt, vel etiam in illos sacrarum rerum Ministros, quorum cum magna sit apud Principes gratia, id faciendum suadent Principibus, quod nunquam Principes ultro fuissent suscepturi. Quibus in causis in eum præcipue cadit laus aut vituperium, qui suggestus consiliive auctor est. Atque hic juvat referre sanam profecto sani Scriptoris de hac re sententiam. „ Apud Anglos, inquit, satis rece-„ ptum est, ut quidquid Principes peccant, „ id eorum Ministris imputetur, quos ego „ quidem non inficias ibo plerumque im-„ putationi ansam præbere. Verumtamen er-„ rata Principum per Ministrorum scele-„ ra non excusantur: nam, quidquid illud „ sit, sua est Principibus Ratio, suum „ judicium, & penes ipsos summa est

„ au-

„ auctoritas. Multa sunt in quibus Princi-
„ pes oporteat suum judicium adhibere,
„ nec ex fide pendere introrsum turpis a-
„ varique aulici. Sin minus possunt pro-
„ pter obtusam mentis suæ aciem res ipsi
„ dijudicare, cæteris imperium tradant, cu-
„ jus nequeunt habenas temperare. Atque
„ haud scio an de Principibus Rempubli-
„ cam male gerentibus non idem dicendum
„ merito sit quod CAROLUS BORROMÆUS
„ solitus erat usurpare de Episcopis suas
„ oves male pascentibus: *Si demandatæ sibi*
„ *provinciæ impares sunt, undenam illis tam*
„ *elata ambitio? Si pares sunt, undenam tam*
„ *supina negligentia?* (a)

§. XIII.

Is esse dicitur COLLATERALIS CAUSA, *qui, rebus quibusdam factis omissisve, sufficienter & quantum in se est, alienam actionem adjuvat, ita ut alienæ actionis consors esse censeatur, quamvis non omnino constet omittendam actionem fuisse, nisi adfuisset collateralis causa*. Igitur collateralibus causis annumerantur ii, qui qualicumque ratione proximum actionis auctorem adjuvant, eumve sua domo excipiunt suoque patrocinio fovent. Sic, v. g. collateralis causa esse dicitur ille, qui, quo furtum tutius fiat, aditus custodit, altero fores effringente &c. Eorum plerumque culpa æqualis est, quibus eadem inita con-

(a) *Bernard. Nunt. Reip. Litt. Mense Aug.* 1702. *pag.* 24.

consilia sunt, singulique habentur *æquales* & *collaterales* causæ, utpote qui de admittendo eodem facinore conspirarint, quibus eadem sit voluntas, & quorum idem intersit. Quamquam vero admissi facinoris quisque non sit æqualiter particeps, recte tamen aliorum actio potest aliis imputari.

§. XIV.

Denique causa subjecta est, *quæ parum in alienam actionem influit, eive levissimam ansam præbet, actionemve reddit faciliorem, tia ut actionis auctor, cujus jam erat deliberata mens, & cui omnia suppetebant ad agendum necessaria, tantummodo ad exequendum suum consilium impellatur*; ut si cui faciendæ actionis ratio tempusque, & post admissam actionem aufugiendi modus ostendatur, &c. vel si ejus laudetur propositum, & ad id perficiendum stimuletur.

In numero causarum subjectarum nonne etiam recensenda est Judicis actio, qui præ timore, vel propter obsequium, aliorum sententiam, quam putat iniquam esse, ideo non impugnat, quia cæteri sunt unanimes. Subjectis quoque causis annumeranda sunt prava exempla. Non enim solent prava exempla nisi illos afficere qui ad malum proclives sunt, ita ut improbos minus æmulentur quam propriæ suæ naturæ indulgeant. Quamquam exemplorum vis adeo interdum est efficax, tum ob peccantium dignitatem, tum ob indolem cæteros imitan-

tantium, ut si alii abstinuissent malo, nunquam alii de illo admittendo cogitassent. Qualia sunt virorum principum exempla, atque illorum quibus ob suam animi perspicientiam clarumque nomen multa est in cæteros auctoritas: iis enim singulariter imputandum est quidquid eorum exemplo peccatur. Plures aliæ causæ sunt de quibus statuendum est idem judicium. Sed prout rerum adjuncta variantur, eædem res plus minusve in alienas actiones influunt, unde qui rebus quibusdam factis omissisve alios ad agendum quid vel omittendum stimulant, habendi sunt, modo ut actionum factarum omissarumve causæ præcipuæ, modo ut causæ subjectæ, modo ut causæ collaterales.

§. XV.

Usus harum distinctionum. Nostrarum distinctionum sua sponte se prodit usus. Cætera si sint paria, *Collateralium Causarum* æqualis habenda ratio est. Sed *Præcipuis Causis* major sine dubio tribuenda laus est, aut majus vituperium impendendum quam *Causis subjectis*, majorque merces vel pœna irroganda. Dixi, *cætera si sint paria*: aliquando enim propter adjunctorum varietatem sic augetur minuiturve actionis laus vel improbitas, ut in causa subjecta multo major nequitia quam in præcipua causa deprehendatur, atque sic gravior fiat in causam subjectam imputatio. Fingantur, exempli gratia, duo homines, quorum alter ob illatam sibi ab inimico suo

gra-

graviſſimam quamdam injuriam, alterum in ſui defenſionem ultionemque inſtigat. Inſtigator quidem ira præfervidus eſt; inſtigatus autem, quamquam animo ſedato ſit, inſtigatoris inimicum ex inſidiis enecat. Inſtigator certe prima cædis cauſa eſt, cujus tamen ob primum iræ recentis impetum minus atrox facinus habebitur, quam illius, qui cum nullis iracundiæ ſtimulis incitaretur, alterius tamen ſanguine ſe reſperſit.

Ad calcem hujus capitis ſequentes adnotationes juvat adtexere. Ac primo quidem triplex moralium cauſarum ordo ex ſe verus eſt, ſed illa trium cauſarum diſtinctio non ita uſurpatu facilis eſt. Deinde quoties de cauſa actionis ambigitur, is *præcipua cauſa* cenſeatur, qui proximus actionis auctor eſt: qui vero ſunt actionis participes, vel tanquam *cauſæ ſubjectæ* habeantur, vel ad ſummum ut *Cauſæ collaterales*. Advertendum tandem eſt *Moralium Cauſarum* diſcrimen recte quidem a PUFFENDORFIO conſtitutum eſſe, cujus nos veſtigiis inhæremus: ſed ille harum cauſarum diſcrimina quoniam non ſatis accurate definivit, hinc eſt, ut ſi quando rerum exempla proferat, non ſemel in cauſarum diſtinctione hallucinetur, atque illud ad hanc cauſam referat, quod erat ad aliam referendum. Quæ PUFFENDORFII hallucinatio BARBEYRACIUM non latuit naris emunctæ hominem, cujus nos adnotationes in noſtram utilitatem convertimus. (a)

(a) Vid. *Notas Barbeyr. in Offic. Hom. & Civ. Lib. I. Cap. I. §. 27.*

CA-

CAPUT XII.

De AUCTORITATE & SANCTIONE *Naturalium Legum* (a); *ac primo de* BONIS & MALIS *quæ natura solent* VIRTUTEM & VITIUM *subsequi.*

§. I.

Quid sit Naturalium Legum auctoritas.

HOc loco per NATURALIUM LEGUM AUCTORITATEM intelligimus *vim illam Legibus inhærentem, tum quia eis assentitur Ratio, tum potissimum quia scimus Deum illarum auctorem esse,* unde strictissima obligatione tenemur Legibus illis nostram agendi rationem accommodare, ob summum in nos Dei Conditoris imperium.

Huc usque Naturalium Legum originem, indolem, & earum certissimam veritatem exposuimus, id quod satis esse videtur ad earumdem Legum constituendam auctoritatem. Nihilominus superest aliquid quod de Legum auctoritate ulterius disputetur. Legum proprie dictarum vis in earum *sanctione* imprimis posita est (b). Sanctio enim Legibus, ut ita dicam, auctoritatis sigillum imprimit. Itaque magni refert, imo & necesse est inquirere, an revera existat *Legum Naturalium sanctio*, id est,

(a) Vid. *Puffend. de Jur. Nat. & Gent. Lib. II. Cap. II.* §. 21.

(b) Vid. *Part. I. Cap. X.* §. 21.

est, ac Naturalibus Legibus adjunctæ sint comminationes & promissa, pœnæ vel præmia?

§. II.

In qua disquisitione primum illud occurrit, eas nempe vivendi Regulas, quæ Naturalium Legum nomine veniunt, ita esse hominum naturæ, indoli, & primigeniæ conditioni accommodatas, necnon cum nostris necessitatibus, atque desideriis menti nostræ ingenitis, & cum illo statu juxta quem in his terris vivitur ita consentientes, ut illas prorsus liqueat propter homines hominumque utilitatem constituta fuisse. In universum enim, omnibusque accurate perpensis, non alia ratio est publicam privatamque felicitatem efficiendi certam stabilemque, quam si Leges Naturales serventur, quas si violaverint homines, hinc oritur rerum interturbatio singulis hominibus totique humanæ societati itidem damnosa. Atque hæc haberi potest Naturalium Legum tanquam prima sanctio.

Ex Naturalium Legum cultu publica & privata felicitas oritur.

§. III.

Quæ nostra quæstio, ut qualis sit appareat, ejusque veritas arguatur, advertendum est 1. Ex solo quidem Naturalium Legum cultu derivari posse publicam privatamque felicitatem, sed eam felicitatem non intelligimus quæ sit ex omni parte perfecta, quam-

Elucidatur nostra quæstio.

quamque nihil possit labefactare, qualis profecto hominibus speranda non est: at vero si ex honestatis cultu gigni nequit integra felicitas, quanto minus ex vitii foeditate parietur.

2. Quoniam autem Regula inquiritur quam homo sequatur, propositæ quæstionis cardo in hoc unice vertitur: An scilicet in universum, & omnibus expensis, Naturalium Legum cultus aptior tutiorque ratio sit, per quam homines ad destinatum sibi finem perveniant, atque felicitatem veram, integram & stabilem assequantur, quanta potest in his terris comparari: cujusmodi felicitas non ad aliquot tantum homines, sed ad universos spectet, nec in peculiaribus quibusdam caussis locum habeat, sed in toto vitæ decursu.

Quæ nostra quæstio si sic intelligatur, nullo labore manifestum evadet, tum id evincente Ratione, tum ipsa testante experientia, ex honestatis cultu gigni revera quam dicimus felicitatem; ex vitio autem & inordinatis cupiditatibus malorum illuviem procreari.

§. IV.

Propositæ superius quæstionis veritas ratiocinatione arguitur.

NATURAM variosque status hominis superius expendentes ostendimus, qualicumque modo natura humana spectetur, non aliter posse homines destinata sibi forte defungi, nec inditas sibi facultates excolere,

nec

nec veram felicitatem comparare, quæ cum aliorum hominum felicitate non pugnet, nisi ducem sequantur Rationem. Informanda igitur, & illustranda primum est Ratio, ejusque petenda, & sequenda consilia sunt. Sic enim edocebuntur homines alias sibi res utiles esse, alias autem noxias; inter illas autem quæ utiles sunt, non æqualiter omnes, nec simili ratione expedire, unde a malis diligenter secernenda bona sunt, ut certo dijudicatis rebus, qualis decet agendi modus ineatur. Edocebuntur etiam homines non posse veram felicitatem consistere cum iis rebus quæ cum hominis natura statuque repugnant; ac tandem intelligent, quoniam opus est non solum præterita & præsentia attendere, sed & futura prospicere, haud satis hominibus esse, si malum bonumve unice spectent, quod in quavis præsenti actione inest, sed præterita & præsentia ita simul cum futuris consideranda esse, ut illud dignoscatur quod ex his tribus conjunctis per totum vitæ nostræ decursum subsequi debet. Quæ hic disputamus singula perspicue vera sunt. Porro Naturales Leges ex primigeniis veritatibus illis consequuntur, unde ex se ipsis in hominum felicitatem necessario influunt. Nec potest illud in dubium revocari, siquidem, ut continua hujus libri serie fuit demonstratum, non alia superest ratio Naturalium Legum principia comperiendi, quam si primum hominis natura statusque indagentur, tum illud

deinde acquiratur; quod ad ejus perfectionem, & felicitatem potissimum, & necessario confert.

§. V.

Argumenta proponũtur ex ipso facto deducta. 1. Interioris gaudii fons est honestas, vitium contra perturbationis & anxietatis principium est.

Sed quod jam ita verum perspicuumque per ratiocinationem apparet, sic per experientiam in apertissima luce constituitur, ut de hoc nemo possit inficias ire. Enimvero in universum videre est ex honestatis, sive Naturalium Legum cultu interiorem lætitiam generari, eosque probitatis effectus esse, ut non solum cuivis privato, sed toti etiam humanæ societati innumeras utilitates adferat: vitii contra longe alii sunt exitus.

Quidquid rectæ Rationi, & conscientiæ adversatur, non solum tacito improbatur mentis judicio, sed nos etiam pudore suffundit, creatque animi sollicitudinem. Hominum enim animis suapte natura crimen aversatur, scelerisque semper est tristis, & amara recordatio. Contra quæcumque cum recta Ratione consentiunt, in iis ordo & perfectio insunt, quibus mens suffragatur; atque ita constituti sumus ut ex honestate semper interius gaudium generetur, & recte factorum memoriam recolamus lubentes. Quæ enim suavior potest esse lætitia quam si nobis ipsis conscii simus, eos nos esse qui esse debemus, idque quod agimus & decens esse, & cum officio nostro congruens, nec alienum ab eo fine ad quem geniti sumus.
Quid-

Quidquid cum natura consentit id semper arridet ; eaque semper juvant in quibus inest ordo .

§. VI.

Sed præterquamquod juxta naturam est, ut ex Naturalium Legum cultu generetur interius illud quod dicimus gaudium , videre etiam est exinde omnimodas derivari utilitates . Hinc enim vegetus firmatur valetudinis status , fitque vita longior ; hinc exacuuntur perficiunturque nostræ mentis facultates ; hinc ad laborem atque ad omnia domesticæ , & civilis vitæ munia obeunda reddimur idonei ; hinc probus diuturnusque nostrorum omnium commodorum usus ; hinc arcentur permulta mala , vel saltem plurimum allevantur , quæ omnino arceri nequeunt ; hinc aliorum hominum paritur nobis existimatio , benevolentia , fides : ex quibus omnibus haud exigua manat vitæ jucunditas , & magna existunt nostrarum susceptionnm adjumenta .

2. Quæ exteriora bona vel mala virtutem sequantur aut vitium ?

Investigemus porro undenam suum ortum habeant communis omnium securitas , tutus familiarum status , Rerumpublicarum felicitas , & sua cujusque privati quammaxima commoda : nonne parta sunt hæc omnia ex intaminato Dei cultu , ex temperantia , ex pudore , ex fide, justitiaque ? Nonne contra ex earumdem virtutum contemptu profluunt pleraque mala universam hominum societatem

interturbantia, eorumque adversantia felicitati?

Nec tantum conscientiæ morsus animique anxietas ex contaminatis moribus gignuntur, sed etiam ex vitio paritur innumerabilium malorum exteriorum cohors. Hinc corporis mentisque imbecillitas, hinc perniciosissimi morbi, hinc plerumque horrida turpisque egestas; hinc error & ignorantia, hinc gravissimorum periculorum parens inconsulta ira, hinc domestica diffidia, simultates, perpetuæ formidines, probrum, coercitiones pœnæque, contemptus, odium, obstantiaque mille impedimenta, si quam utilitatem sibi velint improbi comparare. Unde a SENECA recte dictum est: *Malitia ipsa maximam partem veneni sui bibit*. Epist. 82.

§. VII.

Quorum præcipua potestas & auctoritas est, in iis virtus vitiumque longe graviores exitus habent.

Ii sunt naturales vitii virtutisque exitus, si ad hominum vulgus spectes: at si illorum ratio habeatur, quorum is gradus, ea est auctoritas, ut ab ipsis alicujus universæ societatis status & fortuna singulariter pendeat, in iis profecto probitatis aut nequitiæ vis longe gravior est quam in cæteris hominibus, & multo magis conspicua. Quid enim non extimescendum Populis, si se Principes esse exleges arbitrentur, & cujusvis immunes officii, atque nihil aliud reputantes quam se ipsos, libidini, injustitiæ, ambitioni, avaritiæ & immanitati sese tradant? Quæ contra quantæque utilitates

ex

ex administratione consequuntur probi sapientisque Principis, qui quoniam sibi majorem existimat quam cæteris obligationem incumbere, ne unquam a pietatis, justitiæ, temperantiæ & beneficientiæ præscriptis declinet, non aliter sibi credito imperio utitur, quam ut intus disciplinam & securitatem tueatur, & in eo judicat positum esse summum suum decus, si recte subditis præsit, id est, probos illos efficiat felicesque. Testem Historiam, testem experientiam interroga, & ex utraque liquebit, quæ nos hic statuimus ita vera esse, ut ea nemo sanus possit impugnare.

§. VIII.

Superior quæstio omnium gentium consensu comprobatur.

De hoc autem sic in universum inter homines convenit, ut omnia hominum in communem suam utilitatem instituta in Naturalium Legum cultu fundentur. Quinimo, seclusa Naturalium Legum auctoritate, supervacaneæ forent omnes cautiones in humanis institutis adhiberi solitæ. Atque ex hoc Naturalium Legum cultu, & auctoritate manifesto pendent omnes in universum humanæ Leges, omnis publica administratio, omnis instituendorum liberorum, artium excolendarum & promovendæ mercaturæ ratio, ac demum omnia pacta tum publica tum privata. Quorsum enim hæc omnia, quæve ex illis utilitas existet, nisi justitia innitantur, honestate, fide & jurisjurandi Religione?

§. IX.

Ejusdem quæstionis arguitur veritas; quia contrarium est absurdum.

ATQUE hæc nostra ratiocinatio, quo melius intelligatur, Disciplinam Moralem, si libet, statuamus, qualis adversa fronte pugnet cum nostris principiis jam antea positis. Fingamus, v. g. ignorantiam & præjudicatas opiniones rectæ Rationis locum occupare; animi vero levitate & libidinibus vices suppleri prudentiæ virtutisque; procul ab hominum commercio, & societate amandentur justitia & benevolentia, quarum loco supponatur sui ipsius iniquus amor, ad se trahens omnia, & aliena commoda communemque utilitatem nihili faciens: jam hæc ita posita principia singulis hominum conditionibus accommodentur, videamusque quid ex eis proxime consequatur; fingimus enim hominibus hujusmodi doctrinam probari, & Regulæ vim obtinere. An quisquam sanus existimet ex hisce principiis singulorum hominum, familiarum, gentium, ac tandem humani generis derivari posse felicitatem? Nemo quidem hactenus ita fuit insolens, qui tam portentosum, ut ita dicam, paradoxon propugnaret, adeo in promptu est quam absurdum sit.

§. X.

Responsio ad quasdam objectiones peculiares.

NEQUE tamen inficias ibo ex iniquitate & libidinibus qualemcumque interdum volupta-

ptatem aut commodum gigni. Sed præterquamquod eadem voluptas eademque utilitas sæpius tutiusque ex virtute pariuntur, Ratione atque experientia edocemur, quæ bona ex iniquitate parta sunt, non ita vera, non sic stabilia, non ita sincere jucunda esse, quam quæ a virtute promanant. Primum enim bonorum genus in ipsa sua origine peccaminosum est, nec nisi falsam speciem præfert, quoniam bona hæc prorsus aliena sunt a natura ratione prædita, necnon ad societatem informata. (*a*) Cujusmodi bona flores esse dixeris, qui radice destituti statim ab ortu suo exsiccantur, & decidunt.

(a) Vid. *Part. I. Cap. VI.* §. 3.

2. Quod attinet ad mala ærumnasque humanæ naturæ inhærentes, quibusque obnoxii sunt viri probi non secus ac improbi; in his etiam malis ærumnisque suæ sunt, & multæ illæ quidem, virtutis utilitates. Primum enim ex se ipsa virtus aptissima est quæ pleraque illa mala vel prævertat vel amoveat; in quos enim scopulos insani solent impingere, ab eisdem declinatis sibi præcavent sapientes & recte moderatæ mentis homines. Deinde quæ mala vir sapiens non potest effugere, eadem tamen per adjutricem sapientiam æquo animo tolerantur, iisque solaminibus ea mala pensantur allevanturque, unde illorum non parum vis imminuitur. Etenim sua semper virtutis est indivulsa comes lætitia; & quæ vera est nostra felicitas levissimam tantum læsionem patitur ab illis fluxis ac propemodum

exterioribus malis quibus nonnunquam interturbamur.

„ Equidem miror (ajebat ISOCRATES)
„ hoc sibi quemquam persuasum habere,
„ hominibus constanti animo justitiam pie-
„ tatemque colentibus pejorem conditionem
„ quam improbis imminere, nec esse piis
„ viris, tum a Diis, tum ab ipsis cæteris
„ hominibus longe majora quam impiis bo-
„ na expectanda. Mea vero hæc fides est
„ probis hominibus abunde suppetere quid-
„ quid expetendum est, improbis contra
„ nec etiam innotescere ullum verum suum
„ commodum. Quicumque injustitiam ju-
„ stitiæ anteponit, in eoque summum bo-
„ num collocat, si bonum alienum rapue-
„ rit, is mea quidem sententia haud absi-
„ milis est piscibus hamum vorantibus: iis
„ quæ deglutiit jucunde statim titillatur im-
„ probus, sed non ita multo post quam-
„ maximis malis irretitur. Hominibus con-
„ tra pietati & justitiæ adhærentibus non
„ solum tutum est præsens tempus, sed
„ iis præterea in totam reliquam vitam bo-
„ na spes merito concipitur. Illud equidem
„ fateor non semper contingere, sed ipsa
„ teste experientia certum est quod contin-
„ gere soleat. In quibus autem rebus cer-
„ te prævideri nequit qualis futurus sit il-
„ larum exitus, viri sapientis est eas partes
„ amplecti quarum solet esse major utilitas.
„ Sed nihil magis Rationi adversatur, qua
„ eorum opinio, qui quamvis existimem
„ justitiam in se pulchriorem Diisque ac nt

„ ptio c

„ ptionem esse quam injustitiam, nihilominus sibi fingunt ita comparatas esse humanas res, ut ex improbitate plus hauriatur emolumenti quam ex honestate.
„ *Orat. de Permutatione*.

§. XI.

Semper virtus præstat, atque hæc prima est Naturalium Legum sanctio.

IGITUR omnibus hinc inde collatis, ex honestate longe uberiores & præstantiores quam ex improbitate fructus percipiuntur. Atque illud manifesto apparet divinæ sapientiæ fuisse propositum, ut physicum & morale malum natura cohærerent, tanquam effectus cum sua causa connectitur; bonum contra physicum seu hominis felicitas cum morali bono sive cum virtutis cultu consociaretur: ita ut si primigenia rerum natura in universum spectetur, quemadmodum ex bona victus ratione bona fovetur valetudo, sic etiam ex Naturalium Legum cultu publica privataque felicitas promoveatur. Quoniam autem ab ipso Deo vitii pœnæ virtutisque prœmia constituta sunt, haberi quidem illa possunt, ut quædam Naturalium Legum SANCTIO, ex qua sanctione Rationis præscripta non exiguam vim obtinent.

§. XII.

Neque tamen sufficiens est prima

FATENDUM attamen est primam hanc Naturalium Legum sanctionem eam non esse, ex qua Rationis præscripta vim illam au-

auctoritatemque mutuentur, quæ verarum Legum propriæ sunt. Etenim si penitus & enucleate introspiciatur humanarum rerum natura; quæ ita comparatæ sunt ut homines alii ab aliis tanquam naturali concatenatione mutuo pendeant, videbimus profecto generalem illam quam modo dicebamus Regulam non ita stabilem & inconcussam esse, ut multas non patiatur exceptiones, per quas non parum labefactatur hujus primæ Regulæ robur & efficientia.

hæc sanctio, quia obstant multæ exceptiones.

Bonorum malorumque a natura fortunaque pendentium inæqualis est partitio, nec justum cujusque meritum.

1. Ac in universum quidem docet nos experientia, suam his in terris cujusque hominis felicitatem & infelicitatem non semper omnino parem esse cum eo probitatis vel nequitiæ gradu, qui in singulis hominibus deprehenditur. Atque sic vegetum corpus, divitiæ, generis nobilitas, liberalis institutio, bonarumque artium peritia, ac alia demum exteriora bona plerumque pendent a multiplici causarum varietate, unde inæqualis est illorum partitio: quinetiam hæc eadem bona sæpius evanescunt supervenientibus causis quosvis homines pariter involventibus. Equidem vitæ felicitas aut infelicitas posita prorsus non est in generis vel divitiarum discrimine: nihilominus summa egestas, turpis bonarum artium ignorantia, denegatis videlicet omnibus ad informandam mentem auxiliis, nimii labores, anxietas animi, corporisque dolor, verissima mala sunt, quibus ob varios casus viri probi premuntur non secus ac improbi.

2. Præ-

2. Præter inæqualem illam bonorum malorumque naturalium partitionem, viri probi non magis quam improbi ab iis malis tuti sunt, quæ ex malitia gignuntur, vel ex iniquitate, aut per vim vel ambitionem contingunt. Quales sunt tyrannicæ vexationes, horrida bella, & tot aliæ publicæ privatæque calamitates quibus pariter obruuntur boni malique homines. Sæpe etiam fit ut earum ærumnarum auctores eis quam minime ipsi angantur, tum quia res prospere cedentes tutos illos a calamitatibus præstant, tum quia sic quandoque pertinax est eorumdem perversitas, ut, nullo stimulati conscientiæ morsu, partis ex sua nequitia commodis securi fruantur.

Parta ex iniquitate mala fontes premunt insontesque.

3. Quoniam non ita raro calumniæ subjacet innocentia, & vexationi virtus objicitur. In his igitur singularibus causis in quibus viri probi suæ virtutis, ut ita dicam, victimæ fiunt, quænam erit, quæso, Naturalium Legum vis, quave ratione se tuebitur earumdem auctoritas? An quia interiore gaudio afficitur sibi recte conscia mens, ea vis honestatis erit ut ob eam retinendam patiatur quis non solum fortunarum suarum & quietæ conditionis, sed etiam suæ famæ atque ipsius vitæ jacturam? Atqui in ejusmodi difficilibus causis satis frequenter irretiuntur homines: maximum autem & latissime patens momentum est in iis partibus quas tunc suscipiunt: hinc enim sua existit hominum societatis felicitas vel infelicitas.

Quandoque ob ipsam virtutem vexatio concitatur.

§. XIII.

§. XIII.

Non satis est viriū in his rationibus quas humana prudentia adhibet, ut dictis malis medeatur.

Sic vere se res habent. Hinc in universum liquet ex solo Naturalium Legum cultu gigni posse hominum felicitatem, & aliquam in humana societate disciplinam constitui. Illinc contra si vitii virtutisque spectentur soliti & naturales exitus, non ita videtur præstare vitio virtus, ut semper præpolleat ordo in hominum utilitatem servandus.

Inde oritur gravissima quæstio adversus morale nostrum systema. Cujusvis Legis, inquiunt, ea debet esse sanctio, quæ ratione præditum hominem ad obsequium flectat, propter ipsius bonum propriamque utilitatem, est enim humanarum actionum summa motrix utilitas. Quamquam vero qui morali vestro systemati parent (sic enim pergunt contrariæ opinionis fautores) ex eo plus utilitatis in universum percipiant, quam qui eidem non parent, ea tamen non tanta est nec tam certa utilitas, ut per illam in singulis causis sufficienter ea pensentur quæ quis pati cogitur in officiis suis exequendis. Igitur vestro systemati non inest necessaria vis & auctoritas ad eum finem assequendum quem sibi Deus proposuit. Quapropter alia quam vestra statuenda est evidentior, certior, & latius patens veræ Legis sanctio, si quæ præsertim Lex a natura sapientissima suam habet originem.

Quæ

Quæ hìc nobis objiciuntur politicæ administrationis periti atque Legislatores pulchre intellexerunt quam vera sint, unde invalidæ sanctionis defectum, quantum in se fuit, supplevere. Itaque Civile Jus promulgarunt Naturali Juri suppetias ferens; sceleri pœnas comminati sunt, suam virtuti posuere mercedem, & tandem judices constituti sunt humanarum actionum. Ac sane novum illud est Justitiæ præsidium, nec quidquam melius excogitare homines potuerunt quo malis mederentur de quibus dictum est. Neque tamen hoc sufficit, & nisi quid aliud addatur, multa ex parte mancum est morale systema.

Nam 1. plurima mala sunt tum a natura tum ab hominum iniquitate parta, quorum omnis humana potestas vel maxime probos viros nequeat immunes præstare. 2. Leges humanæ non semper cum justitia & æquitate consentiunt. 3. Quantumvis justæ sint humanæ Leges, ad omnia non possunt extendi. 4. Quibus exequendarum Legum demandata cura est, ii vel sunt imbecilles, vel imperiti, vel se corruptelæ permittunt. 5. Quantacumque sit Magistratus probitas, multa tamen ejus prudentiam fugiunt: nec enim potest quodvis rescire, nec quodvis emendare. 6. Denique inauditum non est probos viros non semper in suo Judice benevolum fautorem, sed quandoque præpotentem inimicum sortiri. Quæ igitur sors erit probitatis, si armatam adversum se ipsam manum illam formidet,

a qua

a qua suam defensionem & præsidium expectabat?

§. XIV.

Haud levia sunt quæ contra nostrum systema objiciuntur.

ITAQUE vim suam adhuc retinent quæ hìc nobis objiciuntur, quorum sane non leve pondus est. Primo namque universum divinæ providentiæ consilium impugnant: Deinde per hæc non parum labefactari potest virtutis imperium, ejusque necessaria cum hominis felicitate cohæsio.

Operæ pretium est objectam quæstionem diluere, quæ tum gravissimum momentum habet, tum omnibus retro sæculis proposita fuit. Hæc autem quæstio quanto in se verior & difficilior est, tanto probabilior futura videtur ejusdem enodatio. Quorsum enim Divina Sapientia, quæ tam sapienter physicas res ordinavit, adeo imperfectas obscurasque res morales esse voluisset?

Rursus itaque naturam hominis, eique destinatam sortem evolvamus, videamusque annon præsentem vitam alia vita subsequatur in qua objectæ quæstionis solutionem inveniamus. Quæ hactenus dicta sunt de iis quos virtus vitiumque naturales exitus habent, jam dimidiam exhibent Naturalium Legum sanctionem. Inquiramus porro an non aliam sanctionem possimus comperire, integram illam quidem & proprie dictam, quæ in suo genere, in suo gradu, in sua duratione modoque omnino posita sit in mera Legislatoris voluntate, quæ rursus san-

ſanctio ea ſit per quam omnia juxta ſummam juſtitiam invicem penſentur, & per quam in omnibus & ſecundum omnia Divinæ Leges humanis Legibus antecellant.

CAPUT XIII.

Arguitur ANIMÆ IMMORTALITAS. *Exiſtit* PROPRIE DICTA *Naturalium Legum* SANCTIO.

§. I.

Qualis ſit propoſita quæſtio.

QUæ modo nobis objecta quæſtio eſt, quamque in hoc capite elucidandam aggredimur, hæc ita ſe habet, ut ſecundum illam totum humanitatis ſyſtema hac præſenti mortalique vita circumſcribatur, nec poſt hanc mortalem vitam alia ſors hominum futura ſit, atque idcirco ad Naturales Leges ſanciendas nihil aliud a Divina Sapientia expectandum ſit quam quod his in terris cernitur.

Quod ſi ita ſe habeat, mancæ profecto ſunt Naturales Leges. At vero morale ſyſtema oſtendemus eſſe ſuis omnibus numeris abſolutum, ſi prius nobis hæc ſequentia duo probata ſint. Primo quidem, quæ præſens eſt hominum conditio, initium eſt futuræ alterius conditionis, quæque longius pateat. Deinde certa hæc eſt voluntas Dei, ut quas hominibus agendi Regulas Rationis ope præſcripſit, vim omnem habeant Legibus

bus competentem, eas enim Deus munivit proprie dicta sanctione.

§. II.

De proposita quæstione dissentiunt scriptores. Quibus modis hac in materia dignosci possit voluntas Dei.

De quibus gravibus certe quæstionibus inter se dissentiunt scriptores. Alii asserunt ex solo Rationis lumine deduci evidentia inconcussaque argumenta, quibus non solum constat de pœnis atque mercedibus futuræ vitæ destinatis, sed quibus etiam animæ immortalitas arguitur. Alii autem contendunt unam Rationem de proposita quæstione consulentibus incerta & obscura esse omnia, tantumque abesse ut per Rationem futuræ vitæ adsit aliqua demonstratio, ut ne ulla quidem probabilitas appareat. Sed qui alterutro modo ratiocinantur, mihi videntur rectæ ratiocinationis limites egredi. Quæ res hic disceptatur, quoniam tota posita est in Dei voluntate, hujusce voluntatis dignoscendæ certissima ratio foret ipsius Dei diserta hac de re significatio. At nos siquidem augustis naturalium cognitionum spatiis includimur, disertam illam Dei significationem omittamus, experiamurque an ex recta Ratione argumenta certa elici possint, aut ea saltem ita vere conjici per quæ satis certo Dei propositum innotescat. Quod ut præstemus, hominis naturam præsentemque conditionem iterum iterumque evolvamus; tum duce recta Ratione Dei virtutes, propositumque Deo de humano genere consilium

ex-

expendamus, ac ita tandem dignoscere conemur, quinam futuri sint exitus harum Naturalium Legum quas nobis Deus injunxit.

§. III.

Anima estne immortalis?

Quod ad hominis naturam attinet, hoc primum inquirendum occurit, an mors revera sit ultima existentiæ nostræ meta, ita ut soluto nostro corpore necesse sit animam quoque nostram interire; vel utrum anima nostra sit immortalis, id est, etiamnum supersit soluto nostro corpore?

Atqui animæ immortalitas non solum in se ipsa nihil habet impossibile, sed hanc animæ immortalitatem Ratio conjicit omnino verisimilibus causis innixa.

I Argumentum. A natura corporis omnino diversa videtur natura mentis.

Quibus peritissimis Philosophis nostra quæstio agitata est, ii animam a corpore omnino secernunt, utpote quorum natura prorsus diversa sit. Primum enim animæ facultates, quales sunt intellectus, voluntas, libertas, & quæcumque ex iis animæ facultatibus oriuntur, nulla intelliguntur similitudine accedere ad extensionem, ad figuram, ad motum, quæ omnia materiæ propria sunt. Deinde quia substantiam extensam intelligimus ut mere passivam, substantiæ extensæ dos illa passiva prorsus repugnare videtur cum interiore illa adeoque actuosa facultate, quæ cogitantis substantiæ propria est. Corpus ex se ipso non movetur, at vero mens suorum motuum in se ipsa conti-

net originem. Menti scilicet inest actio, cogitatio, voluntas; per eam movetur corpus; hæc suas actiones vertit quocumque libitum est; sistit suum iter vel ulterius progreditur, aut etiam regreditur. 3. Quæ in nobis substantia cogitans est, aliquid simplex est, unicum indivisumque; siquidem omnia nostra cogitata omnesque nostras perceptiones tanquam in unum coadunat; per mentem enim concipiuntur, sentiuntur, atque inter se conferuntur, quæ omnia præstari nequeunt a natura pluribus partibus constante.

§. IV.

Quapropter soluto corpore non sequitur animæ necessarius interitus.

IGITUR nostræ mentis videtur esse peculiaris natura, quæ ab aliis corporeis crassisque substantiis omnino diversa sit, quam vere dixeris meram esse intelligentiam, & aliquo modo supremæ naturæ participem, in quam sententiam sic apprime TULLIUS. „ Animorum nulla in terris origo inveniri „ potest: nihil enim est in animis mixtum „ atque concretum, aut quod ex terra natum „ atque fictum esse videatur; nihil ne „ aut humidum quidem aut flabile aut i„ gneum. His enim in naturis nihil inest, „ quod vim memoriæ, mentis, cogitationis „ habeat; quod & præterita teneat & futu„ ra provideat & complecti possit præsentia: „ quæ sola divina sunt; nec inveniuntur „ unquam, unde ad hominem venire pos„ sint, nisi a DEO. Singularis est igitur

„ quæ-

„ quædam natura atque vis animi, sejun-
„ cta ab his usitatis notisque naturis. Ita
„ quidquid est illud, quod sentit, quod sa-
„ pit, quod vivit, quod viget, cœleste
„ & divinum, ob eamque rem æternum fit
„ necesse est. *Cic. Tuscul. Disput. Lib. I.*
„ *Cap.* 27.

Ex quibus merito TULLIUS infert immortalem animam esse. Namque anima & corpus si duo sint omnino inter se diversa, sublato uno minime necesse est tolli & alterum; nihilque obstat quominus anima perstet, quamquam in quibus degebat caducæ ædes diruantur.

§. V.

Solvitur objectum.

SIN objicias non sic nobis compertam esse interiorem substantiarum naturam, ut recte negemus concretam cum aliqua extensa materia mentem seu cogitationem adglutinari per Deum potuisse: Respondeo, non aliud attamen de rebus judicium ferri posse, quam quod cum ipsa rerum apparentia atque cum ideis nostris consentit; alioquin incertum foret in scientiis quidquid evidentissima demonstratione non inniteretur, atque sic absurdæ Pyrrhoniorum opinioni quodam modo assentiremur. Verum in hoc nostro argumento id unum Ratio postulat, ut accurate secernantur, quæ dubia, quæ certa, quæ probabilia sunt; quoniam autem quidquid nobis de extensa materia compertum est, nullam habet cum no-

ſtræ mentis facultatibus affinitatem, ſed contra ſubſtantiæ extenſæ & ſubſtantiæ cogitantis videntur eſſe diſſociabiles qualitates, ſi quis afferat eſſe omnino probabile, quæ pars noſtri cogitans eſt a natura corporea neceſſario diverſam eſſe, is certe divinam potentiam non coarctat, ſed Rationis lucem ſequitur.

§. VI.

Confirmatur ſuperius argumentum quoniam in natura nihil in nihilum recidit.

Sed quæcumque ſit animæ natura, atque ſi etiam, nullo licet indicio ſuffragante, corporea fingatur eſſe anima, minime tamen exinde poſſet colligi, intereunte corpore animam pariter neceſſario interire. Neque enim quidquam videmus quod in nihilum proprie recidat, corpuſque ipſum, quantumvis anima ſit longe deterius, non tamen per ipſam mortem ad nihilum redigitur. Corporis quidem partium magna fit per mortem corruptio; nihilominus corporeæ ſubſtantiæ eadem ſemper natura remanet, nec ei quid aliud contingit quam formæ immutatio, aliuſque partium contextus. Quam ob cauſam igitur anima in nihilum recideret? Concedam, ſi vis, fore ut animæ ſuperveniat non levis mutatio, erit namque vinculis libera quibus corpori adligabatur, nec ulterius ſimul operabitur cum corpore. Sed an inde conſequens eſt animam non ſubſiſtere ſegregatam a corpore, vel an ideo præcipua ſua facultate, nimirum intelligentia ſpoliabitur? Non hæ pro-

profecto futuræ videntur animæ vices, nec ex interitu corporis sequitur interitus animæ.

Quapropter interior animæ natura etiamsi non esset dijudicatu possibilis, attamen qui ex interitu corporis necessarium colligeret interitum animæ, is rectæ ratiocinationis limites prætergrederetur, & consequentias deduceret ultra id quod per ipsam rem exhibetur. Itaque semper eo quæstio redit; vultne Deus animam ad nihilum redigere, vel eam servare? Equidem per illa quæ de animæ natura nobis innotescunt, non inducimur ad credendum cum corpore animam interire: sed si insuper animæ præstantiam contemplemur, ex hac animæ præstantia non sine gravi causa conjicietur ejusdem immortalitas.

§. VII.

II. Argumentum. Animæ præstantia.

Ecquis probabiliter censeat præditam intellectu naturam, quam penes est tot vera dignoscere, tot operta retegere. de rebus innumeris ratiocinari; quæ rerum illarum inter se accommodationem callet, convenientiam & pulchritudinem, quæ ad suum conditorem Deum assurgit, ejus opera & consilia contemplatur scrutaturque, seque ipsam evehit supra res sub sensum cadentes, rerumque corporis expertium divinarumque cognitionem assequitur, & ad præclaris-

ſimas virtutes idonea eſt; quis, inquam, probabiliter cenſeat hujuſmodi naturam tot egregiis facultatibus inſtructam adeoque brutis animantibus antecellentem in hoc breviſſimum vitæ ſpatium tantummodo conditam eſſe? Longe aliter ſenſere Veteres Philoſophi, eoſque acriter perculit quæ dicta eſt nobis animæ præſtantia. „ Quid multa? „ Sic mihi perſuaſi, ſic ſentio, cum tanta „ celeritas animorum ſit, tanta memoria „ præteritorum, futurorumque prudentia, „ tot artes, tantæ ſcientiæ, tot inventa, „ non poſſe eam naturam, quæ res eas „ contineat, eſſe mortalem. *Cic. De Seneſt.* „ *Cap.* 21.

§. VIII.

Argumēta noſtra confirmantur ex eo quod noſtræ facultates poſſint ſemper magis magiſque perfici.

Ea eſt inſuper humanæ mentis natura, ut ulterius ſemper progredi ſuaſque valeat magis magiſque facultates perficere. Cognitiones autem noſtræ quamvis jam nunc certis ſint limitibus circumſcriptæ, nihilominus ſi cogitationum ratio habeatur quas poſſumus comparare, vel ea ſpectentur quæ poſſumus adinvenire, aut etiam attendantur illa, quæ in hominibus poſſibilia ſunt, judicii, prudentiæ, virtutiſque incrementa, horum omnium limites nullos deprehendimus, quoniam in his ſemper poſſunt homines novum aliquem perfectionis & maturitatis gradum aſſequi. Quinetiam mors homines occupat, cum adhuc imperfecti ſunt eorum progreſſus, atque in eo eſſent ut lon-

longe ulterius progrederentur. „ Quis exi-
„ stimet , ait *Spectator Anglus*, humanam
„ mentem tot perfectionibus, innumerisque
„ virtutibus & cognitionibus comparandis
„ idoneam fere ab ortu suo ad nihilum re-
„ digendam esse ? An putabimus humanæ
„ menti has dotes inditas quæ nullum u-
„ sum habituræ forent , nihilque in illis
„ concedendis fuisse conditori propositum.
„ Brutum animal sibi destinatum perfectio-
„ nis gradum assequitur ultra quem nequit
„ progredi, sed paucissimis annis qualitates
„ omnes adipiscitur naturæ suæ accommo-
„ datas, quibus partis qualitatibus, etiamsi
„ decies centena annorum millia viveret,
„ idem propemodum esset ac nunc est. Ita-
„ que mentem humanam arbitrarer sensim
„ atteri, tum derepente interire , si modo
„ mens humana brutorum instar angustis
„ esset limitibus circumscripta, atque intra
„ definitum quoddam tempus ejus faculta-
„ tes ita perficerentur, ut ulterius nequeat
„ perfici. At vero credibile non est cogi-
„ tantem naturam, singulisque diebus alias
„ aliasque perfectiones assequentem , post-
„ quam sui Conditoris opera cœpit con-
„ templari , ejusque infinitam sapientiam,
„ benignitatem , potestatemque aliquantu-
„ lum dignovit, statim a primis initiis in-
„ terire, & vixdum inchoatis suis disquisi-
„ tionibus (a).

(a) *Spect. Ang. Tom. II. Serm.* 18.

§. IX.

Solvitur objectum. EQUIDEM plerique homines brutorum animalium vitam quodammodo sectantur, de suis facultatibus perficiendis minime solliciti. Sed licet complures ultro degeneres fiant, id nulla ratione iis nocet, qui naturæ suæ dignitatem generosius tuentur, nec minus certa sunt quæcumque de animæ præstantia disputavimus. Res enim ut recte dijudicentur in se ipsis spectandæ sunt, & in suo maximæ perfectionis statu.

§. X.

III. Argumentum. Nostræ mentis indoles, & innata nobis desideria ejusdem humanæ mentis æternitatem arguunt. IDEO certe futura sponte prospicimus, eaque etiam putamus nostra interesse quæ nobis extinctis contingent; ideo nostrum nomen nostramque memoriam avemus æternare, & judicium curamus posteritatis, quia interiore sensu nobis innotescunt, & nostræ naturæ dignitas, & nobis destinatæ sortis magnitudo. Cujusmodi sensus non ex decepto nostri ipsorum amore, nec ex præjudicata opinione proficiscitur. Æternitatis spes desideriumque ab ipsa natura nostris mentibus impressa sunt. Quæ spes, quod desiderium, ita ex se ipsis consentiunt cum Ratione, ita utilia sunt, tamque arcte cum humanitatis systemate cohærent, ut inde futura post hanc vitam alia vita omnino probabiliter colligatur. Quantumcumque sit æternitatis ex se ipso

ipso desiderium, nihil in dies augesci[?], prout nostram Rationem diligentius perficimus, magisque in veritatis cognitione & cultu virtutis progredimur. Æternitatis autem interior sensus ille & spes illa nobilissimarum, fortissimarum, & societati utilissimarum actionum fiunt origo; eoque nostrarum actionum sublato principio, omnia hominum proposita necesse est levia, ignobilia, & abjecta esse.

Ex quibus omnibus manifestum apparet inter humanam mentem ejusdemque mentis æternitatem tanquam naturalem convenientiam & accommodationem esse. Neque enim homines eludendo summa Dei sapientia propositum sibi finem assequitur, nec fictitium principium esse potest æternitatis opinio, quæ cum Ratione adeo consentit, adeo necessaria est, cujus nonnisi saluberrimi sunt exitus, per quam supra se ipsum evehitur homo, maximas res aggreditur, atque gravissima pericula, & maxime virtuti obstantia superat. Graphice depingit CICERO quanto calcari æternitatis spes desideriumque homines omni ævo stimulaverit ad id quodcumque magnum & egregium est. „ Nemo unquam sine magna spe immortalitatis se pro patria offerret ad mortem. „ Licuit esse otioso Themistocli; licuit „ Epaminondæ; licuit, ne & vetera & „ externa quæram, mihi: sed nescio quo „ modo inhæret in mentibus quasi sæculorum quoddam augurium futurorum;

„ id-

„ idque in maximis ingeniis altiſſimiſque
„ animis exiſtit maxime, & apparet facil-
„ lime. Quo quidem dempto, quis tam
„ eſſet amens, qui ſemper in laboribus &
„ periculis viveret? *Tuſculan. Quæſt. Lib.*
„ *I. Cap.* 15.

Quapropter eo omnia conſpirant, ut deleto corpori animam putemus ſupereſſe. Etenim quæ nobis de noſtræ mentis natura comperta ſunt; ejus præſtantia facultateſque, quæ ſemper poſſunt magis magiſque perfici; tum mentis habitus ille quo ſupra mortalem hanc vitam elati æternitatem innato ſenſu affectamus; hæc omnia, inquam, haud leves profecto conjecturæ, ſed genuina ſigna ſunt, eam revera eſſe Conditoris Dei voluntatem, ut hominum æterna ſit mens.

§. XI.

Naturalium Legum ſanctio manifeſta fiet in vita futura.

Ad præcipuam noſtram quæſtionem, ſcilicet Naturalium Legum ſanctionem probandam non parum confert in luce poſita noſtræ mentis immortalitas, per quam immortalitatem jam partim ſolvuntur quæ noſtræ ſententiæ adverſantur objecta. Etenim ſi ſoluto corpore mens adhuc exiſtat, nihil impedit quominus id quod in præſenti vita Naturalium Legum ſanctioni deeſt, in futura vita ſuppleatur pro Legiſlatoris Dei arbitrio.

Explorata nobis eſt pars hominis *phyſica*, unde non exiguum adjumentum adeſt

ad

ad illud quod investigatur inveniendum. Expendamus jam *moralem* partem hominis, sive hominem intueamur, prout est ad sequendam Regulam habilis, & in suis actionibus cognitionem delectumque adhibens; tum deinde ad ipsum Conditorem Deum assurgentes videamus annon possint comperiri nova argumenta, ex quibus longe probabilius quam ex iis quæ superius disputata sunt, tum futura vita, tum huic futuræ vitæ demandata prœmia vel assignatæ pœnæ conjiciantur.

Sed in hunc locum revocanda necessario plura sunt quæ passim in hoc volumine disputata fuere; est enim eorum omnium colligenda summa: quoniam si vera demonstretur esse quam aggredimur probandam quæstionem, exinde totum absolvetur nostrum systema. Atque sic pictores imitabimur, qui singulas quidem suarum tabellarum partes seorsim tractant, tum omnes deinde simul retractando connectunt, ut hinc pariatur concentus, & unum ac totum quid conficiatur.

§. XII.

Primum Argumẽtum deductum ex natura hominis moraliter spectati.

Igitur homo, ut jam inteleximus, Ratione & Libertate præditus est, justum honestumque ab injusto & turpi secernit, ipse sibi eorum conscius est quæ bona vel mala sunt, suo se Conditori novit obnoxium esse, natumque quibusdam officiis exequendis. Hominis præclarissima ornamenta sunt Ra-

Ratio & Virtus. Hominis jubente Deo magnum hoc opus, hic labor est, ut in cultu Rationis Virtutisque sine intermissione progrediatur, lucroque apponat quascumque nanciscitur occasiones colendæ honestatis, informandæ suæ mentis, rerumque objectarum expendendarum. In quibus laudandis sane officiis quo sæpius homines exercentur, & in iis colendis ipsa exercitatione confirmantur, eo magis sui Conditoris proposita exequuntur, dignosque se præbent quibus existentiam Deus concesserit. Cujusmodi homines recte intelligunt ab ipsis suarum actionum rationem merito exigi, seque ipsos probant vel damnant, prout vel bene vel male se gesserunt. Ex quibus omnibus manifestum prorsus est non esse censendos homines inter naturas mere *physicas*, qualia sunt cætera animalia; sed contra liquet homines morali genere contineri, unde sublimior natura illorum est, & in fines longe diversos comparata. Nec enim verisimile est humanam mentem, cujus in singulos dies augetur sapientia virtusque, ad interitum vergere, vel ab ipso Deo mentis lucem extingui, quo tempore splendidior est. Igitur multo satius est existimare facultatum nostrarum usui suam in altera vita mercedem pœnamve irrogandam esse, quarum certe facultatum a nobis rationem is exiget a quo illas accepimus, & merita nostra pensabit. Sed quoniam hoc de nostris actionibus Dei Judicium non satis in his terris sufficien-

t er

ter manifestatur, profecto autumandum est initum Conditori Deo de hominibus consilium ultra metas extendi hujus præsentis vitæ.

§. XIII.

Alterum argumentum deductum ex Dei perfectionibus.

Jam ab homine ad ipsum Deum assurgamus: sic enim magis ac magis compertum habebimus, illud quod dicimus revera Deo propositum esse.

Si quemadmodum superius demonstratum est, ea sit Dei voluntas, homines rectæ Rationi obsequi, juxta inditas sibi facultates conditionemque in qua versantur; ea certe Dei voluntas alia non potest esse quam verissima, certissima, & omnino diserta. Hæc enim illius voluntas est a quo omnia condita sunt, cui subjacent omnia, qui omnibus providet. Hæc iterum illius voluntas est, qui summe potens est, summe sapiens & summe bonus; qui sibi semper propositos habet præstantissimos fines, sive se ipsum, sive res creatas respiciat, unde illud ab ipso proculdubio constituitur quidquid juxta Rationis præscripta rerumque naturam & conditionem necessarium est, ut consilia sua exequatur. Quorum principiorum veritatem nemo sanus possit inficiari. Sed quid ex iis consequatur videndum est.

1. Si fuerit hoc divinæ sapientiæ proprium, ut hominibus Leges revera præscribe-

berentur, ejusdem divinæ sapientiæ officium est, ut hæ Leges necessariis causis innitantur, ob quas naturæ intellectu, Ratione, & libertate præditæ semper teneantur præscriptis Legibus sese accommodare. Alioquin vel Deus certo & vere non vult Leges illas servari, vel non servantur ob deficientem in Deo potestatem aut sapientiam.

2. Si fuerit illa Dei benignitas, ut homines noluerit fortuito vitam degere, suarum cupiditatum ludibrio permissos; si Rationis lumen eis concesserit ne a recta via declinarent; ex eadem Dei benignitate consequens est, ut stabilis & perfecta felicitas eis competat, quorum Dux Rationis lumen fuerit.

3. Deinde docet nos Ratio ordinis amantissimam eam naturam esse, quæ omnipotens, summe sapiens, & summe benigna est, ob quam omnipotentiam, summam sapientiam, & summam benignitatem jussit ordinem quoque vigere inter res creatas intellectu & libertate præditas, unde etiam Leges eis præscripsit. Quibus de causis Deus ordinem moralem constituit, ob easdem cultum fovet ejusdem ordinis. Igitur Deum decet tum ob suam gloriam, tum qua iis delectatur quæ recta sunt, ut in aperto positum sit discrimen divinitus constitutum inter fautores ordinis ejusque violatores. Nec de servando ordine potest Deus securus esse; namque tum ob suas perfectiones, tum ob sui ipsius amorem suis Legibus vim o-

omnem

mnem & auctoritatem necessariam impertitur quo colantur, unde hominibus in altera vita prœmia vel coercitiones proponi debuerunt, non solum ut spe allecti vel metu deterriti hanc præsentem vitam, quantum fieri potest, juxta rectum ordinem exigant; verum etiam ut in futura vita Conditor hominum Deus proposita sua exequatur pro sua æquitate atque sapientia, rebus omnibus ad primigenium ordinem revocatis.

4. Sed ex nostro principio alia plura consequuntur. Quoniam enim Deus amantissimus est ordinis a se ipso in *morali* mundo constituti, hominibus illis certissime annuit, qui firmo sinceroque animo huic ordini adhærescentes sese conantur Deo acceptos præstare, ejus pro virili parte consilia exequendo; quorum contraria est agendi ratio, illos necessario Deus improbat damnatque (a): alii enim amicos Dei, ut ita dicam se exhibent; alii se illius inimicos profitentur. Sed quos Deus probat, illos suo prosequitur amore suaque benevolentia; quos autem improbat, eisdem non potest favere. Quæ cum ita sint, quam habemus causam credendi, tum amicos Dei, tum inimicos nullo interjecto discrimine parem conditionem sortituros esse? Nonne multo potiori Jure censebimus aliquando denique Deum summe justum in aperto differentiam collocaturum quam ipse statuit virtutem inter vitiumque, eos-
que

(a) Vid. *Part. II. Cap. X.* §. 7.

que tandem præstiturum omnino felices quos diligit, utpote ipsius voluntati addictos, improbis autem meritas pœnas irrogaturum?

§. XIV.

Deus Naturalium Legum sanctionem ipse constituit.

Sic se habent Dei consilia, eique propositi fines, quantum ex accuratissima divinarum perfectionum contemplatione tantæ rei cognitionem valemus assequi. Etenim si sua tandem virtuti merces non staret, & sua vitio pœna, ratione quidem certissima, expleta, universa, & ad cujusque probitatem vel nequitiam accommodata, jam Naturales Leges eæ non essent, quæ constitui debuerant a summo Legislatore, cujus providentia, sapientia, potestas, & benignitas nullis finibus circumscribuntur. Jam Leges illæ præcipua sua vi destitutę non aliam quam simplicis suasionis auctoritatem obtinerent. Jam a fundamentis quateretur humanitatis systema, juxta quod homines ideo facultatibus suis utuntur, ut felicitatem assequantur. Ac uno verbo, nisi in altera vita virtuti sua merces & vitio sua pœna parta sit, in morali systemate defectus occurrit ab hominis natura, ab humanæ societatis statu, & ab ipsis moralibus Dei perfectionibus non leviter abhorrens.

Longe aliter se res habet, si futuram vitam statuamus. Sic enim morale systema firmum deprehenditur, cohærens defini-

finitumque, ita ut nihil sit quod ulterius desideres. Qua ratione nihil Deus illorum omittit quibus homines impelluntur ad rectam vitam instituendam, firmissimisque fundamentis innituntur Naturales Leges, quibus jam nihil deest, ut gravissimis de causis homines ad exequendum suum officium obstringantur.

Quam sanciendarum Naturalium Legum rationem debemus existimare cœteris quibusvis rationibus antepositam fuisse, quia in se optima & pulcherrima, atque Deo dignissima est, nec aliam novimus quæ ita sit hominis naturæ, conditioni, & necessitatibus accommodata.

§. XV.

Naturalium Legum in futura vita sanctio arguitur vel per ipsa objecta ex præsenti rerum statu deducta.

HÆC autem integra Naturalium Legum sanctio, variis accommodata probitatis & nequitiæ gradibus, si posset in his terris sufficienter deprehendi, supervacaneum certe foret deductum ex altera vita argumentum, in qua jam non esset quærenda Dei propositorum solutio. Sed superius intellectum est, etiamsi hinc ipsa rerum natura faveat, illinc adsint varia hominum instituta, non tamen omni ex parte suam in hac vita debitam vitio pœnam, suamque virtuti mercedem positam esse. Testem Historiam, testem consule experientiam, & constituto ordini obstare cernes quam plurima. At si altera vita statuatur, jam omnis solvitur quæstio; elucidantur,

ordinanturque omnia; humanitatis systema firmum, sibique ipsi cohærens & accommodatum est: in aperto Dei sapientia ponitur, omniaque supplementa, omnesque necessarias compensationes invenimus ad illud emendandum quidquid in hac mortali vita mancum est, inconcussoque columine virtus admititur, quoniam ex hujusmodi constituto ordine viri probi rerum quantumvis arduarum vel obeundarum vel ferendarum præpotentem causam nanciscuntur.

Quæ hic statuimus, si ex mera conjectura ortum ducerent, haberi quidem illa possent ut figmentum minus ad veritatem accedens, quam explicando nostro systemati accommodatum. Sed nostra sententia, ut jam probatum est, ipsa nititur hominis natura atque præstantia, necnon ingenito nobis illo sensu quo supra vitam præsentem evehimur; fundatur etiam in morali parte hominis, prout præscriptam Regulam sequi, suarumque actionum rationem tenetur reddere. Quibus si addas opinione nostra virtutem fulciri, totumque perfici Naturalium Legum systema, profecto necesse habebis confiteri earumdem Naturalium Legum in futura vita sanctionem non minus verisimilem, quam eximiam & utilem esse.

§. XVI.

§. XVI.

Inde fit ut futuræ vitæ opinio omnibus temporibus & apud omnes gentes plus minusve recepta sit, prout homines plus minusve Rationem suam excoluerunt, vel proximius ad rerum originem accessere. Inter Ethnicos eamdem, quæ nostra est, & eisdem de causis sapientissimorum virorum fidem extitisse, tum ex historicis monumentis, tum ex luculentissimis Philosophorum testimoniis in promptu nobis est demonstrare. Sed hic satis esto advertere, quæ aliis scriptoribus de hoc argumento Philosophorum testimonia collecta sunt ad firmandam nostræ opinionis veritatem multum quidem prodesse; siquidem ex his testimoniis dignoscuntur vel nunquam penitus interlita primigeniæ fidei vestigia, vel Naturæ atque Rationis elata vox, aut utrumque simul, unde nostris ratiocinationibus non parum accedit ponderis.

Futura vita omnibus propemodum gentibus credita.

CAPUT XIV.

Quæ modo protulimus argumenta eam habent VERISIMILITUDINEM *, eam* CONVENIENTIAM *, ut abunde sufficiant ad stabiliendam nostram fidem, nostramque agendi rationem dirigendam.*

§. I.

Naturalium Legum sanctionem sufficienter probavimus.

HACTENUS mentis immortalitatem, quæstionem certe summopere momentosam, necnon dedicatum in futura vita suum virtuti præmium, suamque nequitiæ demandatam pœnam expendimus, quantum hæc omnia naturali lumine possumus assequi. Prolati cujusvis in has quæstiones argumenti suum proculdubio peculiare robur est; & hæc singula argumenta alterum alterius opem sortita, atque sic per suam conjunctionem validiora, intimam certe persuasionem inducere debent in animum attentum & præjudicatarum opinionum immunem, viderique debent sufficientia ad Naturalium Legum stabiliendam auctoritatem sanctionemque, quæ auctoritas & sanctio tam late pateant, quam necesse est ad objecta quævis solvenda.

§. II.

Objicitur nonnisi meram

SIN dicas omnia nostra de proposita quæstione ratiocinia probabilibus tantum con-

conjecturis niti, nec iis aliud quidquam vere contineri nisi *qualemcumque convenientiam*, unde nostra argumenta longe distant a *demonstratione*; fatebor equidem non hic omnimodam evidentiam deprehendi: sed nostrorum argumentorum tanta est verisimilitudo, & firmata tam gravibus caussis convenientia, ut nostra opinio adversæ opinioni longe debeat antecellere, & juxta illam instituenda sit nobis vitæ ratio.

convenientiam nostris argumenti sconti- neri. Cui objecto in universum reispondetur.

Etenim mirum in modum incerti vagaremur ineundarum partium nescii, si non aliter ad agendum quam per evidentia argumenta impelleremur. Sæpissime fit ut quarum rerum natura evidentiam non admittit, in iis sufficere debeant probabiles multæ conjecturæ, quibus raro decipimur, si tamen inter se conjungantur comparenturque, & sedulo explorentur. Itaque in physicis rebus, in arte medica, in Critica, in Historia, in publica administratione, in mercatura; atque fere in omnibus quæ hac in vita geruntur, vir prudens has vel illas partes amplectitur variis caussis impulsus, quas mature dijudicatas contrariis caussis superiores putat esse.

§. III.

Quo melius intelligatur quam vera sit hæc nostra ratiocinandi ratio, abs re non erit statim elucidare quid sit *convenientiæ ratio*; tum deinde investigabimus quo uni-

Quid sit ratio convenientiæ.

verso principio fundetur deducta ex convenientiæ ratione nostra ratiocinatio, & in quo potissimum sita sit ejus vis, si quando Naturali Juri accommodatur. Sic enim vere innotescet quale quantumque sit argumentorum nostrorum pondus, & quousque in agendo sequenda sit nobis illorum auctoritas.

CONVENIENTIÆ RATIO *est ratio deducta ex necessitate rem quamdam ut certam admittendi, ad perfectionem systematis alioquin utilis, veri, sibique cohærentis, quod systema, licet nulla de causa dici possit gravi aliquo defectu laborare, nihilominus mancum esset, nisi dicta convenientiæ ratio admitteretur.* (a) Cui definitioni illustrandæ sequens exemplum adhibeamus. Offert se nostris oculis ingens superbumque palatium miro omnium inter se partium ordine, junctura, commensuque undequaque absolutum, in quo ædificando architectonices servatæ sunt regulæ illæ omnes unde constat ædium firmitas, salubritas, commodus usus, & pulchritudo. Uno verbo quascumque dicti palatii partes intuemur, peritissimum architectum indicant. Nonne merito censebimus quæ non videmus fundamenta æqualiter tamen firma esse, & ponderi apta quod sustinent? An in re tanti momenti, fundamentis scilicet, hallucinatum architectum censebimus? Nemo certe conjiciet hujusmodi rem neutiquam verisimilem, nisi adsint illi certissima argumenta, aut ipse suis oculis viderit non esse posita palatii fun-

(a) Vid. *sup. Cap. VIII.* §. 2.

fundamenta. Quis enim sanus, quoniam palatii fundamentis destituti possibilitatem in suo tantum intellectu existentem percipit, cum aliquo facta sponsione contendat, suppositis fundamentis superjectum non esse, si quod videt palatium?

§. IV.

Sic se habet Convenientiæ Ratio. In qua ratiocinandi methodo illud generaliter præcipuum est, quod non ea tantum sint spectanda, quæ possibilia, sed & quæ probabilia sunt. Cujus autem rei veritas ex se parum innotescit, per genuinam suam cum aliis veritatibus conjunctionem fit verisimilis. Qua de causa Physici de comperta veritate non dubitant, si quando eam hypothesim adinvenerunt per quam feliciter explicantur omnia phœnomena; nec in Historia quidam eventus in dubium revocatur, licet non ita perspicuus, quoties hoc eventu tanquam unico fundamento & cardine volvuntur alii plures eventus certissimi. Quo probabilitatis principio partim nititur moralis certitudo, cujus tam frequens usus est non tantum in plerisque scientiis, verum etiam in ipsa vivendi ratione instituenda, necnon in iis rebus quæ maximam continent privatorum & familiarum ac universæ societatis utilitatem. Nostræ ratiocinationis generale fundamentum.

§. V.

Ubi de Jure Naturali agitur, potissima est convenientiæ ratio.

SED hæc ratiocinandi & judicandi ratio si tam sæpissime in rebus humanis usurpetur, atque in universum fundetur vero principio, longe adhuc certior est, si quando de operibus Dei instituitur disputatio, & indaganda ac dijudicanda sunt inita Deo consilia, & propositi fines. Etenim universus orbis & singulæ partes quibus constat, necnon singulariter ipsius hominis & humanæ societatis systema opus sunt infinitæ intelligentiæ. Nihil fortuito editum est, nihilque hoc in orbe ex cœca, vel levi aut impotente causa pendet; sed ea quæ facta sunt omnia computavit & dimensa est altissima Conditoris sapientia. Igitur judicandum omnino est in perficiendo humanitatis systemate nihil quod esset necessarium a Conditore prætermissum fuisse, sed potius systema illud suis omnibus numeris absolutum esse, quo finis obtineretur Deo propositus, nec enim Deus sibi ipse adversatur. Certe si necessariis partibus adhibendis curam impendit peritus architectus, quamquam errori obnoxius, utpote qui sit homo, quanto magis eamdem curam debemus existimare adhibitam fuisse a natura summe intelligente?

§. VI.

§. VI.

Ex iis quæ dicta sunt intelligitur convenientiæ rationem non semper æqualis esse ponderis, sed ejus auctoritatem plus minusve validam esse, prout validiori vel imbecilliori necessitate fundatur. Atque ut in hanc rem Regulæ quædam statuantur, in universum dici potest, 1. Quo Dei Conditoris proposita & consilia sunt notiora; 2. Quo magis certam habemus ejus sapientiam potestamque; 3. Quo magis sapientia & potestas illa perfectæ sint; 4. Quo nostro systemati adversata opinio pluribus & incommodis & tricis laborat, & magis ac magis in absurdam vertitur sententiam, eo magis urgent nos quæ ex enumeratis omnibus fluunt consequentiæ; nec enim jam aliquid superest per quod earum consequentiarum possit vis adæquari, unde illarum veritati per rectam Rationem cogimur assentiri.

Convenientiæ ratio plures habet gradus. Quomodo hi gradus dignoscantur.

§. VII.

Quæ statuimus principia, sic apprime, sic absolute argumento nostro accommodantur, ut convenientiæ rationi nequeat major vis, nec clarior lux accedere. Quam rem si velimus enucleatius ostendere, profecto actum agamus, nam ipsa se manifestam exhibet, & de illa in superioribus capitibus satis superque disputatum est. Id unum adverta-

Quæ statuimus principia nostro argumento accommodantur.

ta-

tamus, convenientiæ scilicet rationi de admittenda post hanc vitam Naturalium Legum sanctione tantam adeoque urgentem necessitatem inesse, ut seclusa illa sanctione humanitatis systema caliginosum atque intricatissimum evadat, & nisi omnino absurdum deprehendatur, non tamen ab absurdo multum distet. Rursus seclusa illa sanctione Divinum de hominibus consilium ænigma fiet solutionem nullam admittens, nihilque poterit explicari. Nulla tamen prætendi causa potest ob quam toties laudata Naturalium Legum sanctio in systemate desit, quod ad cæteras partes attinet, tam eximio, tam utili, adeoque secum cohærente.

§. VIII.

Comparantur inter se opposita duo systemata.

JAM utriusque systematis comparationem ineamus, videamusque utrum sit ordini conformius, naturæ conditionique hominis convenientius; ac uno verbo utrum sit Rationi magis consentaneum & dignus Deo.

Ex altera parte sic se habet nostrum systema. Rerum creatarum ac singulariter hominum & humanæ societatis perfectio atque felicitas Conditori Deo propositæ sunt. Quapropter hominibus intelligentiam & libertatem indulsit, facultatemque indidit dignoscendæ suæ sortis, necnon comperiendæ & sequendæ viæ per quam unam destinatum sibi finem possunt assequi, ejusque strictissimam obligationem imposuit hujus

viæ

viæ jugiter insistendæ, jussitque ne unquam a Ratione declinarent, sed per ejus præviam lucem perpetuo dirigerentur. Atque quo melius se gerant homines, eis Deus insevit necessarios omnes sensus & omnia principia, quæ recte vivendi certissima regula sunt. Quæ principia sive regulæ, quoniam ortum habent a natura potentissima, sapientissima atque optima, ideo veræ Legis omnimodam vim & indolem referunt. Hæc autem Lex jam in hac vita vel probos beat mercede, vel improbos pœnis coercet. Sed quoniam non erat sufficiens hæc prima Legum sanctio, Deus quo sapientissimum optimumque consilium suum absolveret, hominibusque in quavis conditione constitutis sufficientes agendi causas, & ad agendum necessariam opem præberet, Deus, inquam, insuper constituit proprie dictam Naturalium Legum sanctionem, quæ in vita futura aperte se prodet. Summus namque Deus ille attentis oculis hominum vitam circumspicit, cujus ab eis rationem exiget, probosque & improbos, quemque pro suo probitatis vel nequitiæ gradu, aut meritis prœmiis donabit, aut justis pœnis afficiet.

Contra sic se habet adversum systema. Hac præsenti vita penitus circumscribuntur homines, nec illis ultra quidquam vel sperandum vel timendum superest. Creatorum semel hominum institutæque societatis Deus plane securus est. Rationem nobis Deus in-

indidit per quam bonum a malo secerneremus: verum in nostra potestate omnino positus est Rationis usus, qua quemadmodum utamur neutiquam Deus attendit, qui nos ita nobis ipsis permisit, ut id possimus facere quidquid libitum sit. Nulla nobis erit nostro Conditori reddenda ratio; sed bonorum malorumque quantumvis in hac vita sit inæqualis & abnormis partitio, & quantacumque ex hominum malitia vel iniquitate prava facinora pariantur, attamen nihil per Deum est in altera vita vel sarciendum, vel compensandum.

§. IX.

Naturalium Legum sanctionem admittẽs systema longe præstat contrario systemati.

An hoc ultimum systema cum nostro possit conferri? Utrum eorum systematum Dei virtutes clarius exhibet? Utrum est divina sapientia, benignitate, justitiaque dignius? Utrum ad compescenda vitia, probitatemque in gravibus & periculosis caussis firmandam aptius est? Utrum tutiorem efficit humanæ societatis incolumitatem? Utrum in Legibus Naturalibus auctoritatem illam magis reveretur, quæ summum Legislatorem decet, & hominum conducit utilitati? Duplex proponitur societatis genus: in altera quidem admittitur nostrum systema, sed in altera illud systema sequuntur quod nobis impugnatur; quis homo sanus ad eam societatem non se conferat, in qua secundum præcepta nostra vivitur?

Pro-

Profecto si pulchritudinis & convenientiæ ratio habeatur, nulla potest inter utrumque systema iniri comparatio. Nostrum systema perfectissimæ Rationis opus est; alterum peccaminosum & in quo subsistunt multa damnanda. Ex quo solo satis intelligitur ex qua parte stet veritas, siquidem hìc expendimus dijudicamusque opera & consilia Dei quam sapientissime omnia facientis.

§. X.

Solvitur objectio.

Neve quis dicat nostram mentem tam brevibus finibus circumscribi, ut super disputata quæstione temerarium sit hominum judicium, nec ita nobis Dei naturam perfectionesque notas esse, ut satis certo Dei consilia & proposita judicare valeamus. Quæ ratiocinatio, quamquam sit aliquatenus recta, & quibusdam in causis vera, nihil tamen probat, si ad nostram quæstionem referatur, ac proinde hujusce ratiocinationis nulla vis est. Etenim liquet ex hac ratiocinatione generandum sensim esse moralem quemdam Pyrrhonismum, per quem humana vita & totus societatis ordo funditus everteretur. Porro in proposita quæstione nihil medium interest, & duorum systematum expositorum necessario admittendum est alterutrum. Qui primum rejicit, alterum admittit, quæque ex eo consequuntur absurda omnia. Atque hinc liquet (quod operæ pretium est

at-

attendisse) quantum in se vim habeat *Convenientiæ Ratio*, quam nisi admittamus, assentiri cogimur manco systemati, hinc inde incommodis scatenti, & ex quo nihil consequitur cum Ratione consentiens.

§. XI.

Quis debeat esse nostrorũ argumentorum in nostram agendi rationem influxus. Exigenda est nobis præsens vita tanquam altera credentibus.

EAM naturam vimque sortitur Convenientiæ Ratio, qua convenientia nituntur argumenta Naturalium Legum sanctionem constituentia. Videamus porro quantum hujusmodi conjunctis argumentis hominum mens affici, eorũmque agendi ratio adtemperari debeat. Eo enim referenda sunt quæcumque disputavimus omnia.

Ac primo quidem, quidquid ad constituendam Naturalium Legum sanctionem protulimus, etiamsi foret incertum, ita ut adhuc sub judice sit nostra quæstio, nihilominus Ratio postulat, ut ita nos geramus, tanquam si aperte vera sit dicta sanctio. Quidquid enim in altera vita futurum sit, tutissimæ profecto sunt quas proponimus partes, ex quibus videlicet minus damnum imminet, apparet autem lucrum longe maximum. Quæstionem expendamus in partem utramque. Si præsentem vitæ statum alius futuræ vitæ status subsequatur, non solum errat qui futurum statum illum non credit; sed quia vitam suam non secus instituit ac si mens interiret cum corpore, hujus ideo gravissimus error est, omninoque periculosos exitus involvit. Sin errat qui fu-

futurum alterius vitæ ſtatum credit, ejus error in univerſum ſaluberrimus eſt, ex quo videlicet in poſterum nihil mali gignatur, inpræſentiarum vero vel nulla vel pauciſſima ſubſequantur incommoda. Igitur quidquid illud ſit, & quibuſcumque argumentis Naturalium Legum ſanctio impugnetur, nihilominus vir ſapiens inter illas Leges ſervandas aut violandas non pendebit animi dubius, ſed nequitiæ ſemper virtus præpollebit.

2. Futura vita quamquam dubia foret ac prorſus incerta; noſtra tamen ſententia ſemper intelligitur ſapientiſſima ac prudentiſſima, atque id eo clarius liquet, quod nemo poſſit inficiari quin noſtra ſententia longe probabilior ſit quam adverſantium opinio. Quivis homo res peritus expendere atque dijudicare ad agendum ſeſe accingit, modo impulſus primo veriſimilitudinis gradu, modo ſimplici probabilitate. Quam in uſu ſolito vitæ agendi rationem ſi prudentia poſtulat, quanto magis hæc eadem prudentia præcipit, ut ſimiliter in iis nos geramus, quorum graviſſimum momentum eſt, & ad noſtram felicitatem neceſſario pertinent.

3. Sed longius progrediamur, ac denique rem habeamus qualis revera in ſe eſt. Statuimus igitur futurum alterius vitæ ſtatum non equidem argui proprie dicta demonſtratione; at ſimul ſtatuimus hujuſce futuri ſtatus tot veriſſimis conjecturis fundari veriſimilitudinem, ejuſdemque tantam con-

convenientiam esse, ut ad certitudinem propemodum accedat nostra sententia. Quibus ita positis evidentissimum fit præsentem vitam sic hominibus exigendam esse tanquam futuram alteram vitam credentibus, nec eis per Rationem licere ut aliter se gerant.

§. XII.

Nostra sententia necessario deducitur ex ipsa hominum natura statuque.

EQUIDEM natura intellectu prædita dignius nihil est, quam ut in omnibus *evidentiam* quærat, nec ad agendum impellatur nisi veras & perspicuas agendi causas nacta sit. Sed quoniam omnes res evidentiam non admittunt, in quibus tamen rebus necessario sequendæ sunt alterutræ partes, miserrima certe sors foret hominum, si antequam agerent, expectanda semper illis esset accuratissima demonstratio. Qui summum certitudinis gradum nequit assequi, in inferiore consistit, & in magna verisimilitudine sufficiens agendi causa est, nisi potior sit contraria ratio. Verisimilitudinis autem partes quamquam non sint evidenter certæ, verisimilitudo tamen *certa & evidens Regula* est, cui adhærendum idcirco sit, quia istud requiritur per humanarum rerum conditionem.

Atque hæc nostra sententia necessario deducitur ex ipsa hominum natura statuque. Quoniam enim circumscripta est hominum mens, & tamen necesse habent agere, si nunquam aliis quam certissimis, non au-

autem sæpe probabilibus causis ad agendum impellerentur, consequens esset horum alterutrum, ut homines vel minus probabiles nec verisimiles partes amplecterentur (quam sententiam nemini puto acceptam fore) vel iidem homines vitam degerent fere semper dubii, animi pendentes, huc & illuc fluctuantes, torpore desides, nihil aggredientes, vel quarumvis in agendo regularum expertes, unde funditus everteretur totum humanitatis systema.

§. XIII.

Conve- nientiæ vel pro- babilita- tis se- quendæ obligatio- nem no- bis Ratio injungit.

In universum igitur omnino cum Ratione consentit, ut ubi deficit evidentia, ibi convenientia & probabilitas agendi Regula fiant: quæ Regula multo est adhuc rectior & magis necessaria in iis peculiaribus causis, in quibus, ut jam dictum est, nullum apparet in sequenda probabilitate periculum. Ubi nullum est damnum, si erres; multum autem lucrum, si non erres; qua potiori causa ad convenienter agendum potes impelli? Tum hoc præsertim verum est, si te gravi periculo commiseris malas ex errore partes amplexus, ex quibus, etiamsi forsan bonæ sint, nihil tamen percipias emolumenti. Quibus ita positis, nihil est quod in eligendo ulterius deliberetur. Præcipit Ratio ut tutiores partes ineantur, quarum ineundarum obligatione adstringimur, quæ obligatio eo validior est, quod pariatur ex causarum coagmentatio-

ne, quæ causæ nullis aliis potioribus vel æqualibus causis aut impugnantur aut debilitantur.

Uno verbo, si cum Ratione consentiat, ut quas dicimus partes amplectamur, quamquam penitus incertas; quanto magis amplectendæ sunt si sint aliquatenus probabiles; tum hoc necessarium fit, si multis gravibusque probabilibus causis urgeamur: ac tandem harumce partium obeundarum augetur adhuc necessitas, si quidquid contigerit, partes hæ manifesto tutissimæ, & utilissimæ sint. Quid igitur præterea desideres ad pariendam veram obligationem, juxta principia quæ nobis constituta sunt de interiori obligatione quam nobis Ratio injungit? (*a*)

(*a*) Vid. *Part. I. Cap. VI.* §. 9. & 13.

§. XIV.

Quas dicimus partium amplectendarum obligationem nobis Deus ipse præcipit.

NEQUE omnia diximus. Nam quam memoramus interiorem & primigeniam obligationem, hæc ipsius Dei voluntate firmatur, unde illi tanta vis inest, quanta major non potest inesse. Enimvero quam dicimus agendi & judicandi rationem quoniam profluit ex nostra natura qualem nobis illam ipse Conditor indidit, vel ex hoc uno verissimum argumentum colligitur eam Dei voluntatem esse, ut juxta ejusmodi principia nos geramus, quod quidem jubente Deo hominibus incumbit OFFICIUM. Etenim, id quod superius adnotatum est, (*b*) quidquid est in natura hominis, quidquid ex hac hominis

(*b*) Vid. *Part. II. Cap. IV.* §. 5.

minis

minis natura & primigenio ſtatu conſequitur, illud aperte & nitide divinam voluntatem oſtendit, & quemadmodum velit Deus homines facultatibus ſuis uti, & quo illos obligationum genere conſtrinxerit. Quod operæ pretium eſt attendiſſe. Namque ſi vere dici poſſit, & erroris ſecluſo periculo, eam revera Dei voluntatem eſſe, ut homines mortalem hanc vitam degant tanquam futuram aliam vitam credentes, quibuſque omnia ſint a Deo vel ſperanda vel timenda, prout his in terris coluerint virtutem aut vitio indulſerint, nonne hinc futuræ alterius vitæ pluſquam probabile naſcitur argumentum, & certa eſſe quæ in hac altera vita virtuti prœmia aut vitio pœnæ demandatæ ſunt? Alioquin dicendum foret homines ab ipſo Deo in errorem induci, quoniam hic error neceſſarius erat ad ejus conſilia exequenda, & ex illo errore pendebat quod propoſitum Deo fuit hominum & humanæ ſocietatis ſyſtema. Sed nonne pariter abſurdum eſſet impiumque ſermonem illum habere de natura perfectiſſima, cujus Potentia, Sapientia, & Benignitas nullis limitibus definiuntur? Etenim vel ex hoc ipſo quod homini neceſſarium ſit vitam futuram credere, & hæc fides cum Dei propoſito cohæreat, certe cui vita futura creditur, non poteſt is in ERRORE verſari. Hæc autem proculdubio VERITAS eſt, quidquid jubente Deo, aut fit OFFICIUM, aut CUM RATIONE CONSENTIENS INSTITUENDÆ VITÆ PRINCIPIUM.

Z 2 §. XV.

§. XV.

IGITUR omnimodo causarum genere NATURALIUM LEGUM firmatur auctoritas: 1. Eis Ratio suffragatur; 2. illas diserte præcipit Deus; 3. illarum cultus verissimas his in terris utilitates sortitur; ac deinde prout quis Naturales Leges vel coluerit, vel respuerit, ei merito sunt vel ingentia prœmia speranda, vel gravissimæ pœnæ in futura vita pertimescendæ. Atque sic Deus tot tamque validissimis nodis homines ad virtutem alligat, ut quicumque Rationem consulit, eique obsequitur, ipse se ineluctabili sentiat obligatione constrictum nunquam non virtutem colendi.

§. XVI.

Quod jam per solum Rationi lumen adeos est probabile, omnino fit evidentissimum quia divinitus referatum.

NOS quis forte dixerit Naturalium Legum sanctionis diutius immoratos. Equidem qui de Naturali Jure scripsere, non ita fuse de hoc argumento plerique disputarunt; & ipse PUFFENDORFIUS materiam hanc nonnisi leviter attigit. (1) Scriptor ille, quam-

(1) Videre est in opusculo, cui titulus: *Anonymi judicium* &c. quod opusculum, adjectum est ad calcem quintę Editionis *Offic. Hom. & Civ.* quibus exprobrationibus hujus opusculi auctor *Leibnitzius Puffendorfium* insectetur. *Barbeyracius*, qui suas adnotationes *Leibnitzii* opusculo addidit, *Puffendorfium* habet excusatum non sit insulsas rationes proferens. Nihilominus emunctæ naris Lector intelliget aliquid adhuc desiderari quo se omnino *Puffendorfius* tueatur, cujus quidem in hoc argumento claudicat sententia.

quamquam ex hujus nostræ scientiæ studio futuræ vitæ considerationem diserte non rejiciat, attamen hac præsenti vita totum Naturale Jus videtur circumscribere, utpote quod jus eo unice respiciat, ut ad societatem idoneus fiat homo. (*a*) Fatetur nihilominus innatam hominibus esse æternitatis cupiditatem, unde crediderunt Ethnici immortalem animam esse, quæ præterea fides ex eo suam auctoritatem hausit, quod remotissimis temporibus credita sit Ultrix Deitas. Quibus addit PUFFENDORFIUS multam revera existimandi causam apparere violatas Naturales Leges a Deo quandoque ulciscendas esse, cujus tamen opinionis veritas sibi videatur subobscura, nec rem aliter posse certam evadere, nisi divino afflatu innotescat. (*b*)

Sed nostra quæstio etiamsi probabilis tantum esset, non tamen ex Naturali Jure secludenda omnis futuræ vitæ consideratio; ac præsertim si futura vita sit ita probabilis, ut ad certitudinem accedat. Porro futura vita necessario requiritur in Naturalis Juris systemate, cujus est adeo præcipua pars, ut seclusa futura vita Naturalium Legum auctoritas non parum labefactaretur, ut jam demonstravimus, ac difficillimum fieret, ne dicam impossibile, plurimorum summi momenti officiorum veritatem

(*a*) Vid. *Puffend. Præfat. de Offic. Hom. & Civ.* §. 6. 7.

(*b*) Vid. *de Jur. Nat. & Gent. Lib. II. Cap. III.* §. 21.

tem afferere, quibus tamen officiis cogimur focietatis utilitatem & Juris ac Justitiæ propugnationem maximis noftris commodis anteponere. Igitur neceffarium erat non fegniter indagare quoufque folius Rationis ope futura vita innotefcat, & in aperto collocanda fuit argumentorum vis ex Naturali Lumine deductorum, ac tandem dicendum erat quantum his eifdem argumentis mens affici debeat in inftituenda vitæ ratione.

Equidem divinæ voluntatis hac in caufa dignofcendæ non alia potior ratio eft, id quod ipfi fatebamur, quam diferta ipfius Dei fignificatio. Quod hujufmodi peremptorium argumentum fimplici Philofophorum jure ratiocinantibus non licuit ufurpare: fed quoniam & Chriftiani Philofophi fumus, nihil obftat, quominus id quod jam Ratio conjiciebat REVELATIONE confirmetur. Ac fane nihil certius arguit recte nos & ratiocinatos & in noftris conjecturis non aberraffe, quam de re tanti momenti perfpicua Dei fignificatio. Nam quoniam ipfo facto liquet velle Deum in altera vita virtutem præmiis, improbitatem vero pœnis afficere, jam illud quod dicebamus in dubium nequit revocari, nimirum futuram vitam cum Dei fapientia, benignitate, & juftitia omnino confentire. Quæ autem ex hominis natura, ex præfenti rerum conditione, ex illa fapientia & æquitate quibus hic orbis Deo adminiftratur, ejufdemque Dei in homines propofitis deducta funt nobis argu-

men-

menta, non illa quidem imaginandi vis, aut deluſus noſtri ipſorum amor, ſed RECTA RATIO peperit dictavitque. Rationi autem adjuncta *Revelatio* in omnimoda & evidentiſſima luce conſtituit quod jam ſolo naturali lumine tam probabile videbatur.

Cæterum quod hic advertimus non ſolum ad Naturalium Legum ſanctionem, ſed & ad omnes hujus operis partes attinet. Nec vero nobis non poteſt dulciſſimum eſſe illa quæ poſuimus principia deprehendi omnino eadem quibus Doctrina Chriſtiana innititur, quibuſque totum Religionis & Diſciplinæ Moralis ædificium ſuperſtruitur. Quæ cum ita ſe habeant, hinc principiorum noſtrorum veritas confirmatur; certiores enim ſimus deprehenſum nobis eſſe verum Naturæ ſyſtema: illinc ſic afficimur ut ſummopre *Revelationem* ſuſpiciamus, qua penitus Naturale Jus confirmatur, & Moralis Philoſophia in Doctrinam vertitur religioſam, omnium captui accommodatam, factis comprobatam, Dei tum auctoritate, tum promiſſis manifeſto ſuffultam, & ea ratione declaratam quæ aptior eſt hominum animos commovere. RATIONI autem & REVELATIONI ex mutuo ſuo felicique conſenſu accedit idem decus.

F I N I S.

